

BAŞARILI LİDERLİK

(Kur'anî vizyon ve çağdaş çalışmalara göre)

Prof. Dr. Hafız Hayreddin HOCA

ÜSKÜP

2023

Orijinal ismi:

القيادة الناجحة – تأصيلها في ضوء الآيات القرآنية والدراسات المعاصرة

*el Kiyadetu el-Nacihatu – Tesiluha fi dav'i
el ayat el Kur'aniyeti ve ed-dirasat el
Muasireti*

Yazar:

تأليف: أ.د. خيرالدين خوجة

Prof. Dr. Hafız Hayreddin Hoca

Türkçeye çeviren:

Ermal Nurja

Türkçe Redaktörü:

Ayşe Fırat

Telif hakkı:

Yazar

Tiraj:

1000

Basım evi:

ISBN: © Eserin her hakkı müellife aittir. İzinsiz hiçbir şekilde yayınlanamaz. Kaynak gösterilerek alıntı yapılabilir.

<https://www.drhafezi.net/>

BAŞARILI LİDERLİK

(Kur'anî vizyon ve çağdaş çalışmalara göre)

Prof. Dr. Hafız Hayreddin HOCA

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

﴿وَقَالَ الَّذِي ءَامَنَ يَتَقَوْمِ اتَّبِعُونِ اَهْدِيْكُمْ سَبِيْلَ الرَّشَادِ ﴿٣٨﴾ يَتَقَوْمِ اِنَّمَا هٰذِهِ الْحَيٰوةُ الدُّنْيَا مَتَّعٌ وَّ اِنَّ الْاٰخِرَةَ هِيَ دَارُ الْقَرَارِ ﴿٣٩﴾ مَنْ عَمِلَ سَيِّئَةً فَلَا يُجْزَى اِلَّا مِثْلَهَا وَمَنْ عَمِلَ صٰلِحًا مِّنْ ذَكَرٍ اَوْ اُنْثَىٰ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَاُولٰٓئِكَ يَدْخُلُوْنَ الْجَنَّةَ يُرْزَقُوْنَ فِيْهَا بِغَيْرِ حِسَابٍ ﴿٤٠﴾﴾ [غٰفِر : ٣٨ - ٤٠]

“O inanan kimse dedi ki: Ey kavmim! Bana uyun ki, sizi doğru yola iletayim. Ey kavmim! Şüphesiz bu dünya hayatı ancak (geçici) bir yararlanmadır. Ahiret ise ebedî olarak kalınacak yerdir. Kim bir kötülük yaparsa, ancak onun kadar ceza görür. Kadın veya erkek, kim, mümin olarak salih bir amel işlerse, işte onlar cennete girecek ve orada hesapsız olarak rızıklandırılacaklardır.”

[Gafir Suresi, 38- 40]

MÜSLÜMAN LİDERLERİN ÖZELLİKLERİ

- 1) *Vahyolunmuş bir kitabın ve ilahi bir dinin takipçileridirler.*
- 2) *Ahlaki olgunluk ve dini eğitim almadan lider olmak görevini üstlendiler.*
- 3) *Belli bir ırka, bir millete veya bir halka değil, bütün ümmete hizmet etmeyi şiar edindiler.*
- 4) *Manevi ve maddi bir uygarlığın savunucusu olmaları nedeniyle dengeli bir şahsiyete sahiptirler.*
- 5) *Hayatı demir bir kafes ya da boğaza dolanan bir ip gibi görmezler.*
- 6) *Hayatı bir gün kapıya gelebilecek eğlence, lüks ve eğlence için bir şans olarak görmedikleri için görev başında iken kötüye de kullanmazlar.*
- 7) *Dünyayı birbirlerini boğmak için kurulmuş bir sofraya, dünya ambarlarını ve mallarını uğruna savaşıacakları bir şey olarak görmezler.*
- 8) *Zayıf halkaları, kendi aralarında rekabet ettikleri kazanımlar için birer av olarak görmezler.*
- 9) *Müslüman liderler dünyayı, içinde idareci olarak atandıkları Allah'ın krallığı olarak görürler.*

[Ebu el-Hasan Ali el-Haseni en-Nedvi, *Maza hasire el-alem bi inhitati el-muslimin*, s. 130-135]

İÇİNDEKİLER

Müellifin Sözü	12
Prof. Dr. Ramazan Khamis Abdel Tavab Sözü.....	15
Prof. Dr. Muhammed İkbal Farhat.....	19
Prof. Dr. Milazim Krasniqi'nin Sözü.....	21
Prof. Dr. Naser Ramadani'nin Sözü	23
Dr. Musli Efendi Verbani'nin Sözü	26
Türkçe Çevirmenin Sözü	29
Giriş	32
Başarılı ve Başarısız Liderlik Modellerinin Kur'an'daki Sunumu	33
Konuyu Seçme Nedenleri	43
Çalışmanın Amaçları	43
Çalışma Sırasında İzlenen Metodoloji	44
Çalışmanın Hedef Kitleleri	44
Çalışmanın Problemleri	45
Bu Çalışmadan Nasıl Faydalanabilirim?	46
Önceki çalışmalar	48
Çalışmanın terminolojisi	50

BÖLÜM I:

MODERN LİDERLİĞİN TEORİK ÇERÇEVESİ..... 53

1. MODERN LİDERLİK TEORİLERİNE GİRİŞ 54

1.1. Özelliğe Dayalı Yaklaşım..... 57

1.2. Olasılık Teorisi Yaklaşımı 63

1.3. Liderliğe Durumsal Yaklaşım 68

1.4. Çağdaş Liderlik Yaklaşımları..... 69

2. LİDERLİK BİLEŞENLERİ 81

2.1. Liderliğin Ana Bileşenleri 81

2.2. Liderlik Seviyeleri..... 88

2.3. Liderlik ve Başkanlık Arasındaki Fark 90

3. LİDERLİK GÜCÜNÜN KAYNAKLARI VE BAŞARILI LİDERİN ÖZELLİKLERİ..... 96

3.1. Liderlik Gücünün Kaynakları 96

3.2. Kur'an-ı Kerim Modern Çalışmalara Öncülük Eder 99

3.3. Başarılı Liderin Ahlaki ve Manevi Erdemleri..... 102

3.4. Başarılı Liderin Yönetim Özellikleri..... 105

Bölüm II:

LİDERLİK TANIMI: KUR'ANİ BAĞLAM VE ÇAĞRIŞIMLAR 109

1. Liderliğin Etimolojik ve Terminolojik Anlamı ve Aralarındaki İlişki	110
1.1. Etimolojik ve Terminolojik Anlamları Arasında Liderlik (el-Kiyade).....	110
1.2. <i>Üsve-yi Hasene</i> Kavramının Anlamı: Kur'an-ı Kerim'de Özgünlük ve Süreklilik	119
1.3. Kur'an Bağlamında Liderlik Terminolojisi	125
2. Kur'an-ı Kerim'de Eğitim Liderliği İlgili Alanları	137
2.1. Allah'ın Birliğine (Tevhit) Tecelli Eden Akide Sahası	141
2.2. Allah'ın Bilgisinin Kapsayıcılığına Tefekkür Etmek ve O'nun Sınırsız Olanakları Bu Tefekkür Sonucu Gözlemlemek	147
2.3. İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmakla Ortaya Çıkan Sosyal Alan	151
2.4. Ahlak ve Davranışın Kişisel Alanı	162

Bölüm III:

KUR'AN PRİZMİNDEN BAŞARILI VE BAŞARISIZ LİDERLİK ÖRNEKLERİ	176
1. Din ve Devlet Kurallarının Uygulanmasında Doğru Liderlik	177
1.1. Gerekli Yenilenme Yolları	177
1.2. İslam Şeriatının Bileşenleri ve Yeryüzünde Bir Otorite Olarak Uygulamanın Koşulları	181
1.3. Yeryüzünde Güç ve Üstünlük Kazanmanın Yol Haritası	189
2. Kur'an Prizmasından Başarılı Liderlik Örnekleri	199

2.1. Muhammed'in (a.s.) Evrensel Liderliği.....	200
2.2. Askeri Alanda Muhammed'in (a.s.) Liderliği.....	206
2.3 Maliye alanda Yusuf'un (a.s.) Liderliği	217
2.4. Müşavere, Dayanışma ve Motivasyon Alanında Musa'nın (a.s.) liderliği	225
2.5. Kur'an'da Kral Liderlik: Süleyman (a.s.), Belkıs ve Talut örnekleri	236
2.5. Zülkarneyn'in Liderliği	274
3. Kur'an Prizmasından Başarısız Liderlik Örnekleri.....	300
3.1. Beş Başarısız Lider Örneği	300
3.2. Başarısız Liderler İle Takipçileri Arasındaki Mesafe	308

Bölüm IV:

BAŞARILI LİDERLİĞİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ VE ŞEKİLLERİ	313
1. Kişisel Özellikleri	314
Yakından Tanıdığım, Birlikte Yaşadığım ve Hakkında Yazdığım Yönetim ve Liderlikteki Başarısız Kişilik Örnekleri	314
1.1. Bireysel Kişiliğin Tanımı	319
1.2. Bireysel Kişiliğin Bileşenleri ve Parametreleri	323
1.3. Bireysel Kişilik Teorileri.....	326
1.4. Bireysel Kişiliği Etkileyen Faktörler	334
1.5. Bireysel Kişilik Tipleri	336
1.6. Kişilik Testleri.....	353

2. Liderlik Türleri	381
2.1. Otokratik Veya Diktatör Liderlik: Güçlü ve Zayıf Yönleri	382
2.1.1. Otokratik Lider Davranışları	382
2.1.2. Otokrat Liderin Meziyetleri	386
2.1.3. Otokrat Liderin Eksiklikleri	387
2.2. Demokrat Lider ve Temelleri	391
2.2.1. İnsani İlişkilerin Gelişimi	395
2.2.2. Ortak Karar Alma	396
2.2.3. Yetkilerin Devri	397
2.2.4. Demokrat Liderin Eksiklikleri.....	397
3. Kaotik Liderlik	399
Üç liderlik tarzının karşılaştırılması	402
Büyük Önem Arz Eden Konu Özeti	406

Bölüm V:

DÜN VE BUGÜN EN BAŞARILI BAZI LİDERDEN BİYOGRAFİK VE LİDERLİK KISA ÖZETLERİ.....	410
Birinci Lider: EBU BEKİR (R.A.)	411
İkinci Lider: ÖMER BİN HATTAB (R.A.)	414
Üçüncü Lider: HALİD BİN VELİD (R.A.)	417
Dördüncü Lider: ÖMER MUHTAR	420
Beşinci Lider: ALİYA İZETBEGOVIÇ	423
Altıncı Lider: RECEP TAYYİP ERDOĞAN	426

Sonuç	429
Literatür	433

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Sevgili Türk okuru ...

Başarılı Liderlik isimli kitabımın Türk diline çevirisi vesilesiyle çok önemli gördüğüm bir-iki sözü ifade etmekten onur duyuyorum. Cenâb-ı Hak, hazırlığı dört tam yıl süren bu kitabın sayfalarını Arapça yazmamı nasip etti. Tanrı'ya şükürler olsun. Bu kitabı Arapça yazdım. Kosovalı bir Arnavut olarak bu kitabı anadilim olan Arnavutçaya çevirmeyi gerekli gördüm ki Arnavut okuyucuların yararına olsun. Allah'a şükür Arnavutçaya çevrildi. Kitabımı gözden geçiren Kosova ve Kuzey Makedonya'dan bazı büyük bilim adamlarına ve profesörlere en içten teşekkürlerimi sunmak istiyorum. Tanrı'ya şükürler olsun ki derinlemesine bir akran değerlendirmesi yaptılar, bana notlarını ve eleştirilerini sundular. Onlara içtenlikle teşekkür ediyorum. Ayrıca kitabıma çok özel önsözler yazarak bana büyük bir iyilik de yaptılar. İçeriklerinin öneminden dolayı bu önsözleri Türkçeye çevirmenin önemli olacağını düşündüm. Balkan Yarımadası'nda önemli bir kitap olduğu için Türkçeye çevirmesi için bizzat tercümanla anlaştım ve çok şükür çeviri tamamlandı. Şimdi baskıya hazırlıyoruz. Bu arada Balkan Yarımadası'nın birçok dil, ırk ve dinden oluşan bir ada

olması nedeniyle Boşnakçaya da çevrilmesine büyük ihtiyaç duyulduğu açıktır. Şimdi Boşnakça tercüme yapılmaktadır, hamdolsun. Yakında İngilizceye de çevireceğiz.

Sevgili Türk okuru ... Kitabın konusuna gelince, elimden geldiğince liderlik ve başarılı lider konularını çağdaş İslami ve akademik yaklaşıma göre karşılaştırmalı bir şekilde kolay ve basitleştirilmiş olarak ele almaya çalıştım. Bu çalışmanın konuları ve bölümleri, Basra Körfezi ve Güneydoğu Asya'daki en ünlü çeşitli Arap ve İslam üniversitelerinde neredeyse otuz yıllık bilimsel, eğitimsel, akademik ve dini deneyimlerimin en iyilerini içeriyordu. Bunu, Allah Teâlâ'nın rızası için ve tarihe iz bırakabilmek için yaptım. Her ne'de haklıysam, Allah'ın muvaffakiyetindedir. Eğer bir hata yaptıysam, bendendir. Bahsetmeyi veya eleştirmeyi uygun gördüğüm şeyleri belirtmek, açıklamak ve eleştirmek için hiçbir çabadan kaçınmamam bana yeter. Sevgili okur... Sonuç olarak, size keyifli ve ilginç bir okuma diliyorum. Öğretme, eğitim ve farkındalık ile Allah'tan bu emeği güzel bir kabulle kabul etmesini, Allah'ın selamı, rahmeti ve bereketi üzerinize olmasını diliyorum. Ve hamt âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Yazar

Prof. Dr. Hafız Hayreddin Hoca

Doha - Katar 19 Ocak 2023

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Hamd; âlemlerin Rabbi olan Allah'a, salat ve selam âlemlere rahmet ve hidayet olarak gönderilen, örnek lider ve güvenilir eğitimci Muhammed'e, onun ailesine, ashabına ve takipçilerine. Allah'ım senin kudret ve kudretine sığınırız. Öyleyse bizi kendi başımıza bırakma, ey Rahmanların En Merhametlisi. Allah'ım, senden sözlerimizi, amellerimizi, hareketlerimizi ve meskenlerimizi sana has kılmanı istiyoruz, çünkü sen her şeye kadirsin. Allah'ım senden yüz çevirmeyen iman, tükenmeyen saadet ve sönmeyen göz nuru isteriz; Cennette peygamberlerle beraber olmayı dileriz. Âmin!

Sevgili saygıdeğer okuyucular, bugün İslam ümmeti kendisini hidâyete erdirecek, bozgunculuktan uzak tutacak ve Allah'ın dosdoğru yoluna iletecek hikmetli bir lidere şiddetle muhtaçtır. Müslüman millet (ümme) bugün başarılı bir lidere ve liderliğe derinden ihtiyaç duymaktadır. Nitelikli askerlere sahiptir; ister sayı ve bolluk düzeyinde insani yetenekler düzeyinde isterse maddi yetenekler düzeyinde yüksek yeteneklere sahiptir. Ancak, ne yazık ki, dağınık ve bölünmüşlerdir. Allah'ın sözlerini dinleyen ve O'nun emirlerini, rehberliğini ve direktiflerini uygulayan akılcı bir ilahi liderle örgütlenmeleri gerekir. Ulusumuzun tarihini

düşünen kişi, ondaki uyanış ve öncülük dönemlerinin, çeşitli liderlik türleri ve tarzları yerine askerlik ve liderlik arasındaki bütünleşmeye bağlı olduğunu anlar. Bu kitap (Kur'an Ayetleri ve Çağdaş Araştırmalar Işığında Başarılı Liderlik), bu son milletin rönesansına katkıda bulunan başarılı liderlik oluşturmak için pratik bir program sunmaktadır. Son milletin ister bilgi düzeyinde olsun ister tanıkları olsun, bizim için uygulamalı bir program ortaya koyan bir kitaptır. Aydınlanmayı köklendirmeyi ve pratik veya uygulamalı bir formasyon sunmayı amaçlamaktadır. Yazarı sevgili dostumuz Prof. Dr. Hayreddin Hoca, çok ihtiyacımız olan alanlara dair değerlendirmelerde bulunmuştur. Liderlik, kökleri, bağlamları ve sonuçlarıyla ilgilenmiştir. Ayrıca anlatmakla yetinmemiş, bizi bahsedilen hususları uygulamaya koymaya doğru adımlar atmaya; anlamaktan dizginlemeye, bilgiden eyleme, soyut betimlemeden model sunmaya taşımıştır. Başarılı ve başarısız liderleri Kur'an-ı Kerim'in perspektifinden ele almış ve Kur'an-ı Kerim'in sunduğu armağanlar ile insan aklının ürettiği canlı deneyimleri birleştirerek bizi teoride yönlendirmiştir. Modern liderliğin çerçevesi doğrultusunda liderlik ile yöneticilik arasında ayırım yapmakta; liderin gücünün kaynaklarına, başarılı liderin özelliklerine ve tarih düzeyinde çoklu modelleri ortaya koymaktadır. Kalbimizde uyandırılan gerçekler, bizi harekete geçmeye motive eden umutlardır.

Bu öncü çalışma, yazarının her şeyden önce, ister kök salma ve kuramlaştırma düzeyinde isterse uygulama ve uygulama

düzeyinde olsun; etine ve özüne işleyen bir Kur'an adamı olması ve gençliğinden beri büyüyen Kuran sevgisiyle Tefsir alimi olduğunu bildiğimiz halde neden olmasın? Kur'an-ı Kerim'in profesyonel okuyucusu ve hafızı olduğu için bunu dikkate değer görmüştür. Çalışması; uygulamasını, öğrenmesini, öğretmesini yaşayıp tecrübe ettiği Hz. Peygamber Muhammed'in (En saf dualar ve barış onun üzerine olsun!) şehri olan Medine-i Münevvere'nin ruhundan kutsanmış parçalar içermektedir. Kitap, Medine'de vahiy şehri nimetini almış, bu nur metinde yansımalarını bulmuştur. Ayrıca Kur'an ve ilimleri ile olan bağı, onun düşünce ve şuuruna nüfuz etmiş; düşüncesini ılımlı düşünme, algılama ve uygulamadaki rehberlikle şekillendirmiştir. Onu Allah'ın katında övmüyorum, kuşkusuz O en iyisini bilir.

Bu başarılı çalışma aynı zamanda bir Kur'an çalışması olarak da ayırt edilmektedir. Çalışma tam anlamıyla sistemattir; dolayısıyla sistematik bir çalışmanın başlıca belirleyicileri olan ana noktalarına; amaç, önem, soru/sorunlar, metodoloji ve sonuçlar açısından yanıt bulmaktadır. Bu mübarek kitap, kaynağın sağlamlığı ile üzerine dayalı olduğu bilgilerin gücünü, anlatımın yumuşaklığını, parlaklığını ve sadeliğini birleştirmektedir. Ve bu akılcı anlayışta gurur ve izzet uyandıran bir zariflikte âyetleri hakikatle bütünleştirme metodolojisini kullandığını gözlemledim. Bu başarılı çalışmanın, vahiy kaynaklarının yaşam bilimleri ile doğrudan iç içe geçtiği bu alanda yeni bir atılım olmasını dört

gözle bekliyorum ta ki dünya yine haykırana kadar: İşte Müslümanlar geri döndü!

Ve ilim, fazilet, asalet ve yaş bakımından ağabeyimin, Müderris Hazretleri Dr. Hayreddin Hoca'nın bu harika kitabını takdim etme daveti önümde, değerlendiriyorum. Bu daveti bir onur ve ayrıcalık olarak görüyorum. Büyük tevazu ve seçkin tavrı, kitabının sayfalarına konuk olmamda ısrar etti; beni ilim, ihtisas ve Kur'an-ı Kerim hizmetiyle buluşturdu. O halde Cenab-ı Hak'tan kitabına mükâfat vermesini, Allah ve insanlar nezdinde güzel kabul görmesine, O'na ihlâsla itaat etmesini ve rahmet yurdunda ahirette O'nun rızasını kazanmasını ve nihayet de hamd u sena niyaz ediyorum. Âlemlerin Rabbi olan Allah'a ...

Prof. Dr. Ramazan Khamis Abdel Tavab

Tefsir ve Kuran Bilimleri Profesörü

Şeriat Koleji, Katar Üniversitesi

19 Jumada Al-Evval 1444 H. / 12 Aralık 2022

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a; salat ve selam Efendimiz ve Peygamberimiz Muhammed'e; âline, ashabına ve kıyamete kadar onlara güzellikle uyanların üzerine olsun. Kısa bir süre önce, Muhterem ağabey ve sevgili dostum Prof. Dr. Khairuddin Khoja benden “Başarılı Liderlik: Kökeni Kutsal Kuran ve Çağdaş Teoriler Işığında – Yorumlayıcı Bir Çalışma” adlı seçkin kitabına bir giriş yazmamı istedi. Bana değerli kitabının bir nüshasını verdi. Kitabı okuduğumda İslam kütüphanesinde büyük bir boşluğu doldurduğunu gördüm. Kitabın adı, kitabı en iyi şekilde tanımlamaktadır. Bu kitabı okuyan herkes, İslam kütüphanesindeki nadir konuları detaylı ele almak ve bir araya getirmek için büyük çaba sarf ettiğini hissedecektir. Çalışma, konuyu detaylı bir şekilde ele almasıyla diğerlerinden ayırt edilmektedir; Bu nedenle o, liderliğin bağlamlarını ve Kur'anî önemini tanımlayarak konuya farklı bir açıdan yoğunlaşmakta, sonra Kur'ânî perspektiften başarılı ve başarısız liderler üzerinde durmakta ve tartışmaktadır. Modern liderliğin teorik çerçevesi, ardından kişisel özellikler ve liderlik tarzları hakkında değerlendirmelerine devam etmekte; ilginç araştırmasını başarılı tarihsel lider modelleri ile sonlandırmaktadır. Libya'daki Mücahitlerin Şeyhi, İtalyan sömürgeciliğine karşı direnen Ömer El Muhtar, Bosna Devlet Başkanı Mücahit, âlim ve büyük düşünür Ali

İzzetbegoviç ile modern Türkiye'nin kurucusu Türkiye Cumhurbaşkanı Recep Tayyip Erdoğan bunlar arasındadır. Başarılı tarihi liderlerin tümünü gözden geçiremeyeceği açıktır. Onları ihmal etmediğine şüphe yoktur, ancak kitabın boyutunu büyütmemek için okuyucuya ulusun bir millet olduğunu hissettirmek için eski ve modern modelleri seçmiştir. Canlı ve İslam ulusunun rönesansında rol oynayan liderler yenilerini ortaya çıkarma yeteneğine sahiptirler. Khairuddin Hoca kardeşimizi bu yaratıcılığundan dolayı Allah mükafatlandırın. Bu kitap, hiç şüphe yok ki onun zamanını ve emeğini alan mübarek bir çabadır ... Yüce Allah'tan onu mükâfatlandırmasını niyaz ediyorum. En güzel mükâfatlarla beraber İslam'a ve Müslümanlara fayda sağlamak için bu kitaplar; her evde okul, üniversite ve kütüphanede hak ettiği yeri almayı hak etmektedir.

Prof. Dr. Muhammed İkbâl Farhat

Davet ve İslam Kültürü Profesörü

Şeriat Koleji, Katar Üniversitesi, Doha

Pazar, 19 Rabi` al-Sani, 1444 H. / 13 Kasım 2022.

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Sevgili Hafız Hayreddin...

Değerli kitabınızı okumayı bitirdim ve sonucuna ulaştım. Doğrusu hacimli bir metin; ancak çok ilginç ve bu önemli konuya en ufak bir ilgisi olanlar için çok önemli hususları içermekte. Ne yazık ki Kosova toplumumuzun bu konuda bilimsel bir altyapısı yok. Toplumumuz derin bir uyku içerisinde. Tarihi mitlere ve efsanelere sarılmış, geçmişin ihtişamını yaşıyor ama bugünün ve yarının görevlerini düşünmüyor. Bu acı gerçek nedeniyle toplumumuz bu sorunu ve dünyadaki bu önemli konuyu öğrenmek istediğinde çok ihtiyaç duydukları çalışmaları ve bilgileri kendilerine sağlayan bu kitap aracılığıyla öğrenebilir. Bu bağlamda Cenab-ı Allah'tan bu büyük çalışma ve bu kitapta harcanan emek için sizleri dünya ve ahirette en güzel şekilde mükâfatlandırmasını niyaz ediyorum.

Çalışmanın konusuna gelecek olursak, bu kitaptan çok şey öğrendim. Ancak iki önemli noktayı belirtmek isterim: Birincisi, bu kitabın içeriğinde iki kitap yer almaktadır. Çağdaş araştırmalar açısından bakıldığında, aslında bu kitap, iki çalışmayı tek bir bağımsız çalışmada birleştirmenin mümkün ve verimli olduğunu göstererek topluma hizmet etmektedir. Elbette bu kitap, bu önemli sorunu Kur'an-ı Kerim'in metodolojisi ve çağdaş araştırmaların metodolojisi şeklindeki iki metodolojiyle ele alabilmek açısından çok

büyük bir projedir. Sonuç olarak, kitabınızı incelemek, okumak ve kişisel olarak ondan çok faydalanmak için bana bu mübarek fırsatı verdiğiniz ve Yüce Allah'tan sizi dünya ve ahirette mükafatlandırmasını dilediğiniz için size en içten teşekkürlerimi ve övgülerimi sunmadan edemeyeceğim.

Yazar, şair, Prof. Dr. Milazim Krasniqi,

Dil, Medya ve Çeviri Fakültesi - Priştine Üniversitesi

Kosova - 4 Ekim 2021

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Hamd, Alemlerin Rabbi olan Allah'a, zatının azametine ve kudretinin azametine olması gerektiği gibi mahsustur. Kullarına Allah'ın bu iş için hazırlamış olduğu halifeler ve hidayet yolundaki liderlere itaat ederek kanununu yeryüzünde tatbik etmeyi emreden Allah'a hamdolsun. Salat ve selam Peygamberimiz Muhammed'in üzerine olsun. Tanrı, güzel bir örnek ve ilahi bir lider olan Peygamberimizi kutsasın ve huzur versin. Allah'ın salat ve selamı onun, ailesinin, ashabının ve kıyamete kadar onun yolunda yürüyenlerin üzerine olsun. Seçkin yazar Prof. Dr. Hayreddin Hoca'nın Başarılı Liderlik - Kökleri Kur'an Ayetleri ve Çağdaş Çalışmalar Işığında Köklenmesi kitabı, bildiğim kadarıyla Arnavut dilinde türünün ilk örneğidir. Şimdiye kadar benzer bir çalışma duymadık. Daha önce Kur'an-ı Kerim ve çağdaş araştırmalar açısından başarılı liderlik konusunu ele alan Arnavutça bir kitap da görmedim. Saygıdeğer yazar, İslam dünyasındaki çeşitli uluslararası üniversitelerde Kur'an ve İslam bilimleri profesörü olarak kişisel bilimsel, akademik ve dini deneyimlerini bir araya getirerek bu eğitim kurumlarında karşılaştığı, beraber çalıştığı farklı kişilikler ve liderlerle yaşadığı deneyimlerin en iyilerinden bahsetmektedir.

Saygıdeğer yazar, liderlik konusunu Kur'an-ı Kerim ve çağdaş araştırmalar açısından çok objektif ve isabetli bir şekilde ele almıştır. Kitabın bölümlerinde liderliğin tanımları, bağlamları ve Kur'an'daki imaları ele alınmakta, ardından başarılı ve başarısız bazı liderlerden Kur'an-ı Kerim'in bakış açısıyla bahsedilerek gerekli reform yollarına odaklanılmaktadır. Daha sonra modern liderliğin teorik çerçevesine, teorik girdileri, unsurları ve seviyelerine, başarılı bir liderin nitelikleri, kişisel özellikleri ve liderlik tarzlarına değinilmektedir. Bazı başarılı çağdaş ve eski liderlik modellerinden bahsederek de kitabını tamamlamaktadır. Sonuç olarak, kitabın yazarının bu bilimsel materyali açık, kolay, erişilebilir, anlaşılır, çıkarımsal ve ikna edici sonuçlar içeren bir dille sunduğunu burada belirtmekte fayda bulunmaktadır. Bu kitabın önemini ve avantajını artıran şey, liderlik konularının anlaşılmasını ve kavranmasını kolaylaştıran paragrafların ve konuların profesyonel açıklayıcı formlarda grafiklerle gösterilmesidir. Bu kitap siyaset, eğitim, ekonomi ve askeri alanda çok değerli ve vazgeçilmezdir. Bu çalışma, öncelikle ülkedeki tüm resmi veya özel akademik kurumlar (kolejler ve üniversiteler), orta dereceli okullar ve dini ve idari kurumlardaki tüm müdürlere veya rektörlere hizmet sunacaktır. Cenâb-ı Hak'tan bu kitabı, işini idare etmekte muvaffak olmak isteyenlere hidâyet eden bir nur kılmasını diliyorum. Umarız ki Allah, müellifini en güzel mükâfatla mükâfatlandırır ve onu sevdiği işlerde muvaffak kılar. Başka ilmî projelerinden de razı olur. İslam'a ve Müslümanlara

hizmet etmesini sağlar. Hamd, dünyanın ilk ve son âleminin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Prof. Dr. Nasır Ramazani

İslam Eğitimi ve Arap Dili Profesörü, İslami İlimler Fakültesi,

Üsküp Kuzey Makedonya

16 Ekim 2021

بسم الله الرحمن الرحيم

Rahman ve Rahim olan Allah'ın adıyla

Artık Arnavut okuyucu, Kuran'ı ezbere öğrenmiş, ezberlemiş ve çocukluğundan beri Kuran'ın Hafızı (Hafızı) unvanını kazanmış bir yazardan kütüphanesinde mücevher değerinde bir kitap alabilir.

Yazar, Arap dilinden anlamadığı halde daha sonra Arapça öğrenimi görmüş, Kur'an tefsiri ve tefsiri konusunda ihtisaslaşarak akademik ve bilimsel düzeyde en yüksek unvana ulaşmıştır. Arapça öğrenmediği ve ondan hiçbir şey anlamadığı bir dönemde Kur'an-ı Kerim'i genç yaşta ezberleyen yazardan, kütüphanesinde eşsiz bir inci edinebilir. Yazar, ilerleyen yaşlarında Kur'an-ı Kerim'i derinden incelemiş, ardından Kur'an-ı Kerim tefsirinde uzmanlaşmıştır. Bilimsel ve akademik anlamda en yüksek derecelere ve unvanlara ulaşana kadar da böyle devam etmiştir. Erdemli yazar, genel olarak okuyucuların ve özel olarak Arnavut okuyucunun eksikliğini gördüğü çok önemli bir şeyi kalbinde hissetmiştir. Zamanımız açısından her yaştaki tüm insanlar için son derece önemli bir konu olan ve genel olarak tüm toplumların ve özel olarak ise Arnavut toplumunun ihtiyaç duyduğu başarılı liderlik, bu çalışmanın konusunu oluşturmuştur.

Erdemli yazar, liderlik ile ilgili meseleleri tartışmak ve analiz etmek için doğru ve ölçülü bir bilimsel ve akademik

metodolojiye başvurmuştur. Birçok betimleme biçimiyle kitabın konularının sadeleştirilmesi ve anlaşılmasını kolaylaştırmak için hiçbir çabadan kaçınmamış, bu da kitaba eşsiz bir avantaj sağlamıştır. Kitabın bölümlerinde yazar, liderlik terminolojisi ve teorilerini tartışırken bunları rasyonel liderliğe ve otorite sahiplerine itaat yoluyla başarılı halefiyete dayalı Kur'anî kavramlarla karşılaştırmaktadır. Daha sonra yazar, Kur'an-ı Kerim'den pek çok liderlik modelinden bahsederek Peygamberimizin sivil ve aile işlerini örnek göstermekte; hidayet ve ardılılıkta Musa ile kardeşi Harun'un liderliğini, mali konularda Yusuf'u, ardından da Davud, Süleyman, Belkıs ve Kral Talut'un liderliğini ele almaktadır. Bu örnekler, parlak liderlik modelleri ile ilgilidir. Diğer taraftan yazar, Şuayb halkının ileri gelenlerinden Firavun, Kureyş'in büyük müşrikleri İbrahim gibi birçok başarısız lider modelini Kur'an-ı Kerim perspektifinden sunmaktadır. Başarısız liderlerin ise konumlarının gaspçıları olduklarına ve onlara layık olmadıklarına odaklanarak takipçilerinin Kıyamet Günü onları inkâr edeceklerine ve onları keder ve yıkımla çağıracaklarına dair kanıtlar sunmaktadır. Yazar, diktatörlük, demokrasi, anarşizm gibi liderlik tarzlarında başarılı liderlerin içinde buldukları şartlara ve özelliklere de değinerek çalışmasını sonlandırmaktadır.

Bu parlak örnekler, genç ve yetenekli Müslümanlar ile gelecek nesil Müslümanları kendi halkları için başarılı liderler olmaya teşvik etmek amacıyla sunulmuştur. Allah, Allah'a sahih kalp ile gelenden başka ne paranın ne de

çocukların fayda sağlayacağı günde, yazara harcadığı emeğin karşılığını en güzeliyle mükâfatlandırısın ve amellerinin terazisine eklesin. Hamd, âlemlerin Rabbi olan Allah'a mahsustur.

Dr. Musli Vërbani

1999 yılında Kosova Kurtuluş Ordusu'nun Askeri
Komutanı

10 Ekim 2023

Türkçe Çevirmenin Önsözü

Hafız Prof. Dr. Hayreddin Hoca ile tanışma fırsatım, merhum Dr. Mecit Üveyis (Arn. Mexhit Yveysi) vasıtasıyla saygıdeğer Prof. Dr. Hayreddin Hoca'nın eserlerini Türkçeye kazandırmak amacıyla gerçekleşti. O günden bugüne kadar Prof. Dr. Hayreddin Hoca'nın üç eseri Türkçeye çevrilerek Balkanlarda yaşayan ve Türkçe bilen Müslümanların yanı sıra Türkiye okur kitlesine de kazandırılmış durumundadır.

Prof. Dr. Hayreddin Hoca, Uzakdoğu'daki Müslüman ülkelerindeki (Malezya, Brunei) üniversiteler yanında Katar ve Suudi Arabistan üniversitelerinde öğretim üyesi olmuş değerli bir fikir adamı ve tefsir alanında mütehassıs olan kalemi güçlü bir yazardır. Hatta denilebilir ki Balkanlardaki Müslüman Arnavutlar arasında bu alanlarda ve özellikle prestijli İslam Eğitim Kurumlarında bu kadar başarılı olan tek şahsiyettir.

Tefsir alanındaki çalışmaların yanı sıra İslami uyanışın yaşandığı son yirmi yılda Müslüman toplumların karşıladıkları sorunlardan biri, şüphesiz ki iktidar ve karar verme konumunda iken bir Müslüman liderin nasıl davranması gerektiğidir. Zira mazlum konumundan karar veren otorite haline geçen birçok Müslüman liderin diğer liderlerden fark gösterecek kıvamda olmadığı görülmektedir. Yaşanan menfi durumları engellemek için Müslüman

toplumunun kişisel gelişim ve toplumu idare konusunda kendini geliştirmek zorunda olduğu anlaşılmaktadır.

Prof. Dr. Hayreddin Hoca'nın Arnavutçaya kazandırılan Başarılı Lider adlı eseri Balkanlarda bu konuya dair yazılmış ender eserlerinden biridir. Balkan Müslümanlarının dünya görüşlerini ve geçirmiş oldukları tarihi süreçleri bilen bir araştırmacı tarafından kaleme alınması diğer çalışmalardan ayrıldığı en önemli özelliğidir.

Türkiye'de konuya dair şüphesiz çok sayıda çalışma ve kitap bulunmaktadır. Fakat kanaatime göre Prof. Dr. Hayreddin Hoca'nın kitabının önemi, yazarının Müslüman dünyasının birbirinden farklı değişik prestijli üniversitelerinde 1998 yılından itibaren günümüze edindiği deneyimlerden elde ettiği birikimi kendine özgü üslubuyla okurlarına takdim etme kabiliyetidir.

Ermal Nurja

İstanbul 2023

GİRİŞ

- **Başarılı ve Başarısız Liderlik Modellerinin Kur'an'daki Sunumu**
- **Konuyu Seçme Nedenleri**
- **Çalışmanın Amaçları**
- **Çalışmada İzlenen Metodoloji**
- **Çalışmanın Hedef Kitlesi**
- **Çalışmanın Problemleri**
- **Bu Çalışmadan Nasıl Yararlanabilirim?**
- **Önceki Çalışmalar**
- **Çalışmanın Terminolojisi**

بِسْمِ اللّٰهِ الرَّحْمٰنِ الرَّحِیْمِ

Rahman ve Rahim Olan Allah'ın Adıyla

Şükürler ve hamdler Allah'a ait olsun ki; O, Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِذْ أٰتٰنَا اِبْرٰهٖمَ رُبُّهُ وَاٰتٰنَا اِبْرٰهٖمَ رُبُّهُ وَاٰتٰنَا اِبْرٰهٖمَ رُبُّهُ وَاٰتٰنَا اِبْرٰهٖمَ رُبُّهُ وَاٰتٰنَا اِبْرٰهٖمَ رُبُّهُ﴾

يٰۤاٰنَا عَهْدِى الظّٰلِمِيْنَ ﴿١٢٤﴾ [البَقَرَة : ١٢٤]

“Bir zaman Rabbi İbrahim'i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: “Ben seni insanlara önder yapacağım.” İbrahim de “Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)” demişti. Bunun üzerine Rabbi, “Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz” demişti.” [Bakara Suresi: 124]

Salat ve selam Allah'ın en sevgili mahlûku, tüm Peygamberlerin reisi olan Hz. Muhammed'in, ailesinin, arkadaşlarının ve tüm takipçilerinin üzerine olsun!

Başarılı ve Başarısız Liderlik Modellerinin Kur'an'daki Sunumu

İnsanlık tarihi, sadece belirli bir alanda değil, birçok alanda başarılı ve başarısız liderliğin örnekleri ve modelleriyle doludur. İnsanlık değerli ve erdemli önderleri sayesinde mutlu günleri yaşadığı gibi, başında bulunan önderlerin başarısız ve sefil oldukları dönemlerde ise dehşet dolu çağlar yaşamak zorunda kalmıştır. Kur'an-ı Kerim iki liderlik modeli sunar: Birincisi, iyiliğe çağıran ve ilahi programı esas alan model; ikincisi ise kötülüğe çağıran ve ilahi programı görmezlikten gelen modeldir.

Birincisi ile ilgili bir örnekte Kur'an bize şunu anlatmaktadır:

﴿وَجَعَلْنٰهُمْ اٰيْمَةً يَّهْدُوْنَ بِاَمْرِنَا وَاَوْحَيْنَا اِلَيْهِمْ فَعَلِ الْخَيْرٰتِ وَاَقَامِ الصَّلٰوةَ وَاٰتَاَ الزَّكٰوةَ وَكَانُوْا لَنَا

عٰبِدِيْنَ ﴿[الْاَنْبِيَاء : ٧٣]

“Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.” [Enbiya Suresi, 73]

﴿وَجَعَلْنَا مِنْهُمْ أُمَمَةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا لَمَا صَبَرُوا وَكَانُوا بِآيَاتِنَا يُوقِنُونَ ﴿٤٤﴾﴾ [السَّجْدَة : ٤٤]

“Sabredip ayetlerimize kesin olarak inandıkları zaman, içlerinden emrimizle doğru yola ileten önderler çıkardık.” [Secde Suresi: 24]

İkinci model olan başarısız modele gelince, Kur’an bize birçok örnek vermekle birlikte, burada sadece üç örnek zikretmekle yetineceğiz:

﴿وَلَقَدْ أَرْسَلْنَا مُوسَىٰ بِآيَاتِنَا وَسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٦٦﴾ إِلَىٰ فِرْعَوْنَ وَمَلَئِهِۦ فَاتَّبَعُوهُ أَمَرَ فِرْعَوْنَ وَمَا أَمْرٌ

فِرْعَوْنَ بِرَشِيدٍ ﴿٦٧﴾﴾ [هُود : ٩٦ - ٩٧]

“Andolsun, biz Musa’yı mucizelerimizle ve (özellikle, üstünlüğü) apaçık (asanın yılanı dönüştüğü) mucize ile Firavun’a ve onun ileri gelen adamlarına peygamber gönderdik de ileri gelenler Firavun’un emrine uydular. Hâlbuki Firavun’un emri doğru değildi.” [Hud Suresi: 96-97]

﴿ذَٰلِكَ بِأَنَّهُمْ اتَّبَعُوا مَا أَسْحَطَ إِلَٰهَهُ وَكَرِهُوا رِضْوَانَهُۥ فَأَحْبَطَ أَعْمَالَهُمْ ﴿٦٨﴾﴾ [مُحَمَّد : ٢٨]

“Bu, Allah’ı gazaplandıran şeylere uydıkları ve O’nun hoşnut olduğu şeyleri beğenmedikleri içindir. Allah da onların amellerini boşa çıkarmıştır.” [Muhammed Suresi: 28]

﴿وَتِلْكَ عَادٌ جَحَدُوا بِآيَاتِ رَبِّهِمْ وَعَصَوْا رُسُلَهُۥ وَاتَّبَعُوا أَمْرَ كُلِّ جَبَّارٍ عَنِيدٍ ﴿٥٩﴾﴾ [هُود : ٥٩]

“İşte Âd kavmi! Rablerinin âyetlerini inkâr ettiler. O’nun peygamberlerine karşı geldiler ve inatçı her zorbanın emrine uydular!” [Hud Suresi: 59]

Detayları Kur’an-ı Kerim’de ayrıntılı olarak açıklanan bu iki liderlik modeli özetle böyle görünmektedir.

Burada değinmekte önemli gördüğüm nokta ise iyi içeriklerine rağmen bu konuda yapılan çağdaş çalışmaların başarılı liderlik

konusunda Kur'an-ı Kerim ve Hz. Muhammed'in sünnetinde anlatılanlardan ileri gidip gitmediği meselesidir. Söz konusu çalışmalar; liderlerin taşıdıkları ve onları bu misyonun gerçekleşmesi yönünde harekete geçiren mesajın önemi, davaları ileriye taşıyabilmek için gerekli olan özgüven, karizmatik kişilik, kararlılık ve fedakârlık cesareti, samimiyet, olgunluk ve yüksek farkındalık düzeyi, başarılı yönetim yeteneği, iletişim becerileri gibi konulara odaklanmaktadır.

Yanlış anlaşılmalı, bu durum alanda yapılan çalışmalarını takdir etmediğimiz anlamına gelmemelidir. Tam tersi! Önsel (apriori) olarak istediğimiz şey, liderlikle ilgili Kur'an ve Peygamberi şaşırtıcı kanıtları ve gerçekleri sunmaktır. Her şeyden önce Kur'an ve Sünnet'i dini ve sosyal hayatımızı tasarlamak için referans olarak özümsememiz ve bu referanslar ile yetinmemiz hedeflenmektedir. Gerçek şudur ki, liderlik dünyası ile ilgili Kur'an ve Sünnet'in şu veya bu yönüyle ele alınmadığı hiçbir konu yoktur. Bu nedenle, bu yoldan gitmeyen herkesin eksikliklere ve hatalara maruz kalacağına inanıyoruz. Çünkü neyin gerekli olduğunu ve insanlara en çok neyin fayda sağladığını Allah'tan daha iyi kimse bilemez. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿أَلَا لَهُ الْخَلْقُ وَالْأَمْرُ تَبَارَكَ اللَّهُ رَبُّ الْعَالَمِينَ﴾ [الأعراف : ٥٤]

"...yaratmak da, emretmek de yalnız O'na mahsustur. Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın şanı yücedir!" [Araf Suresi: 54]

﴿أَفَحُكْمَ الْجَاهِلِيَّةِ يَبْغُونَ وَمَنْ أَحْسَنُ مِنَ اللَّهِ حُكْمًا لِقَوْمٍ يُوقِنُونَ﴾ [المائدة : ٥٠]

"Onlar hâlâ cahiliye devrinin hükmünü mü istiyorlar? Kesin olarak inanacak bir toplum için, kimin hükmü Allah'inkinden daha güzeldir?" [Maide Suresi: 50]

Allah'ın Kitabı olan Kur'an-ı Kerim'i alıp incelersek, altınla yazılmaya değer önemli talimatlar içerdiğini görürüz. Bu talimatlar liderin şehvet eğiliminden veya insani eksikliklerinden

kaynaklanan zayıflığından kaçınmak için İslami referanslara (Kur'an ve Sünnet) başvurmanın temel önemini ima eden yol işaretleri gibidirler. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَأَنْزَلْنَا إِلَيْكَ الْكِتَابَ بِالْحَقِّ مُصَدِّقًا لِمَا بَيْنَ يَدَيْهِ مِنَ الْكِتَابِ وَمُهَيِّمًا عَلَيْهِ فَاحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ عَمَّا جَاءَكَ مِنَ الْحَقِّ لِكُلِّ جَعَلْنَا مِنْكُمْ شِرْعَةً وَمَنْهَاجًا وَلَوْ شَاءَ اللَّهُ لَجَعَلَكُمْ أُمَّةً وَاحِدَةً وَلَٰكِن لِّيَبْلُوَكُمْ فِي مَا آتَاكُم فَاسْتَبِقُوا الْخَيْرَاتِ إِلَى اللَّهِ مَرْجِعُكُمْ جَمِيعًا فَيُنَبِّئُكُمْ بِمَا كُنْتُمْ فِيهِ تَخْتَلِفُونَ ﴿٤٨﴾ وَأَنْ أَحْكُم بَيْنَهُمْ بِمَا أَنْزَلَ اللَّهُ وَلَا تَتَّبِعْ أَهْوَاءَهُمْ وَأَحْذَرُهُمْ أَنْ يَفْتِنُوكَ عَنْ بَعْضِ مَا أَنْزَلَ اللَّهُ إِلَيْكَ فَإِنْ تَوَلَّوْا فَاعْلَمُوا أَنَّمَا يُرِيدُ اللَّهُ أَنْ يُصِيبَهُمْ بِبَعْضِ ذُنُوبِهِمْ وَإِنَّ كَثِيرًا مِنَ النَّاسِ لَفَاسِقُونَ ﴿٤٩﴾﴾ [المائدة: ٤٨ - ٤٩]

“(Ey Muhammed!) Sana da o Kitap'ı (Kur'an'ı) hak, önündeki kitapları doğrulayıcı, onları gözetici olarak indirdik. Artık, Allah'ın indirdiği ile aralarında hükmet ve sana gelen haktan ayrılıp da onların arzularına uyma. Sizden her biriniz için bir şariat ve bir yol koyduk. Eğer Allah dileseydi, elbette sizi tek bir ümmet yapardı. Fakat verdiği şeylerde sizi imtihan etmek için ümmetlere ayırdı. Öyle ise iyiliklerde yarışın. Hepinizin dönüşü Allah'adır. O zaman anlaşmazlığa düşmüş olduğunuz şeyleri size bildirecektir. Aralarında, Allah'ın indirdiği ile hükmet. Onların arzularına uyma ve Allah'ın sana indirdiğinin bir kısmından (Kur'an'ın bazı hükümlerinden) seni şaşkınlıklarından sakın. Eğer yüz çevirirlerse bil ki şüphesiz Allah, bazı günahları sebebiyle onları bir musibete çarptırmak istiyor. İnsanlardan birçoğu muhakkak ki yoldan çıkmışlardır.” [Maide Suresi: 48-49]

Kur'an'a göre başarılı lider, Hakk'a çağıran ve insanları ona doğru ileten, neyin doğru ve haklı olduğunu açıklayan ve anlatandır. Çünkü bu, önderin görev ve yükümlülüklerinin bir parçasıdır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَجَعَلْنَاهُمْ أُمَّةً يَهْدُونَ بِأَمْرِنَا وَأَوْحَيْنَا إِلَيْهِمْ فِعْلَ الْخَيْرَاتِ وَإِقَامَ الصَّلَاةِ وَإِيتَاءَ الزَّكَاةِ وَكَانُوا لَنَا عَبِيدِينَ ﴿٧٣﴾﴾ [الأنبياء: ٧٣]

“Onları bizim emrimizle doğru yolu gösteren önderler yaptık ve kendilerine hayırlar işlemeyi, namazı dosdoğru kılmayı, zekâtı vermeyi vahyettik. Onlar sadece bize ibadet eden kimselerdi.” [Enbiya Suresi: 73]

Dolayısıyla model lider, gösteriş ve reklam sevgisinden değil, omuzlarına yüklenen sorumluluk ve yükümlülüklerden inisiyatif alan ve hareket eden kişidir. Peygamberlerin hayatlarına ve seçkin şahsiyetlerin biyografilerine göz atan herkes, bu liderlik kodunun eylemlerinde ve davranışlarında somutlaştırıldığını görecektir. Kur’anî ve Peygamberî anlayışa göre lider kişi, ilahi kurallara ve toplumun kontrol ve denetimine baş eğmektedir. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَفُّوهُمْ ۖ إِنَّهُمْ مُسْتَوْلُونَ﴾ [الصَّافَّاتِ : ٢٤]

“Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.” [Saffat Suresi: 24]

Bu, şerefli sahabe Abdullah b. Ömer (r.a.) tarafından nakledilen sahih bir hadiste açık bir şekilde ifade edilmiş bulunmaktadır:

“Hepiniz velisiniz ve hepiniz sorumlu olduğunuzdan sorulacaksınız. Hükümdar idare ettiği insanlar hakkında sorguya çekilecektir; ailenin reisi aile fertleri hakkında sorulacak, evin hanımı kocanın evinde nazırdır ve aile hakkında sorulacak; köle efendisinin malından ve velâyeti altında bulunanlardan sorguya çekilecektir.” Bütün bunları Peygamber’den (a.s.) işittim ve onun şöyle dediğini duyduğumu hatırlıyorum: *“Oğul, babasının malından sorumludur. Böylece hepiniz velisiniz ve hepiniz, emanetinizde kalanlar için hesap vereceksiniz.”*¹

Liderin topluma karşı sorumluluk duygusu, lider üzerinde ruhsal ve fiziksel güce sahip iki güç tarafından ortaya çıkmaktadır:

- 1) Şehvet ve kişisel çıkar güdülerinden etkilenmeden lideri büyük ve önemli kararlara yönlendiren Kur’an’ın gücü,
- 2) Toplumun elinde bir araç olan iyiliği emretme ve kötülükten menetme gücü. Bu güç, liderin hakikatten

¹ Buhari (2558) ve Müslim (1829).

sapması durumunda devreye girer. Toplumsal bir güç olması, kırılğan ve ahlaksız bir biçimde icra edilmesi anlamına gelmez. Bu yetkiyi kullanan ve lideri Kur'an'ın otoritesine geri döndürmek, iyiliği emredip kötülükten sakındırmak için güç kullanmaya bile hakkı olan resmi Yüksek Devlet Din Şûrası mevcuttur. Şerefli sahabe Temim Dari'nin (r.a.) hadisinde Peygamber'in (a.s.) şöyle buyurduğu belirtilmektedir: *“Din nasihattir, din nasihattir, din nasihattir! Kimin için ey Allah'ın Resülü? - diye sordular. Dedi ki: Allah'a, Kitabına, Resulüne, Müslümanların önderlerine ve cemaatlerine.”*²

Kur'an-ı Kerim bize başarılı ve dinamik, güçlü ve her alan ve sahanın sorunlarına ve zorluklarına göğüs gerebilen bir liderlik örneği sunmuştur. Bu, Kıyamete kadar liderlik için ihtiyaç duyulan model olan Kral Talut'tur. Talut, İsrailoğullarına önderlik etmesi için Allah tarafından, tam da sahip olduğu nitelikler ve özellikler nedeniyle seçilmiştir ki günümüzde şiddetle tartışığımız bu nitelikleri zamanımızın liderleri için arzu ediyoruz. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ ط وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَسِعُ عَلِيمٌ ﴿٢٤٧﴾﴾ [البَقَرَة : ٢٤٧]

“Peygamberleri onlara, “Allah, size Tâlût'u hükümdar olarak gönderdi” dedi. Onlar, “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir” dediler. Peygamberleri şöyle dedi: “Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı. Allah, mülkünü

² Ebu Davud (4944), İbn Hibban'ın Sahihi (4575), Sahih et-Tergib (1776), İmam Ahmed'in Müsnedi (16945). Şuayb Arnavut'a göre, hadisin Buhari ve Müslim şartlarını karşıladığını yazar.

dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” [Bakara Suresi: 247]

Kur’an’da bildirilen lider modeline göre lider kişi; bilgili ve deneyimli olmalı, olaylardan haberdar bulunmalı ve mevcut durumla nasıl başa çıkacağını, kararları ve hükümleri nasıl uygulayacağını bilmelidir.

İsraililer, Talut’un zengin olmadığı gerekçesiyle seçilmesini protesto etmişlerdir. İlahi cevapta, seçilmesinin sırrının bilgi ve fiziksel güçte yattığını ve düşündükleri gibi finansal durumla hiçbir ilgisi olmadığı bildirilmiştir. Lider, gerçek bilgiyle hayatın zorluklarına ve sorunlarına yaklaşabilir; bunlarla başa çıkmanın uygun yollarını bulabilir. Tabii ki bugün, bu tür yüzleşmeler mevcut olmadığı için fiziksel güç ile kastedilen yeniden şekillenmektedir. Nitekim ordudan; askerlerin fiziki gelişimine özel önem verilmesi, onlara dövüş sanatlarının öğretilmesi, entelektüel gelişimlerinin sağlanarak başkalarıyla muhatap olmaya hazırlanması, güvenlik ve siyasetle ilgili olanlar dışında güncel sorunları tartışma becerilerinin geliştirilmesi istenebilir.

Dolayısıyla güçlü bir liderin ihtiyaç duyduğu iki silah vardır: bilgi ve fiziksel güç. Cahillerden ve zayıflardan değişim ve reformlar beklenemez. Bu tür insanların dini, siyasi veya diğer kurumların başına geçmesini istemiyoruz. Literatüre göz gezdirirken (Kur’an’ın önde gelen yorumcularından) Prof. Seyid Kutub’un Bakara Suresi’nin 247 âyeti hakkındaki harika ve çok anlamlı sözlerini buldum. Bu sözleri kitabıma kaydetmeyi yeğledim.

Peygamberleri onlara Tâlût’un üstünlüğünü ve faziletini, Allah’ın O’nu kendilerine önder seçmesinin hikmetini anlatmıştır. Sonra da şunu eklemiştir: *“Allah, onu hükümdarınız olarak seçti ve ona fiziksel kuvvet ve ilim gücü bahsetmiştir. Allah, gücünü dilediğine verir; Allah, çok lütufkârdır ve her şeyi bilendir.”* O, Allah tarafından seçilmiştir ve bu birinci sebeptir. İkincisi: Ona ilim ve fizik güç vermiştir ... Allah dilediğine güç verir; çünkü bütün güç O’nundur ve O, kullarından

dilediğini seçer. "Allah Rahman ve Alimdir". Yani O'nun iyiliği çoktur ve hiç kimse O'nun mükafatına sınır koyamaz. Her şeyi yerine nasıl koyacağını bilir ...³

Kur'an'a göre başarılı lider; arzu edilen bir devletin ve başarılı bir bilimsel, politik, dini, ekonomik, sosyal kurumun kurulması adına devletin ilahi hedefte ve peygamberlik programında bildirilen yönetimi uygulaması için Yüksek Danıştay ve ilgili alanlardaki uzmanlarla istişare, katılım, şeffaflık, açık ve adil olma temelinde inşa eder. Kur'an-ı Kerim'de şöyle buyrulmaktadır:

﴿وَالَّذِينَ اسْتَجَابُوا لِرَبِّهِمْ وَأَقَامُوا الصَّلَاةَ وَأَمْرُهُمْ شُورَى بَيْنَهُمْ وَمِمَّا رَزَقْنَاهُمْ يُنفِقُونَ﴾ [الشورى : ٣٨]

"...Rablerinin çağrısına cevap verenler ve namazı dosdoğru kılanlar; işleri, aralarında şûra (danışma) ile olanlar, kendilerine verdiğimiz rızıktan Allah yolunda harcayanlar..." [Şura Suresi: 38]

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ﴾ [آل عمران : ١٥٩]

"Allah'ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah'tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah'a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever." [Âl-i İmran Suresi: 159]

Kur'anî lider kavramı, bir yöne diğer yönün zararına olacak şekilde odaklanmak anlamına gelmez. Daha açık bir ifadeyle, manevi yönün ve ahlaki değerlerin çok az önemsendiği veya hiç önemsenmediği Batı'nın eski ve yeni uygarlıklarında görüldüğü üzere, yalnızca fiziksel yönün gelişimine adanmış değildir. Hayır. Kur'anî lider, maddi ve manevi ya da daha doğrusu *zihin, ruh ve*

³ Seyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 1/267.

beden diyebileceğimiz üç diyagonal bileşen arasında denge kurmalıdır.

Böylece, arzu ettiğimiz şekilde böyle bir vizyonla tamamlanmış bir lidere sahip olabiliriz. İlk uygarlıklar bize bu üç unsurun birbirinden ayrılmasının korkunç bir liderlik modeliyle sonuçlandığına dair kanıtlar sunmaktadır. Bu üç unsurun ayrılması, düzensizliğe ve dengenin bozulmasına neden olmaktadır. Çünkü bu durumda üç unsur (*zihin, nefis, beden*) birbiriyle uyum yerine birbirleriyle şiddetli bir yüzleşmeye yönelir; çoğu kez ise Allah'a itaati reddeden nefis, diğer iki unsurdan intikam alır. Söylediklerimizin somut örneği ise Batı toplumunda (ve onun yolunu izleyen diğer toplumlardaki) intihar oranlarıdır.

Başarılı bir lider modelinden bahseden Kur'an bize, liderliğinde bu üç unsurun koordineli ve birbirleriyle mükemmel bir uyum içinde olduğu Hz. Muhammed örneğini sunar.

Kur'an bu modeli böyle açıklar:

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ رَّحِيمٌ﴾

[التَّوْبَةِ : ١٢٨]

“Andolsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.” [Tevbe Suresi: 128]

Peygamber (a.s.), her zaman aşağıdaki konulara meraklı idi:

- İnanıcı inkâr eden her türlü unsurdan zihnini korumak,
- Vücudu aşırı doygunluk, halsizlik, tembellik ve halsizlikten korumak,

- Ruhunu korumak; Allah Teâlâ'ya tevekkül etmek, O'na şükretmek, O'nu tesbih etmek, O'nu herkesten ve her şeyden sevmek⁴.

Kur'an-ı Kerim'e göre tercih edilen liderlik; manevi ve maddi, kişisel ve kamusal, teorik ve pratik arasında ayrım yapmaz.

Müminin yaptığı tüm bu işler, sahip olduğu mevki veya sahip olduğu görev ne olursa olsun, iki ön koşuldan sonra bu dinin ve öngördüğü şeylerin bir parçası olarak sınıflandırılır. Bu iki ön koşul ise; sırf Allah rızası için hareket etmek ve O'nun dinine uymak, yani İslam dininin *iki referans noktası olan* Kur'an ve Sünnet'e uygun davranmaktır. Liderin, faaliyeti ne olursa olsun, bu yolu izlerse, başarıları eksik olmayacaktır. Müslüman için maneviyat çok önemlidir. Ancak oraya ulaştıran yol maddidir. Ya da başka bir deyişle, Cenneti kazanmak için dünyanın imtihan ve fitneleri arasından geçmek zorundayız. Aksi takdirde her iki dünyada da başarısız oluruz.

Sonuç olarak, din ile dünya (maneviyat ve maddiyat) arasında bir ayrım yapılmasına izin verilmez. Çünkü Allah; bizi bu dünyada yaşatarak, Kur'an ve Sünnet'in emir ve nehiyelerine uyararak ve dünyanın her alanında uygulayarak O'nun rızasını kazanmak için altın fırsatlar vermiştir. Bu, bütün varlığıyla Allah'a adanmak, hakikati hedeflemek ve dinî düzene uymakla olur. Başarılı bir Kur'an lideri, Yüce Allah'a sadakat ve itaat meydanlarında gururla yürür. Kur'anî lider, Allah'ın yeryüzünde gerçekleştirmesini, hayırlara yer açmasını ve başkalarına iletmesini istediği hareket, program ve niyetin uygulamalı bir örneğidir.

⁴ Kalp hastalıkları ve tedavileri hakkında daha fazla bilgi için bu alandaki tanınmış yazarları ve büyük uzmanları tavsiye ederim. Örneğin İmam Gazali ve onun muazzam eseri olan *Ihyâ-yı Ulûm-i Dîn*; İbn Teymiye'nin fetvaları özetinde verilen açıklamaları içerenler başta olmak üzere eserleri; İbn Teymiye'nin öğrencisi olan İbn Kayyım'ın muhteşem eseri olan *Medariyu es-salikina bi-ıyyake na'budu ve ıyyake neste'in*.

Kur'an anlayışına göre başarılı liderliğin önemini anlatmayı başardığımızı umarak önemli detayları kitabın diğer bölümlerinde açıklamak hedefiyle bu ifadelerle yetiniyoruz.

Konuyu Seçme Nedenleri

Bu metin, anlık bir fikrin ürünü değildir. Beni onu seçmeye ve gerçekleştirmek için çalışmaya yönlendiren birkaç faktör var ki bunlardan aşağıdakileri ifade etmek istiyorum:

- 1) Konuyu geniş bir şekilde ele alan seküler ve laik çalışmalarla karşılaştırıldığında, Kur'an ve peygamberlik perspektifinden hareketle başarılı ve tercih edilen bir liderlik kavramı hakkında karşılaştırmalı çalışmaların eksikliği,
- 2) Devlet, din ve eğitim kurumlarında kötü ve başarısız liderlik örnekleri,
- 3) Yazarın dini, akademik, askeri kurumlarda profesyonel olmayan ve başarısız liderlik modelleriyle ilgili acı deneyimleri ile meslektaşları ve öğrencilerine zarar veren sonuçlara şahit olması.

Çalışmanın Amaçları

- 1) Liderlik alanında Kur'anî yaklaşıma ve çağdaş bilgiye uygun eğitim programlarının geliştirilmesi.
- 2) Tercih edilen liderlik alanından (bilgi, beceriler, yetenekler) öğrenme çıktıları sonucunda sivil toplum ve diğer kuruluş çalışanlarının profesyonel olarak ilerlemelerine yardımcı olmak.
- 3) Yaratan Allah ve çevredeki insanlarla ilişkilerinin geliştirilerek insanın etkin ve olumlu rolünün açıklığa kavuşturulması.
- 4) Başarılı liderlik çalışmaları alanında Kur'an ve Sünnet'in öncelikli ve temel rolü ile katkısının teyit edilmesi.

Çalışmada İzlenen Metodoloji

Bu çalışmada izlediğimiz metodoloji; tümevarımsal, analitik, eleştirel ve karşılaştırmalı metotların bir bütünüdür. Elbette her unsuruyla bu metodoloji, bizim referans noktamız olan Kur'an ve Sünnet'e tabi olacaktır. Kur'an'a ve Sünnet'e atıfta bulunmaya mutabık kalarak geçmişten günümüze her türlü liderlik modeli, bu iki referans noktasının kriterlerine göre değerlendirilecektir. Bu vesileyle şunu da eklemek isterim ki, dini açıdan başarısız saydığımız bir model, diğerleri için entelektüel veya ideolojik açıdan başarılı sayılsa bile, tarafımızdan dikkate alınmamaktadır. Entelektüel veya ideolojik açıdan birisine Hitlerci Nazi, Mussolini faşist, Stalin komünist, Şaron İsrail sömürgecisi, Olmert, Netanyahu, Sırp ırkçı, İngiliz, Fransız veya Amerikan emperyalist modelleri makul görünebilir; ancak bizim için Kur'an ve Sünnet kıstas ve düşünce ölçüsü olduğu için bu modeller başarısızdır ve kesinlikle kabul edilmezdir.

Çalışmanın Hedef Kitlesi

- 1) Lise, lisans ve yüksek lisans düzeyindeki öğrenciler
- 2) Ulusal veya uluslararası olmalarına bakılmaksızın, bilimsel, siyasi, idari, dini, askeri, ticari vb. kurumlarda liderlik pozisyonları için önerilen eğitimci, yetkililer ve adaylar. Metni tamamıyla anlayabilmek için gereken tek şey liderlerin yaşının 15-40 yaş arasında olmasıdır.

Bu çalışma ve eğitim metodolojisi, genç liderlerimize mümkün olduğunca bilimsel ve profesyonel olarak fayda sağlamak amacıyla, ilerleyen bölümlerde eğitim paketleri şeklinde tarama ve okuma için önerilen diğer materyallerle birlikte sunulacaktır.

Çalışmanın Problemleri

Son zamanlarda liderlik temalı risalelerin (kitap, tez) sayısının arttığı görülmektedir. Düzinelerce, hatta yüzlerce çalışmanın varlığı, entelektüel dünyada konuya ilişkin yeniden bir uyanışın mevcudiyetini göstermektedir. Dolayısıyla da bu entelektüel fenomene ilişkin dünyamızda her zamankinden daha büyük entelektüel, pedagojik ve sosyal bir ilginin olduğu anlaşılmaktadır.

Ancak bu fenomenin entelektüelliği ve bu muazzam özveriye rağmen, çözülmemiş olarak kalmaya devam eden ciddi bir sorun bulunmaktadır. O da **imaj ve model eksikliğidir**. Diğer bir ifade ile takip edilecek uygun ve değerli bir örneğin eksikliğidir. Alanda bu kadar çok sayıda çalışmaların bulunması; bilimde, siyasette, dinde, güvenlikte (orduda) uygun liderliğe yönelik örnek ve model eksikliği sorununun açık ve çözümsüz kalmaya devam ettiğinin açık bir kanıtıdır. Bu durum, yazarları ve araştırmacıları tarihin derinliklerine inmeye, başarılı ve kurtarıcı devlet adamlarının ve liderlerin zamanımız liderleri tarafından benimsenmeye değer özelliklerini ve erdemlerini bulmaya teşvik etmektedir. Dolayısıyla, örnek liderlere büyük ihtiyacımız var ve bugün liderlik dünyasında gördüğümüz kaos, sadece liderlere olan ihtiyacı değil, aynı zamanda onların sağlam bir temele göre yetişmelerine de yansımaktadır. Kanaatimce bu durum, Kur'an ve Sünnet referanslarını terk ettiğimiz sürece düzelmeyecektir. Kur'an'a ve Sünnet'e başvurmazsak kötülük yayılmaya devam edecek ve belki bir gün kötülük seli insanlığı alıp batıracaktır.

İşte dinin bize erdemleri ve onları gözden kaçırma tehlikesi hakkında öğrettiği şeyler:

﴿إِنَّ هَذَا الْقُرْآنَ يَهْدِي لِلَّتِي هِيَ أَقْوَمُ وَيُبَيِّنُ الْمُؤْمِنِينَ الَّذِينَ يَعْمَلُونَ الصَّالِحَاتِ أَنَّ لَهُمْ أَجْرًا كَبِيرًا﴾ [الإسراء : 9]

“Gerçekten bu Kur'an en doğru olan yola götürür ve iyi işler yapan müminler için büyük bir mükâfat olduğunu müjdelere.” [İsra Suresi: 9]

﴿وَمَنْ أَعْرَضَ عَن ذِكْرِي فَإِنَّ لَهُ مَعِيشَةً ضَنْكًا وَنَحْشُرُهُ يَوْمَ الْقِيَمَةِ أَعْمَى﴾ [طه : ١٢٤]

“Her kim de benim zikrimden (Kur’an’dan) yüz çevirirse, mutlaka ona dar bir geçim vardır. Bir de onu kıyamet gününde kör olarak haşır ederiz.”
[Ta-ha Suresi: 124]

﴿وَإِن تَطَّعْ أَكْثَرَ مَنْ فِي الْأَرْضِ يُضِلُّوكَ عَن سَبِيلِ اللَّهِ إِنْ يَتَّبِعُونَ إِلَّا الظَّنَّ وَإِنْ هُمْ إِلَّا يَخْرُصُونَ﴾ [الأنعام : ١١٦]

“Eğer yeryüzündekilerin çoğuna uyarsan seni Allah yolundan saptırırlar. Onlar ancak zanna uyuyorlar ve onlar sadece yalan uyduruyorlar.” [En’am Suresi: 116]

Bu Çalışmadan Nasıl Yararlanabilirim?

Bu çalışmadan istenen şekilde yararlanabilmek için:

- 1) Materyal, yetenekli eğitimciler tarafından iki haftalık yoğun bir eğitim şeklinde sunulmalıdır.
- 2) Bölümler okunmalı, özetlenmeli ve daha sonra sunum şeklinde hazırlanmalıdır.
- 3) Bu bilgiler; dini konferanslar, vaazlar, çeşitli konuşmalar vb. etkinlikleri düzenlemesine karar verme, herhangi bir toplantı veya oturuma liderlik etme, herhangi bir eğitim kampına katılma vb. faaliyetlerde kullanılmalıdır.
- 4) Eğitimcilerle bu çalışmanın kopyaları sağlanmalıdır.

Bu Çalışmadan Elde Edilecek Bilimsel Fayda:

- 1) Liderlik kapasitesi ve becerilerinin geliştirilmesi,
- 2) Sunulan bilginin pratik alanda nasıl uygulanacağını açıklanması,
- 3) Karar verme yanı sıra strateji oluşturma ve başkalarıyla iletişim kurma sanatlarının mükemmelen edinilmesi,

- 4) Daha hevesli ve sorumluluk sahibi bir ekipte çalışılması,
- 5) Konuşma ve yazma becerilerinin kazandırılması,
- 6) Toplantıların idaresi ve yönetimi, komisyonların ve ilgili idarelerin kurulması,
- 7) Aşağıdaki şekilde açıklayacağımız gibi, daha etkin özellikler ve daha fazla liderlik kapasitesi gerektiren konferans ve seminerlerin düzenlenmesidir.

Önceki Çalışmalar

Liderlik alanında yapılan çalışmalar sayıca az değildir. Gerek İslami açıdan gerekse askeri-idari açıdan çok değerli emek ve katkılarda bulunmuş, teşekkür ve şükranı hak eden pek çok yazar ve araştırmacı vardır. Ancak bu çalışmaları karakterize eden konunun odağından uzaklaşma ve muğlaklıktır. Dahası, Kur'an'ın kriterleri ve ilkeleri ile diğer çalışmalarla karşılaştırma konusunda göze çarpan bir eksikliğin mevcudiyetidir. Bu alanda telif yapan herkese, özellikle bu çalışmada doğrudan yararlandığım herkese minnettar ve müteşekkir olduğumu bir kez daha tekrarlamak istiyorum. Değerli okuyucuma bu çalışmada ayrıntılı olarak değinemeyeceğimizi bildirmek isterim. Bu nedenle aşağıdaki çalışmalara ancak bilimsel ve metodolojik sadakat izin verdiği ölçüde atıfta bulunmakla yetineceğiz.

- Ali Muhammed Salabi, *Ebu Bekr es-Sıddık: şahsiyyetuhu ve asruhu*, Mısır: Dar et-tevzi ve en-neşr el-İslamiye, 2020.
- Dr. Ramadan İs'hak Zeyan, *Hasais el-kiyade el-İslamiye fi dav'i el-Kitabi ve es-Sunneh*.
- Dr. Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*. El-ittihad el-İslami li el-munezamat et-tulabiye: El-ma'hed el-alemi li el-fikri el-İslami, 1995.
- Mahmud Şit Hattab, *Er-Resulu el-kaid*. Beyrut: Dar el-fikr, basım 5, 1974.
- Ali Muhammed Salabi, *Es-Sultan Muhammed el-Fatih ve avamilu en-nuhudi fi asrihi*. Mısır: Dar el-İman, 2010.
- Muhammed Cemaluddin Mahfuz, *Sunnetu er-Resul ﷺ fi el-kiyade ve idareti el-harb*. Sünne ve Sire Çalışmalarına Ait Merkez Dergisi, nr. 3, v. 1988.
- Cihad Muhammed Feysal Nusayrat, *Şahsiyyetu el-kaid fi dav'i sureti el-Ahzab*. Medine Munevvere: Üniversite Dergisi.
- Tarik Suveydan & Feysal Başurahyl, *Sina'atu el-kaid*. Saudi: Mektebetu Cerir, 2003.

- Abdul Aziz bin Muhammed Huneydi, *El-askeriyetu fi-l-Islam ala dav'i ma verede fi el-Kur'ani el-kerim*.
- Ali Izetbegovic, *Avaik en-nehdati el-İslamiye*, çev. Hasan Ömer Sebahiç. Katar: Cemiyetu Katar el-hayriyye, 1997.
- Ahmed Abd Rabbihi Mubarek Basbus, *Fennu el-kiyade fi-l-Islam*. Ürdün: Mektebet el-menar, 1988.
- Ibrahim Ali Salim Acblu, *El-kiyadetu el-idariyetu ve ref'u haleti el-ma'neviye fi el-hitabi el-kur'ani*. Libya, Mısırata Üniversitesi.
- Feysal b. Cafer Bali, *El-kiyadetu el-askeriyetu fi dav'i el-Kur'ani el-kerim*. Suudi Arabistan, 2007.
- Abdul Vehhab Ismail el-A'zami, *El-kiyadetu fi dav'i el-Kur'ani el-kerim*. Irak: Mecelletü el-buhus el-islami, 2012.
- Hissah Muhammed Seid el-Akruş, *El-kiyadeti fi kissati Musa aleyhisselam kema aradeha el-Kur'an el-kerim*. Malezya, 2014.
- Hamd Muhammed Tahir Nehhal, *El-kiyadetu ve el-cundiyetu fi es-Suneti en-Nebeviyye – dirasetun mevduiyyetun*. Gaza: İslam Üniversitesi, Yüksek Lisans Tezi, 2017.
- Cihad Turbani, *Mietun min uzamai el-İslam gayyeru mecra et-tarih*. Medine-i Münevvere: Dar et-takva, 2015.

Çalışmanın Terminolojisi

Liderlik	Başkalarını etkileme ve onları kurumun amaç ve hedeflerine ulaşma için teşvik süreci. Belirli bir amaca ulaşmak için bir bireyin veya bir grubun bağlılığını ve faaliyetlerini etkileme gücü.
Yönetme, Komuta etmek,	Birbirine benzer, eşanlımlı, bağlama göre çeşitlilik gösteren iki terimdir. Orduyu komuta etmek şeklinde kullanırken yönetme terimi daha çok sivil alanda kullanılmaktadır.
Referans noktası	Amel ve düşüncelerin değerlendirilmesi için Kur'an ve Sünnet'e başvurulur.
Liderlik modelleri	Pedagojik, kültürel, ekonomik, politik ve hatta askerî açıdan şirket veya kurum/kuruluş başkanı tarafından üstlenilen davranış ve uygulamalar dizisi.
Ayırt edici özellik	<ul style="list-style-type: none">• Bir şeyi, fenomeni vs. onu diğer nesnelere veya fenomenlere ayıran temel özellik; bir şeyin, bir grubun doğal ve kalıcı özelliği. <i>Ana özellikler. Ortak özellikler. Ayırt edici özellik. Doğal (doğal olmayan) özellik.</i>• Bir kişiye diğerlerinden farklı ve özel bir görünüm veren ayırt edici yüz (göz, kaş, dudak, ağız, yanak, çene vs.) özellikleri. <i>Güzel (çirkin) özelliklere sahip. Eril (dişil) özelliklere sahip. İnce (normal) özelliklere sahip. Yüz hatları. Bazı özellikleri</i>

	<p><i>annesinden (babasından) alır. Aynı (benzer) özelliklere sahiptirler.</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Bir kimsenin toplumdaki davranış ve tutumu, iş yerindeki insanlarla olan ilişkilerinde ortaya çıkan, karakterinin veya oluşumunun ayırt edici özellikleri; bireyin değerli nitelikleri. <p><i>Komünist özellikler. Karakter özellikleri. Genç adamın özellikleri. Yüksek ahlaki özellikler.</i></p>
Kişilik	<ul style="list-style-type: none"> • İnsanın özelliklerinin toplamı; bireyi diğer bireyden ayırt eden ve onu toplumun bilinçli bir üyesi yapan özelliklerin toplamı. <p><i>İnsan (çocuk) kişiliği. Kişilik oluşumu</i></p> <ul style="list-style-type: none"> • Belirli bir siyasi, sosyal, askeri, bilimsel vs. faaliyet alanında çok önemli veya önde gelen kişi. <i>Siyasi kişilik. Üstün kişilik.</i>
Ahlak, Etik	<p>Grup ve iş hedeflerine olumlu yaklaşım. Sadece işe yüksek düzeyde hazır olmayı değil, aynı zamanda bu hazırlığı yüksek düzeyde sürdürmeyi sağlayan liderlik modeli. Bir kişiyi eylemde bulunmaya, kalmaya veya bir görevi yerine getirmeye iten içsel güçlerin toplamı, ahlaki güç.</p> <p><i>Ahlaki durum. Ahlaki yükseliş (çöküş). Manevi destek.</i></p>
İçe dönük	<i>Başkalarına katılmayı sevmeyen, kapalı, izole tip</i>
Dışa dönük	<i>Başkalarıyla arkadaşlık etmeyi tercih eden, yani sosyal hayatı takip eden açık, kapalı olmayan tip.</i>

Performans	Bir kurumun belirli bir zaman diliminde yaptığı faaliyet veya yatırımın sonuçları veya bir düzen, kişi, ekip, süreç veya bilgi teknolojisi tarafından elde edilenin veya sunularının Kur'an ve Sünnet'in şaşmaz kıstaslarına uymak.
-------------------	---

Bölüm I

MODERN LİDERLİĞİN TEORİK ÇERÇEVESİ

1. MODERN LİDERLİK TEORİLERİNE GİRİŞ

- 1.1. Özelliğe Dayalı Yaklaşım
- 1.2. Olasılık Teorisi Yaklaşım
- 1.3. Liderliğe Durumsal Yaklaşım
- 1.4. Çağdaş Liderlik Yaklaşımları

2. LİDERLİK BİLEŞENLERİ

- 2.1. Liderliğin Ana Bileşenleri
- 2.2. Liderlik Seviyeleri
- 2.3. Liderlik ve Başkanlık Arasındaki Fark

3. LİDERLİK GÜCÜNÜN KAYNAKLARI VE BAŞARILI LİDERİN ÖZELLİKLERİ

- 3.1. Liderlik Gücünün Kaynakları
- 3.2. Kur'an-ı Kerim Modern Çalışmalara Öncülük Eder
- 3.3. Başarılı Liderin Ahlaki ve Manevi Erdemleri
- 3.4. Başarılı Liderin Yönetim Özellikleri

I. MODERN LİDERLİK TEORİLERİNE GİRİŞ

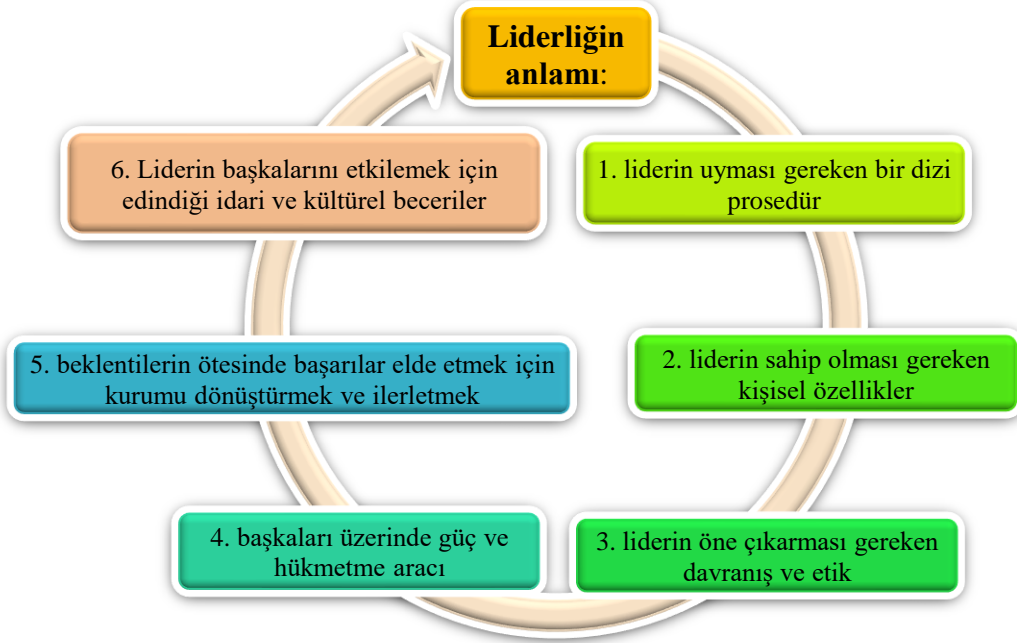
Liderlik ve onu oluşturan bileşenlere ilişkin teori ve yaklaşımlar çok çeşitlidir. Doğruyu söylemek gerekirse, bu durum, bilimsel ciddiyetten yoksun bir şekilde konuyu ele alan yazılarla kanıtlanmıştır! Yüzeysellik, konunun dışına çıkma (konunun odağından sapma) (örneğin liderliğin önemi, bir liderin nasıl yetiştirileceği, bu liderin önceden sahip olması gereken şartlar) gibi örnekler, konunun aslının ihmal edildiğinin ve kullanılan yaklaşımların yetersiz kaldığının kanıtlarıdır. Bu alanda çalışan uzmanlara göre, son altmış yılda, liderliğin boyutlarının ve dünya görüşlerinin ele alındığı, açıklandığı ve tanımlandığı altmış beşten fazla kitap yayınlanmıştır.

Kanaatimce şu ana kadar yapılan çalışmalar yetersizdir! Tabii ki akademik çalışma kurallarının bildirdiği üzere (araştırma, uygulama, yazma veya bir şeyi anlamada) *tamamen elde edilemeyen şey, tamamen terk edilmez*. Bu nedenle çalışmalarımızda ve ders anlatımlarımızda objektif olabilmek adına, bu tematik ve ideolojik yaklaşımlara, ele aldığımız konunun özünden sapmamak kaydıyla kısaca değineceğiz. Nitekim, konuyla ilgili araştırmamız sırasında şunları fark ettik:

Bazı araştırmacılara göre liderlik; bir liderin uyması gereken prosedürlerden, sahip olması gereken kişisel özelliklerden, takipçilerini / aslarını etkilemek için öne çıkarması gereken davranış ve etik ilkelerden veya liderin gücüne yönelik hususlardan hareketle ele alınmıştır. Nitekim bu çalışmalarda liderlik, takipçileri / asları etkilemek için bir araç olarak veya beklentilerin ötesinde başarı elde etmek için kurumu dönüştürmek

ve ileriye itme şeklinde veya başkalarını etkileyebilmek için sahip olunması gereken bir dizi beceri olarak tanımlamaktadır.⁵

Bu yaklaşımları liderliğin özüne ve onu oluşturan unsurlara ilişkin yer verdiğimiz aşağıdaki şekilde tanımladık:

Bunlar, araştırmacıların detaylandığı ve hakkında yazdığı liderlik konusuna yönelik ana yaklaşımlardır. İlerleyen sayfalarda ise en önemli çağdaş liderlik teorilerini göreceğiz.

⁵ Peter Northouse, *Leadership-Theory and Practice*, s. 5; *Army Leadership – Be, Know, Do*, Headquarters Department of the Army, Washington, DC, 1999, s. 4; Robert Taylor ve diğerler, *Military Leadership in Pursuit of Excellence*, 6. Baskı, s. 97; *Tevel-li el-kiyade – Fennu el-kiyadeti el-askeriyye*, s. 15-32.

MODERN LİDERLİK TEORİLERİ

Özelliğe dayalı
Yaklaşım

Davranışsal
Yaklaşım

Durumsal
yaklaşım

Çağdaş trendler

Belirttiğimiz gibi, bunlar liderlik uzmanlarının liderliğin⁶ özüne ve onu oluşturan bileşenlere değinirken öne çıkardıkları temel yaklaşımlar ve sorunlardır. Bu İslami akademik laboratuvarımızda, daha az önemli sayılabilecek ayrıntıların üzerinde durmadan, en önemli olduğunu düşündüğümüz dört yaklaşımı analiz edeceğiz.

Yukarıdaki açıklamalara dayanarak liderliğin özünü anlamının ön koşulu olan ve modern liderlik teorilerinin farklı boyutlarını ele alan temel yaklaşımlar bunlardır. Bu temel yaklaşımları anlamadan liderliğin içeriği ve onunla ilgili unsurlar hakkında net bir algı oluşturamayız. Bu dört yaklaşım, farklı ekollere sahip olsalar da ortak paydaları itibariyle tek bir amaca dönüktürler. Zikredilen özellikler, davranışlar ve tutumların hepsi liderin kişiliği etrafında dönmektedir. Bu nedenle bir yaklaşımı diğerine tercih etme olasılığı yoktur; çünkü hepsinin tek ve ortak bir amacı vardır. Bu da liderliği gerçekleştirmeye adanmışlıktır.

Zamanımızın önde gelen bir araştırmacısı, liderliğin gelişimini açıklamaya yönelik özelliğe dayalı teorinin en belirgin özellikleri arasında liderin kişiliğinden, fiziksel, ruhsal (etik) ve sosyal

⁶ Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, (Virginia: el-Ma'hed el-alemi li el-fikri el-islami, 2. Baskı, 1995), s. 52-53.

özelliklerinden söz etmiştir. Sonuç olarak, bu yaklaşımdan üç alt teori ortaya çıkmıştır⁷:

Geçen yüzyılın yirmili yıllarında bazı araştırmacılar; Napolyon Bonapart, Abraham Lincoln ve İndira Gandhi gibi tarihteki bazı etkili liderlerin oluşumunu sağlayan özellikleri ve nedenleri incelemiştir. Neticede, bu liderlerin ilahi armağanlar ve doğuştan gelen özelliklerle ayırt edildiği sonucuna varmışlardır.⁸

⁷ Uteybi, Nevvaf bin Sefer bin Muflih, *El-enmat el-kiyadiye ve es-simat eş-şahsiyye li-mudiri el-medaris ve alakatuha bi er-ruh el-ma'neviye li el-mual-limine fi muhafezati Taif et-ta'limiye- dirasetun meydaniyetun tahliliye*, Yüksek Lisans Tezi (Mekke Ümm-ü Kura Üniversitesi, 2008), s. 38.

⁸ Peter Northouse, *Leadership- Theory and Practice*, (Western Michigan University, 7. Baskı) s. 44-45.

Diğer bazı araştırmacılar ise dünyanın çeşitli üniversitelerinde yaptıkları çalışmalarda doğuştan gelen liderlik meselesinin, onu seçkin bir insan ve lider yapan bazı dış etkenlere ve liderin karşı karşıya kaldığı durumlara bağlı olduğu sonucuna varmışlardır. Yani, araştırmaların doğruladığı üzere önder, büyük bir insan veya kahraman⁹ olarak doğmaz, tam tersi daha ileride göreceğimiz gibi liderin geçirmiş olduğu hazırlık dönemi, eğitimi, imtihanları ardından başarılı olup olmadığına karar verilir!

Bu yaklaşım bana daha doğru görünüyor. Başarılı liderlik, lider olmaya hazırlanan kişinin, edindiği ve mükemmelleştirdiği temeller ve beceriler üzerine kuruludur. Başarılı liderlik için gerekli becerileri ve eğitimi görmezden gelmek büyük bir hatadır. *İlim öğrenerek, metanet ise sabrederek kazanılır ise, ilâhî lütfu Allah, kullarından dilediğine hediye verir! Allah en iyisini bilir!*

İki cinsiyet üzere 1948, 1959 ve 1974 yıllarında, yani yüzyılın ikinci yarısında farklı dünya üniversitelerinde yürütülen bazı araştırmalar, başarılı bir lideri ayırt eden en belirgin özelliklerin aşağıda zikredilenler olduğunu göstermiştir¹⁰:

⁹ Peter Northouse, *Leadership- Theory and Practice*, s. 46-47.

¹⁰ Uteybi, Nevvaf bin Sefer bin Muflih, *El-enmat el-kiyadiye*, s. 39. Peter Northouse, *Leadership*, s. 47.

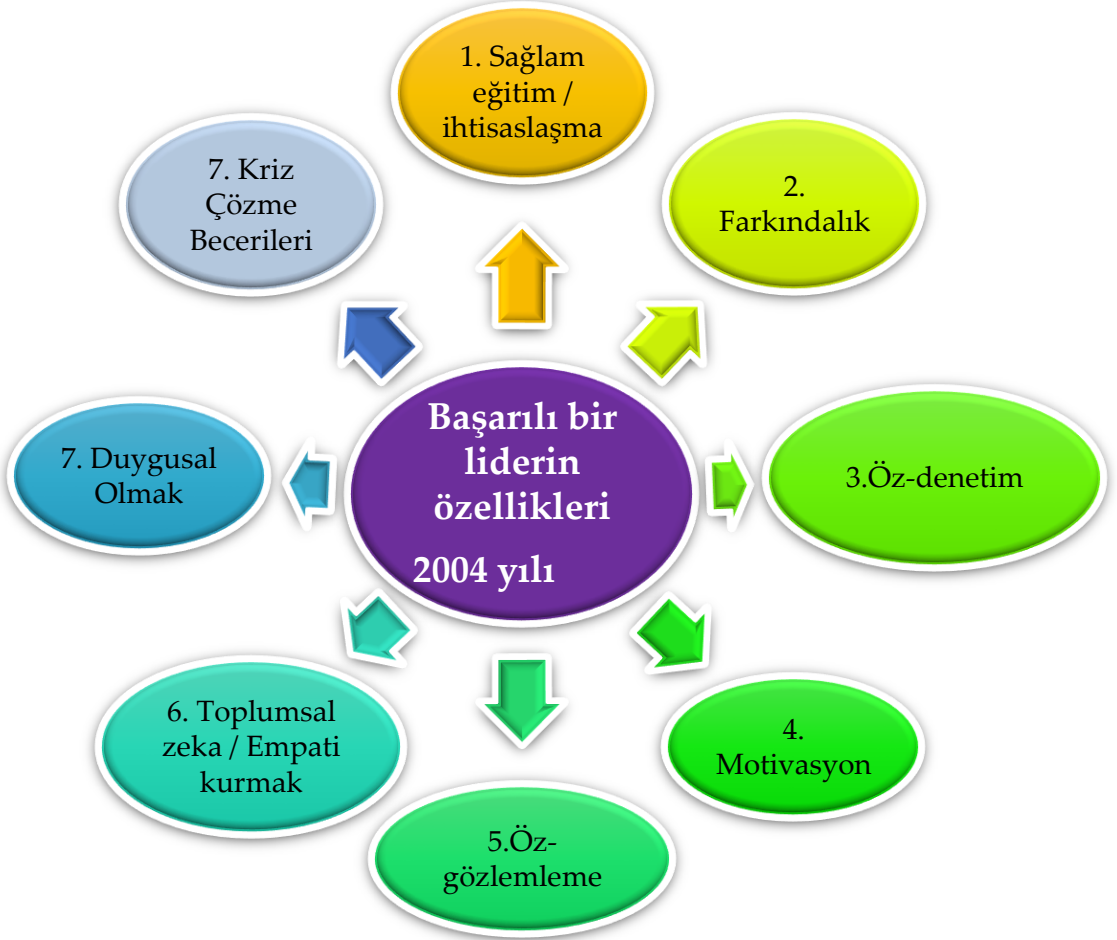

1959'da yapılan araştırmalarda, özellikler teorisine göre başarılı liderin aşağıdaki nitelikler ile ayırt edilebildiğı tespit edilmiştir¹¹:

¹¹ Peter Northouse, *Leadership*, s. 47; Muhammed Mulla, *İdaretu ve kiyadetu fireki el-amel*; Eşref bin Muhammed, *El-icabiyye fi el-amel*.

İlerleyen yıllardaki çalışmalar, bir liderin sahip olması gereken diğer özellikleri aşağıdaki şekilde tanımlamıştır:¹²

¹² Peter Northouse, Leadership, s. 47; The Bases of Social Power, J.R.P. French; The Little Book of Leadership, TheLeadershipHub.com

Özet

Özellikler teorisine göre liderlik yaklaşımını şu ifadelerle sonuçlandırmak gerektiğini düşünüyorum: Liderliğin özünü ve içeriğini anlattık. Bu teorilerin savunucularının vurguladıkları özelliklerin tamamını, Kur'an ve Sünnet tarafından tasdik edilmeleri nedeniyle kuvvetle destekliyoruz. Konunun çok fazla yer kaplayacağı endişesi olmasaydı, çok daha fazla kanıt öne sürmek mümkün olurdu.

İlerleyen bölümlerde, Kur'an'a göre başarılı liderlik modellerinden bahsederken ilgili kanıtlar için geri dönebileceğiz. Bu noktada bizi önsel (*a priori*) ilgilendiren, bu teorinin Kur'an ve Sünnet'in içermediği veya ele almadığı yeni bir şey veya başarılı bir lider için yeni bir özellik getirmediğidir.¹³

Bilgi, gerçeklik, sabır, öz-denetim, iyi işlerde acelecilik, kendine saygı, astlarına şefkat, özgüven, problem çözme yeteneği vs. özellikler, belirli bir işi veya görevi üstlenen her sorumlu kişinin sahip olması gereken niteliklerdendir.

Kur'an ve Sünnet bu özellikleri, ileride göreceğimiz gibi, birçok âyet ve hadiste geniş bir şekilde detaylandırmıştır! En doğrusunu Allah bilir!

¹³ Bir liderin sahip olması gereken özellikler ve beceriler hakkında daha fazla bilgi için Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadi*, s. 66-67; Mahmud Ahmed Astal, *El-kiyadetu fi dav'i el-ayat el-kur'aniye*, s. 49-100; Tahir Hammad Muhammed, *El-kiyadetu ve el-cündiyyetu fi es-Sunneti en-Nebeviyye*, s. 64-75.

1.2. Olasılık Teorisi – Fiedler'in Acil Durum Teorisi

Bu yaklaşım,¹⁴ liderin insanlara/astlara/çalışanlara nasıl davranıldığına ve sırasıyla bir kurum, kurum veya kuruluş içindeki üretken tarafa ve sosyal ilişkilere odaklanmasından dolayı özel bir öneme sahiptir. Dünya çapında ünlü üniversitelerde¹⁵ yapılan araştırmalar aşağıda bulunan üç konuyu odak alarak lider ve çalışanlar arasındaki davranışları açıklamıştır:

¹⁴ Fiedler Acil Durum Modeli 1960'ların ortalarında, liderlerin kişiliklerini ve özelliklerini inceleyen Avusturyalı-Amerikalı bir bilim adamı olan Fred Edward Fiedler (13 Temmuz 1922-8 Haziran 2017) tarafından oluşturulmuştur.

¹⁵ Uteybi, Nevvaf bin Sefer bin Muflih, *El-enmat el-kiyadiye ve es-simat eş-şahsiyye li-mudiri el-medaris...*, s. 39-43.

Bu çalışmalardan, yukarıdaki grafikte bahsettiğimiz üç konuya yönelik, ayrıntılı olarak ele almaya değmeyeceğini düşündüğümüz, çok sayıda alt teori ortaya koyulmuştur. Söz konusu teorilerden en önemlileri olarak iki tanesini seçeceğiz. Bunlar: *Liderlikte İki Boyutlu Teori* ve *Liderlikte Izgara Yönetim Teorisi*'dir.

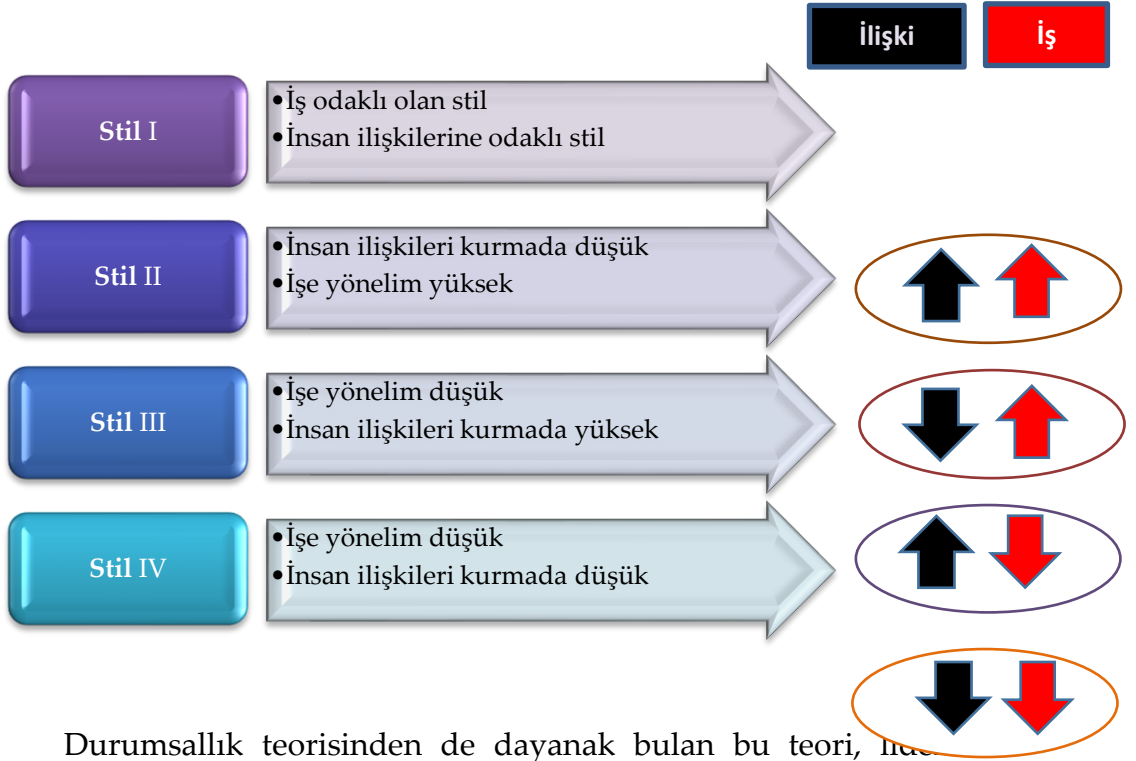
Liderlikte İki Boyutlu Teori / Liderlikte Izgara Yönetim Teorisi

ABD'de *Ohio Devlet Üniversitesi*'nde gerçekleştirilmiş olan bir araştırmada bilim adamları liderlerin görev performanslarına odaklanarak yaptıkları araştırmanın sonucunda dört tip liderin¹⁶ varlığını doğrulamışlardır. Bazı araştırmacılar bu liderlere Üretim Odaklı Lider (Görev Odaklı Lider) ve Çalışan Odaklı Lider (Sosyal Duygusal Lider) adını vermişlerdir. Bu nedenle de *iki boyutlu teori*¹⁷, yani *performans* ve *sosyal ilişkiler boyutunu* temel alan teori olarak da adlandırılmaktadır. Bu çalışmaların sağladığı ayrıntılara göre, dört liderlik türünden sadece biri, her iki unsurun veya boyutun dahil edilmesi için ayırt edilirken diğer üçü söz konusu iki boyuttan sadece birini içeriyordu.

Aşağıdaki tablo konuya ilişkin detayları sunmaktadır:

¹⁶ a- *Otokratik lider*: performansa daha çok, çalışanlara daha az yoğunlaşan; çalışanların sıkı denetimine ve korku yoluyla motivasyonuna odaklanan liderdir. b- *Liberal lider*: astlarını kendi hedeflerini ve bu hedeflere nasıl ulaşacaklarını belirleme konusunda büyük ölçüde özgür bırakan liderdir. c- *İnsancıl lider*: performansa az, çalışana çok önem veren liderdir. d- *Demokratik lider*: performansa ve çalışanlara büyük önem veren, astlarının fikrini alan ve onlara danışan liderdir.

¹⁷ Uteybi, Nevvaf bin Sefer bin Muflih, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 40-44.

Durumsallık teorisinden de dayanak bulan bu teori, liderler ile takipçileri/astları/çalışanları arasındaki ilişkide liderin sahip olduğu güce ve takipçileri/astları/çalışanlarının özgürlük davranışlarına odaklanmaktadır. Bu çalışmalarda idari liderliğin tarzları yedi tür olduğu sonucuna ulaşılmıştır ki söz konusu türlerin açıklanması aşağıda yapılmaktadır:¹⁸

- 1) **Otokratik idari lider:** Kararları kendi başına alan ve bunların herhangi bir tartışma olmaksızın uygulanmasını emreden otoriter ve zorlayıcı lider.

¹⁸ Uteybi, Nevvaf bin Sefer bin Muflih, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 49-51; Garib, Eşref bin Muhammed, *Ahlakiyyat el-amel*, Basım 1, 2013, s. 5-35; Plunket, Lorne C & Hale, Guy A, *The Proactive Manager: The Complete Book of Problem Solving and Decision Making*, New York: Wiley, 1982, s. 12; Bittel, Lester R. & New Strom John W, *What Every Supervisor Should Know: The Complete Guide to Supervisory Management*, New York: McGraw-Hill, 1990, The 60 Second Leader – Every.

- 2) **İdari sorumluluk dağıtan lider:** Karar veren ve çalışanları ikna eden otoriter lider.
- 3) **Tartışmalara açık idari lider:** Çalışanların görüşlerini dikkate alarak karar veren otoriter lider.
- 4) **Danışan idari lider:** Demokratik ve otoriter tip arasında değişim olasılığı ile geçici karar veren deneyci liderdir.
- 5) **Analitik yönetici lider:** Sorunu ortaya koyan, tartışma imkânı sunan ve son olarak görüşleri analiz ettikten sonra doğru karar veren liderdir. Demokratik seviyeden daha üst bir düzeye işaret eder.
- 6) **Danışman ve yönetici olan idari lider:** Karar vermeyi astlarına veya çalışanlarına bırakarak sorumluluktan kaçan liderdir. Demokrasinin en üst düzeyindedir.
- 7) **Liberal/anarşist idari lider:** Görmezden gelen, ilan edilen sınırlar içinde astlarına karar vermede tam özgürlük veren liderdir.

Bu yedi liderlik türü iç içedir: hem prosedürel hem de pratik olarak birbiriyle ilişkilidir, ancak uygulama açısından farklılık gösterir.

Elbette örnek alınan başarılı lider kendini asla ilk iki liderlik tarzında düşünmemelidir.¹⁹ Aşağıdaki şekil, bu liderlik tarzlarını grafiksel olarak açıklamaktadır:

¹⁹ Ebu Süleyman Abdul Hamid, *İşkaliyyetu el-istibdad ve el-fesad fi et-tarih el-islami*, (Beyrut: El-ma'hed el-alemi li el-fikri el-islami, 2012), s. 13-19; Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadi*, s. 84.

Teori hakkındaki bu tartışmanın sonunda, her kriz ve sorunun, her kurum ve kuruluşun sorunu çözmeye yolunda kendine has idari, askeri, duygusal ve manevi, sosyal ve akademik koşullara sahip olduğunu vurgulamak istiyorum.²⁰ Tüm sorunlar için tek bir liderlik ve yönetim biçimimiz olsaydı kesinlikle profesyonelce olmazdı! Ve Allah en iyisini bilir!

Bu özelliklerin Kur'an ve peygamberlik teyidi ile ilgili olarak, ana dini kaynaklara dayanan birçok yazının söz konusu özellik ve nitelikleri ayrıntılı olarak ele aldığını söyleyebiliriz. Konuya dair,

²⁰ Liderler Gelişimi derneğinin raporu : www.leadership.com.sa, s. 20-25.

daha fazla ayrıntı öğrenmek isteyenler için Kur'an-ı Kerim'e göre başarılı liderlik bölümünde yeterli kanıt ortaya koyduk.

1.3. Liderliğe Durumsal Yaklaşım

Bu teori, liderlik konusunda üçüncü yaklaşım veya teoridir. Bu teoriye göre liderlik, bir liderin sahip olması gereken özellikler veya davranışlarla ilgili değildir. Liderlik bambaşka bir şeydir, sürekli değişen dinamik yapıya sahiptir. Bu teoriye göre karar verme, liderin içinde bulunduğu durum ve koşullarla ilgilidir. Duruma bağlı olarak da her liderin özel gereksinimleri ve ihtiyaçları vardır.

Bu teorinin de kendisinden türeyen ve lider-takipçi ilişkileri etrafında şekillenen alt-teorileri vardır.²¹ Bu alt-teoriler *liderin takipçiler nezdindeki güvenilirliği, görevlerin yapısı, değerlendirme yöntemleri, çalışma yöntemleri ve performans kriterleri ile ilgilenmektedir.*²²

Bu teoriler arasında en önemlileri olarak sadece iki tanesini seçtik:

Fiedler'in Durumsal Teorisi

Bu teoriye göre, her zaman ve her yerde geçerli olan belirli bir liderlik türü yoktur. Sonuç olarak, lider şartlar ve koşullara uyum

²¹ Fiedler'in Durumsal Teorisi (Fiedler Contingency Theory), Herse ve Blanchard Teorisi (Herse & Blanchard Teorisi); William Reddin Teorisi (William Reddin Teorisi), Yol- Hedef Teorisi (The Path - Goal Theory) vs.

²² *Tevel-li el-kiyade*, s. 45-49; Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadi*, s. 52; Peter Northouse, *Leadership – Theory and Praticce*, s. 115–137; *Army Leadership: Be, Know, Do, - Part Three: Organizational and Strategic Leadership*, s. 1-5.

sağlamalıdır. Aslında, koşulların liderlik tarzına uyarlanması, üç temel faktörün varlığına bağlıdır:

Aşağıdaki şekilden de gördüğümüz gibi, görevler ne kadar net olursa, krizi çözmek ve karar vermek o kadar kolay olur. Aynı şekilde liderin takipçilerle ilişkisi güçlü olduğunda başarılar beklentilerin ötesine geçecek, lider koşul ve duruma göre ödül veya ceza konusunda karar verme fırsatına sahip olacaktır.²³

1.4. Çağdaş Liderlik Yaklaşımları

²³ Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 117; Tarik Suveydan ve Feysal Başurahayl, *Sinaatu el-kaid*, (Suudi Arabistan, Mektebetü Cerir, Basım 3, 2004), s. 10-30.

Bu teorinin yazarı, araştırmacı Robert House'tur.²⁴ Teori, kısmen, takipçilerin hedeflerini tanımlamalarına yardımcı olarak, bu hedeflere

Robert House'un Teorisi: Yol – Hedef

ulaşmada yardımcı olacak yolları netleştirmek ve bu şekilde ortaya çıkabilecek engelleri ortadan kaldırarak tahmin ve motivasyon oluşturmak fikrine dayanır²⁵. Bu hedeflere ulaşmak için, aşağıdaki şeklin

Çağdaş Liderlik Yaklaşımları

²⁴ Lider Etkinliğinin Yol-Hedef Teorisi veya Yol-Hedef Modeli olarak da bilinen, Ohio State Üniversitesi mezunu Robert House tarafından 1971 yılında geliştirilen ve 1996 yılında yenilenen bir liderlik teorisidir.

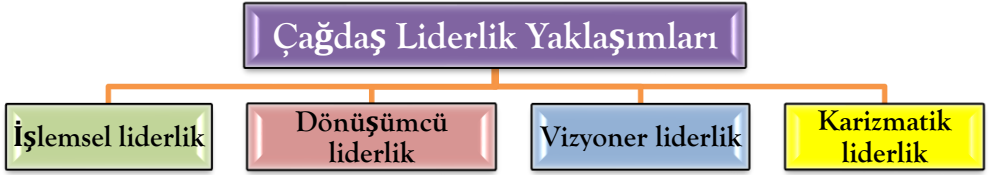
²⁵ Northouse, *Leadership: Theory and Practice*, s. 115-126; Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye....*, s. 54-56; Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 52-53; Taştuş, Abdulmevla, *Esasiyyat fi el-kiyadeti ve el-idareh en-nemuzec el-islami fi el-kiyadeti ve el-irade*, (Ürdün: 2008), s. 20-45.

gösterdiği davranışlarda ve özelliklerde üstün olan bir lidere ihtiyacımız bulunmaktadır:

Bu dördüncü yaklaşım, liderlik, özü ve kurucu unsurları ile ilgilidir. Çağdaş teorisyenler liderlik konusunu, lider ve takipçileri arasındaki etkileşimli bir süreç ve sırasıyla kötü bir durumdan daha iyi bir duruma doğru bir dönüşüm süreci olarak görürler.

Bu yaklaşımın yazarlarının düşünce ve fikirlerini incelerken ve analiz ederken, daha fazla formalite buluyoruz. Liderliğin özü itibariyle ise önceki yaklaşımlardan çok farklı değildir.

Bu yaklaşımı basitleştirmek için aşağıdaki tasnifi kullanacağız:

Bu liderlik tarzları için aşağıda ayrıntılı açıklamalar sağlanmıştır:

1. İşlemsel Liderlik

Bu liderlik türü, sırasıyla başarıların ödüllendirilmesi ve görevlerin yerine getirilmemesinin cezalarına yönelik olarak yönetici ve çalışanlar arasında kurulan maddi ilişkileri esas almaktadır. Bu ise aşağıdaki faktörlere göre gerçekleşmektedir²⁶:

Lider ve çalışanlar arasında olumlu ve karşılıklı destek ve teşvik yöntemlerini içeren oybirliğiyle onaylanmış ödüller.

İstisnai yönetim, liderin ödül ve ceza yoluyla hataları düzelttiği zaman.

Bu liderlik modeline göre lider, sadece organizasyonun düzenlemelerinin yürütülmesinde tanımlanan bir araç rolüne sahiptir.²⁷ Bu rolden ne eksik ne de fazladır. Çalışanlar iyi çalışırlarsa ödüllendirilirler, kötü çalışırlarsa cezalandırılırlar. Yani, her iki durumda da, ne için çalışıyorlarsa, kendileri için çalışıyorlardır.²⁸

Bu tür bir liderliğe örnek olarak, seçmenlere güvenlerini kazanır ve aday olduğu önemli bir devlet görevi pozisyonuna seçilirse, vergilerini kaldıracağını vaat eden politikacı adayını verebiliriz. Ya da öğrencilerine meşgul olmaları ve başarı göstermeleri halinde

²⁶ Northouse, *Leadership: Theory and Practice*, s. 162; Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 65.

²⁷ Bazı araştırmalara göre bu liderlik türü otokratik liderlik çerçevesine girer çünkü sadece otokratik lider, maddi ödüllerin çalışanları motive ettiğine inanır. Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadi*, s. 56.

²⁸ *El-kiyadetu el-idariyetu ve ref'u el-haleti el-ma'neviyati fi el-hitabi el-kur'ani*, İbrahim Ali Salim Iblavo, Mısırata Üniversitesi, Libya, s. 10-16.

yüksek notlar vaat eden profesör, çalışanları başarmaya motive eden müdür vs. örnekler verebiliriz.²⁹

Bu liderlik türü ile ilgili olarak, kim veya hangi örgüt hakkında olursa olsun, lider veya liderler tarafından dikkate alınması gereken önemli Kur'anî öğretiler ve talimatlar vardır. Bazı araştırmacılar Kur'an-ı Kerim'e göre başarılı bir yönetici veya liderin aşağıdaki özelliklere de sahip olması gerektiğini belirtmişlerdir: **Astları/işçileri/çalışanları ile işbirliği içinde olmak, onlar hakkında iyi fikir sahibi olmak, onlarla ilgili haberleri ve bilgileri doğrulamak (önyargı ve aceleci yargılamadan kaçınmak), değerlendirmelerinde adil olmak, tarafsız olmak, kardeşçe işbirlikçi bir iklim yaratmak, işçiler arasındaki saygıyı geliştirmek, hoşgörü ve esneklik ruhunu yerleştirmek, işçilere karşı doğru sözlü ve ciddi olmak.**³⁰

Aşağıda bu öğretiler bir şekil aracılığıyla sunulmuştur:

Görüldüğü üzere, zikredilen Kur'an talimat veya öğretileri, başarılı liderlik konusuyla doğrudan ilgilidir ve modern liderlik

²⁹ Northouse, *Leadership: Theory and Practice*, s. 162.

³⁰ *El-kiyadetu el-idariyetu ve ref'u el-haleti el-ma'neviyati fi el-hitabi el-kur'ani*, Ibrahim Ali Salim Iblavo, s. 10-16.

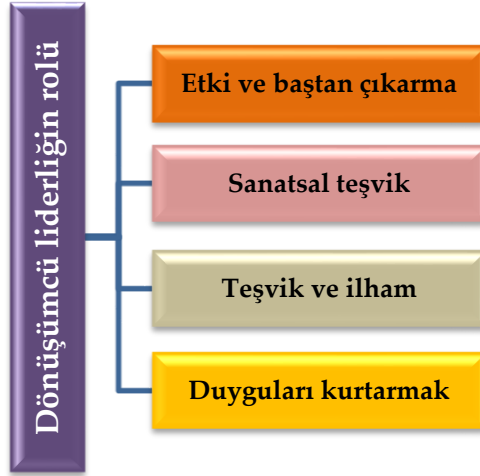
teorileriyle çelişmemektedir. Aksine, neredeyse tamamen onlara uymaktadır.

Liderlikle ilgili bu ipuçları, talimatlara ve tavsiyelere ne kadar ihtiyacımız var!³¹ İslam dininin ima ettiği bu âyet ve hadisleri sık-sık hatırlayıp uygulamalıyız, öğütleri dar anlamlara indirgememeliyiz!

³¹ El-Kebir, Ahmed bin Abdullah, *El-kiyadetu el-ahlakiyyetu min menzurin islami – dirasetun nazariyetun tatbikiyetun mukarenetun*, (Riyad: Mektebetu Melik Fehd); Talib, Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 56-57.

2. Dönüşümcü Liderlik

Dönüşüm teorilerinin merkezinde liderlerin, takipçilerini ilham verici doğaları ve karizmatik kişilikleri aracılığıyla dönüştürmesi yatmaktadır. Dolayısıyla lider, olumsuz tutumları olumluya dönüştüren ve elindeki fırsatlardan yararlanan kişidir. Lider burada aktif bir role sahiptir, belirli bir durumu kötü durumdan iyi duruma değiştirmenin bir aracıdır. Bunu da elindeki imkânlara göre yapar. Dönüşümcü teoriye göre lider, beklentilerin ötesinde başarıları gerçekleştirmede takipçilerini ilerlemeye teşvik eden kişidir.³² Aşağıdaki şekil, alan uzmanlarının öngördüğü şekilde dönüşümcü liderin rolünü açıklamaktadır:

Bu liderlik tipinin başlığınan ve içeriğinden de anlaşılacağı gibi lider, tüm entelektüel ve maddi kapasitesiyle her alanda

³² Peter Northouse: *Leadership-Theory and Practice*, s. 5; 161; Mahmud Muhammed Astal, *El-kiyadetu fi dav'i el-ayat el-kur'aniye*, s.100; Nehhal, Hamad Muhammed, *El-kiyadetu ve el-cündiyyetu fi es-Sunneti en-Nebeviye*, Yüksek Lisans Tezi, (Gaza: İslam Üniversitesi, 2007), s. 64-84.

takipçilerinin ve kurumun durumunu daha iyi hale getirmek için meşgul olur.

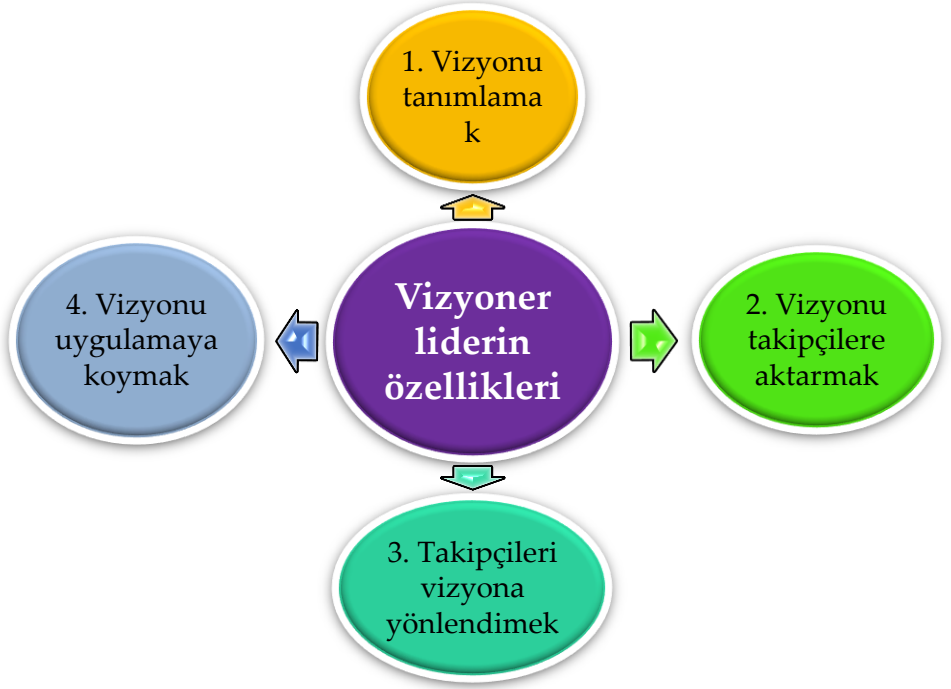
Bugün böyle liderlere ihtiyacımız her zamankinden daha fazla!

3. Vizyoner Liderlik

Bu liderlik türü, organizasyonun geleceğinin şu an olduğundan daha gelişmiş olacak şekilde gerçek ve adil bir vizyon geliştirme ve yerleştirme yeteneği ile ayırt edilir. Robbins ve Decenzo'nun ifade ettiği gibi vizyoner liderler, bugünden kaynaklanan; ancak bugünü iyileştirmeyi amaçlayan gerçekçi, inandırıcı ve ikna edici bir gelecek vizyonu yaratırlar. Bu vizyon bütünüyle yerine getirilirse takipçilerin içindeki güç ve iradeyi uyandırma ile parlak bir gelecek gerçekleştirme olasılıklarını artırma yeteneği de geliştirecektir.³³

Vizyoner lider, geleceğe dair net bir vizyona sahiptir. Bu vizyonu açık ve doğru bir şekilde tanımlayarak ve adı geçen vizyonu kendi takipçilerine aktararak onların da bu teşvik edici vizyona bağlı kalmalarını ve söz konusu vizyonu hayatlarına uygulamalarını amaçlar. Söz konusu özellikler, aşağıda daha açık bir şekilde görülmektedir:

³³ Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye*, s. 66; Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 56-66; Mahmud Muhammed Astal, *El-kiyadetu fi dav'i el-ayat el-kur'aniye*, s. 84-100; Nehhal, Hamad Muhammed, *El-kiyadetu ve el-cündiyyetu fi es-Sunneti en-Nebeviye*, s. 64-83.

4. Karizmatik Liderlik

Uteyib'e göre karizmatik lider sıradan bir insan değildir. Öngörü ve örnek hedefler içeren belirgin özelliklere sahiptir. Sahip olduğu vizyonu gerçekleştirmek için maceralara ve risklere girme yeteneğini bulunmaktadır. Çalışanların durumuyla empati kurmakta, hedeflerin gerçekleştirilmesi için yenilikçi yöntemler uygulamaktadır.³⁴ Bu tür liderliğin önemi, lider ile liderle özdeşleşen takipçiler arasında oluşturulan bağda yatmaktadır.

Konuya dair detaylar, aşağıdaki şekilde netleştirilmektedir:

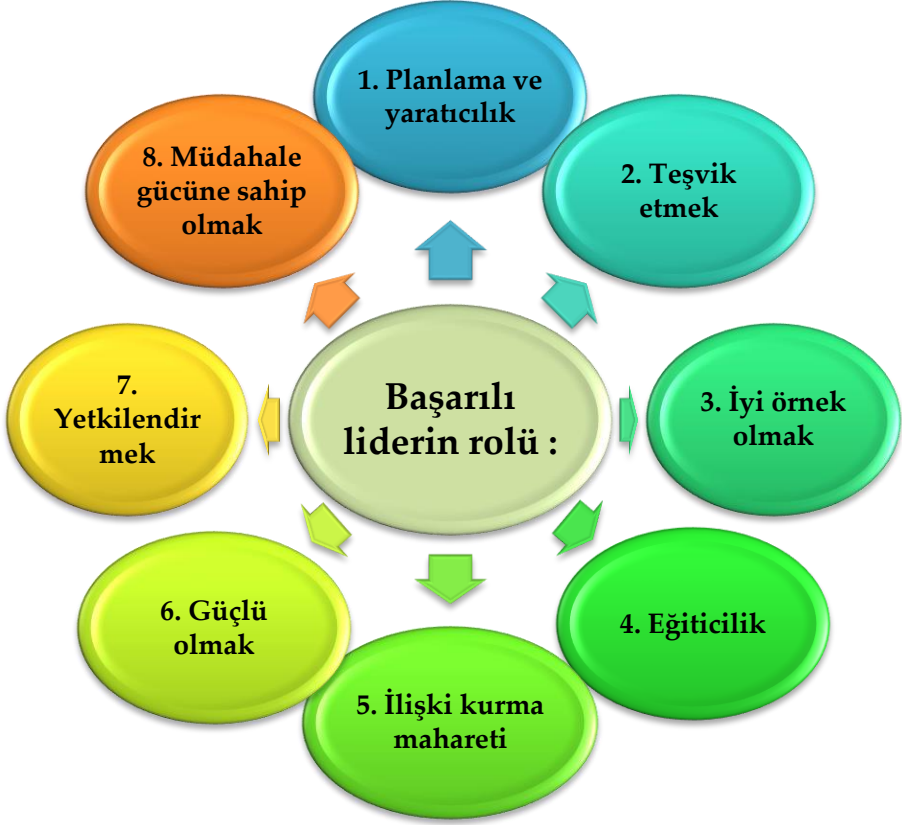
³⁴ Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye....*, s. 67; Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 63-68; Mahmud Muhammed Astal, *El-kiyadetu fi dav'i el-ayat el-kur'aniye*, s. 49-100; Peter Northouse; *Leadership: Theory & Practice*, s. 189; 230.

Liderlik konusunda Kuveytli Dr. Tarik Süveydan (Allah onu korusun!), özellikle bilimsel ve entelektüel kurum ve kuruluşlar tarafından algılanması gereken bu alana yaptığı devasa katkı ile ön plana çıkmaktadır.³⁵

Ona göre, bir liderin başarılı olması için şu sekiz rolü yerine getirmesi gereklidir: **Planlama ve yaratıcılık, Teşvik etme, İyi örnek olmak, Eğiticilik, İlişki kurma mahareti, Güçlü olmak, Yetkilendirme, Müdahale gücünün olması.** Bu roller aşağıdaki şekilde özetlenmiştir.

Dr. Tarik Süveydan'a göre başarılı liderin rolü:

³⁵ Aralık 2015 tarihinde yayınlanan el-İbda isimli televizyon programında, modern liderliğin becerileri hakkında konuşurken, İslam ümmetinin içinden geçtiği kriz, nedenlerinden başlayarak açık ve net bir şekilde şu beş noktada özetlemiştir: 1- Tüm biçimleriyle davranış krizi, 2- Eğitim ve yönetimde uluslararası ölçüt ve standartlardan geri kalma krizi, 3- Verimlilik eksikliği ve performans krizi, 4- Entelektüel kriz ve 5- Liderlik krizi. **Zikredilen son iki husus, aslen, ilk üç krizin nedenidir.** Ardından, kendisine has liderliğin bir tanımından bahsetmeye devam etmiştir ki o da *insanları hedefe doğru itme yeteneğidir.* Akabinde ise liderlikte ilham konusu üzerine tartışmaya devam etmiş; ilham verici bir liderin değişime yönelik fikirleri olan ve bir amaç uğruna çalışan kişi olduğunu açıklamıştır. Dr. Süveydan, bazı çalışmalara göre, liderin 225'ten fazla özelliği bulunduğunu, 59'dan fazla ise becerisinin bulunduğunu eklemektedir. Bu beceriler arasında on tanesi önemli olup bunlar arasındaki en önemlisi de **kişilikleri, kurumları ve şirketleri analiz etme becerisidir.** O'na göre her lider aynı zamanda bir yöneticidir ve bunun tersi de geçerlidir. Ardından liderlik ilkelerine geçmiş ve onlardan hiçbir çıkar için vazgeçmemek gerektiğini ifade etmiştir ki bu oldukça zordur. Bu programı, önemine binaen burada özetledim. Programın tamamını izlemek isteyenler için link: <https://www.youtube.com/watch?v=zY6UEdXBTlo> (Son Erişim Tarihi: 18 Nisan 2019)

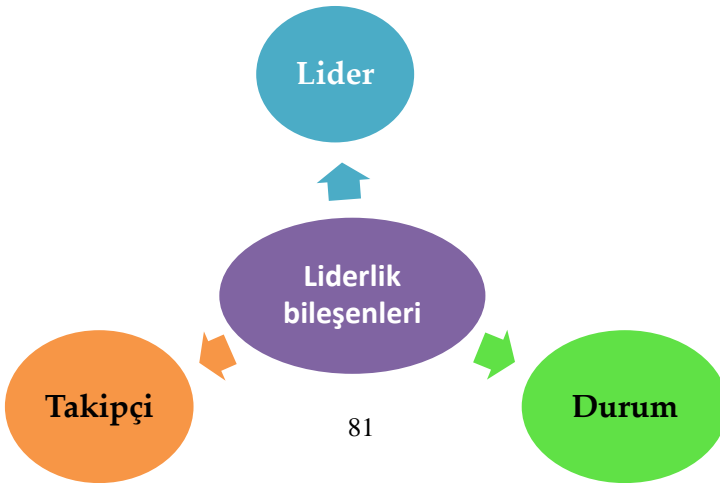
1. LİDERLİĞİN BİLEŞENLERİ

Kendine özgü kurucu esaslara ve dayanak sayılacak bileşenlere sahip her bilim veya sanatın olduğu gibi, liderliğin de temelini oluşturan ve faaliyet göstermesini sağlayan temel özellikleri bulunmaktadır. Liderlik bilimi ve sanatını, parçası olduğu üçgeni göz önünde tutmadan anlayamayız: *lider, takipçiler ve yönetilecek tutum veya durum*.

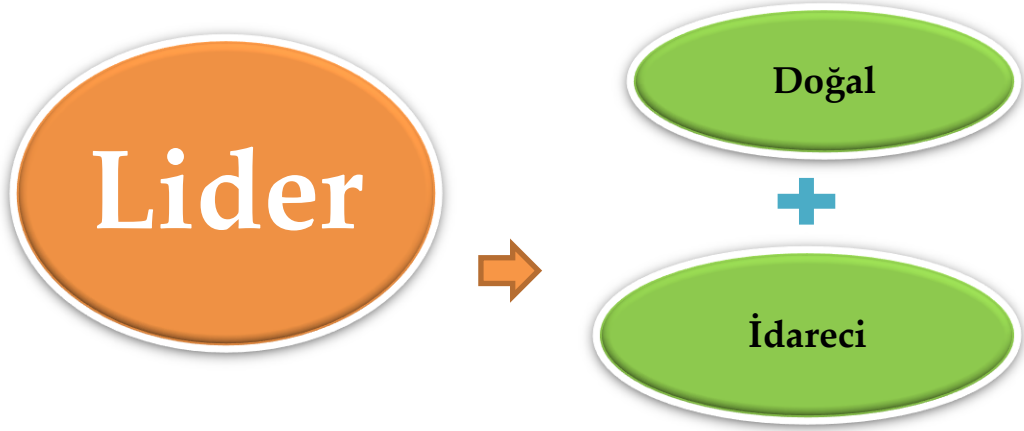
Bu noktadan hareketle liderliğin türünün ne olursa olsun, liderliğin hayal bile edilemeyecek unsur ve bileşenlere sahip olduğunu anlamak gereklidir. Liderliğin rolü ve toplumsal önemi göz önünde bulundurulursa, bireysel olarak uygulanmasının hayal bile edilemeyeceği anlaşılır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, lider tek başına hareket edemez. Mutlaka bu rolü üstleneceği bir grup olmalıdır. Benzer şekilde, belirli bir tutum veya durum bağlamında hareket etmelidir. Dolayısıyla, liderliğin dayandığı üç bileşen aşağıda açıklanmaktadır:

2.1. Liderliğin Ana Bileşenleri

Liderliğin sahip olması gereken bu üç bileşenle amaçlananlara ilişkin açıklama aşağıda sunulmaktadır:

1) Bu bağlamda liderler temel olarak iki türdür: *doğal ve idareci*

a. Doğal liderler; doğası gereği lider olanlardır. Onları üstün liderler yapan kalıtsal özelliklere ve genetik niteliklere sahiptirler.

b. İdari liderler; öğrenme ve eğitim yoluyla liderlik becerilerini kazanması gerekenlerdir.

Burada kesinlikle bir açıklama yapmamız gerekmektedir.

Her insan temiz ve dış etkilerden uzak bir şekilde doğar. Yani, tek Tanrı'ya saf inançla inanarak; putperest değil, monoteist olarak doğar. Tıpkı hadis-i şeriflerde anlatıldığı gibi daha sonra ebeveynin etkisi altında kalarak onların dinine ve edindikleri düşünceye yönlendirilir. Bu bir gerçektir. Yani, yeni doğan

bebeğin bilgi veya becerilerle ilgisi yoktur. Bunlar zihinsel, fiziksel, duygusal ve kültürel gelişime paralel olarak zamanla kazanılır. Liderlik sanatı da bu şekilde gelişir. Hiç kimse lider olarak doğmaz. Lider ancak hayatının ilerlemesiyle oluşur, yani liderlik bilimini ve sanatını edinmesi, yetiştirilmesi, eğitilmesi, yön verilmesi, okuması ve çalışmasıyla lider olur ... Bize göre gerçek budur; ilkemiz ve inancımız gereği de bunu öğretmektedir.

Bu bağlamda, bir liderin sahip olabileceği anne-babadan veya büyükanne-büyükbabadan miras kalan olumlu/olumsuz genetik gerçeğine, yani genetik mirasın başarılı bir liderin oluşumunda kısmen etkili olduğunu inkâr etmiyoruz. En iyisini Allah bilir!³⁶

Bu gerçeği, yani liderliğin doğuştan mı yoksa sonradan kazanılan bir mesele mi olduğu konusunu her iki cinsiyete birer anket gerçekleştiren reformcu, lider ve teorisyen Dr. Tarık Süveydani de kabul etmiştir. Anketlere verilen cevaplar şu şekilde idi: Ankete katılanların % 1'i liderliğin doğuştan gelen bir mesele olduğunu, % 98'i sonradan kazanıldığını söylemiş; diğer % 1'i ise şüpheli davranarak herhangi bir cevap vermemiştir.³⁷

Bu bağlamda şu hususu unutmayın:

c. Mekân veya durum bileşeni, liderlik bileşenlerinin oluşumunda aşağıdaki nedenlerden dolayı önemli bir parça olarak kabul edilmektedir. Nitekim, **bireylerin belirli durumlarda sahip oldukları liderlik tipine göre (askeri, sivil veya akademik) deneyimleri ve uygulamaları açısından karar vermeleri gerektiğinde lider oldukları anlaşılır.**

³⁶ Samuel Hejz de William Tomas, *Tevel-li el-kiyade – Fennu el-kiyadeti el-askeriyye ve ilmuha*, Çev. Samir Hişam, s. 24.

³⁷ Konuya ilişkin detay için Dr. Tarık Süveydani'nin Katar Eğitim ve Yüksek Öğrenim Bakanlığı'nın daveti üzerine 2016 yılında verdiği 3 saatlik eğitim konferansına bakınız. Konferans ayrıca YouTube sosyal ağında, aşağıdaki linkte yayınlanmaktadır: (<https://www.youtube.com/watch?v=wnVp29oqOyw>) (Son Erişim Tarihi: 23 Nisan 2019).

Araştırmacılar, liderlerin bazılarının başkalarını etkileme gücüyle herkesten daha çok ön plana geçtiğini ve bunların ampirik olarak kanıtlanmış nadir etki ve etkileme yöntemlerine sahip olduklarını kanıtlamıştır.³⁸

Askeri liderlik uzmanlarına göre, liderlik şu hususlardan etkilenmektedir: *Görev, bölge, iklim, düşman direnişi, savaş süresi, kayıplar, mevcut birimleri desteklemek için ek askeri kuvvetler dahil olmak üzere sonsuz sayıda değişen koşul ve durum, kayıp askerler, dinlenme, eğitim, mevcut askeri araçlar ve cephanelik, erzak vs. Yani, lideri (komutanı) görevini yerine getirirken etkileyen o kadar çok faktör vardır ki bunların hepsini tahmin etmek imkânsızdır ...*³⁹ Bu noktada aşağıdaki hususu unutmayınız:

d. Takipçi bileşeni, (astlar, işçiler, askerler, eğitim personeli, öğrenciler, insanlar) mevcut olmadan liderliğin düşünülemeyeceği hayati bir bileşendir. Takipçi unsuru ile ilk bileşen olan lider arasındaki ilişki, takipçilerin ve liderin deneyimlediği ve sonuç olarak komuta pozisyonunun verilerinin kabulünü veya reddedilmesini belirleyen eğilimler ve fikirler tarafından belirlenir. Takipçiler ne zaman komuta merkezleriyle uyum içerisinde olsalar, fikirlerini daha iyi anlayacaklar ve taahhüt ettikleri şeyin gerçekleştirilmesi için daha net fikirlere sahip olacaklardır.

Bu durumda, takipçilerin güvenliğini ve memnuniyetini sağlamak için liderin sağlaması gereken bazı temel faktörlerin olduğunu unutmamak gereklidir.

³⁸ Talib, Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 64.

³⁹ Samuel Hejz & William Tomas, *Tevel-li el-kiyade – Fennu el-kiyadeti el-askeriyye ve ilmuha*, s. 30.

Uygun bir saygı ve kabul ortamı yaratmak

- Astlar, lider tarafından kabul edildiklerini öğrenene kadar kendilerini rahat hissetmedikleri için, astlarla ilişkilerde uygun bir saygı ve kabul ortamı yaratmak.

Bireyin işin doğası ve gereksinimleri hakkında farkındalığı

- Bireyin yapacağı iş hakkında yeterli bilgiye sahip olması gerekir. Bu da çalıştığı kuruluşun genel politikaları, kendisinden iş için beklenen ve istenenleri, sorumluluklarını, görevlerini, haklarını ve sahip olduğu konumu bilmesi ile olur.

Çalışma ilişkilerini açıkça tanımlayan bir sistemin varlığı

- Liderin görevi; çalışanlara çalışma kurallarını, bir yandan birbirleriyle ve diğer yandan liderle kurulması gereken ilişkileri, ödüllerin ne şekilde elde edildiğini veya cezaların hangi kriterlere göre telaffuz edildiğini açıklamaktır. Elbette ödül ve cezalardan bahsederken adalet unsuruna önem verilmelidir ki uygulamalar çalışanların isyanına, muhalefetine veya reddetmesine neden olmasın.

Bireylerin ekonomik, manevi ve sosyal ihtiyaçlarını karşılamak

- Bireyin (çalışanın) maaşında herhangi bir gecikme veya erteleme olmaksızın kendisine uygun işi yapabilmesini ve yaptığı işin maddi olarak karşılığını alabilmesini sağlamaktır.

Bazı araştırmacılar liderliğin diğer bileşenlerinden de bahsetmektedirler: Örneđin; içeriği planlamak, gerček başarılara konsantre olmak, gücü ve etkiyi artıran faktörlere odaklanmak, zayıflığa neden olabilecek diğer faktörden uzak kalmak, aynı anda birkaç projeye değil, tek bir projeye odaklanmak, zira birçok projeyi bir anda gerčekleřtirmek imkansızdır,⁴⁰ Cenâb-ı Hak ile irtibat kurarak O'na güvenip O'ndan yardım dilemek.⁴¹

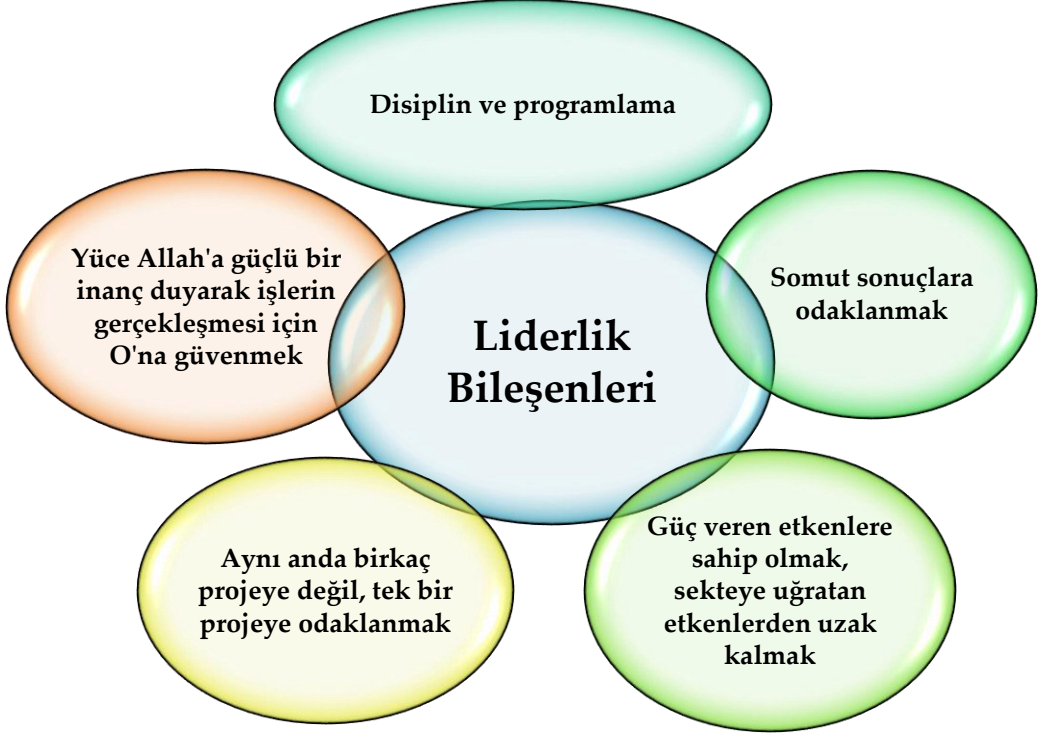
Daha önce zikredilen liderlik konularına atıfta bulunarak liderliğin bileşenleri bu şekilde özetlenebilir.

Aşağıdaki şekil, liderlik bileşenlerine dair ipuçları içermektedir:

⁴⁰ Bu konu, liderin her zaman işin gidişatını takip etme fırsatına sahip olması için özellikle önemlidir. Birden fazla cephe açmak çok az başarı getirir. Bu, tarihsel olarak da kanıtlanmıştır. Örneğin, Osmanlı İmparatorluğu son günlerinde Balkanlar'da, Asya'da ve Avrupa'da çok sayıda cephe açmıştır; ancak askeri zayıflık nedeniyle başarılı olamamış ve bunun sonucunda Rus, Bulgar vb. düşmanlarla anlaşmalar imzalamak zorunda kalmıştır.

⁴¹ Talib, Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 57.

2.2. Liderlik Seviyeleri

İnsanlar bilgi, zenginlik, görüş, konum, meslek, fiziksel güce göre farklılaşmaktadırlar. Bu farklılığın sırrı şu bilgelikte gizlidir: Herkesin herkese muhtaç olması. Yani hiç kimse diğeri için gereksiz değildir.

Ebu'l-Ala Maari bir şiir dizisinde bunu ne güzel ifade etmiştir:⁴²

*İnsanlar için insanlar, köyden şehre,
gerçekten de birbirlerinin hizmetkarları,
bu gerçeği bilmeseler bile⁴³*

Kur'an, bu gerçeği birkaç âyette teyit etmiştir:

﴿أَهُمْ يَقْسِمُونَ رَحْمَتَ رَبِّكَ نَحْنُ قَسَمْنَا بَيْنَهُمْ مَعِيشَتَهُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا وَرَفَعْنَا بَعْضَهُمْ فَوْقَ بَعْضٍ دَرَجَاتٍ لِيَتَّخِذَ بَعْضُهُمْ بَعْضًا سُخْرِيًّا وَرَحْمَتُ رَبِّكَ خَيْرٌ مِمَّا يَجْمَعُونَ﴾ [الرَّحْمَةُ: ٣٢]

“Rabbinin rahmetini onlar mı bölüştürüyorlar? Dünya hayatında onların geçimliklerini aralarında biz paylaştırdık. Birbirlerine iş gördürmeleri için, (çeşitli alanlarda) kimini kimine, derece-derece üstün kıldık. Rabbinin rahmeti, onların biriktirdikleri (dünyalık) şeylerden daha hayırlıdır.” [Zuhruf Suresi: 32]

﴿وَاللَّهُ فَضَّلَ بَعْضَكُمْ عَلَى بَعْضٍ فِي الرِّزْقِ فَمَا الَّذِينَ فُضِّلُوا بِرَادِي رِزْقِهِمْ عَلَى مَا مَلَكَتْ أَيْمَانُهُمْ فَهُمْ فِيهِ سَوَاءٌ أَفَبِنِعْمَةِ اللَّهِ يَجْحَدُونَ﴾ [التَّحْلِ: ٧١]

⁴² Ebu Ala el-Maar, 973-1057, Abbasi döneminde yaşayan ünlü şair, yazar, dilbilimci ve fikir adamı.

⁴³ Mustafa Emin & Ali el Carim, el-Belagatu el-Vadihatı, Nşr. Darul El Maarif, 1999, s. 227.

“Allah, rızık konusunda kiminizi kiminizden üstün kıldı. Üstün kılmanlar, rızıklarını ellerinin altındakilere vermezler ki rızıkta hep eşit olsunlar. Şimdi Allah’ın nimetini mi inkâr ediyorlar?” [Nahl Suresi: 71]

﴿أَنْظُرْ كَيْفَ فَضَّلْنَا بَعْضَهُمْ عَلَى بَعْضٍ وَلَآخِرَةٌ أَكْبَرُ دَرَجَاتٍ وَأَكْبَرُ تَفْضِيلًا﴾ [الإِسْرَاءُ : ٢١]

“Bak nasıl, onların kimini kimine üstün kıldık. Elbette ahiretteki dereceler daha büyüktür, üstünlükler daha büyüktür.” [İsra Suresi: 21]

﴿قُلْ إِنَّ رَبِّي يَبْسُطُ الرِّزْقَ لِمَن يَشَاءُ وَيَقْدِرُ وَلَكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ﴾ [سَبَأُ : ٣٦]

“De ki: Şüphesiz yok ki Rabbim, dilediğinin rızıkını bollaştırır, dilediğinin daraltır ve fakat insanların çoğu bilmez.” [Sebe’ Suresi: 36]

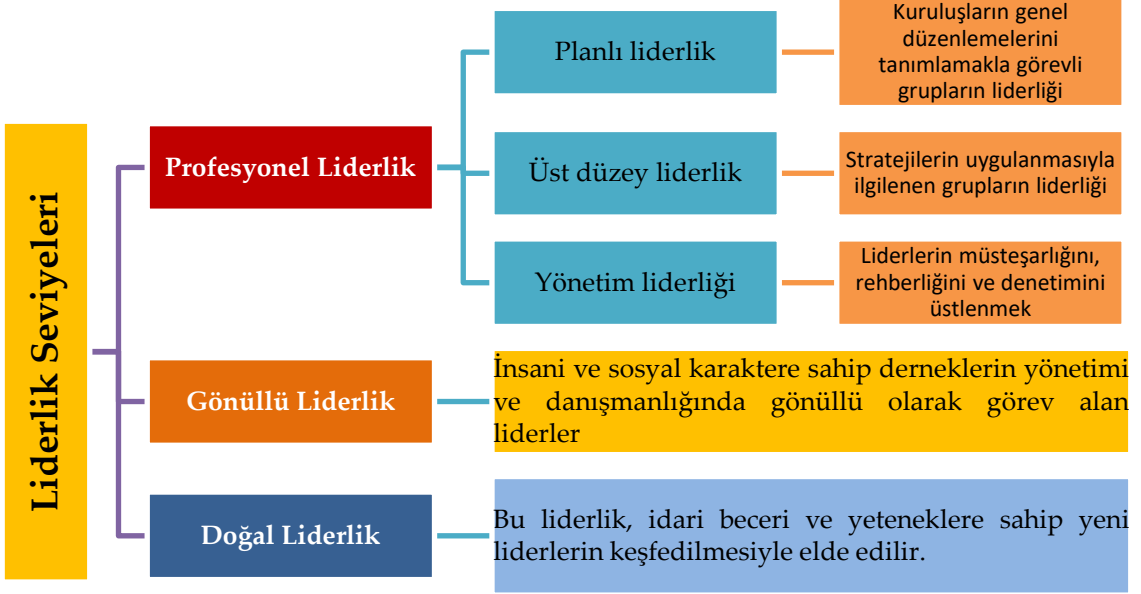
Bu durum, hangi tür olduğuna bakılmaksızın tüm liderlik türleri için geçerlidir.

Liderlik seviyeleri krallar, halifeler, prensler, başkanlar, bakanlar, milletvekilleri, okul ve şirket müdürleri, rektörler ve dekanlar olarak sınıflandırılabilir. Bazıları yaptıkları işte iyidirler. Strateji belirleyebilir, tavsiyelerde bulunabilir, yürütebilir ve yönlendirebilirler. Bunların yanında saydığımız kriterlerin bütününde cahil olanlar da bulunmaktadır.⁴⁴

Görüldüğü üzere liderler arasındaki fark ortadadır. Söz konusu fark ise *şura organı veya istişare meclisi* için duyulan ihtiyacı belirlemiştir. Nitekim, bir liderin başarılı olması ve hata yapmaması için çevresinde bilgili ve deneyimli kişilerin olması, onlarla tartışıp fikirlerini alması ve gerekli kararları vermesi gereklidir.

⁴⁴ Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 21; Nehhal, *El-kiyadetu ve el-cündiyyetu...*, s. 64-94; Astal, *El-kiyadetu fi dav’i el-ayat el-kur’aniye*, s. 34-44.

Aşağıdaki şekil ile liderlik seviyelerini sınıflandırmak mümkündür:

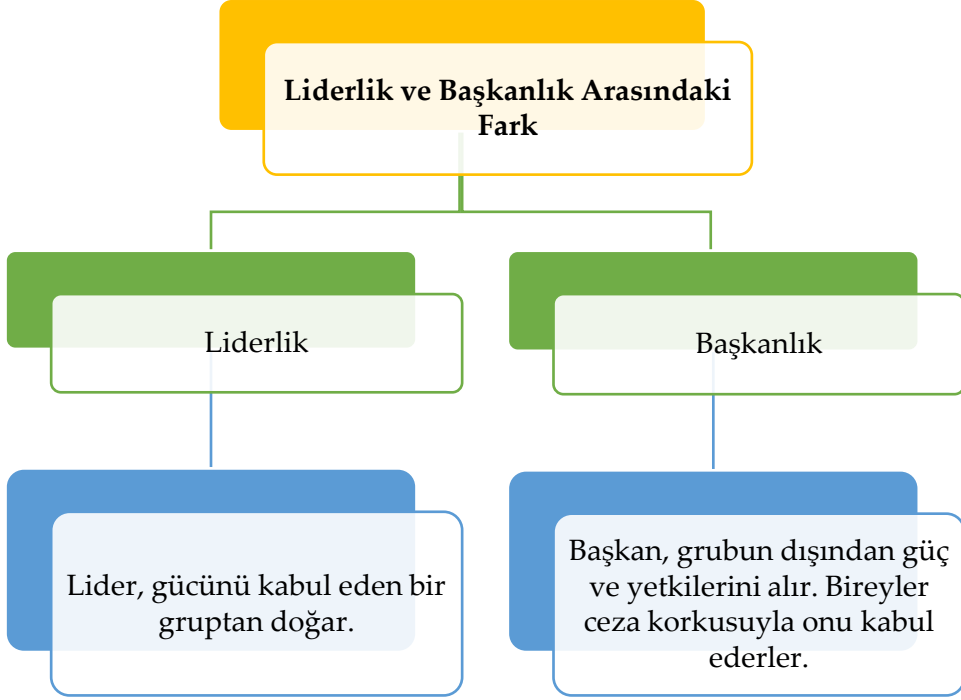

Buradan şu sonucu çıkarabiliriz ki, liderler bir derece veya bir tip değildir; seviyeleri ve türleri farklıdır, alanları farklıdır. Ancak bu prensip ve ilkelerin sabit olduğu ve değişmediği de unutulmamalıdır. En iyisini Allah bilir!

2.3. Liderlik ve Başkanlık Arasındaki Fark

Liderlik ve başkanlık arasındaki farkı ortaya koymakta zorluk çeken birçok kişi bulunmaktadır. Bununla beraber lider ve başkan ile bunların rolleri arasındaki ayrım, liderlik dünyasında büyük önem taşımaktadır. Uzmanlar ve araştırmacılar, her iki rolün arasındaki farkın oldukça büyük olduğunun altını çizmektedirler.

Liderlik, gücünü kabul eden bir gruptan doğar, başkanlık ise grubun dışından güç kazanır. Bireyler, aşağıdaki şekilde açıklandığı gibi, başkanlığı ceza korkusuyla kabul ederler:

Liderlik ve başkanlık arasında bu farklılıkların mevcudiyetine rağmen, şekilde açıkça görüldüğü gibi, birçok kişi bu ayrımı yapmakta sorun yaşamaktadır. Bu karışıklığın ise pek çok sonucu ortaya çıkmaktadır. Bu iki terim arasındaki farkı olabildiğince açıklayabilmek ve konuyu kolaylaştırarak izah etmek için, temel farkları içeren aşağıdaki tabloyu hazırladık.⁴⁵

⁴⁵ Tevel-li el-kiyade – Fennu el-kiyadeti el-askeriye ve ilmuha, s. 18-19.

Liderlik	Başkanlık
Liderlik, liderin güçlü yön ve becerilerine dayanır; grubun lidere verdiği güvenden kaynaklanır.	Toplumun kabul etmesi gereken düzen tarafından garanti edilen güce dayanır.
Liderlik; gayri resmi, acil ve rutin olmayan durumlarla ilgilenir.	Başkanlık; resmi, rutin durumlarla ilgilenir ve bir işi kalıcı ve organize bir şekilde yapar.
Liderlik gücünün kaynağı, bir futbol veya basketbol takımının kaptanı gibi grup ve liderin kendisidir.	Gücün kaynağı, bireyin resmi olarak onaylanmış sistemde uygulamaya koyduğu statüdür.
Grubun amaçları, aralarında saygı ve nezaket ilişkisi bulunan kişilerle istişare yoluyla belirlenir.	Başkanlık, bireylerin bağlılığını takdir etmeden grubun hedeflerini belirler. Bu da beraberlik ve yakınlık duygusunun çökmesine neden olur. Akademik, sivil, askeri ve dini kurumlarda bu acıyı yaşadık.

Benzer şekilde, liderler; resmi veya gayri resmi gruplar içinde liderlik konumlarını gerçekleştirme yöntemlerine göre, konumlarının kabulüne ve liderlik etme yeteneklerini başkalarına dayatma, talimat verme ve tavsiye etme biçimlerine göre farklı gruplara ayrılabilir. **Unutmayınız ki:**

Her başkan bir lider değildir, ama her lider bir başkandır.

Konuda daha ileri gitmeden önce, önemli bir konuyu ele almak için bir parantez açmamız gerektiğini düşünüyorum: “... askeri liderliğin -aynı zamanda siyasi, akademik ve dini- karşılaştığı sorunlar sivil liderlerin karşılaştığı sorunlara benzer. Her iki alanın liderlerinin edinmesi gereken beceriler hemen hemen aynıdır, ancak ilk durumda, bir askeri lider, görevin doğası gereği şunu ayırt etmelidir... silahlı kuvvetlerde liderlik, doğası gereği savaşmanın ve yeterli eğitimin tehlikeli sorumluluklarını ekleyerek gerçek bir organizasyonu hedeflemektedir. Askeri lider, aynı zamanda ticarette, sanayide ve başka yerlerde geçerli olan, uygulanan beceri ve idari teknikleri kullanmalıdır. Durum veya organizasyon sistemindeki büyük farklılıklara rağmen **liderlik için temel gereksinimler herkes için aynıdır**. Askeri liderler bile yandaşlarını (askerleri) etkilemeli, kontrol altında tutmalı ve belirli hedeflere doğru yönlendirmelidir... Günümüz liderleri profesyonelce hazırlanmalı, olayların nedenleri ve özleri hakkında bilgi sahibi olmalıdırlar. Bazı bilgi ve beceriler, deneyimler ve eğitim yoluyla kazanılabilir. Ancak liderlik hakkında bilgi, liderin, deneyimlerinden genel normlar çıkarmasını veya bunlardan faydalanmasını, olayları daha derinlemesine anlamasını ve farklı durumlara uyum sağlamasını sağlayan ana unsurlardandır...⁴⁶”

Bu konuyu daha kolay ve net bir şekilde anlamak için, askeri ve sivil liderlik alanlarında kullanılan benzer terimlerden bazılarını karşılaştırmalı bir tablo halinde sunacağız ve her birinin ilgili alandaki uygulamasını açıklayacağız.⁴⁷

⁴⁶ Tevel-li el-kiyade – Fennu el-kiyadeti el-askeriye ve ilmuha, s. 13-14.

⁴⁷ Yukarıdaki terimler arasındaki terminolojik farklılıklar :
<https://www.almaany.com/en/dict/ar-en/leader>

No.	Terim	Askeri Alanda Kullanım	Sivil Alanda Kullanım
1.	Komutan	Rütbe ve mevki sahibi komutan, bir askeri birliğin resmen atanmış lideri olarak diğerleri üzerinde etkiye sahiptir.	Bir birimin lideri olarak atanan yönetici, teknik alanda daha önemli olarak diğerleri üzerinde etkiye sahiptir.
2.	Komutanlık	Komutanın sahip olduğu rütbe ve başkalarını etkileme yeteneği sayesinde astları (askerleri) üzerinde uyguladığı liderlik, hakimiyet, kontrol ve yasal olarak onaylanmış güce sahip konum. Yönetim tekniklerinden daha geniş bir etki alanına sahiptir.	Rütbe ve başkalarını etkileme yeteneği sayesinde yönetici tarafından yasal olarak onaylanan ve uygulanan yetkiye sahip yönetim, yetenek ve pozisyon. Askeri alana göre daha dar bir eylem alanına sahiptir.
3.	Lider	Komutan askeri birliğin başına atanmış ve diğerleri üzerinde büyük etkiye sahiptir. Askeri alanda daha dar bir anlamı vardır.	Lider, bir birimin başına atanan, astları üzerinde büyük etkisi olan kişidir. Yönetim ve teknikler alanında daha geniş anlam ve öneme sahiptir.

4.	Liderlik	Liderlik, liderliği uygulamak ve astları etkilemek için pratik aktivitedir. Teknik veya ekonomik alana göre daha az kullanımı söz konusudur. Gücü ve başkalarını etkileme yeteneğini özetler.	Yönetim, liderliği uygulamak için pratik aktivite. Terim olarak askeri liderlikten daha canlı ve anlamlıdır. Başkaları/astları üzerinde güç ve etki içerir.
	Yönetim	Yönetim, liderliği uygulamak için pratik aktivite. Teknik veya idari alandaki kullanımından daha dar bir anlama sahiptir.	Yönetim, liderliği uygulamak için pratik aktivite. Askeri alanda terimden daha geniş bir kullanıma sahiptir.

3. LİDERLİK GÜCÜNÜN KAYNAKLARI VE BAŞARILI LİDERİN ÖZELLİKLERİ

3.1. Liderlik Gücünün Kaynakları

Bu konuyu daha iyi anlamak için aşağıdaki kısa tanıtımla bölüme başlamayı tercih ettim. İslam âlimlerinin büyük çoğunluğunun görüşüne göre şeriatın dört kaynağı bulunmaktadır: 1-Kur'an, 2-Sünnet, 3-İcma ve 4-Kıyâs. Bu dört kaynak, bir taraftan, müminlerin dini ve günlük hayatlarını, sırasıyla inanç, ibadet ve birbirleriyle ilişkilerine ilişkin konu ve kuralları yönetmek için hukuki ve manevi güce sahiptir. Öte taraftan bu kaynakların anlaşılma ve uygulanma biçimleri hayati önem taşımaktadır. Bu kaynakların kullanımı rastgele bir şekilde ve ilgili yöntemler dikkate alınmadan yapılırsa kabul edilemez büyük hatalar ortaya çıkacaktır. Daha açık ve net olmak gerekirse, sırasına göre ilk kaynaktan başlayarak başvuruda bulunmadıysanız, son kaynağa atıfta bulunmanıza izin verilmeyeceğini bilmelisiniz. Doğru metodoloji, ilk önce ilk kaynağa (**Kur'an**) başvurmayı, ancak ilkinde argüman bulunmazsa ikinciye (**Sünnet**) geçilmesini öngörmektedir. Aynı şey **üçüncü** ve **dördüncü** kaynaklar için de geçerlidir.

Bu kaynakları esas alan Müslümanlar, onlardan hukuki ve dini güç alırlar ve anlaşmazlıkları olduğunda onlara yönelirler. Dolayısıyla, Müslümanlar arasında tartışmasız olan hukuki ve dini güç kaynakları, yukarıda bahsedilen dört kaynaktır. Bunların yanı sıra âlimler arasında uzlaşmaya varılmayan ve yer kısıtlığı nedeniyle burada zikredilmeyecek altı kaynak daha vardır.

Lider, bir kaynağa, bir desteğe atıfta bulunabilmelidir ki böylece seçkin astlara teşekkür etme ve maddi ödüller verme veya kuralları ihlal eden astlara ceza verme olanağına sahip olsun. Bu kaynak da kendisine bireyler üzerinde güç oluşturma ve doğrudan etki etmeyi garanti eden ve onu zorlayan bir güce sahip olmalıdır ki astlar kendisine saygı duymalı ve karşı çıkmamalıdır.

Kanun, anayasa, liderin kişiliği, organizasyon yetenekleri, faaliyet çevresi, organizasyondaki bireyler gibi çeşitli faktörlerin bir kombinasyonu olan liderlik; liderin başkaları üzerinde etkili olabilmesi için, yerine getirdiği işlevin doğasından veya sahip olduğu kişilik özelliklerinden kaynaklanan belirli hak ve yetkilere sahiptir. İleride anlatacağımızdan yola çıkarak liderlik gücünün kaynaklarını şu şekilde sınıflandırabiliriz:

1. Güdü ve telafi gücü

- Liderin çalışanları maddi veya manevi olarak motive etme yeteneği anlamına gelir.

2. Ceza gücü

- Liderin çalışanlara doğru yerde ve zamanda ceza verme yeteneği anlamına gelir; bu hak rastgele uygulanırsa sonuçları öngörülemezdir.

3. İktidarın gücü

- Yürüttüğü işleve dayanarak lider, çalışanların lidere ve emirlerine yanıt vermesini sağlayan geniş yetkilere sahiptir.

4.
**Geçmiş deneyimlere
dayalı güç**

- Lider, sahip olduğu deneyimler ve beceriler aracılığıyla gücünü astlarına empoze edebilir.

5.
**Kişilik
özelliklerinden
kazanılan güç**

- Liderin ilgi çekici ve baştan çıkarıcı kişiliğinin, emirlerine (sevgi ve saygıyla) boyun eğen astları tarafından kabul edilmesi anlamındadır.

Bu noktada önemli bir konuyu açıklamak gereklidir.⁴⁸ *Okul müdürleri, şirket yöneticileri, dekanlar, rektörler de dahil olmak üzere pek çok lider, sahip oldukları yetki ve yeterlilikleri icra ettikleri makam aracılığıyla kötüye kullanmaktadır.* Sonuç olarak, pek çok durumda, hak etmeyenlerle faziletleri paylaşmakta, faziletliyi haklarından mahrum etmekte ve nadiren de olsa haksız ve kurallara aykırı kararlarını kabul etmeleri için baskı uygulamaktadırlar!

Bu otoriteler/liderler yasal, ahlaki ve dini açıdan yozlaşmışlardır, bu yüzden onlardan sakınmalıyız. Bu kişilerin hukuka aykırılıklarının cezasız kalmaması için yetkililer ve adalet önünde hesapları sorulmalıdır.

⁴⁸ Talib, Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 66-67; Peter Northouse, *Leadership; Theory and practice*, s. 44-52.

3.2. Kur'an-ı Kerim Modern Çalışmalara Öncülük Eder

Çağdaş araştırmacıların liderlik kaynaklarının gücüne, sırasıyla içeriğine ilişkin yaklaşımlarının Kur'an ve Sünnet'te açıkça ifade edildiğini görüyoruz. Bizim saf dinimiz asırlar önce gelmiştir. Aşağıda konuya yönelik bazı örnekler sunulmaktadır:

1) Cezalandırma gücü

﴿لَيْسَ بِأَمَانِيَّتِكُمْ وَلَا أَمَانِيَّ أَهْلِ الْكِتَابِ مَنْ يَعْمَلْ سُوْعًا يُجْزَ بِهِ وَلَا يَجِدْ لَهُ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَلِيًّا وَلَا نَصِيرًا﴾ [النِّسَاء : ١٢٣]

“İş, ne sizin kuruntunuza, ne de kitap ehlinin kuruntusuna göredir. Kim kötü bir iş yaparsa, onunla cezalandırılır. O, kendisine Allah'tan başka ne bir dost, ne de bir yardımcı bulabilir.” [Nisa Suresi: 123]

﴿الزَّانِيَةُ وَالزَّانِي فَاجْلِدُوا كُلَّ وَاحِدٍ مِّنْهُمَا مِائَةَ جَلْدَةٍ وَلَا تَأْخُذْكُمْ بِهِمَا رَأْفَةٌ فِي دِينِ اللَّهِ إِنْ كُنْتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ الْآخِرِ وَلَيَشْهَدَ عَذَابُهُمَا طَائِفَةٌ مِّنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ [النُّور : ٢]

“Zina eden kadın ve zina eden erkekten her birine yüzer değnek vurun. Allah'a ve ahiret gününe inanıyorsanız, Allah'ın dini(nin koymuş olduğu hükmü uygulama) konusunda onlara acıyacağınız tutmasın. Müminlerden bir topluluk da onların cezalandırılmasına şahit olsun.” [Nur Suresi: 2]

﴿إِنَّمَا جَزَاءُ الَّذِينَ يُحَارِبُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا أَنْ يُقَتَّلُوا أَوْ يُصَلَّبُوا أَوْ تُقَطَّعَ أَيْدِيهِمْ وَأَرْجُلُهُمْ مِّنْ خَلْفٍ أَوْ يُنْفَوْا مِنَ الْأَرْضِ ذَلِكَ لَهُمْ خِزْيٌ فِي الدُّنْيَا وَلَهُمْ فِي الْآخِرَةِ عَذَابٌ عَظِيمٌ﴾ [المَائِدَة : ٣٣]

“Allah'a ve Resulüne savaş açanların ve yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışanların cezası; ancak öldürülmeleri yahut asılmaları veya

ellerinin ve ayaklarının çaprazlama kesilmesi yahut o yerden sürülmeleridir. Bu cezalar onlar için dünyadaki bir rezilliktir. Ahirette de onlara büyük bir azap vardır.” [Maide Suresi: 33]

2) Motivasyonun ve maddi teşvikin gücü

﴿أَعْمَلُوا ءَالَ دَاوُدَ شُكْرًا وَقَلِيلٌ مِّنْ عِبَادِيَ الشَّكُورُ﴾ [سَبَأٌ : ١٣]

“Ey Davud ailesi, şükrediniz! Kullarımdan şükreden azdır.” diye vahyettik.” [Sebe’ Suresi: 13]

﴿فَمَنْ يَعْمَلْ مِثْلَ الصَّالِحَاتِ وَهُوَ مُؤْمِنٌ فَلَا كُفْرَانَ لِسَعْيِهِ ء وَإِنَّا لَهُ كَاتِبُونَ﴾ [الْأَنْبِيَاءُ : ٩٤]

“Şu hâlde, kim mü’min olarak bir salih amel işlerse, çalışması asla inkâr edilmez. Şüphesiz biz onu yazmaktayız.” [Enbiya Suresi: 94]

3) İktidarın Gücü

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا أَطِيعُوا اللَّهَ وَأَطِيعُوا الرَّسُولَ وَأُولِيَ الْأَمْرِ مِنكُمْ فَإِن تَنَزَعْتُمْ فِي شَيْءٍ فَرُدُّوهُ إِلَى اللَّهِ وَالرَّسُولِ إِن كُنتُمْ تُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَالْيَوْمِ ء_الْآخِرِ ءَ ذَلِكَ خَيْرٌ وَأَحْسَنُ تَأْوِيلًا﴾ [النِّسَاءُ : ٥٩]

“Ey iman edenler! Allah’a itaat edin. Peygamber’e itaat edin ve sizden olan ulu’l-emre (idarecilere) de. Herhangi bir hususta anlaşmazlığa düştüğünüz takdirde, Allah’a ve ahiret gününe gerçekten inanıyorsanız, onu Allah ve Resûlüne arz edin. Bu, daha iyidir, sonuç bakımından da daha güzeldir.” [Nisa Suresi: 59]

Burada, âlimlerin açıkladığı gibi, liderlere, âlimlere ve hükümdarlara uyma ve saygı gösterme zorunluluğu vurgulanmaktadır.

﴿وَمَا كَانَ لِمُؤْمِنٍ وَلَا لِمُؤْمِنَةٍ إِذَا قَضَىٰ اللَّهُ وَرَسُولُهُ أَمْرًا أَنْ يَكُونَ لَهُمُ الْخِيَرَةُ مِنْ أَمْرِهِمْ وَمَنْ يَعْصِ اللَّهَ وَرَسُولَهُ فَقَدْ ضَلَّ ضَلًّا مُّبِينًا﴾ [الأحزاب : ٣٦]

“Allah ve Resûlü bir iş hakkında hüküm verdikleri zaman, hiçbir mü’min erkek ve hiçbir mü’min kadın için kendi işleri konusunda tercih kullanma hakları yoktur. Kim Allah’a ve Resûlüne karşı gelirse, şüphesiz ki o apaçık bir şekilde sapmıştır.” [Ahzab Suresi: 36]

4) Daha önceki deneyimler ile iktidarın ve liderin kişilik özelliklerine dayanan güç:

Bu güce gelince, Peygamberin Sünneti, özellikle savaşlarda, yargıda adalet ile dini hüküm vermek başta olmak üzere her alanda örneklerle doludur. Aynı şekilde Hülefa-yı Raşidin tarihi, Ebu Bekir’in (r.a.) mürtetlere ve zekât vermeyi reddedenlere karşı savaşı, Ömer’in (r.a.) hüküm vermekte gösterdiği adaleti, Halid’in (r.a.) savaşlarda ve muharebelerde cesareti, zekâsı ve planlaması olmak üzere bin yıllık İslam tarihi birçok örnekle doludur.⁴⁹

Özetle, liderlik kavramına ilişkin çağdaş çalışmalarda vurgulanan hususların Kur’an ve Sünnet tarafından ayrıntılı olarak ele alındığını söyleyebiliriz. Öyleyse neden bu İslamî kaynaklara şüpheyile bakılıyor ya da neden Batılı çalışmalar yerine onlar benimsenmiyor? Kur’an ve Sünnetten bu ayrılış nedendir? Allah’ın Kitabı’na ve Peygamber’in Sünnetine ﷺ bu ihmal ve saygısızlık nedendir?

⁴⁹ Nehhal, *El-kiyadetu ve el-cündiyyetu...*, s. 84-100; Turbani, *Cihad, 100 min uzamai ummeti el-Islam gayyeru mecra et-tarih*, s. 13; 66; 92; 120; 171; 176; 251; 280; 405; 630; 694.

3.3. Başarılı Liderin Ahlaki ve Manevi Erdemleri

Bu bölümde, başarılı liderin kişiliğini bilim adamlarının ve liderlik uzmanlarının bahsettiği özellikler aracılığıyla ele alacağız.⁵⁰ Bu çalışmalarda liderin astlarıyla ilişkilerinde öne çıkan bazı özellikleri vurgulanmaktadır. Söz konusu çalışmaların içerikleri ahlaki ve profesyoneldir. Bu özellikler; *teşvik ve motivasyon, canlılık, dinamizm, kuruluş veya kurumun tanımlanmış hedeflerini gerçekleştirmek için sistematik bağlılık* (kuruluşun askeri, sivil veya akademik doğasına bakılmaksızın), *güvenilirlik, kişisel duygular, kararların sonucunun kabulü ve özümsemesi, kurum veya kuruluş üyeleri arasındaki krizleri ve kafa karışıklıklarını çözüme yoludur.*

Bu çağdaş liderlik biçimlerinin vurguladığı tüm bu özellikler Kur'an ve Sünnet'te şu veya bu şekilde bulunmaktadır. Pek çok kişi bunu bilmesede bu iki kaynak başrol için övgüyü hak etmektedir!

Bu özelliklerden bazıları aşağıda listelenmektedir:⁵¹

1) Girişim

Liderin sistemi netleştirmeye ve çalışma stratejilerini desteklemeye yardımcı olan net önerilere sahip olması.

2) Üyelik

Kurum veya kuruluşun içindeki grup üyeleri arasında işbirliği ruhunun yayılmasında liderin oynadığı aktif rol.

3) Temsilcilik

⁵⁰ *Tevel-li el-kiyade...*, s. 38-39.

⁵¹ Başarılı bir liderin özellikleri hakkında Dr. Tarkan Süveydan'ın değerli konuşması : <https://www.youtube.com/watch?v=Zd735vIKEY8>

Liderin grubun çıkarlarına özveri ile bağlılığı ve grubun her zaman ve durumda temsili.

4) Entegrasyon, birleştirme

Liderin takım bağlılığı dolayısıyla işi herkese atfetmesi; bu nedenle de kişisel çıkarlar için değil, grubun çıkarları için çalışması.

5) Organizasyon

Liderin kendisi ve birlikte çalıştığı ekip için bir çalışma stratejisi belirleme yeteneği.

6) Olumlu hakimiyet veya akıllı yönetim

Liderin gruba karşı pozitif hakimiyet, davranış biçimi ve çalışma politikalarını tanımlayarak bilgelikle liderlik etmesi.

7) İletişim

Liderin mesajı veya bilgiyi grup üyelerine iletme ve kendi aralarındaki iletişim yolunu kolaylaştırma yeteneği.

8) Değerlendirme

Liderin grubunun üyeleri tarafından yapılan işler için övgü, takdir ve saygı ifade etme yeteneğine sahip olması.

9) Üretkenlik

Liderin ulaşmayı hayal ettiği çalışan üretkenliği düzeyidir. Bu, astları istenen hedeflere ulaşmak için çalışmaya devam etmeye teşvik ederek olur.

Buna ek olarak, araştırmacılar⁵² bir kurum veya kuruluşun lider seçmeye hazırlanırken kriter olarak dikkate alması gereken diğer bazı ahlaki ve etik özelliklere de değinmişlerdir.

⁵² *Tevel-li el-kiyade...*, s. 38-39; Talib, Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 66-67.

İşte bu özelliklerden bazıları aşağıdaki şekil üzerinde özetlenmiştir:

Bazı durumlarda, liderin bazı idari sorunlara yeterli çözümler sağlayamadığı göz önüne alındığında; sorumlular, liderin niteliğini ve çalışma motivasyonunu dikkate alarak ilgili kural ve modellere uygun lider yardımcıları bulmakla yükümlüdür.

Bu özelliklerden bazıları⁵³:

3.4. Başarılı Liderin Yönetim Özellikleri

Başarılı liderin karşılaştığı zorluklara yaklaşımadaki yönetim özellikleri ile ilgili olarak aşağıdaki hususlardan bahsedeceğiz:

1-İdealizm
Lider ölçülüdür; vizyonu, yaşam tecrübesi ve esnekliği ile öne çıkan, çalışanlar tarafından takip edilen bir örnektir.
2-Öğüt
Lider, çalışanların kalite ve performans düzeyini yükseltmek için tavsiyeler ve talimatlar yoluyla genel çıkarın geliştirilmesine kendini adanmıştır.
3-Açıklama
Kurum ve kuruluşlar, güvenlik nedeniyle potansiyel riskler hakkında erken uyarılara ihtiyaç duyarlar.
4- Kurallar ve stratejiler yapmak
Lider, liderlik ettiği organizasyon hakkında bilgi sahibi olmalıdır. Bu nedenle de politikaları (kuralları) ve kararları bu bilgi ve ilgili ihtiyaçlar üzerine inşa edilmelidir. Yani zeki ve yetenekli olmalıdır.
5-Ortaklık

⁵³ Talib Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 66-67. Yazar, liderin sahip olması gereken birçok özellik, bilgi ve beceriden bahsetmiştir. Yazar, okurlara şiddetle tavsiye ettiğim mükemmel bir özet yapmıştır. Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 37; Nehhal, *El-kiyadetu ve el-cündiyyetu*, s. 64-70

Çevik bir yönetici olarak lider, her çalışanın içindeki en iyiyi ortaya çıkarmak için ekip çalışmasına hâkim olmalıdır.

6- Gelecek hakkında iyimserlik

Liderle iletişim kurmanın yolları çok ve kolaydır. Kuruluşun parlak geleceği için vizyona ve iyimserliğe sahiptir.

7- Diploması:

Sakin ve işbirlikçi bir lider tipi, çalışanların sorunlarını çözebilir.

Daha iyi ve daha kolay anlamak için, tüm bunları aşağıdaki şekilde özetleyeceğiz:

Diğer idare ve yönetimle ilgili becerilere⁵⁴ aşağıdakileri eklemek gereklidir:

Bilimsel araştırmalar, yapılan çalışmalar ve takipçilerin deneyimleri, geleceğin liderlerini seçme biçimi ve liderlerin sahip olmaları gereken erdemler ile beceriler hakkında bilgi vermektedir.

⁵⁴ Talib, Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 66-67; Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 37; Nehhal, *El-kiyadetu ve el-cündiyyetu*, s. 64-70.

Her iki cinsiyet için de önemli⁵⁵ olan bu özelliklerin edinilmelerinin gerekli olduğunu düşündüğüm için sonraki bölümde uzun uzun ele alacağız inşallah! Allah en iyisini bilir!

⁵⁵ Talib, Hişam, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 66-67; Peter Northouse, *Leadership; Theory and practice*, s. 230, 232, 341.

Bölüm II

LİDERLİK TANIMI: KUR'ANİ BAĞLAMI VE ÇAĞRIŞIMLAR

1. LİDERLİĞİN ETİMOLOJİK VE TERMİNOLOJİK ANLAMI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ

- 1.1. Gerçek ve Terminolojik Anlam Arasında Liderlik (el-Kiyade)
- 1.2. Üsve-yi Hasene Kavramının Anlamı: Kur'an-ı Kerim'de Özgünlük ve Süreklilik
- 1.3. Kur'an Bağlamında Liderlik Terminolojisi

2. KUR'AN-I KERİM'DE EĞİTİM LİDERLİĞİ İLGİLİ ALANLARI

- 2.1. Allah'ın Birliğine (Tevhit) Tecelli Eden Akide Sahası
- 2.2. Allah'ın Bilgisinin Kapsayıcılığına Tefekkür Etmek ve O'nun Sınırsız Olanakları Bu Tefekkür Sonucu Gözlemlemek
- 2.3. İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmakla Ortaya Çıkan Sosyal Alan
- 2.4. Ahlak ve Davranışın Kişisel Alanı

1. LİDERLİĞİN ETİMOLOJİK VE TERMİNOLOJİK ANLAMI VE ARALARINDAKİ İLİŞKİ

1.1. Etimolojik ve Terminolojik Anlam Arasında Liderlik (el-Kiyade)

1.1.1. Dilbilimsel Olarak *el-Kiyade*

Arap dilinde liderlik için kullanılan kelime *el-kiyade'* dir (القيادة). Bu kelimenin, Arapça sözlüklerde kapsamlı bir şekilde detaylandırılmış birkaç anlamı vardır:⁵⁶

Mu'cem el-meani el-cami' de şöyle anlatılır:

Açıklama

Arapça

Kâde: (fiil) – önderlik etmek

قَادَ: (فعل)

قَادَ يَقُودُ، قُدٌّ، قَوْدًا وَقِيَادًا وَقِيَادَةً قَيْدًا، فَهُوَ قَائِدٌ، وَالْمَفْعُولُ مَقُودٌ

Kâde – önderlik etmek fiilinin dilbilimsel biçimleri: şimdiki zaman, emir kipi, mastar, özne (fail), belirteç (mefulun bihi).

Kâde, yekudu, kud, kauden, ve kiyaden, ve kiyadeten kayden, fe-huve kaid, ve-l-mefulu mekud

Kâde el-feres: (atı yönlendirir): atın önünden onu dizginlerinden çekerek yürür.

قَادَ الْفَرَسَ: مَسَى أَمَامَهُ أَجْدًا بِمَقُودِهَا

Kade el-feres: meşa emamehu âhidhen bi-mikvediha

Kâde el-mucrime ila as-sicin: Suçluyu zindana yönlendirir, zindana götürür.

قَادَ الْمُجْرِمَ إِلَى السِّجْنِ: ذَهَبَ بِهِ

Kade el-mucrime ila es-sicni: zehebe bihi

⁵⁶ Bu sözlüklerin çevrimiçi versiyonu: <https://www.almaany.com>

Kade es-seyyarete: arabayı sürer,
yönünü verir.

قاد السَّيَّارَةَ ونحوها ساقبها، تولى توجيهها

Kade es-sejjarete ve nahveha:
sâkaha, tevel-la tevciheha

Kâde el-ceyşe ve nahvehu: orduyu
ve benzerlerini yönetir,
organize eder ve yönetir.

قاد الجيش ونحوه: ترأسه وتدبّر أمره

Kade el-ceyşe ve nahvehu:
ter'esuhu ve tudebbiru emrehu

El-mucem el-vesit sözlüğünde liderlik şöyle açıklanmaktadır:

el-Kiyade (liderlik): Belirli bir amaca ulaşmak için bir bireyin veya bir grup bireyin bağlılığını ve faaliyetlerini etkileme gücüdür.

Bu durum, İbn Manzur'un Lisan el-arab'ında şu şekilde açıklanmaktadır:

Inkâde: biri tarafından idare edilir, yönetilir

انقاد / انقاد ينقاد، انقَدُ، انقيادًا، فهو منقاد،
والمفعول منقاد له

İnkade fiilinin zaman halleri:
geçmiş zaman, şimdiki zaman,
emir kipi, mastar, fail ve mefulün
bihi

İnkâde: *Inkâde, jenkâdu, inkad,*
inkiyaden, fe huve munkadun,
ve-l-mef'ulu: munkadun leh

Inkadeet-tariku: sakın, düz yol,
seyahat etmesi kolay olan yol

انقاد الطريق: سهّل واستقام

Inkadeet-tariku: sehu ve'stekame

Sahlu-l-inkiyad: Kolaylıkla itaat eder, tavsiyelere ve emirlere uyar.

Ka-ve-de: önderlik eder

Mastar *kavd*, önde olma eğilimini ima eder: hayvanı yönlendirir, önde olup iple onu çeker. Geriye dönük ilerleme anlamına gelen sevk kelimesinin zıttı.

سهل الانقياد: متبع للتعليمات ومطيع للأوامر

Sehlu-l-inkijad: muttebeun li-ta'limat ve mutiun li-l-evamir

(قَوْدٌ) الْقَوْدُ: نَقِيضُ السَّوْقِ، يَقْوُدُ الدَّابَّةَ مِنْ أَمَامِهَا وَيَسُوْقُهَا مِنْ خَلْفِهَا، فَالْقَوْدُ مِنْ أَمَامِ وَالسَّوْقُ مِنْ خَلْفٍ.

Ka-ve-de: el-kavdu: nekidu es-seuki, jekudu ed-dabbete min emamiha ve jesukuha min halfiha; fe-l-kaudu min emam ve-s-seuku min half.

Zikredilen bu hususlara dayanarak liderlik (el-kiyade) kelimesinin dilbilimsel açıdan aşağıdaki anlamlara sahip olduğu görülmektedir:

- ☉ *ileriye yürümek,*
- ☞ *birini veya bir şeyi bir yere götürmek,*
- ☞ *belirli bir şeyin liderliğini devralmak,*
- ☞ *bir işin başına geçmek,*
- ☞ *birini/bir şeyi idare etmek ve yönetmek,*
- ☞ *belirli bir amaca ulaşmak için bir bireyin veya bir grup bireyin bağlılığını ve faaliyetini etkileme gücü,*
- ☞ *rahatlatma ve adil olma*

✎ emir ve tavsiyeleri uygulamak.

Aşağıdaki şekil bu hususları özetlemektedir:

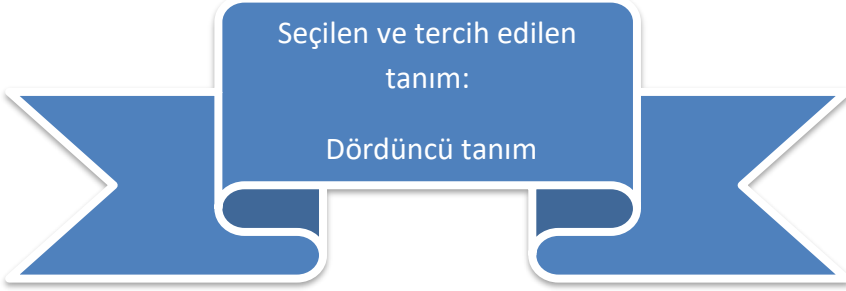
1.1.2. Terminolojik Anlamda el-Kiyade (Liderlik)

Terminolojik anlamda, bilim adamları ve dilbilimciler *el-Kiyâde*'nin aşağıda yer verilen çeşitli tanımlarını zikretmişlerdir:

- 1) *Güven, saygı, itaat ve samimi iş birliği edinme yöntemiyle başkalarını etkileme, onları belirli bir hedefe yönlendirme sanatı.*
- 2) *İnsanları, İslam dininin değerlerine ve kanunlarına uygun maddi veya manevi bir amaç doğrultusunda harekete geçirme (teşvik) süreci.*
- 3) *Bir grup insanı belirli ve planlı bir yönde hareket etmeye teşvik etmek.*
- 4) *Belirli bir amaca ulaşmak için nüfuz ve otoriteyi iki çalışma aracı olarak veya resmi gücü kullanarak komuta etme, koordine etme, iletişim kurma, kararlar alma ve bunları denetleme yeteneğidir.*
- 5) *Bir Müslüman işinin sorumluluğunu üstlenen İslamî veya laik bir devlette halife (yüce lider) ve maiyeti, askeri kuvvetler ve yargıçlar, emniyet müdürleri (polis kuvvetleri komutanları), bakanlar ve diğer devlet memurları.*

Neredeyse bir asırdır, yani 1900-1999 yılları arasında araştırma yapan araştırmacılar, liderlik tanımı hakkında birbirinden farklı iki yüzden fazla tanım ortaya koymuşlardır. Bunun nedeni, her birinin liderliği kendi profesyonel alanlarından, faaliyetlerinden veya kendi entelektüel, politik ve ekonomik profillerinden hareketle anlamlandırmalarıdır. Hatta bazıları, tüm çabalara rağmen, liderlik kavramının tek bir tanımına asla ulaşamayacağını açıkça ifade etmektedirler!⁵⁷

Araştırmacıların görüşlerine saygı duymama rağmen, liderliğin tanımında zaman ve mekânın zorluk ve sorunlarından kaynaklı tali değişiklikler olmakla birlikte, liderliğin içeriğinin zaman ve mekândan bağımsız dini, insani, hukuki, mesleki ve idari prensip ve ilkeler içerdiğini bildiğimizden dolayı, bu tür bir yaklaşım ve iddianın kabul edilemez olduğunu düşünüyorum.

⁵⁷ Kolonel Samuel Hejz & Lieutenat Kolonel William Tomas, *Tevel-lî el-kiyade: fennu el-kiyadeti el-askeriyeti ve ilmuha*, Çev. Sami Haşim. El-muesesetu el-arabiyyetu li ed-dirasat ve en-neşr, 2. Baskı, 1989, s. 18-19; Peter G. Northhouse, *Leadership – Theory and Practice*, 7. Baskı, Sage Publications, Los Angeles, USA, 2015, s. 27-30; Headquarters Department of the Army – Washington DC, *Army leadership – Be, Know, Do*, 31 August 1999, s. 1-4; *Military leadership – In pursuit of Excellence* – 6. Baskı, Basım Robert L. Taylor, William E. Rosenbah, Eric B. Rosenbah, Part 1, s. 7.

Liderlik (türü veya yönü belirtilmeksizin); nüfuz ve otoriteyi iki araç veya resmi güç olarak kullanarak belirli bir amaca ulaşmak için komuta etme, koordine etme, temas kurma, karar alma ve bunları denetleme yeteneğidir. Meslek, kurum, zaman, an ve durum doğru liderlik türünü belirlemektedir.

Bu tanımı seçmemizin nedeni, liderlikle ilgili her anlamı kapsayarak liderlikle ilgisi olmayan anlamları dışarıda bırakma niyetinde yatmaktadır!

1.1.3. Liderliğin Anlamları Arasındaki Dilbilimsel ve Terminolojik Farklılıklar

Liderliğin anlamlarının dilbilimsel ve terminolojik olarak incelenmesiyle aşağıdaki boyut ve farklılıklar ayırt edilmektedir:

1. Liderlik

Kalabalığın önünde yürümek: Lider her zaman hazırdır ve her konuda insanları yönetir. Örnektir, insanları en iyi olana doğru yönlendiren modeldir.

2. Liderlik

İlerleme ve önderlik: Lider, plan ve stratejilerin tasarlanmasında, tavsiye ve talimatlarda, işin organizasyonu ve koordinasyonunda, sorumlulukların yerine getirilmesinde, (akademik düzeyde) örnek bir önderliğin uygulama sergiler.

3. Liderlik

Yönetim: Devletin ve halkın işlerini yönetir, onlara hem hayatta hem de dinde en iyileri nasihat eder ve yönlendirir.

4. Liderlik

Etki: Bireyleri ve grupları aşağıdaki yollarla etkileme gücü bulunmaktadır.

- *Liderlik sanatı ve yolları hakkında bilgi edinme*
- *Merhamet- insanların sorunları için empati geliştirme*
- *Nezakat- destekçi için değil, aynı zamanda rakibi için!*

5. Liderlik

Kalplerin ve yaklaşımların arasını bulmak: İnsanların kalplerinin ilahi program etrafında ve dünyanın yararına birleştirilmesinde kolay ve adil bir yaklaşıma sahiptir. İnsanların hayattaki amaçlarını en iyi şekilde gerçekleştirebilmeleri için kalplerin sevgi, karşılıklı saygı, kardeşlik, anlayış ve hoşgörü temelinde birleşmesini sağlar,

6. Liderlik

Teslimiyet: Lider gerçeğe boyun eğer ve gerçeği takip eder.

Allah'ın Kitabı olan Kur'an ve Peygamber Muhammed'in (a.s.)
Sünnetini takip eder.

1.2. Üsve-yi Hasene Kavramının Anlamı: Kur'an-ı Kerim'de Özgünlük ve Süreklilik

Kur'an âyetlerini dikkatle inceleyen ve peygamberlerin (a.s.) kıssalarına göz atanlar, Kur'an'ın liderlik kavramını önemseydiğini göreceklerdir. Bu kaynaklarda araştırma yönü baskın ilahi parametreler esas alınmakta ve referans noktası da doğru liderlik olmaktadır. İlâhî vahiy, bu konuyu bazılarını kanıtlayıcı yönleriyle birlikte sunacağımız gibi Kur'an'ın birçok âyetinde vurgulamaktadır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ۝﴾ [الأحزاب : ٢١]

“Andolsun, Allah'ın Resulünde sizin için; Allah'a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah'ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.” [Ahzab Suresi: 21]

İyi örnek (Arapça *Üsve-yi hasene*) tabiri, gramatik açısından belirsizdir; yani çok kapsamlıdır. Muhammed (a.s.) ahlaki, sosyal, eğitim, aile riyaseti, askeri, siyasi yani tüm liderliklerde en iyi örneği ortaya koymuştur. Aslında *Üsve-i Hasene*, peygamberleri diğer insanlardan ayıran bir fazilet, bir karakter, hayata geçirilmiş bir nitelik anlamındadır.

Yüce Allah bize Kur'an'da şunu öğretir:

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِيهِمْ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَمَن يَتَوَلَّ فَإِنَّ اللَّهَ هُوَ الْعَلِيُّ الْحَمِيدُ ۝﴾

[المُمْتَحَنَةُ : ٦]

“Andolsun, onlarda (İbrahim ve beraberindekilerde) sizin için, Allah'ı ve ahiret gününü arzu edenler için güzel bir örnek vardır. Kim yüz çevirirse bilsin ki, Allah her bakımdan sınırsız zengindir, övülmeye lâyıktır!” [Mümtehine Suresi: 6]

Bu, kavimlerine ışık tutan, onları hayatın her alanında en güzele ulaştıran tüm peygamberlere (a.s.) has bir durumdur.

Bu iki âyet ile İslam'da liderliğin önemine dair kaynak olarak gösterilebilecek bir açıklama yapmaya çalıştık. Bu gerçeği, Hz. Muhammed'in vefatından sonra gelen dört tanınmış İslam hükümdarı olan Raşidin halifelerinin (Ebu Bekir, Ömer, Osman ve Ali (r.a.)) ve İslam tarihindeki ıslahat alimlerinin biyografik kitaplarında da bulmaktayız.

Ayrıca Kur'an'ı tefsir eden ve onu olayların tarihsel (örneğin Hendek Savaşı'nda cesaret ve sabır gösterme, açlığa göğüs germe, hendek açma, taş kırma ve taşıma vb. askerlerle iş birliğinde ve fiziki yardımda bulunmak) bağlamla ilişkilendiren bazı müfessirler, Üsve-i Hasene'nin kapsayıcı parametrelerini de ima etmişlerdir. Üsve-i Hasene'nin anlamlarını inceledikten sonra bu tutumun daha doğru olduğunu düşünüyorum!

Prof. Seyyid Kutub'un *Fi Zilâl-i Kur'an* adlı meşhur tefsirinde söz konusu âyetin tefsirinde şöyle yazmaktadır: Ezici korkuya ve son derece zor koşullara rağmen Allah'ın Resulü müminler için güvenin adresi, iman, umut ve manevi huzurun kaynağı idi. Bu ciddi olaydaki tutumunun incelenmesi, Müslüman toplulukların ve hareketlerini liderlerinin izleyeceği yolu özetlemektedir. Hz. Muhammed (a.s.) Allah'a kavuşmayı uman, en güzel örneği arayan ve Allah'ı zikreden kimse için unutulmaz bir örnektir..."⁵⁸

Meşhur Müfessir Tahir bin Aşur yukarıda zikredilen âyeti açıklarken şöyle demiştir: "*...En güzel örnek Resulullah'tadır...*"
âyetinde Peygambere tabi olmasını emredilmektedir. Bunun anlamı ise:

- *Onun sözleri doğrultusunda emirlere uymak ve yasaklardan kaçınmak*

- *Metanet ve cesaret numunesi olan davranışları...*

Ayet aynı zamanda Peygamber'i örnek almak adına mümin için sahip olduğu değere de işaret etmektedir. Ayrıntılar açıklanmasa bile, örnek

⁵⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2817.

*alma dereceleri tanımlanmamakla birlikte veya ittiba konusunda neyin zorunlu ve neyin tercih edildiği söylenmemekle birlikte kesin olarak en iyi örnek Resulullah'tır..."*⁵⁹

Konuya ilişkin âlimlerin yorumlarından bir başka örnek de Begavi'nin Tefsirinde zikrettiği açıklamasıdır: "Kur'an'ın her yerinde - İmam Asimi, (أُسْوَةٌ) kelimesini elifi bir damme (yani usveh أُسْوَةٌ) olarak seslendirir iken, diğer alimler ise kesre (yani: isveh- إِسْوَةٌ) ile seslendirmiştir. Bu kelimenin okunduğu ve *güzel bir örnek* anlamına gelen iki Kur'an lehçesi bulunmaktadır: Üsve (الأسوة), el-i'tisa'dan (الانتساء) fu'leh (فُعْلَةٌ) şeklinde türetilmiştir, tıpkı kudveh'ın (القدوة) el-iktida ((الافتداء)) fiilinden türediği gibi master şeklidir. Âyetin anlamı şudur: Allah'ın dinine yardım etmek için, Resul'ü desteklemek ve onu terk etmemek için, başınıza gelen her şeye sabretmek için Resul'ü örnek alınız. Zira O'nun, savaşta dişleri bile kırıldı, amcası katledildi, (fiziksel ve zihinsel) farklı işkencelerle cezalandırıldı ve tüm bunlara rağmen sizi rahatlatacak gücü kendinde buldu. Siz de öyle davranınız! Adımlarını takip ediniz..."⁶⁰

Kur'an âyetlerini okuyan herkes, asıl modelin ve örneğin peygamberlik uygulaması olduğu sonucuna varacaktır. Yüce Allah, Muhammed'e (a.s.) önceki peygamberlere uymasını emretmiştir:

﴿فَأَصْبِرْ كَمَا صَبَرَ أُولُو الْعَزْمِ مِنَ الرُّسُلِ وَلَا تَسْتَعْجِلْ لَهُمْ كَأَنَّهُمْ يَوْمَ يَرُونَ مَا يُوعَدُونَ لَمْ يَلْبُتُوا إِلَّا سَاعَةً مِّن نَّهَارٍ بَلَّغَ فَهَلْ يُهْلَكُ إِلَّا الْقَوْمُ الْفَاسِقُونَ﴾ [الأحقاف : ٣٥]

"(Ey Muhammed!) O hâlde, yüksek azim sahibi peygamberlerin sabretmesi gibi sabret. Onlar için acele etme. Onlar tehdit edildikleri azabı gördükleri gün, sanki dünyada gündüzün bir anından başka

⁵⁹ İbn Aşur, *Et-tahrir ve et-tenvir*, 22/303.

⁶⁰ Begavi, Ebu Muhammed el-Hüseyin bin Mesud bin Muhammed el-Ferra. *Mealim et-tenzil fi Tefsiri el-Kur'an*. 6/336

kalmadıklarını sanırlar. Bu bir duyurudur. Ancak yoldan çıkmış olan topluluk helâk edilir!?” [Ahkaf Suresi: 35]

Bu, Muhammed'e (a.s.) peygamber kardeşleri olan Nuh, İbrahim, Musa ve İsa (a.s.) yolunu izlemesi için doğrudan bir öğüttür. Onlar, halklarının kötü davranışlarına rağmen misyonlarını sabrederek, yenilmez bir şekilde sürdürdüler. Burada vurgulanması gereken, Allah'ın Muhammed'e (a.s.) yaptığı nasihattir. Bu da, bütün peygamberlerden en seçkini olduğu halde diğer peygamberlerin örneklerini sürdürmesidir:

“...Yüce Allah, üstün özellikleri ve emsalsiz nitelikleriyle onu bütün mahlûkattan üstün kılmış, onu şahitlere şahit, tüm insanların efendisi, ilk ve ahirin efendisi, reddedilmeyen bir şefaatçi, müjdeci ve azarlayıcı, bayrak ve sancak sahibi, Keşer, vesile ve Mahmud makamıyla şereflendirildi... Bütün peygamberlerin kavimlerine, müminlerin kendilerine üstünlüğü varken nasıl olmasın: Eşleri onların anneleridir. Âdem henüz toprak iken peygamberdi. Âdem (a.s.) Kıyamet günü tüm torunlarıyla birlikte onun sancağı altında olacaktır. Muhammed (a.s.) Allah Teâlâ'nın himayesine aldığı peygamberdir. Çünkü onun dinini de koruması altına aldı. Allah onun üzerine, hayatı ve şehri üzerine yemin etti. Allah ona sadece ismiyle hitap etmemiştir.”⁶¹

Aşağıdaki çizelge Muhammed'i (a.s.) diğer tüm peygamberlerden ayırt eden bazı özelliklerini akılda tutmayı kolaylaştırır:

⁶¹ Bu konuda gördüğüm en iyi eserler arasında tanınmış profesör ve üniversiteden meslektaşım olan Prof. Dr. Halil İbrahim Mola'nın “Azimu kadrihi sal-lallahu aleyhi ve sellem ve rif'atu menziletihi inde Rabbihi azza ve celle” adlı eseridir. Eser, Dar al-Qibla al-Islamiyya tarafından Cidde'de basılmıştır. Konuya ilişkin detaylı bilgi için 13-23. sayfalarda yaptığımız alıntıya bakınız.

Peygamberimiz Muhammed'e (a.s.) nübüvvet makamı ile önceki peygamberleri örnek olarak takip etmesi emrolduğuna göre, bizler, sıradan insanlar için onun ve ashabının yolunu takip etme emri daha da geçerli olmaz mı? Elbette başarılı bir lider, erdemler, sabır, azim, nezaket, kendine hâkim olma ve saire ile ayırt edilir.

﴿لَقَدْ كَانَ لَكُمْ فِي رَسُولِ اللَّهِ أُسْوَةٌ حَسَنَةٌ لِّمَن كَانَ يَرْجُوا اللَّهَ وَالْيَوْمَ الْآخِرَ وَذَكَرَ اللَّهَ كَثِيرًا ۝﴾

[الأَحْزَاب : ٢١]

“Andolsun, Allah’ın Resulünde sizin için; Allah’a ve ahiret gününe kavuşmayı uman, Allah’ı çok zikreden kimseler için güzel bir örnek vardır.” [Ahzab Suresi: 21]

Kur’an âyeti aşağıda açıklayacağımız gibi, liderliğe ve önemine ait Kur’anî yaklaşımı ele almaktadır.

Aşağıda, Muhammed’in (a.s.) ve ondan önceki peygamberlerin kişiliklerinde bulunan iyi örnekler, bir şekil üzerinde sunulmaktadır:

1.3. Kur'an Bağlamında Liderlik Terminolojisi

Kur'an'da ne kavram ne de onun dilsel varyantlarından herhangi biri olarak *liderlik* (Arapça: el-kiyade) kelimesi kullanılmamaktadır. Daha doğrusu Ka-ve-de (ك وَ د) fiilinden türetilen herhangi bir ifadeden söz edilmemektedir. Ancak *el-kiyâde* ile *el-kudve* (ka-de-ve - ك وَ د anlamı benzerlik, model) ifadeleri arasındaki yakın anlamdan dolayı ince bir bağlantı bulunabilmektedir. Nitekim, her iki ifade de *ilerleme, eğilim, rehberlik, önderlik* anlamlarıyla kullanılmaktadır. **El-kiyade**, insanlara doğru yolu gösteren lider, halkın takip ettiği lider demektir. *El-kudve*, iyi veya kötü bir konuda takipçilerinin önüne giden lider anlamına gelmektedir.

Kur'an'da *kudve*, hem iyi hem kötü manaya sahip olmak üzere iki yerde kullanılmaktadır.

1) İyi anlamda Kudve

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿أُولَٰئِكَ الَّذِينَ هَدَىٰ اللَّهُ فَبِهِدْنَهُمْ أَقْتَدِهٖ قُلْ لَا أَسْأَلُكُمْ عَلَيْهِ أَجْرًا إِن هُوَ إِلَّا ذِكْرٌ لِلْعَالَمِينَ ﴿٩٠﴾﴾ [الأنعام : ٩٠]

"İşte, o peygamberler, Allah'ın doğru yola ilettiği kimselerdir. (Ey Muhammed!) Sen de onların tuttuğu yola uy. De ki: "Bu tebliğ karşı sizden bir ücret istemiyorum. O (Kur'an), bütün âlemler için ancak bir uyarıdır." [En'am Suresi: 90]

2) Kötü anlamda Kudve

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبْرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلًا ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِهِمْ ضِعْفَيْنِ مِنَ الْعَذَابِ وَالْعَنَاهُمْ

لَعْنًا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾ [الْأَحْزَاب : ٦٧ - ٦٨]

“Yine şöyle diyecekler: “Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar. Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânete uğrat!” [Ahzab Suresi: 67-68]

Kur’an’da *el-kiyade* terimine benzer başka kelimeler de kullanılmaktadır. Onlar da şöyledir:

- 1) *el-imametu* (dini veya siyasi önderlik)
- 2) *el-hükmü* (iktidar),
- 3) *el-hilafetu* (halifelik),
- 4) *et-temkinu* (güçlendirme, iktidarı sağlamlaştırmak)
- 5) *el-üsvetu el-hasenetu* (iyi örnek).

Tabii ki *el-kiyade* sözcüğüyle eş anlamlı kelimeler de bulunmaktadır:

- 1) *es-sultatu* (güç, yönetim organı, otorite),
- 2) *ez-zeâmetu* (liderlik)
- 3) *er-riâsetu* (başkanlık),
- 4) *el-imaretu* (düzen, emir), sahip oldukları biçim farklılıklarına rağmen benzer anlamı içeren kelimelerdir.

1. el-İmame (الإمامة): Kur'an'ın birkaç âyetinde çeşitli varyantlar ile kullanılmıştır:

a- *Imamen* (إماماً): aşağıdaki âyetlerde olduğu gibi

﴿ وَإِذْ أَبْتَلَىٰ إِبْرَاهِيمَ رَبُّهُ بِكَلِمَاتٍ فَأَتَمَّهُنَّ قَالَ إِنِّي جَاعِلُكَ لِلنَّاسِ إِمَامًا قَالَ وَمِنْ ذُرِّيَّتِي قَالَ لَا يَنَالُ

عَهْدِي الظَّالِمِينَ ﴿١٢٤﴾ [البقرة: ١٢٤]

“Bir zaman Rabbi İbrahim’i birtakım emirlerle sınamış, İbrahim onların hepsini yerine getirmiş de Rabbi şöyle buyurmuştu: “Ben seni insanlara önder yapacağım.” İbrahim de “Soyumdan da (önderler yap, ya Rabbi!)” demişti. Bunun üzerine Rabbi, “Benim ahdim (verdiğim söz) zalimleri kapsamaz” demişti.” [Bakara Suresi: 124]

﴿ أَمْ مَنْ كَانَ عَلَىٰ بَيْتَةٍ مِّن رَّبِّهِءَ وَيَتْلُوهُ شَاهِدٌ مِّنْهُ وَمِنْ قَبْلِهِءَ كَتَبْتُ مَوْسَىٰ إِمَامًا وَرَحْمَةً أُولَٰئِكَ يُؤْمِنُونَ بِهِءَ وَمَنْ يَكْفُرْ بِهِءَ مِنَ الْأَحْزَابِ فَأَلْخَاذٌ مَّوْعِدُهُءَ فَلَا تَكُ فِي مِرْيَةٍ مِّنْهُ إِنَّهُ الْحَقُّ مِن رَّبِّكَ وَلَٰكِنَّ

أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يُؤْمِنُونَ ﴿١٧﴾ [هود: ١٧]

“Rabbi katından açık bir delile dayanan kimse, yalnız dünyalık isteyen kimse gibi midir? Kaldı ki, bu delili Rabbinden bir şahit (Kur'an) ve bir de ondan (Kur'an'dan) önce bir önder ve bir rahmet olarak (indirilmiş olan) Mûsâ'nın kitabı (Tevrat) desteklemektedir?” [Hud Suresi: 17]

Bu iki âyette **imamet**, aşağıdaki iki anlamdan birini ifade etmektedir:

- 1) En mükemmel liderlik modelleri olan *dini imamet veya peygamberlik veya vahiy*.

- 2) Dinin temellerinde ve mükemmel ahlak özellikleri konusunda güzel örneklerin imameti⁶²

⁶² Saadi Tefsiri (<https://furqan.co/saadi/2/124>), Alusi Tefsiri (<https://furqan.co/alaloosi/2/124>).

b- Eime (أئمة), Kur'an-ı Kerim'de birden fazla yerde geçmektedir. Biri olumlu, diğeri olumsuz olmak üzere yönetme anlamı bulunmaktadır. Olumlu anlamı aşağıdaki âyetlerde görülmektedir.

﴿وَتُرِيدُ أَنْ نَمُنَّ عَلَى الَّذِينَ اسْتُضِعُوا فِي الْأَرْضِ وَنَجْعَلَهُمْ أَئِمَّةً وَنَجْعَلَهُمُ الْوَارِثِينَ﴾ [القصاص : ٥]

“Biz ise, istiyorduk ki yeryüzünde ezilmekte olanlara lütufta bulunalım, onları önderler yapalım ve onları varisler kılalım.”

[Kassas Suresi: 5]

Ayet, iyi işlerde liderlerden veya krallardan bahseder. Daha önce Firavun ve kavminin vahşi yönetimi altında olduklarından dolayı Allah (c.c.) yetkiyi mazlum sınıfa devretmektedir. Yahudileri Mısır ve Şam'da lider ve hükümdar yapmakla sarayına önceden yapılan uyarının (haksızlık durumunda güçlerini kaybedecekleri) zaten gerçekleştiğini anlatmaktadır.⁶³

Olumsuz anlamında ise aşağıdaki âyette kullanılmıştır:

﴿وَإِنْ نَكَتُوا أَيْمَانَهُمْ مِنْ بَعْدِ عَهْدِهِمْ وَطَعَنُوا فِي دِينِكُمْ فَقَاتِلُوا أَيْمَةَ الْكُفْرِ إِنَّهُمْ لَأَنْ يَأْمَنَ لَهُمْ لَعَلَّهُمْ يَنْتَهُونَ﴾

[التَّوْبَةِ : ١٢]

“Eğer antlaşmalarından sonra yeminlerini bozup dininize dil uzatırlarsa, küfrün elebaşlarıyla savaşın. Çünkü onlar yeminlerine riayet etmeyen kimselerdir. Umulur ki, vazgeçerler.” [Tevbe Suresi: 12]

⁶³ İci Tefsiri Camiu el-beyan (<https://furqan.co/iejee/28/5>) ve Mekki bin Talib'in Tefsiri El-hidayetu fi bulugi en-nihaye (<https://furqan.co/makki/28/5>).

Ayet, insanları boş işlere itmenin başlıca müsebbiplerinin önderleri ve reisleri olduğunu vurgulayarak tüm inkarcıların yenilgiye uğraması çağrısında bulunmaktadır.⁶⁴

2. el-Hüküm: Birkaç Kur'an âyetinde iki farklı anlama işaret ederek âyet kullanılmaktadır.

a- Adil yargı, anlaşmazlıkların çözümü, bilimsel angajmandan elde edilen hüküm.

Bu anlam aşağıdaki âyette kullanılmaktadır:

﴿فَفَهَّمْنَاهَا سُلَيْمَانَ ۗ وَكُلًّا ءَاتَيْنَا حُكْمًا وَعِلْمًا ۗ وَسَخَّرْنَا مَعَ دَاوُدَ الْجِبَالَ يُسَبِّحْنَ وَالطَّيْرَ ۗ وَكُنَّا

فَاعِلِينَ ﴿ [الأنبياء : 79]

“Biz hüküm vermeyi Süleyman’a kavratmıştık. Zaten her birine hükümranlık ve ilim vermiştik...” [Enbiya Suresi: 79]

Yani sadece Süleyman'ı (a.s.) değil, ikisini de bilgi ve zekâ ile donattık demektir.

b- Dini normları bilmek ve anlamak, bunlara azami saygı göstermek, evrensel bir değer olarak iyiye odaklanmak ve eş zamanlı olarak kötülüğü, sözde veya fiilde, sorunlara ve düzenin bozulmasına neden olan her şeyi önlemek,

⁶⁴ Razi'nin Tefsiri *Mefatih el-gayb* (<https://furqan.co/alrazi/9/12>).

﴿ فَاحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوَىٰ فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيلِ اللَّهِ ﴾ [ص : ٢٦]

“...İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır.” [Sad Suresi: 26]

3. *El-halife* (الخليفة): Kur'an-ı Kerim'in birkaç âyetinde iki anlamda geçmektedir:

a- **Yüce lider:** Bu unvanı geçmişte Müslüman hükümdarlar almıştır. Kelimenin (الخليفة) tam anlamıyla Arapçada ismin sonundaki *t* harfi manaya ağırlık ve anlam vermek, yani halifenin üzerinde başka hükümdar olmadığını göstermek için kullanılır.

Yeryüzünde *istihlaf* (الاستخلاف); toplumla ilgili tüm konuları ve onların dini ve maddi çıkarlarını ele almak, üyelerini Allah'a olan saf iman ve adalet ekseninde birleştirmek demektir.

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿يٰدَاوُدُ اِنَّا جَعَلْنٰكَ خَلِيفَةً فِى الْاَرْضِ فَاَحْكُم بَيْنَ النَّاسِ بِالْحَقِّ وَلَا تَتَّبِعِ الْهَوٰى فَيُضِلَّكَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ اِنَّ الَّذِيْنَ يَضِلُّوْنَ عَنْ سَبِيْلِ اللّٰهِ لَهُمْ عَذَابٌ شَدِيْدٌۢ بِمَا كُفَرُوْا يَوْمَ الْحِسَابِ ﴿٢٦﴾﴾ [ص : ٢٦]

“Ey Dâvûd! Gerçekten biz seni yeryüzünde halife yaptık. İnsanlar arasında hak ile hüküm ver. Nefis arzusuna uyma, yoksa seni Allah'ın yolundan saptırır.” [Sad Suresi: 26]

Halife (çoğulu *halaiif*) başarılı olan veya bir başkasının yerine geçen ve onun yerine gelen kişidir: nesilden nesile, insanlardan sonra gelen insan. Müminler, önceki kavimlerin şiddet ve adaletsizlik yüzünden helak olmuş topraklarının varisleridir. Cenâb-ı Hak, nasıl çalıştıklarını, nasıl hareket ettiklerini görmeleri için onları varis kılmıştır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿ثُمَّ جَعَلْنَاكُمْ خَلَائِفَ فِي الْأَرْضِ مِنْ بَعْدِهِمْ لِنَنْظُرَ كَيْفَ تَعْمَلُونَ﴾ [يُونُسُ : ١٤]

“Sonra, nasıl davranacağınızı görelim diye, onların ardından yeryüzünde sizi onların yerine getirdik.” [Yunus Suresi: 14]

4. et-Temkin (التمكين): (Kelimenin anlamı konsolidasyon, güçlendirme, iktidarın kurulmasıdır.) Zafer, güç ve otorite edinme ile kitlelerin, sempatizanların ve takipçilerin desteği anlamına gelir.

Kur'an'da iki şekilde kullanılmaktadır:

1- *Bir şeyde temkin*

2- *Bir şeyin temkini.*

Birincisi yeryüzündeki din, güç ve zenginlik temsil eden temkin, ikincisi iktidar anlamına gelen temkini ifade eder. Aşağıdaki örnekler bu anlamları daha ayrıntılı bir şekilde açıklayacaktır:

a- Yusuf'un (a.s.) Temkini⁶⁵

Kur'an-ı Kerim'de Yusuf Suresi'ne bakarsak, temkin'in 1-**manevi** ve 2-**maddi** her iki anlamını da içerdiği görülür.⁶⁶

1- Aşağıdaki âyet Yusuf'un (a.s.), onu kendi çocuğuymuş gibi seven ve tedavi eden Mısır bakanının kalbindeki manevi temkinine işaret etmektedir.

⁶⁵ <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/التمكين>

⁶⁶ Dr. Feride Zemrud'un "Mefhum et-temkin fi el-Kur'ani el-Kerim" adlı makalesine <http://www.mithaqqarrabita.mal> مفهوم التمكين في القرآن الكريم

﴿وَقَالَ الَّذِي اشْتَرَاهُ مِنْ مِصْرَ لِامْرَأَتِهِ أَكْرِمِي مَثْوَاهُ عَسَىٰ أَنْ يَنْفَعَنَا أَوْ نَتَّخِذَهُ وَلَدًا وَكَذَٰلِكَ مَكَّنَّا لِيُوسُفَ فِي الْأَرْضِ وَلِنُعَلِّمَهُ مِنْ تَأْوِيلِ الْأَحَادِيثِ وَاللَّهُ غَالِبٌ عَلَىٰ أَمْرِهِ وَلَٰكِنَّ أَكْثَرَ النَّاسِ لَا يَعْلَمُونَ ﴿٥١﴾﴾ [يُوسُفَ : ٤٨]

“Onu satın alan Mısırlı kişi, hanımına dedi ki: “Ona iyi bak. Belki bize yararı dokunur veya onu evlat ediniriz.” İşte böylece biz Yûsuf’u o yere (Mısır’a) yerleştirdik ve ona (rüyadaki) olayların yorumunu öğretelim diye böyle yaptık. Allah, işinde galiptir, fakat insanların çoğu bunu bilmezler.”

[Yusuf Suresi: 21]

2- Yusuf’un (a.s.) diğer temkin çeşidi **maddidir**. Bir diğer ifadeyle suçsuzluğu tasdik olduktan sonra iktidarı ele geçirmesidir. Yusuf (a.s.) Firavun’un güvenini ve sempatisini kazanmıştır. Bu yüzden ona fırsatlar ve temkin (**güç ve otorite**) verilerek Kral onu yanında tutmuştur. Allah bunu bize Yusuf Suresi’nin 54. âyetinde bildirmektedir:

﴿وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُتُونِي بِهِ؟ أَسْتَخْلِصُهُ لِنَفْسِي؟ فَلَمَّا كَلَّمَهُ قَالَ إِنَّكَ الْيَوْمَ لَدَيْنَا مَكِينٌ أَمِينٌ ﴿٥٤﴾﴾

[يُوسُفَ : ٥٤]

“Kral, “Onu bana getirin, onu özel olarak yanıma alayım “dedi. Onunla konuşunca dedi ki: “Şüphesiz bugün sen yanımızda yüksek makam sahibi ve güvenilir bir kişisin.”. [Yusuf Suresi: 54]

b- Temkin (**liderlik, güç, Zülkarneyn krallığı**) ve önceki bazı halkların temkini

Kur'an'da Kehf Suresi'nde, Yüce Allah'ın bahşettiği büyük gücü ile seçkin olan Zülkarneyn'i örnek verdiği görülmektedir. Zülkarneyn, Kralların sahip olabileceği her şeye ve daha fazlasına sahipti: mutlak güç, bilgiye dayalı güç, tepeden tırnağa silahlı ordular tarafından korunan gücünün dünyanın hemen her köşesine yayılmış olması. Yüce Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَاتَّبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾﴾ [الكَهْف : ٨٤ - ٨٥]

“Biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol verdik. O da (Batı'ya gitmek istedi ve) bir yol tuttu.” [Kehf Suresi: 84-85]

﴿أَلَمْ يَرَوْا كَمْ أَهْلَكْنَا مِنْ قَبْلِهِمْ مِنْ قَرْنٍ مَكَّنَّاهُمْ فِي الْأَرْضِ مَا لَمْ نُمْكِنْ لَكُمْ وَأَرْسَلْنَا السَّمَاءَ عَلَيْهِمْ مِدْرَارًا وَجَعَلْنَا الْأَنْهَارَ تَجْرِي مِنْ تَحْتِهِمْ فَأَهْلَكْنَاهُمْ بِذُنُوبِهِمْ وَأَنْشَأْنَا مِنْ بَعْدِهِمْ قَرْنًا آخَرِينَ ﴿٦﴾﴾ [الْأَنْعَام : ٦]

“Onlardan önce nice nesilleri helâk ettiğimizi görmediler mi? Yeryüzünde size vermediğimiz imkân ve iktidarı onlara vermiştik. Onlara bol bol yağmur yağdırmıştık. Topraklarından nehirler akıttık. Sonra da günahları sebebiyle onları helâk ettik ve arkalarından başka bir nesil var ettik.” [En'am Suresi: 6]

Burada yapılan tartışma, liderlik kavramının eşanlamlıları olarak yalnızca Kur'an kavramları bağlamındadır. Liderliğin bileşenleri ve başarılı bir liderin özelliklerini öğrenmek için Zülkarneyn'in konusuna ileride tekrar döneceğiz.

Kur'an'da liderlik kavramına benzer kullanılan kavramlara ve bunların dilbilimsel ve terminolojik açıklamalarını sunmaktadır.

2. Kur'an-ı Kerim'de Eğitim Liderliği ve İlgili Alanlar

Bu bölümde *manevî açıdan insanlar için faydalı olan ve bu itibarla da göz ardı edilmemesi gereken bir Kur'an suresi üzerinde durmak istiyoruz!*

Kur'an'ın çeşitli yerlerinde teyit edilmiş bu ilke, âlimler, özellikle de *usûlcüler*⁶⁷ arasında *dinin beş temel hedefi veya gerekli olan beş şey*

⁶⁷ Örneğin İmam Şatibi'nin el-Muvafakat kitabında şöyle denmiştir: "Şeriatın amaçları amellerin ruhudur." 2/344.

anlamına gelen *el-külliyat el-hams* veya *ez-zaruriyyat el-hams* olarak tarif edilmektedir.

Bu beş temel hedef şu şekildedir:

- 1) *Dini korumak,*
- 2) *Yaşamı korumak,*
- 3) *Gelecek nesilleri korumak,*
- 4) *Aklı korumak*
- 5) *Mal-mülkü korumak*

Mantıken, bu beş hedefi korumak için bir otorite olmalıdır. Aksi takdirde insanlar onları umursamaz ve ne kadar kutsal olduklarını bilmek bile istemezler! Bu otorite *İmam, Halife, kral, cumhurbaşkanı* veya vekilleridir! Bunların yoklukları topluma hak ihlali, baskı, umursamazlık, kısacası kötülük ve tam bir kaos getirir!

Burada, adil ve bilge liderliğin öneminden ve insanlar tarafından benimsenmesinden bahsedilmektedir.

Bu liderliği pratikte işler hale getirmek için Allah, Âdem'i yaratmıştır. Bu hakları korumak, güvence altına almak ve gelecek nesillere aktarmak için yeryüzünde Halifelik görevini ona emanet etmiştir. Yüce Allah, nesillerin ruhlarında ve kalplerinde doğru liderliği köklendirmek için Nuh'tan (a.s.) itibaren Muhammed'e (a.s.) kadar insanlığa sürekli peygamberler göndermiştir. Ardından da O'nun ashabı, onlardan sonraki nesiller, saltanat, salih liderler ve reformcular

...

Eğitim⁶⁸ ve rehberlik meselesi sandığımızdan daha ciddidir! Eğitimci bize verilen ilahi bir emanettir. Bu kavramı Kur'an'da açıkça buluyoruz. Yüce Allah diyor ki:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا قُوا أَنفُسَكُمْ وَأَهْلِيكُمْ نَارًا وَقُودُهَا النَّاسُ وَالْحِجَارَةُ عَلَيْهَا مَلَائِكَةٌ
غِلَاطٌ شِدَادٌ لَا يَعْصُونَ اللَّهَ مَا أَمَرَهُمْ وَيَفْعَلُونَ مَا يُؤْمَرُونَ ﴿٦٠﴾﴾ [التَّحْرِيم : ٦]

“Ey iman edenler! Kendinizi ve ailenizi, yakıtı insanlar ve taşlar olan ateşten koruyun. O ateşin başında gayet katı, çetin, Allah'ın kendilerine verdiği emirlere karşı gelmeyen ve kendilerine emredilen şeyi yapan melekler vardır.” [Tahrim Suresi: 6]

﴿وَكَانَ يَأْمُرُ أَهْلَهُ بِالصَّلَاةِ وَالزَّكَاةِ وَكَانَ عِنْدَ رَبِّهِ مَرْضِيًّا ﴿٥٥﴾﴾ [مَرْيَم : ٥٥]

“Ailesine namaz ve zekâtı emrederdi. Rabbinin katında da hoşnutluğa ulaşmıştı.” [Meryem Suresi: 55]

﴿وَالْمُؤْمِنُونَ وَالْمُؤْمِنَاتُ بَعْضُهُمْ أَوْلِيَاءُ بَعْضٍ يَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَيُقِيمُونَ
الصَّلَاةَ وَيُؤْتُونَ الزَّكَاةَ وَيُطِيعُونَ اللَّهَ وَرَسُولَهُ أُولَئِكَ سَيَرْحَمُهُمُ اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ عَزِيزٌ حَكِيمٌ ﴿٧١﴾﴾
[التَّوْبَةِ : ٧١]

“Mü'min erkekler ve mü'min kadınlar birbirlerinin dostlarıdır. İyiliği emreder, kötülükten alıkoyarlar. Namazı dosdoğru kılar, zekâtı verirler. Allah'a ve Resûlüne itaat ederler. İşte bunlara Allah merhamet edecektir. Şüphesiz Allah mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” [Tevbe Suresi: 71]

Muhammed'in (a.s.) hadislerinde de bu bakış açısını görmekteyiz. Buhârî'nin Sahih'inde Abdullah bin Ömer'den

⁶⁸ Çocuk eğitimi alanında bulabildiğim en iyi kitap, Cidde'deki Kral Abdülaziz Üniversitesi'nde İslami çalışmalar yapan tanınmış Prof. Dr. Abdullah Nasih Alvan'ın *Terbiyyetü'l-eolad fi'l-İslam* (İslam'a Göre Çocukların Eğitimi) isimli eseridir.

(r.a.) rivayet edilen hadiste Resulullah (a.s.) şöyle buyurmuştur: “Her biriniz (sorumlu) birer çobansınız, bu nedenle her biriniz kendi sürüsünden sorumlu olacaktır. Bir erkek ailesinden sorumludur, bu yüzden onun sorumluluğunu verecektir. Kadın, kocasının evinden sorumludur, bu yüzden ondan sorulacaktır. Kul, efendisinin malından sorumludur, bundan dolayı ondan sorguya çekilecektir.” Sanırım şunu da dedi: “Adam babasının malından sorumludur, ondan sorulacaktır.” Yani herkes çobandır, öyleyse herkese kendi sürüsünden sorulacak.”⁶⁹

Bu hadisin İbn Hibban’ın Sahih’inde kaydedilen versiyonunda şöyle denilmektedir: “Allah’ın huzurunda bir işi yapmaktan sorumlu tutulanlar da hesap verecekler ve işi sorumlu bir şekilde yapıp yapmadıkları görülecektir. Aynı zamanda aile fertlerine de hesap verecekler.”⁷⁰

Bu kavramı hayata geçirmek, varoluş ve insani rolümüzü Allah’a bağlılıkla yerine getirmek için bilgi, deneyim ve sabra ihtiyacımız bulunmaktadır. Eğitim ve rehberlikte Kur’anî liderliğin ve onun sırlarını bilme ihtiyacını belirleyen şey budur. Kur’an bize bu konuda örnekler ve önemli dersler vermektedir. Misal olarak babasını din gerçeğini kabul etmeye davet eden İbrahim (a.s.) örneğini zikredeceğiz. Daha sonra da Nuh ve Lokman’ın (a.s.) oğulları ile konuşmalarına geçeceğiz.

Bütün peygamberler hakkında yazabilirdim, ancak konuyu dağıtmak istemediğimden ötürü Lokman’ın (a.s.) oğlunun sevgiyle yetiştirilmesindeki önemine burada değinmekle yetineceğim. Nitekim, O’nun tavsiyeleri çok değerlidir ve kesinlikle benimsenmelidir. Bu tavsiyeler, tematik olarak dört alana ayrılabilirler:

⁶⁹ Hadis No. 893.

⁷⁰ Hadis No. 4492.

2.1 Allah'ın Birliğine (Tevhit) Tecelli Eden Akide Sahası

Kur'an bize entelektüel, dini, ahlaki ve sosyal sorunlarla başa çıkmak için değerli bir yöntem sunmuştur. Bu, öncelikle problemin tanımlanmasını gerektiren ve ardından da uygun terapi yöntemi ile başa çıkmanın öğrenildiği ilahi bir derstir. Bu ilkelerden kaçınarak başka yollar benimsemek kesinlikle başarısızlık anlamına gelecektir. İman sadece kalpte değil, akılda da olur. Aralarında bir ayrılık yoktur. Kalp ve zihin, duygusal ve felsefi (kavramsal) konulardan etkilenir; insanın kaderini oluşturur. Cenâb-ı Hakk'ın *rububiyyet, uluhiyyet, isim ve sıfatlarının hakiki idraki* insanın davranış ve fiillerinin bağlı olduğu kalbine dayanır. Daha açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, kalp iyiye değiştikçe müminin davranışı da iyiye değişir. Bunun için Peygamber (a.s.) şöyle buyurmuştur: *“Bedende bir et parçası (organ) vardır ki, o sağlıklıysa bütün beden sağlıklı; hastalıklı ise, tüm vücut hasta olur. O da kalptir.”*⁷¹

Bilge Lokman'ın oğluna verdiği ilk öğüt ve talimatları, Allah'a iman (*tevhit*) üzerine odaklanırken şirkten (*putperestlik, şirk*) vazgeçmesini emretmesinin sırrı da budur. Allah Teala bu konuda bize şöyle buyurmaktadır:

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِأَبْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾﴾ [لقمان : ١٣]

“Hani Lokman, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: “Yavrum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.”
[Lokman Suresi: 13]

⁷¹ Buhari Sahih'inde rivayet edilmiştir, Hadis No. 52, Müslim'in Sahih'inde hadis No. 1599, İmam Albani Sahih-i Cami'de, Hadis No. 3193.

Lokman oğluna putperestliği bırakmasını tavsiye etmiştir. Çünkü, yücelmeyi arzulayan ruh aynı zamanda arınmayı, yükselmeyi ve mükemmelliği istemektedir. Bu yüzden kesinlikle ahlaksızlıklardan, bozulma ve sapmadan vazgeçmesi gerekmektedir. İtaat ve imanda dönüşüm, amel ve ahlakta ıslah demektir. Mecazi olarak iman ve inançlar gövde ise amel ve ahlak da dallardır. Dolayısıyla gövdeyle ilgilenmek dallara yansıyacaktır. Dünyanın büyük eğitimcileri bize hatalar giderilirken yerlerini değerli erdemlerin alması gerektiğini öğretmişlerdir.

Âlim ve müfessir Sadi'nin (r.a.) yaptığı güzel açıklama, Lokman'ın bu mesajının ne kadar değerli olduğunu bize öğretmektedir: *Lokman, oğluna, içinde iyiliğin emri ve kötülükten sakınmanın bulunduğu, yanında nasihat ve korkutma da içeren öğütler vermiştir. (Daha açık olarak) ona Allah'a ihlaslı ve temiz bir imanı emretmiş; onu şirkten menetmiş ve bu tavsiyesinin sebebini ona açıklamıştır:*

﴿إِنَّ الْبِرَّكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ﴾ [لُقْمَانَ : ١٣]

“Allah'a ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür.” [Lokman Suresi: 13]

Bunun büyük bir haksızlık olmasının sebebi, topraktan yaratılanı, mahlukatın sahibine; hiçbir şeyi olmayanı, her şeye malik olana; kusurları olan ve her bakımdan fakir olanı, mükemmel ve mutlak zengin olana denk tutmaktan; tek başına refaha ve şana erişemeyeni, sahip olunan tüm iyilik ve bolluğa sahip olanla eşit tutarak benzetmekten daha çirkin ve zalim bir amelin olmamasıdır. İnsanlar sahip oldukları maddî ve maneî her şeyi O'ndan almaktadırlar. O'ndan başka hiç kimse onları şerden koruyamaz.

O halde bundan (yani Allah'ın size bütün bu güzellikleri vermesi ve sizin onları inkâr etmenizden) daha büyük bir haksızlık mı var? Allah'ın kulluk etmesi ve ihlasla iman etmesi için yarattığı ve hiçbir şeye sahip

olmayanlara güvenip de kendisine zulmettiği kimseden daha zalimi var mıdır?''72.

Allame Sadi'nin yaptığı analiz, yapılabileceklerin en iyisidir. Çünkü dini açıdan, dini inancın temelleri kalbe ekilmeden ikincil normlar dikkate alınmaz. Aslında, başkalarını imana çağırmada ve dini ilişkilerimizi daha da geliştirmede temel dini ilkelerin yattığı yer burasıdır. Kim şirk işlediyse, en affedilmez günahı işlemiştir. Etrafındaki sayısız gerçekleri ve argümanları görmezden gelmiş, sahip olduğu birçok nimeti çarçur etmiş, hor görmüş, kendisine verilen hediyeyi inkâr etmiştir. Bunu asla yapmamak gerekir!

Söz konusu âyete istinaden, baba-oğul (ebeveyn-çocuk) arasındaki eğitim ilişkisi, tevhidin ve Allah'a imanın önemine ilişkin değerli bir açıklama da meşhur Kur'an müfessiri Prof. Seyyid Kutub tarafından yapılmıştır: "*Tevhit meselesi, Lokman'ın oğluna verdiği bir nasihat şeklinde ele alınmaktadır:*

﴿وَإِذْ قَالَ لُقْمَانُ لِأَبْنِهِ وَهُوَ يَعِظُهُ يَا بُنَيَّ لَا تُشْرِكْ بِاللَّهِ إِنَّ الشِّرْكَ لَظُلْمٌ عَظِيمٌ ﴿١٣﴾﴾ [لقمان : ١٣]

"Hani Lokman, oğluna öğüt vererek şöyle demişti: "Yavrurum! Allah'a ortak koşma! Çünkü ortak koşmak elbette büyük bir zulümdür." [Lokman Suresi: 13]

Bu bir nasihattir, suçlama değildir. Çünkü bir baba çocuğu için sadece en iyisini ister. Baba sadece bir danışmandır, çocuğunu aldatmaz. İşte, oğlunu şirkten men eden bilge Lokman, oğlunu şirke götüren bu yasağın kendisine büyük bir haksızlık olduğunu açıklar ve bunu iki defa tasdik eder: Birincisinde yasaktan önce ve mazeret olarak ayırarak; ikincisi Arapça'da sağlamaleştirici haruf olan inne (َ) ve lam'(ل) kullanarak...

Muhammed'in (a.s.) kendi kavmine sunduğu; fakat bu konuda tartıştıkları, niyetinden şüphe ettikleri ve arkasında onların elinden iktidarı alma ve onlara üstünlük gösterme çabasının gizlendiğinden

⁷² Sa'di Tefsiri <https://furqan.co/saadi/31/13>

korktukları hakikat budur. Onlar böyle düşünüyorlarsa, Lokman'ın oğluna nasihatine ne denilebilir ki? Bu, Allah'ın hikmetle nimetlendirdiği ve sadece iyiliğin amaçlandığı, duygusal etkiyi tam olarak dile getiren kadim bir gerçektir...

Kur'an ve Hz. Muhammed (a.s.) çocukların ebeveynlere saygıda ve nezakette bulunmaları tekrarlamaktadır. Bunlardan ikincisi, esas olarak sevginin anlamı ile beraber oluşmaktadır ve bazı durumlarda, insana çocuğu eğitme ve gözetme sorumluluğu veren saf insan doğasını yansıtmaktadır. Fıtrat (içgüdü), hayatın Allah'ın istediği gibi devam etmesi için insanı yeni nesle bakmaya sevk eder. Ebeveynler, fiziksel ve maddi olmak üzere sahip oldukları her şeyi, kendilerini kötü hissetmeden veya şikâyet etmeden, hatta bazen tamamen habersiz olarak çocuklarına vereceklerdir. Hatta ebeveyn (anne ve baba) tüm bunları geri almadıkları ölçüde sevgi ve sevinçle vermektedir. Doğallık, bu nitelikte hiçbir tavsiye olmasa bile çocuk bakımı için bir teşvik olarak yeterlidir. Çocuğa gelince, onu yetiştiren fedakâr nesilden büyüklerin tavsiyesine sürekli muhtaçtır ve bu hayattan yavaş yavaş ayrılmaktadır... Çocuk, bütün hayatını onlara adasa da anne ve babasına borcunu ödeyemez! Doğası gereği anne, bu büyüme ve oluşum sürecinde en büyük yükü taşır..."⁷³

Prof. Dr. Seyyid Kutub'un yorumu sadece üslup açısından değil, ebeveyn-çocuk ilişkisi ve çocuklara tavsiyelerin ardındaki niyetler açısından da az rastlanır ölçüde mantıklı ve gerçekçidir. Çünkü ebeveyn çocuklar için iyidir ve iyiden başka bir şey istememektedir. İnsanlar arasında kıskançlık ve kin olabiliyorsa, bu asla ebeveyn ve çocuklar arasında olmaz!

Ebeveyn çocuk için sadece en iyisini ister, başka bir şey istemez. Çocuğa olan sevgisinin bir göstergesi olarak, Allah'ın öfkesine neden olan kötülüklerden dinden tamamen çıkaran büyük şirk

⁷³ Fî Zilâl-i Kur'an, <https://islamweb.net/ar/library/>; Ebu Hayyan'ın El-bahru el-muhit ve İbn Aşur'un Et-tahrir ve et-tenvir adlı tefsirleri: <http://mosshas.com/ar/>

“(Ey Muhammed!) De ki: “Gelin, Rabbinizin size haram kıldığı şeyleri okuyayım: O’na hiçbir şeyi ortak koşmayın. Anaya babaya iyi davranın. Fakirlik endişesiyle çocuklarınızı öldürmeyin. Sizi de onları da biz rızıklandırırız. (Zina ve benzeri) çirkinliklere, bunların açığına da gizlisine de yaklaşmayın. Meşru bir hak karşılığı olmadıkça, Allah’ın haram (dokunulmaz) kıldığı canı öldürmeyin. İşte size Allah bunu emretti ki aklınızı kullanasınız.” [En’am Suresi, 151]

Bu ünitenin paragraflarını aşağıda yer verilen şekil üzerinde şöyle özetleyebiliriz:

2.2 Allah'ın bilgisinin kapsayıcılığına tefekkür etmek ve O'nun sınırsız olanaklarını bu tefekkür sonucu gözlemlemek

Hikmet dolu bu harika anlatımda ortaya koyulan Kur'an eğitim metodolojisi; dini ve fikri temelli problemlerin ele alınmasında uygulanan detaylar ile açıklanmaktadır. Eğitim liderliğinin başarısı için köklü bir iç ve dış dönüşüme ihtiyaç vardır. İmanı felç eden kusurların başında Allah'ı unutmamız, Allah'ın (c.c.) sürekli denetimi karşısındaki ihmalkarlığımız ve dikkatsizliğimiz vardır. Hem yalnızlıkta hem de toplum içinde Allah'a karşı günah sayılan bu hususlar, insan haklarının ihlali ve göz ardı edilmesi olarak da kabul edilmektedir.

Lokman, oğluna Allah korkusunu aşılama ve sürekli O'nun gözetimi altında olma duygusunu vermek amacıyla göklerde ve yerde Allah'a hiçbir şeyin gizli olmadığına ve O'nun her şeyi ayrıntılı olarak bildiğine inanmasını istemiştir. Kur'an bu konuyu birçok âyette açıklarken, bunlar arasında Lokman'ın (a.s.) nasihatini hatırlıyoruz:

﴿يَبْنَئُ إِنهَآ إِن تَك مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّن حَرْدَلٍ فَتَكُن فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْت بِهَا اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ ﴿١٦﴾﴾ [لُقْمَان : ١٦]

“(Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) “Yavrurum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.” [Lokman Suresi: 16]

Kur'an müfessiri Prof. Dr. Seyyid Kutub bu âyetin anlamlarına ilişkin şunları eklemektedir: *“Lokman'ın nasihatinde yer alan aşağıdaki paragraf, ahiret meselesinden ve ondaki ayrıntılı hesaptan ve*

doğru mükâfattan bahsetmektedir. Ancak bu gerçek apaçık olarak sunulmamaktadır. Bu gerçek, Allah'ın büyük ve her şeyi kuşatan ilminden detaylar ortaya koyarken sonsuz bir evren boşluğunda, duygulu ve heyecan verici bir görüntüyle sunulmaktadır:

﴿يَبَيِّنُ إِنَّهَا إِن تَكُ مِثْقَالَ حَبَّةٍ مِّنْ خَرْدَلٍ فَتَكُن فِي صَخْرَةٍ أَوْ فِي السَّمَوَاتِ أَوْ فِي الْأَرْضِ يَأْتِ بِهَا
اللَّهُ إِنَّ اللَّهَ لَطِيفٌ خَبِيرٌ﴾ [لُقْمَانَ : ١٦]

“(Lokmân, öğütlerine şöyle devam etti:) “Yavrurum! Şüphesiz yapılan iş bir hardal tanesi ağırlığında olsa ve bir kayanın içinde yahut göklerde ya da yerin içinde bile olsa, Allah onu çıkarır getirir. Çünkü Allah, en gizli şeyleri bilendir, (her şeyden) hakkıyla haberdar olandır.” [Lokman Suresi: 16]

Allah'ın ilâhî ilminin ve kudretinin, terazideki hesap ve adaletin ayrıntılarının hiçbir tasviri, Kur'anî İlahi'nin meydan okuyan doğasından kaynaklanan bu derin mecazi tasvirinin yaptığı gibi insanın duygularını etkileyemez ve dokunamaz.

Küçük, hatta tartıda ağırlığı olmayan, hiçbir değeri olmayan, görülemeyen ve çıkarılamayan “**kayada bulunan**” veya büyük olan yıldızların bile küçük bir damla veya yüzen bir parçacık olarak görüldüğü devasa “**göklerde**” bulunan veya toprağında ve kumunda kaybolmuş “**yeryüzünde**” bulunan bir hardal tanesini bile “**Allah ortaya çıkaracaktır**”. Çünkü hiçbir şey O'nun kudretinden gizlenemez... Bu muhteşem sahneye yakışan bir açıklamadır...⁷⁴.

Lokman'ın oğluna tavsiyesiyle yapılan bu muhteşem Kur'an açıklaması, Kur'an-ı Kerim'e göre eğitim sürecinde liderliğin rolüne ve önemine açıklık getirmektedir. Bu harika betimlemeler, insan zihnini Allah'ın yaratılışı üzerinde düşünmeye sevk eder. O'nun sıfatlarını, O'nun yaratıcılığını, O'nun yüceliğini düşündürmektir. Evrendeki canlıların ortak yaşamı, güzelliği ve

⁷⁴ Fî Zilâl-i Kur'an, <https://islamweb.net/ar/>

uyumu bizi, Kur'an âyetleriyle mühürlenene gerçeğe yaklaştırabilir.

Önderlerin ve eğitimcilerin yararı için vurgulamak istediğimiz Şey, Yaratan'ın büyüklüğünü keşfretmek üzere yazılı Mus'haf (*Kur'an-ı Kerim*) ile görünen Mus'hafın (*evren, kâinat*) aynı anda okunması tavsiyesidir. Önderler ve eğitimciler; çocukların, öğrencilerin, çalışanların, askerlerin Yaradan'a olan inançlarını güçlendirmek ve yaptıkları her eylemde Allah'ın varlığını ve O'nun (gizli veya açık) gözlemini hissetmelerini sağlamak için bu tartışılmaz gerçeği göz önünde bulundurmalıdır.

Çok hassas bir gök sistemine sahip evrende bir arada bulunan gezegenlerin, yıldızların ve gök cisimlerinin sayısız görüntüsü Kur'an'da aynı hassasiyetle bildirilmektedir. Dolayısıyla bu iki Mus'haf arasında benzersiz bir eşleşme vardır.

Ayrıca Kur'an'da Allah'ın mahlukatı baştan yaratmak O'nun varlığının tartışılmaz olduğu açıklamaktadır. Hatta bizim ölçülerimize göre O'nun ön modeli olduğu için daha da kolaydır. Bunu yapmaya kadir olan Allah, insanı diriltmeye ve hesaba çekmeye kadirdir.

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَهُوَ الَّذِي يَبْدَأُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ وَهُوَ أَهْوَنُ عَلَيْهِ وَلَهُ الْمَثَلُ الْأَعْلَىٰ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَهُوَ الْعَزِيزُ الْحَكِيمُ ﴿٢٧﴾﴾ [الرُّوم : ٢٧]

“O, başlangıçta yaratmayı yapan, sonra onu tekrarlayacak olandır. Bu, O’na göre (ilk yaratmadan) daha kolaydır. Göklerde ve yerde en yüce ve eşsiz sıfatlar O’nundur. O, mutlak güç sahibidir, hüküm ve hikmet sahibidir.” [Rum Suresi: 27]

﴿وَقَفُّهُمْ إِنَّهُمْ مَسْئُولُونَ ﴿٢٤﴾﴾ [الصَّافَّات : ٢٤]

“Çünkü onlar sorguya çekileceklerdir.” [Saffat Suresi: 24]

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا اتَّقُوا اللَّهَ وَلْتَنْظُرْ نَفْسٌ مَّا قَدَّمَتْ لِغَدٍ وَاتَّقُوا اللَّهَ إِنَّ اللَّهَ خَبِيرٌ بِمَا تَعْمَلُونَ ﴿١٨﴾﴾ [الحشر : ١٨]

“Ey iman edenler! Allah’a karşı gelmekten sakının ve herkes, yarın için önceden ne göndermiş olduğuna baksın. Allah’a karşı gelmekten sakının. Şüphesiz Allah, yaptıklarınızdan hakkıyla haberdardır.” [Haşr Suresi: 18]

Aşağıdaki tablo bu bölümü özetlemektedir:

2.3 İyiliği Emretmek ve Kötülükten Sakındırmakla Ortaya Çıkan Sosyal Alan

Lokman (a.s.) ve oğlu ile yolculuğumuzu, Kur'an'da olduğu gibi, iyiliği emir ve kötülüğü nehiy yönündeki emirleri ile sürdürmekteyiz:

﴿يَبُيِّنُ أَقِمِ الصَّلَاةَ وَامْرُ بِالْمَعْرُوفِ وَأَنَّهُ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأَصْبِرْ عَلَيَّ مَا أَصَابَكَ إِنَّ ذَلِكَ مِنْ عَزْمِ الْأُمُورِ﴾ [لُقْمَانَ : ١٧]

“Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir.” [Lokman Suresi: 17]

Kur'an ve Sünnet; ahlaki ve dini kriterlerin toplumları ahlaki yıkımdan korumadaki önemi nedeniyle dini görmezden gelmenin veya dini terk etmenin aslında toplumsal değerlere savaş açmak anlamına geldiğini öğreterek *iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma* konusuna azami derecede önem vermişlerdir. İşte tam da bu nedenle din, yıkımdan kurtulmak için bu kurumun işlevselleştirilmesini ve saygı duyulmasını emretmiştir.

Hadis-i şerifler, iyiliğin emredilmesi ve kötülükten sakındırılması kavramlarını açıklamaktadırlar. Onlarda her iki kavram için de motivasyon ve gereklilik hususuna işaret edildiğini görebiliriz. Bu vesileyle Buhari'nin Sahih'inde kayıtlı olan Usame bin Zeyd (r.a.) hadisi aşağıda zikredilmektedir:

“Resulullah'ı şöyle derken işittim: “Kıyamet günü bir adam getirilip ateşe atılacaktır. Karnı deşilecek ve bir eşek gibi bir değirmen

taşının etrafında (ya da harman yerine sürülen bir at gibi) döndürülecek. Cehennem halkı onun etrafına toplanacak ve: Ah falan filan diyecekler. Neyin var? Bize iyiliği emreden ve bizi kötülükten meneden sen değil miydin? Onlara şöyle cevap verir: Evet, size iyiliği emrettim, fakat ben ona uymadım, kötülüğü yasakladım, fakat kendim yaptım.”⁷⁵

İmam Tirmizî'nin Mecmuasında Peygamber'in (a.s.) şöyle buyurduğu bir rivayeti vardır: *“Nefsim elinde olan Allah'a yemin ederim ki, ya iyiliği emreder, kötülükten sakındırırınız ya da Allah size ceza vermekte gecikmez. O cezanın kaldırılması için Allah'a dua edeceksiniz, fakat O size icabet etmeyecektir.”*

Âlimler bu hadisi şöyle izah etmektedirler:

[Canım elinde olan Allah'a yemin ederim ki...]: Resulullah (a.s.) ruhlarımızın sahibi olan Allah'a yemin etmek için sık sık su ifadeyi kullandı.

[...Ya iyiliği emreder, kötülükten sakındırırınız...]: Ya da merak edip önemzersiniz.

[...Ya iyiliği emreder, kötülükten sakındırırınız...]: yani ya bu ikisini önemzersiniz.

Buradaki iyilik, Tanrı'ya ibadet ve insanlara yardım etmeye götüren her türlü iyi sözü veya eylemi içermektedir. Bu, her türlü eşyayı içine alan genel bir isimdir. *Kötülük ise*, günaha yol açan herhangi bir söz veya eylem anlamına gelmektedir. Buna her türlü kötülük de dahildir.

[...Gecikmez de Allah sizlere bir azap getirir...]: Eğer iyiliği emredip kötülükten alıkoymaktan vazgeçerseniz; bu, Allah'ın sizin için hazırladığı azabı yaklaştıracaktır.

⁷⁵ Buhari, No. 3267

[...Bu azabın kaldırılması için Allah'a dua ederseniz de O size icabet etmeyecektir]: Bu, iyiliğin emir ve kötülükten nehy olunmasının ne kadar tehlikeli olacağını göstermek içindir. O'ndan cezayı kaldırması için yalvaracaksınız ama sizlere cevap vermeyecektir!

Hadisten çıkaracağımız dersleri arasında şu aşağıdakiler bulunmaktadır:

- 1) İyiliği emretme ve kötülükten sakındırmadan vazgeçilmesi halinde uyarı ve tehdidin gelmesi.

Seçkin bir âlim ve Kur'an müfessiri olan Tahir bin Aşur, *"Yavrum! Namazı dosdoğru kıl. İyiliği emret. Kötülükten alıkoy. Başına gelen musibetlere karşı sabırlı ol. Çünkü bunlar kesin olarak emredilmiş işlerdendir."* [Lokman Suresi:17] âyetine atıfta bulunarak bu emrin kapsamlı anlamı hakkında şu değerli açıklamaları yapmaktadır: *"...İyilik yapma emri, genel olarak herhangi bir iyiliği yapmayı içerir, fakat daha sonra ek tavsiye icap eder. Kötülük bile tüm kötülükleri terk etmeyi içerir. İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak için davetçinin de iyi ve kötü amellerden, bu amellerin zarar ve yararlarından haberdar olması gereklidir ki iyilikleri emretmeden ve kötülükleri yasaklamadan önce ilk uygulayan kişi olabilsin. Bu kelime nasihat ve takvadan ibarettir. Çünkü Lokman oğluna verdiği nasihatte, iyiliği yerine getirme ve aynı zamanda insanları ondan uzaklaştırarak kötülükten sakındırmak için onu insanlar arasında yayma talimatını özetlemiştir.*

Bunu, rakiplerle karşılaşabilmede gerekecek sabırla ilgili tavsiyeler takip eder. İyiliği emreden ve kötülükten menedenin mutlaka kendisine karşı savaşılmaya çalışacak rakipleri olacaktır. Bu nedenle olası tehlikelerle yüzleşmek için sabır ve beceri gerekir!

Bu gerçek Kur'an-ı Kerim'in Asr Suresi'nde de doğrulanmıştır:

﴿وَالْعَصْرِ ﴿١﴾ إِنَّ الْإِنْسَانَ لَفِي خُسْرٍ ﴿٢﴾ إِلَّا الَّذِينَ ءَامَنُوا وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ وَتَوَاصَوْا بِالْحَقِّ
وَتَوَاصَوْا بِالصَّبْرِ ﴿٣﴾﴾ [العصر : ١ - ٣]

“Andolsun zamana ki, insan gerçekten ziyan içindedir. Ancak, iman edip de sâlih ameller işleyenler, birbirlerine hakkı tavsiye edenler, birbirlerine sabrı tavsiye edenler başka (Onlar ziyanda değillerdir).”

[Asr Suresi: 1-3]

Bu fiilin önemine binaen iyiliği emreden ve kötülükten sakındırmanın yerine getirmesi gereken şartlara ve izlenmesi gereken yöntemlere gelince, aşağıdaki âyet bize bu hususları öğretmektedir:

﴿وَلْتَكُنْ مِنْكُمْ أُمَّةٌ يَدْعُونَ إِلَى الْخَيْرِ وَيَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَيَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَأُولَٰئِكَ هُمُ
الْمُفْلِحُونَ ﴿١٠٤﴾﴾ [آلِ عِمْرَانَ : ١٠٤]

“Sizden, hayra çağıran, iyiliği emreden ve kötülükten meneden bir topluluk bulunsun. İşte kurtuluşa erenler onlardır.” [Âl-i İmran Suresi: 104]

Ayet açıktır. Cenap-ı Allah aramızdan, ilgili kurumlar tarafından desteklenen ve yönlendirilen eğitilmiş, entelektüel, nitelikli, lisanslı “**bir grubun**” bu yükümlülüğü üstlenmesini istemektedir. Dolayısıyla bu görevi herkes yerine getiremez. Herkesin kürsüye çıkıp söz söyleme, öğüt verme, iyiliği emretme ve kötülükten sakındırma hakkı yoktur. Bu şartları yerine getirilmeden ve en yüksek devlet ve dini otoriteden izin almadan, insan için hayati bir görevi olan iyiliği emretmek ve kötülükten alıkoymak gibi hayati bir görev yerine getirilemez.

İyiliği emretme ve kötülükten sakındırma konusunda kurumun aldırılmazlığının bir göstergesi olarak, sosyal ağlarda devlet adamlarına ve liderlere karşı hem dini hem de hukuki ve ahlaki açıdan kesinlikle kabul edilemez kelimelerden ibaret olarak

şahit olduğumuz küfür, hakaret, hakaret ve sert eleştirilerden bahsetmek istiyorum!

Âlimler, iyiliği emredip kötülükten sakındırmanın farz-ı kifaye ya da kısmî farz olduğunu, yani toplumun bir kesiminin bu vazifeyi en iyi şekil ve tarzda, öngörülen şartlara göre yerine getirmesi durumunda toplumda somut sonuçların neler olduğunu vurgulamışlardır.⁷⁶

Aşağıdaki âyet ise bu hususla tüm toplumun değil, sadece bir grubun meşgul olması gerektiğini öğretir:

﴿ وَمَا كَانَ الْمُؤْمِنُونَ لِيَنْفِرُوا كَافَّةً فَلَوْلَا نَفَرَ مِنْ كُلِّ فِرْقَةٍ مِّنْهُمْ طَائِفَةٌ لِّيَتَفَقَّهُوا فِي الدِّينِ وَلِيُنذِرُوا قَوْمَهُمْ إِذَا رَجَعُوا إِلَيْهِمْ لَعَلَّهُمْ يَحْذَرُونَ ﴾ [التَّوْبَةُ : ١٢٢]

“(Ne var ki) müminlerin hepsi toptan seferber olacak değildir. Öyleyse onların her kesiminden bir grup da din konusunda köklü ve derin bilgi sahibi olmak ve döndükleri zaman kavimlerini uyarmak için geri kalsa ya! Umulur ki sakınırlar.” [Tevbe Suresi: 122]

Bu âyetteki ilahi emir tüm insanlara hitap etmemektedir. Çünkü daha önce de açıkladığımız gibi, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak meselesi; din adına olsun, devlet kurumlarının adına olsun, hatta Allah’a yapılan bir ibadet adına bile olsun herkesin uygulayabileceği gönüllü ve serbest bir mesele değildir. Böyle bir şeyin herkes için caiz olmamasının sebebi, bu görevi yapanın yerine getirmesi gereken özel şartlarıdır. Onun emrettiği ve yasakladığı şeyler hakkında bilgi sahibi olması, iyiliği emreden ve kötülükten alıkonanların toplumsal, ekonomik ve manevî durumlarına vakıf olması, yapılan kötülüğü ne zaman elle ne zaman sözlerle ne zaman kalp ile durduracağını bilmesidir. Aksi taktirde bu

⁷⁶ <https://dorar.net/hadith/sharh/35647>

konulara vukufiyet eksikliğinden, hayırlı iş yapmak yerine daha büyük sorunlara sebebiyet verilecektir.

Ailenin, çocukların ve akrabaların düzenine gelince, bu bireysel bir meseledir ve her birimiz yetkili makamlardan izin almaksızın bunları ayrı ayrı yapmakla yükümlüyüz. Aynı zamanda, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla görevlendirilenler, casus ve gizli ajan işlerini yapmayacaklar, yani bir vatandaşın durumunun ne olduğunu görmek için evinin duvarlarının içinde neler olup bittiğine karışmayacaklardır. Bu kuralların bilinmesi *gereken asli konulardan biri olarak kabul edilmektedir.*

Geçmiş âlimler, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla ilgili hususları, *Hisbe* adı verilen idarî bir terim içinde özetlemişler. Böylelikle, dinin tanımı gereği hayır işlerinin, iyiliği bilinen ve din tarafından makbul olan; kötünün ise yasaklanmış ve makbul olmayan şeyler olduğunu açıklamışlardır. Ebu Said el-Hudri'nin (r.a.) hadisinde Peygamber'in (a.s.) şöyle buyurduğu bildirilmektedir: *“Sizden kim bir kötülük görürse onu eliyle durdursun, gücü yetmiyorsa diliyle durdursun. Diliyle de gücü yetmiyorsa kalbiyle haram kılsın. Bu imanın en zayıf derecesidir.”*⁷⁷

Bu konuda daha geniş bilgi almak isteyenler *“Haritatu ed-daveti ila Rabbi el-Enam fi tefsiri el-üstaz Seyyid Kutub li-sureti el-En'am”* (Profesör Seyyid Kutub'un En'am Suresi Tefsirine Göre Allah'ın Dinine Çağrı Haritası) adlı kitabımıza müracaat edebilirler.

⁷⁷ Albani bu hadisi tashih etti. *Sahih Ebu Davud*, nr. 4340; *Sahih İbn Macce*, nr. 3258; Şuayb Arnaut *Musned*, nr. 11073., *Sahih İbn Hibban*, Nr. 308, <https://dorar.net/hadith/>

Bu yaklaşım İmam Taberi tarafından da benimsenmiştir ve Al-i İmran suresinin 104. âyeti tefsirinde bunu teyit etmiştir:

“Sizin aranızdan bir grup çıkısın” yani Müslümanlar arasından İslam’da ve Allah’ın koyduğu öğretilerde insanları “hayra davet etmek” için, “hayırları emretmek” için, insanlara Muhammed (a.s.) ve dinini anlatsınlar. Küfürden veya Allah’ı inkâr etmekten ve Muhammed’i (a.s.) ve dinini inkâr etmekten sakının, kötülüğü durdurmak için ellerinizle ve uzuvlarınızla savaşın ki insanlar ona itaat ve saygıyla teslim olsunlar. **“Bu insanlar kurtulacak kimselerdir.”** Allah’ın cennetlerinde ve nimetlerinde kalacak olan kimselerdir.⁷⁸

İyiliği emredip kötülükten sakındırdığı zaman Muhammed’in (a.s.) ümmeti üstünlük, şeref ve otoriteye kavuşmuştur. Yüce Allah şöyle buyurmaktadır:

﴿كُنْتُمْ خَيْرَ أُمَّةٍ أُخْرِجَتْ لِلنَّاسِ تَأْمُرُونَ بِالْمَعْرُوفِ وَتَنْهَوْنَ عَنِ الْمُنْكَرِ وَتُؤْمِنُونَ بِاللَّهِ وَلَوْ ءَامَنَ أَهْلَ الْكِتَابِ لَكَانَ خَيْرًا لَهُمْ مِّنْهُمْ الْمُؤْمِنُونَ وَأَكْثَرُهُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿١١٠﴾﴾ [آلِ عِمْرَانَ : ١١٠]

“Siz, insanlar için çıkarılmış en hayırlı ümmetsiniz. İyiliği emreder, kötülükten men eder ve Allah’a iman edersiniz. Kitap ehli de inansalardı elbette kendileri için hayırlı olurdu. Onlardan iman edenler de var. Ama pek çoğu fasık kimselerdir.” [Âl-i İmran Suresi: 110]

Peygamber iyiliği emretmeyi ve kötülükten sakındırmayı bırakınca, kimsenin imrenmediği bir duruma düşecekti.⁷⁹

İyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak konusuna gelmişken aynı derecede önemli bir başka konuya daha değinmek istiyorum. Bir ümmetin üstünlüğünün, o ümmetin

⁷⁸ Taberi’nin Tefsiri, <https://furqan.co/tabari/3/104>

⁷⁹ Vahidi’nin el-Basit adlı Tefsiri, <https://furqan.co/albaseet/3/110>

iyiliği emretmesi ve kötülükten sakındırması nedeniyle mi değerlendirildiği bir ikilemdir.⁸⁰

Müslüman âlimler bu hususta tartışmışlar ve “**Siz insanların en hayırlısısınız.**” âyetinin izahında farklı görüşler ileri sürmüşlerdir.

Bu bağlamda, kane “كان” yardımcı fiilinin eksik mi (ar. nakısa) yoksa tam mı (ar. tamm) olduğunu tartışmışlardır. Aynı şekilde bu üstünlüğün *Levh-i Mahfuz*'da mı olduğunu, yoksa bu ümmetin iyilik ve üstünlüğünün daha önceki kitaplarda mı anlatıldığını ele almışlardır. Bu üstünlüğün sonsuza kadar geçerli olup olmadığını da konu edinmişlerdir!

Büyük müfessirlerin değerli görüşlerine tüm saygımıza rağmen, yaptığım inceleme ve tahliller sonucu âyette başka bir şeyin gizli olduğu izlenimini edindim! Bu ayrıcalığın, *iyiliği emretme ve kötülüğü yasaklamanın işlevselleştirilmesiyle* doğrudan ilişkili olduğunu düşünüyorum. O halde, iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak bir sebeptir (ar. *illet*). Üstünlük ve ayrıcalık ise bir normdur (ar. *hüküm*); bu ayrıcalığı ve üstünlüğü (ar. *el-hayriyye ve'l-efdaliyye*) sağlamak için sebeplerin kitlesel bir şekilde aktif ve mevcut olması gerekmektedir. Usul-i fikhın işaret ettiği gibi, normun varlığı veya yokluğu (hüküm, imtiyaz, üstünlük) doğrudan doğruya imtiyazla ilgili sebebe bağlıdır. Bu şu anlama gelmektedir: iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmak -çünkü biz İslam Ümmet'inin daha imtiyazlı, daha hayırlı olduğuna hükmettik ve kesin hüküm verdik. Eğer bugünkü İslam Ümmeti (İslam toplumu, Müslümanlar) diğer toplumlardan daha iyi ve ayrıcalıklı değil ise toplum olarak

⁸⁰ Alusi'nin Tefsiri <https://furqan.co/alaloosi/3/110>; Razi Tefsiri, önceki sayfalarda.

bireysel, sosyal ve uluslararası yaşamlarımızda büyük kusurlar yaşadığımız anlamına gelmektedir.

Buna göre âyetin anlamı şu şekilde ortaya çıkmaktadır:

Ey Müslümanlar siz, iyiliği emrettiğiniz, kötülükten menettiğiniz ve İslam'ı hayatınızın her detayında uyguladığınız zaman; yani dini, ahlaki, medeni, sosyal, siyasi, ekonomik hangi konuda ihtiyacınız olursa olsun Kur'an ve Sünnet referansınızdan çıkmadığı sürece yeryüzünün en iyi, en güçlü ve en gururlu ümmetisiniz... Bu koşulla hak ettiğiniz yere ve tam saygıya ulaşır ve böyle sürüp gidersiniz. İyiliği emretmez ve kötülükten sakındırmazsanız, makam ve ayrıcalığı hakketmiyorsunuz demektir! Allah en iyisini bilir!

İmam İbn Kesir'in tefsirinde yaptığı açıklaması da bu kanaatimizi desteklemektedir: âyetin anlamı, Müslümanların ümmet için en hayırlı ümmet ve insanlar için en faydalı insanlar olduğudur. Bu sebeple (Yüce Allah) şöyle buyurmuştur: **“(Çünkü) iyiliği emreder, kötülükten menedersiniz ve Allah'a inanırsınız...”** Doğrusu bu âyet her nesli ayrı ayrı kapsar ve şüphesiz en iyi nesil Muhammed (a.s.) nesli ve ondan sonraki iki nesildir.⁸¹

21. yüzyılın başında dünyanın şeref ve gururdan yoksun olduğunu büyük bir üzüntüyle söylemek durumundayım. İslam ümmeti, dine uymadığı ve bilim, teknoloji ve sanayideki geriliği nedeniyle bu konumunu kaybetmiştir. İyiliği emretme ve kötülüğü yasaklama neredeyse tükenmiştir.

Lokman Suresi ve diğer surelerdeki âyetlerden, iyiliği emretmenin ve kötülükten sakındırmanın dünya için büyük ve hayati bir önemi olduğu; bu müessesenin ihmal edilmesinin Allah'ın azabına ve medeniyet, insani değerler ve erdemlerin Allah'ın helakına maruz kalma sebebi olduğu sonucunu

⁸¹ İbn Kesir'in Tefsiri : <https://furqan.co/ibn-katheer/3/110>.

çıkabiliriz. Allah Kur'an'da Yahudilerin lanetlenmesinin sebebinin tam da bu kurumun ihmali olduğunu bildirmektedir:

﴿لُعِنَ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ بَنِي إِسْرَائِيلَ عَلَى لِسَانِ دَاوُدَ وَعِيسَى ابْنِ مَرْيَمَ ذَلِكَ بِمَا عَصَوْا وَكَانُوا يَعْتَدُونَ ﴿٧٨﴾ كَانُوا لَا يَتَنَاهَوْنَ عَنْ مُنْكَرٍ فَعَلُوهُ لَبِئْسَ مَا كَانُوا يَفْعَلُونَ ﴿٧٩﴾﴾ [المائدة: ٧٨ - ٧٩]

“İsrailoğullarından inkâr edenler, Davud ve Meryem oğlu İsa diliyle lânetlendi. Bu, onların isyan etmeleri ve hadlerini aşılıyor olmalarından ötürüydü. İşledikleri herhangi bir kötülükten birbirlerini vazgeçirmeye çalışmazlardı. Yapmakta oldukları ne kötüydü! [Maide Suresi: 78-79]

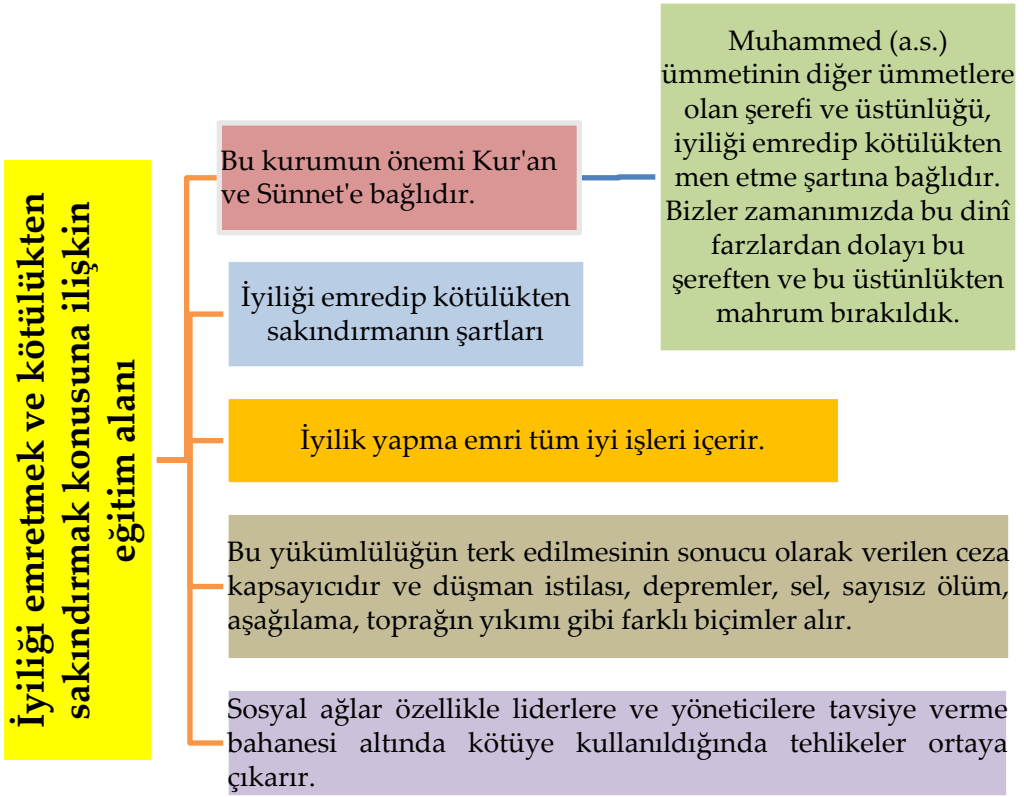
İyiliği emretmeyip kötülükten sakındırmayanları Allah'ın cezalandırması üzerine sayın hocam Dr. Halid Sebt, bu hadisi (Tirmizi hadisi) açıklayarak şöyle buyurmuştur: “... sözü edilen ceza mal kaybı veya ticari iflas, ilacı olmayan hastalık, toplu ölüm, küçük düşüren ve küçümseyen acımasız bir düşmanın istilası, depresyonlar, her şeyi beraberinde götüren seller, mülk, ticaret, hisse kaybında da kendini gösterebilir ve hepsi bu kadar değil. İnsanlar cezalandırıldıkları zaman Allah'tan mağfiret dilerler; ancak Allah onlara cevap vermez. Allah'tan bağışlanma ve kurtuluş diliyoruz! Sonra felaketler kök salıp galip geliyor! Şimdi mesele sadece yanlış yapanlarla ilgili değil, hepimizle ilgili. Onları kurtarmalı, toplumu kurtarmalı ve kendimizi bu kapsayıcı cezadan kurtarmalıyız. Demek ki mesele, kimilerinin anladığı, kimilerinin de bireysel özgürlük olarak algıladığı ve başkalarına iyiliği emreden veya kötülükten alıkoyan kimsenin bu hakları çiğnemiş ve onların hayatına müdahale etmiş olması değildir. Hayır, çünkü onların kötülükleri, Allah'ın herkese azabının sebebidir.”⁸²

Bugün zamanımızda bireysel, ailevi, toplumsal veya devlet düzeyinde manevi (psikolojik), fiziksel ve doğal cezalar;

⁸² <https://khaledsabt.com/explanations/1376/>.

Allah'ın iyiliği emretme ve kötülükten sakındırmayanlara yönelik cezalarının farklı şekilleridir.

Bu Kur'an suresine dair pek çok hadis bulunmaktadır; ancak burada zikrettiklerimizle yetineceğiz. Konuyu daha da iyi izah edebilmek için, bu ünitenin paragrafları aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

2.4. Ahlak ve Davranışın Kişisel Alanı

Bu ünite de Kur'an'da sözü edilen Lokman'ın (a.s.) hikayesinden çıkarılan derslere göre eğitim liderliği üzerinde durmaya devam edeceğiz. Önceki üç ünite de, eğitim liderliği aşağıdaki başlıklar kapsamında ele alınmıştır:

- 1) Tevhitte tecelli eden iman yönü,
- 2) Allah'ın sonsuz ilmini ve gücünü tefekkür etmenin gizli veya açık yaptığımız her eylemde O'ndan korkmayı ve O'nu gözetmeyi içeren yönü
- 3) Toplumun ahlaki çöküntüden ve değerlerin tersine çevrilmesinden kurtarmak için iyiliği emretmek ve kötülükten sakındırmakla ortaya çıkan sosyal yönü

Bu ünite de Lokman'ın (a.s.) rivayetinden hareketle kişisel eğitim ile bunun kendisi ve başkalarıyla ilgili yansımalarına ilişkin Kur'anî yaklaşımı ortaya koyacağız.

Saf bir iman kalbe kök saldığında bunun olumlu etkilerini uzuvlarda görmek gereklidir. Çünkü samimi bir Müslümanın kalbinde gizledikleri, aksini göstererek kendi kendisiyle gelişmez. Takva sahibi olan müminin kötü işler yapması da imkansızdır! İslam medeniyetinin çöküşüne bile yol açan ve liderlerden sıradan insanlara kadar toplumun tüm katmanlarını içine alan Müslümanların tarihlerindeki en büyük kusurun, söyledikleri ile yaptıklarına inandıkları arasındaki ahlaki ve etik çelişki olduğunu düşünüyoruz. Bu demagoji sadece dinde kesin olarak yasaklanmakla kalmaz; büyük günahlardan biri olarak da kabul edilir!

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿يٰۤاَيُّهَا الَّذِيْنَ ءَامَنُوْا لِمَ تَقُوْلُوْنَ مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۗ كَبُرَ مَقْتًا عِنْدَ اللّٰهِ اَنْ تَقُوْلُوْا مَا لَا تَفْعَلُوْنَ ۗ﴾

[الصّف : ۲ - ۳]

“Ey iman edenler! Yapmayacağımız şeyleri niçin söylüyorsunuz? Yapmayacağımız şeyleri söylemeniz, Allah katında büyük gazap gerektiren bir iştir.” [Saf Suresi: 2-3]

Lokman’ın (a.s.) oğluna verdiği öğütler arasında insanlara dair sahip olması gereken eğitim ve ahlak konusuna değinerek insanları küçümsemekten ve onlarla övünmekten men etmek de yer almaktadır. Bu ipuçlarının satır aralarındaki gizli mesaj, bu amelleri yasaklarken onların tersi olan amellerin başkalarıyla eşitlik ve onlara üstünlük kurmak için sergilememesinin de emredilmesidir! Kişi, ırk, renk, cinsiyet, mevki ve aile ne olursa olsun üstünlük, ancak takvada ve amelde, ahlâkta, davranışta ve bilgide geçerlidir.

Kur’an-ı Kerim’de şöyle buyurulmaktadır:

﴿يٰۤاَيُّهَا النَّاسُ اِنَّا خَلَقْنٰكُمْ مِّنْ ذَكَرٍ وَّاُنثٰى وَجَعَلْنٰكُمْ شُعُوْبًا وَّقَبَاۤىِٕلَ لِتَعَارَفُوْۤا اِنَّ اَكْرَمَكُمْ عِنْدَ اللّٰهِ اَتْقٰىكُمْ ۗ اِنَّ اللّٰهَ عَلِيْمٌ خَبِيْرٌ ۝۱۳﴾ [الحجرات : ۱۳]

“Ey insanlar! Şüphe yok ki, biz sizi bir erkek ve bir dişiden yarattık ve birbirinizi tanımanız için sizi boylara ve kabilelere ayırdık. Allah katında en değerli olanınız, O’na karşı gelmekten en çok sakınanınızdır. Şüphesiz Allah hakkıyla bilendir, hakkıyla haberdar olandır.” [Hucurat Suresi: 13]

Bu, insanları tanımanın ve onlara davranmanın gerçek ölçüsüdür. İslam, ahlakı müminin kişiliğinin ayrılmaz bir parçası olarak kabul ederek iman ve ahlak arasında güçlü bir bağ kurmuştur. Hz. Muhammed (a.s.) ahlak alanında seçkin bir örnek ve model olarak alınmıştır. Bu sebeple Kur’an’da iman ile salih amel arasında bir ayrım bulunmamaktadır. Bu, müminin içinin ve dışının tam bir uyum içinde olması içindir.

Dolayısıyla bugün İslam inanç ve ahlakına doğrudan aykırı davranışlarda bulunan bazı Müslümanlarda gördüğümüz şey, onların devletin din, sistem, kanun ve normları konusundaki bilgisizliklerinin güçlü bir göstergesinden başka bir şey değildir. Bu durum, aynı zamanda, ilgili din kurumlarının; dinin güzelliklerini, ahlaki ve eğitimsel kusurlarla ilgilenme ahlakını bu insanlara sunma konusundaki ihmalinin bir sonucudur. Bu vesileyle, İslam'ı olmadığı bir şekilde sunarak onu çürütmeye çalışan bazı medya çevrelerinin ve bazı kurumların aşağılayıcı rolünü bir kenara bırakmak istemem! Kibir ve küstahlık en çirkin ve rahatsız edici eski hastalıklardan olduğundan Lokman'ın tavsiyesi onlardan uzaklaşmak için bu emri de içermektedir. Bu aynı zamanda onların şeytani olmalarından da kaynaklanmaktadır. Çünkü kibirlenen ve Allah'ın Adem'e secde etme emrine uymayı reddeden ilk kişi şeytandır. Allah Kur'an'ın çeşitli yerlerinde bu durumu şöyle açıklamaktadır:

﴿وَلَقَدْ خَلَقْنَاكُمْ ثُمَّ صَوَّرْنَاكُمْ ثُمَّ قُلْنَا لِلْمَلَائِكَةِ اسْجُدُوا لِآدَمَ فَسَجَدُوا إِلَّا إِبْلِيسَ لَمْ يَكُن مِّنَ السَّاجِدِينَ ﴿١١﴾ قَالَ مَا مَنَعَكَ آلَا تَسْجُدَ إِذْ أَمَرْتُكَ قَالَ أَنَا خَيْرٌ مِّنْهُ خَلَقْتَنِي مِن نَّارٍ وَخَلَقْتَهُ مِن طِينٍ ﴿١٢﴾﴾ [الأعراف : ١١ - ١٢]

“Andolsun, sizi yarattık. Sonra size şekil verdik. Sonra da meleklere, “Âdem için saygı ile eğilin” dedik. İblis'ten başka hepsi saygı ile eğildiler. O, saygı ile eğilenlerden olmadı. Allah, “Sana emrettiğim zaman seni saygı ile eğilmekten ne alıkoydu?” dedi. (O da) “Ben ondan hayırlıyım. Çünkü beni ateşten yarattın. Onu ise çamurdan yarattın” dedi.” [Araf Suresi: 11-12].

Lokman'ın (a.s.) oğluna verdiği tavsiyeler bu bağlamda iki çok çirkin özellikten uzak durmamız için bize bir uyarıdır. Bunlar da:

2.4.1. Kibir ve Böbürlenmekten Uzak Durmak

Arapça'da bu manevî ve ahlâkî hastalık için kullanılan ifade tesau'ur veya es-sa'aru (التصعّر أو الصعْر) sözcükleridir. Bu kelimeler, insan veya devenin boynunda ortaya çıkan ve kafayı rahat döndürmesine engel olan bir rahatsızlık türüdür. Bu açıdan, kibir ve böbürlenmeyi ifade etmek için mecazi bir ifade olarak ödünç alınmıştır.⁸³

Bu, yine de ahlakın en nefret edilen özelliklerinden biri olmaya devam eden bir kibir türüdür. Hatta bütün hayasızlıkların ve kötülüklerin başıdır. Böyle olduğu için kaçınılması gereken bir özellik ve davranış olarak Lokman'ın (a.s.) oğluna verdiği tavsiyelerde yer almaktadır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿لَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾
[لُقْمَان : ١٨]

“Küçümseyerek surat asıp insanlardan yüz çevirme ve yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmeyiz!” [Lokman Suresi: 18]

Ayetin anlamı şudur: *Kibir alâmeti olarak yüzünü insanlara çevirme! Onlarla konuştuğunuz zaman, kibir ve kibir göstermeden, bütün bedeninizi güler yüzlü ve iyi niyetli bir yüzle onlara doğru çevir! Başka bir deyişle, onlara karşı mütevazi ve nazik ol! Başkalarıyla ilişkilerimiz bu temel üzerine kurulmalıdır.*

Kur'an'da ilmî ve belâgat icaz sahasında bilindiği gibi, Kur'an'da kullanılan her ifade kendi içinde eğitici, ahlaki ve dilsel anlamlar, boyutlar ve sırlar barındırmaktadır. Başka bir ifade

⁸³ <https://almaany.com/ar/dict/ar-ar/الصعْر/>.

kullanılsaydı bu ifadeleri kapsamayı başaramaz ve hatta ilgili bağlamda konuşulan ve ele alınan şeyin amacını ifade edemezdi. Bu açık, doğru, mükemmel Kitab'ın, hiçbir içermeyen indirilmesini bizlere lütfeden Allah'a hamd olsun!

İmam Kurtubi bu âyete ne güzel bir açıklama yapmıştır:

Bu âyette üç husus vardır:

Birincisi: sa'r kelimesi meyletme anlamına gelir. Herevi dedi ki: la tusa'ir (لَا تُصَعِّرْ) kibir alâmeti olarak onlara arkanızı dönme anlamına gelmektedir. Deveye bir hastalık isabet edince, boynu bükülen deve için "Esabe'l-beire saarun ve sayedun" denir. Kibirli hakkında fihi sa'arun ve sayed denilir. Kur'an'daki la tusa'ir (لَا تُصَعِّرْ) ifadesinin anlamı, yüzüne sa'r dayatma demektir. Hadis-i şerifte, "İnsanlar arasında es'ar ve ebter'den başka kimsenin kalmayacağı bir zaman gelecektir." buyurulmaktadır. Böylece es'ar, bir kibir alâmeti olarak, insanları hor görme gayesiyle yüzünü diğer tarafa çeviren kimse demektir. Bu ifade, dini olmayan en utanmaz insanlara atfedilir. Hadis-i şerifte şu durum şöyle ifade edilmiştir: "Her se'ar (kibirli) lanetlidir."

İkincisi: âyet, insanlara karşı kibir ve iğrenme işareti olarak yüzünü yana çevirme manası taşımaktadır. İbn Abbas ve diğer müfessirlerin (r.a.) yorumu bu yöndedir. Başka bir yoruma göre ise anlamı şudur: Bir kimse huzurunda anıldığı zaman, sanki bununla onu küçümsüyormuşsunuz gibi çenenizi bükmeyin. Bu noktadan hareketle âyetin anlamı şu şekildedir: *İnsanlardan en küçüğü sizinle konuşurken bile tevazu, yakınlık ve nezaketle dönün, sözünü bitirinceye kadar dikkatle dinleyin.* Peygamber (a.s.) bu şekilde hareket etmiştir. Enes'in (r.a.) Peygamberimizden (a.s.) bildirdiği hadis de bu manadadır. Dedi ki: "Birbirinize kin beslemeyin, birbirinize haset etmeyin ve birbirinize (birbirinizi terk ederek) arkanızı dönmeyin, kardeş olun ey Allah'ın kulları!"

Müslümanın, Müslüman kardeşine üç günden fazla kin beslemesi caiz değildir.”

“Birbirinizi terk etmeyin...” ifadesinin Arapçası (la tadaberu) yani arkanızı dönüp kaymak demektir. İ’radi (ayrılmak, vazgeçmek, terk etmek, kaçınmak, kenara çekilmek; reddetmek, kabul etmemek) anlamda *tedabur* denilmiştir, çünkü insan genellikle nefret ettiği şeye sırt çevirir. Senden nefret eden de öyledir. Seni sevenin ve sevenin aksine, onu memnun ve mutlu etmek için birbirinize bakar ve öyle kalırsınız. Lokman’ın (a.s.) mesajında, yani *saar* kelimesinde, *tedâbur* manası da gizlidir.⁸⁴

Kur’an-ı Kerim ve Hz. Muhammed’in (s.a.v.) hadislerinde, bu çirkin huydan sakınmak, tevazu ve tevazu özellikleriyle asil olmak için pek çok emir vardır. Bu vesileyle aşağıdaki metinleri örnek olarak belirtmek isteriz:

﴿وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ لِمَنِ اتَّبَعَكَ مِنَ الْمُؤْمِنِينَ﴾ [الشُّعْرَاءُ : ٢١٥]

“Sana uyan müminlere (merhamet) kanadını indir!” [Şuara Suresi: 215]

﴿لَا تَمُدَّنَّ عَيْنَيْكَ إِلَىٰ مَا مَتَّعْنَا بِهِ أَزْوَاجًا مِنْهُمْ وَلَا تَحْزَنْ عَلَيْهِمْ وَأَخْفِضْ جَنَاحَكَ

لِلْمُؤْمِنِينَ﴾ [الحِجْر : ٨٨]

“Kâfirlerden bir kısmını faydalandığımız şeylerde sakın gözün kalmasın. Onlara karşı mahzun olma ve müminlere (şefkat) kanadını indir.” [Hicr Suresi: 88]

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءُ بَيْنَهُمْ﴾ [الْفَتْح : ٢٩]

⁸⁴ İmam Kurtubî’nin Tefsiri <https://furqan.co/qurtubi/31/18>.

“Muhammed, Allah’ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârculara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler ...”
[Fetih Suresi: 29]

Elbette bu tür emirleri içeren daha pek çok âyet vardır. Bu muhtevaya sahip hadislere gelince bunlar da adetçe çoktur. Bunlar mümini tevazu ve yumuşaklığa teşvik ederler. Abdullah bin Mes’ud (r.a) hadisinde, Peygamber’in (a.s.) şöyle söylediğini rivayet etmektedir: “Ateşe haram olanı itiraf edeyim, yani ateşin kendisine yaklaşması haram olan kişiyi (ahirette azap görmez): Her alçakgönüllü, yumuşak huylu kimse.”⁸⁵

Talha bin Ubeydullah’tan rivayet edilen hadiste şöyle buyurulmaktadır: “...Kim harcamada akıl sahibi olursa, Allah onu zenginleştirir; kim israf eder, Allah onu fakirleştirir. Kim Allah için tevazu gösterirse Allah onu yükseltir, kim kibirlenirse Allah onu alçaltır (cezalandırır).”⁸⁶

Bir başka sahih hadis-i şerifte şöyle buyurulmuştur: “Allah bana tevazu sahibi olmamı, kibirli olmamamı, kimseye zulmetmemi emretti.”⁸⁷

Bu alt bölümün sonucu olarak liderliğin en önemli ilkelerinden ve dikkat edilmesi gereken eğitim noktalarından birinin manevi iffet ve nefret edilen özelliklerden arınma olduğu anlaşılmaktadır. Kişinin her şeyden önce kibir ve böbürlenmekten arınarak alçakgönüllülük ve nezaket gibi yüksek faziletleri kendinde geliştirmesi gerekir. Çünkü kibirli

⁸⁵ Tirmizi, *Sünen*, nr. 2488: İmam Ahmed, *Musned*, 1/415, İbn Hibban, *Sahih*, 2/216.

⁸⁶ Heysemi, *Mecmeu ez-zevaid*, 1/255

⁸⁷ Müslim, *Sahih*, No. 2865. Hadisin şerhi:
<https://dorar.net/hadith/sharh/16720>.

çocuğun ana-babaya, kardeşlere; kendini beğenmiş öğrencinin meslektaşlarına ve hocalarına, zalim memurun amirine hiçbir faydası yoktur. Ne komutana karşı kibirlenen askerin ne de askere karşı böbürlenen komutanın bir faydası yoktur! Nefret dolu ahlaksızlıklarla donatılmış kimseden hayır yoktur!

Zamanımızda kibir eylemlerine örnek olarak, birisinin sizinle konuşurken ve ciddi şekilde yardımınıza ihtiyaç duyarken cep telefonu kullanmasıdır. Basit bir alet olan cep telefonunu Allah'ın mahlûku olan insanın yerine koymak farklı olabilir?

Yaratan ile yaratıklar arasında hiçbir kıyaslama yoktur!

O zaman insandaki bu kibir nedendir?

Bir hadis-i kudside: *“Gurur benim pelerimdir (Allah'ın azameti anlamına gelen mecazi belâgat), heybet de cübbem (Allah'ın azametinin belâgat ifadesi), kim onlara karşı çıkarsa veya bunda bana rakip olursa, onu ateşe atarım (cezalandırırım).”⁸⁸* buyrulmaktadır.

Kibre eşlik eden özelliklerden biri, çeşitli anlamlar yüklenen *merehi* (*dikkatsizlik*) kelimesidir. *Merehi'nin anlamları aşırı neşe ve coşku, bir kişiyi sahip olduğu gerçek konumdan daha büyük göstermek; kendini beğenmişlik ve kendini beğenmişlikle yavaş yürümek, kendine acıyarak yürümek, hakkı ve kibri inkâr etmek, hakikati inkâr edip küçümsemek, kendine, ailesine, çevresine, topluma, dine hiçbir faydalı iş yapmadan vakit kaybetmektir.* Bugün toplumlarımızda sadece genç erkekler ve kadınlar arasında değil, diğer yaş gruplarında da, rastgele bir hayat süren, günahlara dalmış, dini, aile, sosyal, akademik sorumluluklarından kaçanların durumlarını görüyoruz. Lüks peşinde koşarken lüks arabaları, en son sürümlerin akıllı telefonları, *facebook*, *twitter*, *instagram* gibi sosyal ağları görürsün. Vay onlara, unuttuklarından dolayı

⁸⁸ Ebu Davud, Sünen, No. 4090; İmam Ahmed, Müsnet, No. 9359; İbn Mâce, Sünen, No. 4174.

alacakları azaptan dolayı! Şeytan onları bu kötülüklerle cezbetmiş, iyilikten başka bir şey yapmadıklarına inandırmıştır! Her yere yaydıkları bu yanlış bilgi onlar için dehşete ve cezaya dönüşecektir! Allah'tan onların arasında olmasını istediğimiz küçük bir kısım hariç gençlerimizin büyük çoğunluğunu etkileyen bu durum, çağın sendromudur!

Bunlar zamanımızdaki *merehi'*nin özelliklerinden bazılarıydı. Tabi ki Lokman'ın (a.s.) oğluna o devirde hüküm süren alçak ahlaka dair verdiği öğütler, çağımızın *merehi'*nin sıkıntılarından farklı anlam ve görüntülere sahip olsa da olumsuz etkileri her zaman aynıdır. Dolayısıyla her zaman haramdır! Ancak zamanları karşılaştırıp yeni gelişmeler dikkate alındığında, bu olgunun sonuçlarının bugün eskisinden çok daha ciddi olduğu ortaya çıkmaktadır!

*Merehi'*nin kibir anlamına geldiğini İmam Kurtubî'nin açıklamalarından öğrenmekteyiz. *Merehi*, herhangi bir çalışma ve ihtiyaç duymadan coşkulu ve mutlu bir şekilde yürümektir. Bu ahlaka sahip insanlar genellikle hem kendini beğenmiş hem de böbürlenmiş kişilerdir. Çünkü *merehi* aslında savurganlık yapmak anlamına gelmektedir...⁸⁹

Kur'an-ı Kerim'de Lokman'ın (a.s.) oğluna verdiği öğütler şöyle anlatılmaktadır:

﴿لَا تُصَعِّرْ خَدَّكَ لِلنَّاسِ وَلَا تَمْشِ فِي الْأَرْضِ مَرَحًا إِنَّ اللَّهَ لَا يُحِبُّ كُلَّ مُخْتَالٍ فَخُورٍ﴾

[لُقْمَانَ : ١٨]

“Yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmez!” [Lokman: 18]

⁸⁹ Kurtubî'nin Tefsiri <https://furqan.col/qurtubi/31/18>.

“...yeryüzünde böbürlenerek yürüme! Çünkü Allah, hiçbir kibirleneni, övüngeyi sevmez!” [Lokman Suresi: 18]

Yürümek hayatta gerekli bir süreçtir; ancak kibirle değil, alçakgönüllülük ve sadelikle. İyi huylu bir kişiye yakışır şekilde düz ve sakin yürümek gerekir. Kibrin iğrenç ahlakı hakkında daha önce söylenenler bunun için de geçerlidir. Başka yerlerde bile Kur'an-ı Kerim'in değişik âyetlerinde bu, kötü ve nefret uyandıran bir davranış olarak nitelendirmiştir. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَعِبَادُ الرَّحْمَنِ الَّذِينَ يَمْشُونَ عَلَى الْأَرْضِ هَوْنًا وَإِذَا خَاطَبَهُمُ الْجَاهِلُونَ قَالُوا سَلَامًا﴾ [الْفُرْقَان : ٦٣]

“Rahmân'ın kulları, yeryüzünde vakar ve tevazu ile yürüyen kimselerdir. Cahiller onlara laf attıkları zaman, Selâm!” [Furkan Suresi: 63]

﴿* وَلَوْ رَحِمْنَاهُمْ وَكَشَفْنَا مَا بِهِم مِّنْ ضُرٍّ لَلْجُورُ فِي طُعَيْنِهِمْ بَعْمَهُونَ ﴾ [الْمُؤْمِنُونَ : ٧٥]

“Bu, sizin yeryüzünde haksız yere şımarmanızdan ve böbürlenmenizden ötürüdür.” [Müminun Suresi: 75]

﴿مُحَمَّدٌ رَسُولُ اللَّهِ وَالَّذِينَ مَعَهُ أَشِدَّاءُ عَلَى الْكُفَّارِ رُحَمَاءَ بَيْنَهُمْ﴾ [الْفَتْح : ٢٩]

“Muhammed, Allah'ın Resûlüdür. Onunla beraber olanlar, inkârcılara karşı çetin, birbirlerine karşı da merhametlidirler ...” [Fetih Suresi: 29]

Allah'ın sevmediği bu mekruh davranışlara sahip olanların düşmanlarla yapılan savaşlar gibi bazı istisna durumlar dışında sert bir şekilde uyarılarak azarladıkları, hadislerde yer almaktadır. Semmak oğlu Abdullah Halid'in hadisinde Ebu Dücané'nin Uhud savaşı gününde kırmızı bir şal giyerek askerler arasında kibirli bir şekilde geçit yapmakta olduğu ifade edilmektedir.

Bunu gören Peygamber (a.s.) şöyle demiştir: “Buranın dışında Allah’ın nefret ettiği yürüme budur”.⁹⁰

Ebu Davud’un Süneni’nde Cabir bin Utayk’tan rivayet edilen (İmam Albanî’nin sahih olarak belirttiği) hadiste Peygamber’in (a.s.) şöyle buyurduğu bildirilmektedir: “... Allah’ın sevdiği ve nefret ettiği iki kibir türü vardır. Bir adamın (askerin) savaşta övünmesi, kibirle yürümesi ve sadaka vermekten kibir göstermesini Allah sevmektedir. Haksızlıkta ve diğer insanları küçümsemekle kibirden ise nefret etmektedir.”

Hadisin anlamı şudur: Allah’ın sevdiği kibir, savaş anlarında askerin veya komutanın bunu bir taktik, düşmanı yenmek için bir strateji olarak kullanmasıdır. Sadakayla övünmek, çok vermiş olduğunuzu hiç düşünmeden, fakire verdiğinizize sevinmek demektir. Aksine, verilen her şey Allah katında az sayılacaktır. Nefret edilen küstahlık ise haksızlıkta kendini göstermesi, yani kişinin malını ve benzeri şeyleri alarak başkasına yaptığı haksızlıktan dolayı kendini yüceltmesi ve böbürlenmesidir. Bu bir kişinin başkalarının önünde kişisel özelliklerden, zenginlikten, konumdan, sadece onların önünde övünmek için bahsettiği zaman da geçerlidir...⁹¹

Açıkçası, insan fıtratı böyle bir tutumdan nefret eder. Bu durumu, yani maç veya müsabaka başlamadan önce birbirlerini korkutmak ve fiziksel güreşten önce duygusal olarak kırmak için birbirlerinin önünde övünmenin belirli amaçlar için kullanan sporcularda öne çıkarıldığını görüyoruz. Lokman Suresi eğitim liderliği bağlamında bize sevilmeyen (kerih) başka bir durumu daha anlatmaktadır ki; o da kişinin sesini ihtiyaç olmaksızın dinleyicinin endişesi nedeniyle yükseltmesidir. Tabii ki, burada bile istisnaî durumlar vardır.

⁹⁰ Heysemi, *Mecmeu ez-zevaid*, No. 112.

⁹¹ <https://dorar.net/hadith/sharh/29358>.

Örneğin, genel olarak nefret edilen ses yükseltmesine ancak bazı koşullarda izin verilir. Temel İslam dini bilgilerine sahip olanlar bilirler ki; ses çıkarma, ıslık çalma, el çırpma, cehalet döneminde (İslam öncesi dönem) Kabe’de dini törenleri ve ibadetleri bu şekilde yapan toplumun gelenekleridir. Allah (c.c.) bu konuda bize şöyle bildirmektedir:

﴿وَمَا كَانَ صَلَاتُهُمْ عِنْدَ الْبَيْتِ إِلَّا مُكَاءً وَتَصَدِيَةً فَذُوقُوا الْعَذَابَ بِمَا كُنْتُمْ تَكْفُرُونَ ﴿٣٥﴾﴾ [الأنفال : ٣٥]

“Onların, Kâbe’nin yanında duaları ıslık çalıp el çırpmaktan ibarettir. Öyle ise (ey müşrikler) inkâr etmekte olduğunuzdan dolayı tadın azabı!” [Enfal Suresi: 35]

Ne yazık ki bugün hala aramızda mevcut olan bu yasak geleneklerin formlarını amfilerde, okul binalarında, alışveriş merkezlerinde ve devlet kurumlarında görüyoruz. Başkalarının rahatsız olduklarına ve keyiflerini bozduklarına aldırış etmeden bağırıp çağırımları veya ıslık çalmaları görmek nadir bir olay değildir. Bu hareketleri yapanlardan olmamak için gece gündüz Lokman Suresi’ndeki bu Kur’an nasihatini hatırlamalıyız.

Ama herkes böyle değildir. Bazı Müslüman ülkelerde edepli ve kibar iletişim ulusal düzeyde yüksek bir seviyeye ulaşmıştır. Malezya, Endonezya, Brunei Sultanlığı yaşamak, çalışmak ve bu yüksek iletişim kültürünün tadını çıkarmak için şansa sahip olduğum ülkelerdir. Onlara alçak sesle konuşma sırrını sorduğumda bana şöyle dediklerini hatırlıyorum: Sesi yükseltmek ormanlarımızdaki maymunların bir özelliğidir. İnsan ve Müslüman olan bizlere ise maymun gibi sesimizi yükseltmemek düşmektedir!

Bu yüksek kültür ve ahlak için onlara ne mutlu!

Kur’an’ın yüksek kaba sesi eşek sesine benzetmesinin nedeni, yüksek kaba sesin çirkinliği ve insanların ondan korkmasıdır. Âyette, eşeğin sesinden tıpkı bugünkü gibi nefret edildiği ima

edilmektedir! Sonsuza kadar böyle olacaktır. Allah şöyle buyurmaktadır:

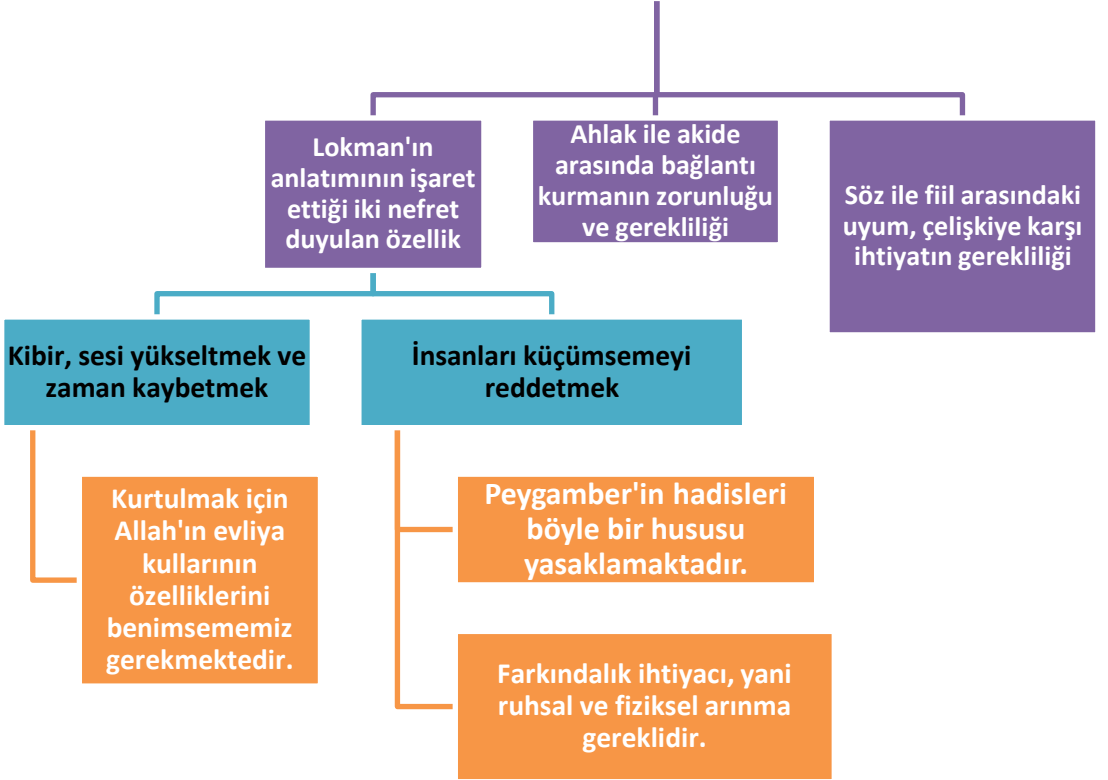
﴿وَأَقْصِدْ فِي مَشْيِكَ وَأَعْضُضْ مِنْ صَوْتِكَ إِنَّ أَنْكَرَ الْأَصْوَاتِ لَصَوْتُ الْحَمِيرِ ﴿١٩﴾﴾ [لقمان : ١٩]

“Yürüyüşünde tabî ol. Sesini alçalt. Çünkü seslerin en çirkini, şüphesiz eşeklerin sesidir!” [Lokman Suresi: 19]

Lokman Suresi’ndeki eğitmen liderliğinin önemine ilişkin Kur’an şunu apaçık ortaya çıkartmaktadır ki Lokman’ın sözleri diğer insanlara, çocuklara, öğrencilere rehberlik etmek ve uygulamak için yeterlidir. Bu hikâyede çocukların, talebelerin, askerlerin eğitiminde izlenecek yolu açık ve güzel gösteren, Allah’ın nefret ettiği her türlü kusurdan arındırılmaları için pek çok unsura işaret edilmektedir.

Aşağıdaki şekil bu alt konunun paragraflarını kısaca özetlemektedir:

Lokman'ın (a.s.) anlatısında ahlaki ve etik liderlik

Bölüm III:

KUR'AN PRİZMASINDAN BAŞARILI VE BAŞARISIZ LİDERLİK ÖRNEKLERİ

1. DİN VE DEVLET KURALLARININ UYGULANMASINDA DOĞRU LİDERLİK

- 1.1. Gerekli Yenilenme Yolları
- 1.2. İslam Şeriatının Bileşenleri ve Yeryüzünde Bir Otorite Olarak Uygulanmasının Koşulları
- 1.3. Yeryüzünde Güç ve Üstünlük Kazanmanın Yol Haritası

2. KUR'AN PRİZMASINDAN BAŞARILI LİDERLİK ÖRNEKLERİ

- 2.1. Muhammed'in (a.s.) Evrensel Liderliği
- 2.2. Askeri Alanda Muhammed'in (a.s.) Liderliği
- 2.3. Maliye Alanında Yusuf'un (a.s.) Liderliği
- 2.4. Müşavere, Dayanışma ve Motivasyon Alanında Musa'nın (a.s.) Liderliği
- 2.5. Kur'an'da Kral Liderlik: Süleyman (a.s.), Belkis ve Talut Örnekleri
- 2.6. Zülkarneyn'in Liderliği

3. KUR'AN PRİZMASINDAN BAŞARISIZ LİDERLİK ÖRNEKLERİ

- 3.1. Başarısız Liderliğin Beş Örneği
- 3.2. Başarısız Liderlerin İle Takipçileri Arasındaki Mesafe

1. DİN VE DEVLET KURALLARININ UYGULANMASINDA DOĞRU LİDERLİK

1.1. Gerekli Yenilenmenin Yolları

Kur'an, peygamberlik ve tarihî gerçekler, bugün içinde bulunduğumuz sefil durumdan yegâne çıkışın, bireysel ve toplu (ümme) olarak dini, ahlaki, etik, siyasi, ekonomik olmak üzere hem din hem de devlet normlarını, yani her düzeyde uygulanan Allah'la bağlarımızı tamamen yenilerek gerçekleştirilebileceğine işaret etmektedir. Dini yenilenme (buna uyanış veya yeniden doğuş da denilebilir), terk edilmiş İslami değerlere yeniden dönmek ve aynı zamanda hurafelerle ve temel insani ilkeleri ihlal eden diğer faktörlerle savaşmakla başarılabılır.

Tarih boyunca İslam âlimleri *tecdid*in (yenilenme, ıslah) uygulanmasında çok titiz davranmışlardır. Çünkü onun önemini ve tam anlamını kabul etmişlerdir. Bir zamanlar bu tecdidi "dini ilimlerin dirilişi" (*İhya-yı ulum-i din*), "dini mirasın yenilenmesi" (*Tecdid-i turas-ı dini*), "Usulün tekniklerinin yenilenmesi" (*Tecdid-i menhec usuli*), "dinin yenilenmesi" (*Tecdid-i din*) ve diğer ifadelerle adlandırılmıştır. Tecdidin önemi, "Her asrın başında (başında veya sonunda) Yüce Allah dinini yenileyen alimleri bu dünyaya gönderir." hadis-i şerifiyle de teyit edilir.⁹²

Bu hadisin alimlere göre yorumu şu şekildedir:

⁹² Ebu Davud, *Sünen*, No. 4291, Muhaddis Albani hadisi sahih olduğu tespit etti *Es-silsiletu es-sahiha*, s. 599, No. 80111.

Yüce Allah, Muhammed'in ve Sahabeleri zamanından bugüne dek İslam dinine hizmet edecek olan Müslüman âlimler ve devlet adamları sayesinde İslam toplumuna merhamet eder.

[Allah Teala gönderir]: (yaratır, atar, hazırlar) bilginler, yöneticiler.

[Ayrıca bu ümmet için...]: bir bütün olarak İslam ümmeti, aynı zamanda tüm insanlık için

[Her asrın başında]: Dinin cehaletle zayıfladığı veya sünnetin yerini bidatlerin (sünnet karşıtları) almaya başladığı her yüzyılın başı veya sonunda,

[Allah'ın tayin ettiği bu âlimler, donanımlı yöneticiler, İslam dinini yenilerler]- İnsanlar tarafından gözden kaçırılan ya da tamamen terk edilenleri geri getirir, Sünnet ve İslami değerleri yayarlar.

[onlar ki...], bilginler veya yöneticiler, kastedilen ise bir veya daha fazla bilgeli alim veya toplumdaki yöneticiler.

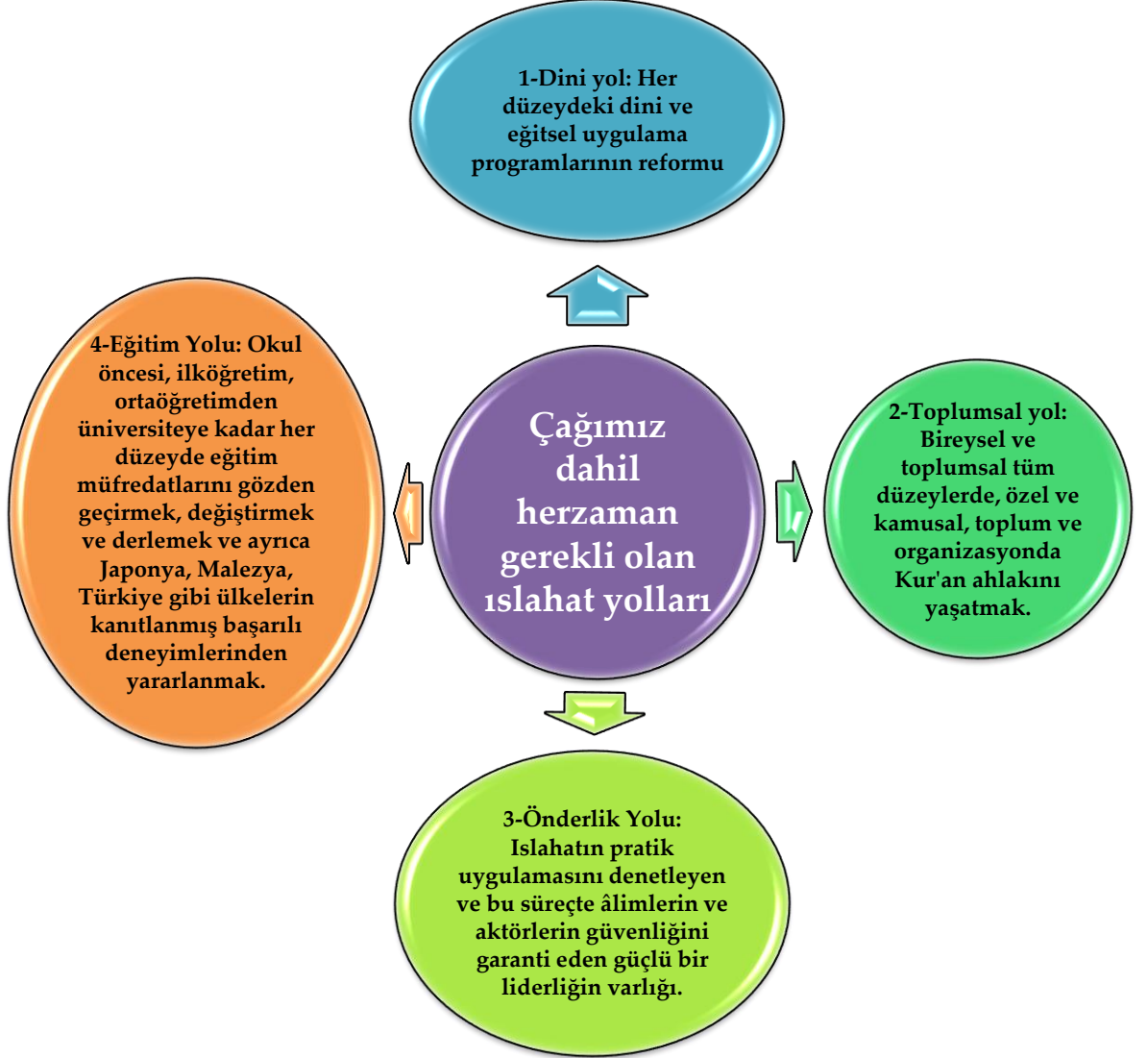
Din âlimlerinin yanı sıra devlet liderleri (adil yöneticiler) de ümmeti korurlar. Çünkü din âlimleri dini temelleri korurken erdemli yöneticiler hukukun üstünlüğü ve inanç değerlerini korur.

Hadis, Yüce Allah'ın İslam dinini bozulmaktan ve yok olmaktan nasıl koruduğunu yansıtmaktadır.

Tecdit (yenilenme ihtiyacı) sabit ve kalıcı olduğu sürece⁹³ âlimlerin görevi, dinin yenilenmesinde uygulama yollarını açıklamaktadır.

⁹³ Bu konu hakkında El-Musenna Abdul Fettah Mahmud, *Fikhu et-tagayir ve binau el-ummeti el-vesat*, (Katar 2016), s. 217-235. 2016 yılında bu kitap Şeyh Ali Abdullah Al Sani'nin En İyi Eser ödülünü kazandı.

Aşağıdaki şekil bu hususu detaylı bir şekilde açıklamaktadır:

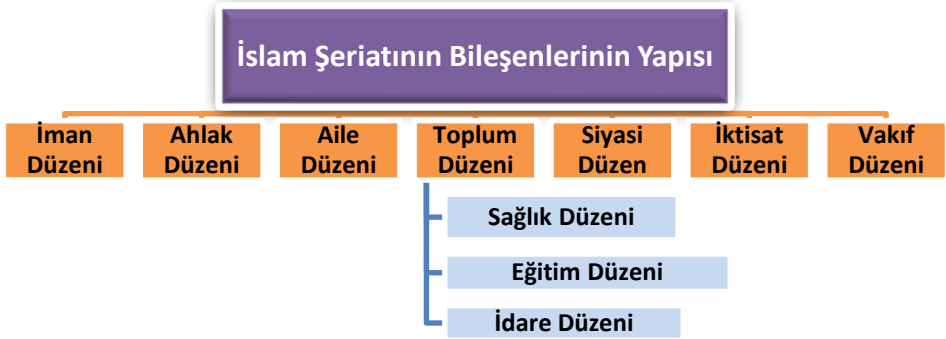

1.2. İslam Şeriatının Bileşenleri ve Yeryüzünde Bir Otorite Olarak Uygulanmasının Koşulları

İslam ümmetinin insanlar üzerindeki etkisi ve diğer topluluklar karşısındaki üstünlüğü, dini, söz ve fiil, şekil ve muhteva bakımından tam olarak yaşamadan gerçekleştirilemez. Bu durum yukarıdaki şekle tam anlamıyla uymaktadır.

Ümmetin iyileşmesinin kendiliğinden olması mümkün değildir! Dinin akait, ahlaki, ailevi, sosyal, ekonomik ve politik anlamda tam olarak uygulanması anlamına gelen *temkin*⁹⁴ ile olabilir. Dinin uygulanması doğru raylarda yürüdüğü ve söz konusu vizyona tam olarak uyduğunda, Allah'ın (c.c.) müminlerin yardımına, yeryüzünde toparlanmalarına, kesin olarak gücün emin ellere devrine dair vaatleri gerçekleşir. Atalarımız bu ilkeye saygı duymuşlar ve İslam'ı bir değer olarak Doğu'dan Batı'ya her yerde anlatmış, uygulamış ve yaymışlardır.

Aşağıdaki tablo, İslam'ın tüm devlet sistemlerine dahil edilmesinin önemini açıklığa kavuşturmaktadır:

⁹⁴ Temkin ile ilgili açıklamaları bir önceki bölümde verdik. Burada temkini ümmet bağlamında ele alındığı için dini bir kavramdır.

Dolayısıyla iyileşme (ıslahat), hem bireysel (özel) hem de toplumsal (kamusal) düzeylerde yükümlülüklerin tam (kısmi değil!) yerine getirilmesiyle koşullanır. *Temkin*'in temel şartlarını ancak ilahi parametreleri ve liderlik yükümlülüklerini uygulayarak yerine getirebiliriz! Böylece toparlanıp yeryüzünde iktidarı ele geçirdikten sonra insanlığı Allah'ın bize bahşettiği nimetlere doğru yönlendirebiliriz.

Bugün dünyanın içler acısı durumu, genel olarak, her türlü (bilimsel, maddi ve manevi) çöküş ile insanın bu dünyanın şehvetlerine teslim olmasının bir sonucudur. Bu da onun İslami ilke ve ahlaktan ayrılmasıyla sonuçlanır. İnsan ölümü unuttur! Neticede düşmanlar bu durumdan istifade ederek İslam değerlerine karşı çıkmak için uygun zemin oluşturarak sömürgecilik, işgal, savaş, dini, etnik ve siyasi bölünme için ideal koşullar yaratırlar. Bunlara Müslümanların sebep olduğu eksiklikleri de eklemek gerekir ki en önemlileri (teori ve pratikte) kendi aramızdaki çelişkiler, özü göz ardı ederek şekle teslim olma eğilimi, Kur'an okurken bile! kamuflaj ve süslenmeye olan yatkınlık, Kur'an derslerine aldırış etmemektir.

Böylece *mükafat*, *yapılan işe göredir* ya da insanların dediği gibi: Biz hakkettiğimiz durumdayız! Yani halimiz kötü olduğu için, amellerimiz kötüdür. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

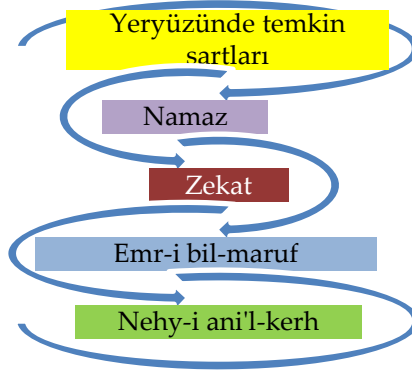
﴿الَّذِينَ إِن مَّكَّنْتَهُمْ فِي الْأَرْضِ أَقَامُوا الصَّلَاةَ وَعَاءتُوا الزَّكَاةَ وَأَمَرُوا بِالْمَعْرُوفِ وَنَهَوْا عَنِ الْمُنْكَرِ ۗ وَلِلَّهِ عَاقِبَةُ الْأُمُورِ﴾ [الحج : ٤١]

“Onlar öyle kimselerdir ki, şayet kendilerine yeryüzünde imkân ve iktidar versek, namazı dosdoğru kılar, zekâtı verir, iyiliği emreder ve kötülüğü yasaklarlar. Bütün işlerin akıbeti Allah'a aittir.” [Hac Suresi: 41]

Namazı, zekâtı, iyiliği emredip kötülükten sakındırmayı ihmal eden Müslümanlar nasıl iyileşebilir? Sözler ve eylemler arasındaki bu çelişkiler ile liderliği nasıl eski haline getirebilirler?

İslam ümmeti, eski ihtişamını ve kaybettiği gururunu ancak farkına vardığında ve bir zamanlar olduğu gibi, erdemler ve eylemleriyle ayırt edildiğinde, teknolojik ve endüstriyel gelişmeye azami ölçüde bağlı olduğu bilgi ve bilime döndüğünde geri kazanacaktır. Yüce Allah kimseye taraf tutmaz; kim çalışır-kazanır, kim öğrenir-geçer, kim yüzme bilir-yüzeye çıkar, kim gelişmeye kendini adamıştır-ilerler ve burada bir ilke olarak vurgulanması gereken dünyanın bu meselelerinde dini mensubiyetin belirleyici bir rol oynamadığı gerçeğidir. Dolayısıyla sırf Müslüman olduğumuz için tüm bu alanlarda maksimum katkı göstermeden ekonomik, teknolojik, endüstriyel vb. alanlarda yükselemeyiz!

Aşağıdaki şekil bu âyetin anlamını açıklamaktadır:

Aynı anlamı birkaç Kur'an âyetlerinde de görmekteyiz. Örneğin Enbiya Suresi'nin 105. âyetinde:

﴿وَلَقَدْ كَتَبْنَا فِي الزُّبُورِ مِنْ بَعْدِ الذِّكْرِ أَنَّ الْأَرْضَ يَرِثُهَا عِبَادِيَ الصَّالِحُونَ﴾ [الأنبياء : ١٠٥]

“Ant olsun! Zikir’den (Tevrat’tan) sonra Zebur’da da “Yere⁹⁵ muhakkak benim iyi kullarım varis olacaktır” diye yazmıştı.”

Bugün Müslümanlar maalesef birçok iç ve dış sorun nedeniyle, başta *casusluk*, *ikiyüzlülük*, *ihamet*, *gıybet*, *manevi zayıflık* olmak üzere kötü davranışlar yanında *ateizm*, *küreselleşme*, *yeni dünya düzeni*, *laiklik*, *oryantalizm*, *evanjelizm* ve *Hıristiyanlık*, *Yehova’nın Şahitlerinin faaliyetlerinin* etkileri sonucu yaşadıkları çeşitli mezhepsel ideolojik bölünmelerden dolayı İslam ümmeti dünyada uygun yönetim düzeyine ulaşamamıştır! Bu durum şaşırtıcı değildir. Çünkü bir liderin dünyayı miras alması ve yönetmesi için iki ana koşulu yerine getirmesi gerekir: *salah* (içsel reform) ve *ıslah* (dış, sosyal, kurumsal reform). “...Yeryüzünün benim iyi kullarıma miras kalacak.” Kur’an âyeti aşağıdaki şekilde daha iyi anlatılmaktadır:

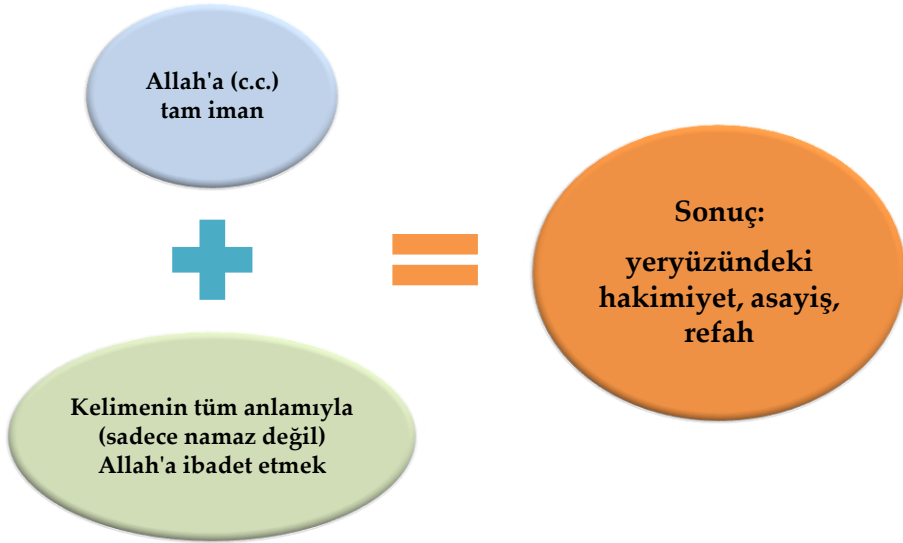
Allah (c.c.) müminlere her zaman ve içtenlikle Allah’a ibadet ederek önceden iyi işler yaparlarsa zafer, yeryüzünde güç, dinin uygulanması, güvenlik ve esenlik vaat eder. Bu anlamı aşağıdaki âyette buluyoruz:

⁹⁵ Müfessirler bu Kur’an âyeti hakkında bazı görüşler bildirmişlerdir ve biz de “iyi kullarıma miras kalacak olan toprakların” bağlamındaki Kur’an âyetinin amacının “ahiretteki Cennet” değil, yeryüzündeki dünya olduğunu ileri süren yoruma katılmaktayız.

﴿وَعَدَ اللَّهُ الَّذِينَ ءَامَنُوا مِنكُمْ وَعَمِلُوا الصَّالِحَاتِ لَيَسْتَخْلِفَنَّهُمْ فِي الْأَرْضِ كَمَا اسْتَخْلَفَ الَّذِينَ مِن قَبْلِهِمْ وَلَيُمَكِّنَنَّ لَهُمْ دِينَهُمُ الَّذِي ارْتَضَى لَهُمْ وَلَيُبَدِّلَنَّهُم مِّن بَعْدِ خَوْفِهِمْ أَمْنًا يَعْبُدُونَنِي لَا يُشْرِكُونَ بِي شَيْئًا وَمَن كَفَرَ بَعْدَ ذَلِكَ فَأُولَٰئِكَ هُمُ الْفَاسِقُونَ ﴿٥٥﴾﴾ [التَّوْر: ٥٥]

“Allah, içinizden, iman edip de salih ameller işleyenlere, kendilerinden önce geçenleri egemen kıldığı gibi onları da yeryüzünde mutlaka egemen kılacağına, onlar için hoşnut ve razı olduğu dinlerini iyice yerleştireceğine, yaşadıkları korkularının ardından kendilerini mutlaka emniyete kavuşturacağına dair vaade bulunmuştur. Onlar bana kulluk eder ve bana hiçbir şeyi ortak koşmazlar. Artık kimler inkâr ederse, işte onlar fasıkların ta kendileridir.” [Nur Suresi: 55]

Konuya ilişkin olarak aşağıdaki şekle bakınız:

Ayet Peygamber'e ve onunla birlikte olan müminlere hitaben vahyolunmuştur. Minkum (منكم) harfi, sayısal sınırlama bildirmez; sadece açıklama içindir. Fetih Suresi'nin sonunda minhum (منهم) harfi bulunduğu gibidir. Allah (c.c.) o surede İslam'ı küfürden koruyacağını,

tıpkı İsrailoğullarına Mısır'ı ve Şam'ı zorbalar (zorbalar) tarafından yok edildikten sonra onlara miras bıraktığı gibi onlara ülkeyi miras bırakacağını, onları hükümdarları yapacağını vaat etti. Aynı zamanda Allah, Müslümanlara seçtiği din olan İslam'ı da galip kılacaktır. Temkin, dinin köklerini güçlendirmek ve salıvermek, korkularını gidereceğime önceden güvence vermektir. Bunun nedeni Muhammed (a.s.) sahabeleri ile Mekke'de on yıl kaldıkları sırada düşmanlardan korkular ve (bir gün korumasız kalamayacakları) Medine'ye hicret ettiklerinde korkudan şöyle dediler: Silahları bırakacağımız gün ne zaman gelecektir? Peygamberimiz (a.s.) silah taşımaya ihtiyaç duymadan çok uzun sürmeyeceğini Müslümanlara bildirerek onlara güvence verdi. Yüce Allah önce onları özgürleştirmek, sonra İslam'ı Doğu'dan Batı'ya yaymak, imparatorlukların zenginliklerini miras almak ve yavaş yavaş tüm dünyayı yönetmek için sözünü yerine getirdi. Sonra maalesef doğru yoldan ayrılarak günah işleyen ve Allah'ın nimetlerini inkâr eden diğer Müslüman nesiller geldi! "Benden sonra hilafet otuz yıl olacak. Sonra Allah, dilediğine güç verir ve hükümdar olur. (O zaman yağma olur, sokak soygunu olur, kan dökülür, haksız yere mal alınır⁹⁶...)" hadisinde tam olarak açıklanan aşağılama durumu meydana gelecek.⁹⁷

Sahabeler yani Peygamber Muhammed'in (a.s.) arkadaşları, Resulullah'ı takip eden ilk nesil idi. Bizim gibi insanlar idi. Yani onlar da bizim gibi yediler, içtiler, ticaret yaptılar. Fiziksel ve duygusal insanlar idi: güç, güçsüzlük, duygular, sevinç, acılık, üzüntü, endişe, can sıkıntısı anlamında... Putperest zalimler (zorbalar) karşısında acizliklerini imanla, sabırla ve umutla yendiler. Allah'ın yardımına güvenerek Muhammed'e (a.s.) "Silahsız, düşmanın ani saldırısından korkmadan, huzur ve güvenlik içinde uyuyacakları günün gelip gelmeyeceğini" diye

⁹⁶ Hadisin parantez içindeki kısmı için İbn Hacer el Askalani'nin *El Kafi al Şafi fi Tahric-i Ehadis al Keşşaf*, s. 203 adlı eserinde şöyle yazmaktadır: Ben bu kısmı rastlamadım, hiçbir yerde bulmadım. Hadisin bu kısmının metinsel olarak bulunamaması konusunda ciddi bir sorun görmüyoruz. Çünkü bahsi geçen bu kötü işler hem İslam tarihinin geçmişinde hem de 20. ve 21. yüzyıllarda da devam ediyor. Dolayısıyla hiçbir çelişki yoktur.

⁹⁷ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 24/55.

sordular. Peygamber (a.s.) işlerin yakında lehlerine döneceğini, dünyayı yöneteceklerini, Arap Yarımadası'nı özgürleştireceklerini ve ardından İslam'ı dünyanın her köşesine yayacaklarını söyleyerek onları rahatlatmıştır. Bu, onların Allah'a olan tam bağlılıkları ve birbirlerine gösterdikleri azami saygı için Allah'ın bir armağanı olacaktır.

Bu, onların Tanrı'ya olan tam bağlılıkları ve birbirlerine gösterdikleri azami saygı için Tanrı'nın bir armağanı olacaktır.

İmtihan ve sıkıntı zamanlarında korku meselesi, kim olursa olsun insanlar için doğaldır. Kur'an'da Allah'ın peygamberlerinin bile bu duyguya sahip oldukları bildirilmektedir.

Aşağıdaki şekil, adil ve başarılı liderliğin önemini göstermektedir.

1.3. Yeryüzünde Güç ve Üstünlük Kazanmanın Yol Haritası

Temkin, liderlik, ıslahat ve dünya mirası hakkında bilgi sahibi olduk. Bu bağlamda yeryüzündeki ıslahat ile ilgili detayları ve *temkin*'in pratikteki uygulamasının doktriner ve metodolojik içeriğini detaylı olarak açıklamak istiyoruz.

Temkin konusunda Müslüman âlimler her zaman yaklaşım, strateji, kavramsal ve metodolojik farklılıklara sahip olmuşlardır. Bunun tek nedeni Allah'ın müminlerin yeryüzündeki yönetimine dair vaadinin ahirette O'nun rızasını kazanarak tam olarak gerçekleşeceğine yönelik vaadidir.

Müminler için çok iyi anlatılmaya değer ve (akademik, dini, aile, sosyal, siyasi) olağanüstü önem taşıdığı için altın harflerle yazılmayı hak eden Nur Suresi'ndeki *temkin* âyetini Prof. Dr. Seyyid Kutub parlak bir şekilde açıklamaktadır! Bütün bunlar, Selefilere yüzyıllardır yaptığı gibi Müslümanların direksiyonu geri alması ve dünyayı onurlu bir şekilde yönetmesi ümidiyle!⁹⁸

Seyyid Kutub, Yüce Allah'ın bu vaadini tekrar tasdik etmektedir. Allah'ın vaadini ertelemesinin Müslümanların sorumsuzluğundan başka bir nedeni olamayacağını, çünkü Allah'ın vaadinin her zaman yerine getirildiğini sözlerine eklemektedir! Allah vaadinden caymaz!

İşte Seyyid Kutub'un açıklaması:

...Allah'ın Muhammed'in ümmetinin mensuplarına vaadi; iman edip salih ameller işleyenleri Allah'ın

⁹⁸ 15 Ağustos 2021 tarihinde, Doha-Katar'daki Amerikan ve Afgan müzakerelerinden sonra (NATO) ittifakına karşı 20 yıllık direniş ve şiddetli mücadeleden sonra, Afganistan'da Taliban ordusu, işgal edilen Afgan Devleti'ni gurur ve cesaretle geri almıştır. Bu zafer için Allah onlara başarı, bereket, güvenlik, yapıcı İslami siyasi, ekonomik, sosyal ve dini bir yönetim nasip etsin. Âmin.

yeryüzü halifeleri yapması, kendileri için seçip beğendiği dini zafere erdirmesi ve korkularının yerini kesin olarak almasıdır. Bu, Allah'ın gerçek vaadidir ve gerçekleşecektir, çünkü Allah vaadinden caymaz!

Aşağıdaki çizelge bunu açıklıyor:

Profesör Kutub, Allah'ın vaadinin garantili ve hak olduğunu anlatmanın yanı sıra, bu mükâfat için fedakârlık gerektiğinin altını çizmektedir! Gerçek hilafet, diye açıklıyor Kutub, derin ve kapsamlı, biçimsel ve temel, dışsal ve içsel, bireysel ve toplumsal reformları öngörür. Yani, her köşesinde, her gözenğinde değişiklik bulunmaktadır. İşte Kutub'un özel olarak söylediği şey şudur:

Bu inancın gerçeği nedir? Ve bu hilafetin gerçeği nedir? Allah'ın vaadinin kendisine göre gerçekleştiği iman hakikati, insanın tüm taahhüdünü içeren devasa bir hakikattir. İman kalpte yer alır almaz; hemen Allah adına çalışma, faaliyet, inşa şeklinde zuhur etmeye başlar. Mümin, Allah'ın rızasından başka bir zevk aramaz. İman, büyük küçük her şeyde Allah'a itaat ve O'na

mutlak teslimiyettir. İman ne ruhta ne de kalpte şehvete (tutkuya) yer bırakmaz! İman, insanı duygulara değil, dinî esaslara, Allah'ın bildirdiği Muhammed'in (a.s.) emirlerine göre yönlendirir. Bu inanç tüm kişileri içermektedir: düşünceler, davranışlar, duygular, eğilimler, arzular, tercihler, hatta bedensel hareketler, ahlak, Tanrı'ya güven, aile ve genel olarak insanlar. Bütün bunlarla ilgili olarak insan, yalnız Allah'a secde eder.

Aşağıdaki şekil, müminin hayatındaki gerçek iman şekillerini göstermektedir:

Aşağıdaki ayrıntılara göre yeryüzünde hilafet ve üstünlüğün gerçekleştirilmesi için pratik ve kapsamlı plan:

Bir bütün olarak insan faaliyetini içerir.

İnsan faaliyetini yönlendirir.

şekliyle

temelinde

inşa

Yüce Allah'ın ilan ettiği peygamberlik platformuna uygun teslimiyet.

büyük küçük her şeyde teslimiyet

Allah'a mutlak teslimiyetle gerçekleşen bir süreç

bunların hepsi Allah rızası için

çalışma

faaliyet

Ardından müfessir ve Profesör Seyyid Kutub, günümüz Müslümanlarının epeyce ihmal ettiği çok önemli bir konuya değinmektedir! Seyyid Kutub bunu şöyle ifade etmektedir: *“İman, Cenâb-ı Hakk’ın emrettiği her şeyi içine alan eksiksiz bir hayat programıdır. Allah’ın emrettiği çerçeve içinde yeryüzündeki büyük emaneti, halifelik ve önderlik emanetini taşımak için şartların yaratılması ve maddi hazırlık, vasıtaların elde edilmesi ve hazırlanılmasıdır.”*

Aşağıdaki şekilde ifade edilen bu hususlar özetlenmektedir:

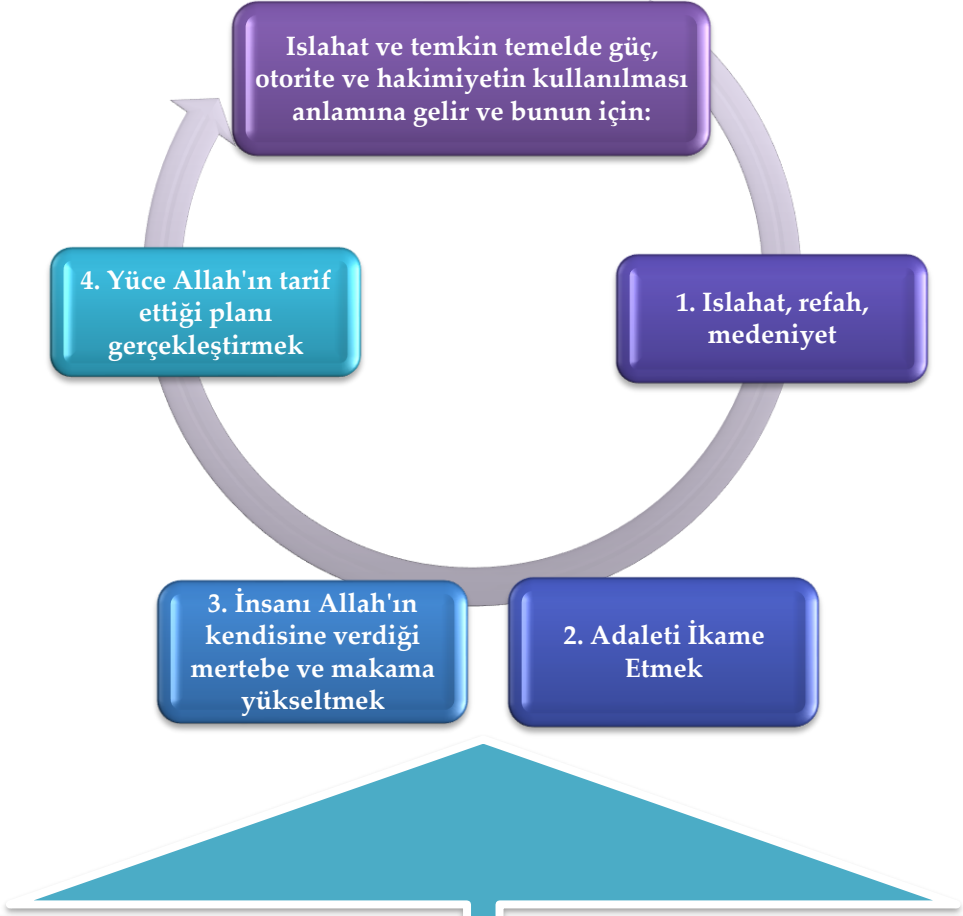
Seyyid Kutub –Allah rahmet eylesin– tarih boyunca hiçbir dünya liderinin yapmadığı bir detayı açıklamaktadır.

Pek çok despot lider ve tiran; liderlik, güç, yönetim ve veraset meselesini insanlara üstünlük ve kötü muamele için bir şans olarak anlamıştır. Bu yüzden halkın talep ve ihtiyaçlarını hiçe sayarak çılgınca, lüks içinde, dizginsiz, kişisel ve maddi çıkarlar

için kamu servetini israf ederek, yok sayarak hükmetmiştir. Bununla ilgili olarak Seyyid Kutub şöyle demektedir: *"...Yeryüzünde hilafet hakikati nedir? Bu sadece güç, demir elle yönetim, güçlünün zayıf üzerindeki egemenliği ve otoritesi anlamına gelmez. Bu unsurlara, ıslah ve genel esenlik işlevinde, programın Allah'ın parametreleriyle gerçekleşmesi, böylece insanlığın bunlara göre yönlendirilmesi, Allah'ın yarattıkları olarak öngörülen mükemmellik düzeyine ulaşması için izin verilir. Yeryüzünde hilafet, yıkıcı değil, yapıcı becerileri temsil eder! Bu dünyada adaleti ve mutluluğu sağlamanın yolu budur!"*

Aşağıdaki iki şekil, Prof. Seyyid Kutub'un söylediklerini örneklendirmektedir:

Şekil 1:

Seyyid Kutub'un ifade ettiği üzere bu müminler, Yüce Allah'ın onlara zafer ve *temkin* sözü verdiği kimselerdir:

"Allah; onlara, Allah'ın dilediği programı uygulayabilmeleri, Allah'ın dilediği adaleti tesis edebilmeleri ve insanlığı takdir edilen mükemmelliğe adım adım ulaştırabilmeleri için daha önce samimi müminlere yaptığı gibi onları da yeryüzünde liderler kılacağını vaat etmiştir."

Şekil 2:

Seyyid Kutub'e göre yukarıda belirtilen kusurlara sahip liderler, yıkıcı ve zalim oldukları için ıslahatı ve *temkin*'i hak etmezler. Bu konu hakkında Prof. Seyyid Kutub'un –Allah rahmet eylesin!– yazdıkları şöyledir:

“Gücü ele geçirip yeryüzünde bozgunculuk çıkarırlar, zulüm işleyenler ve insanı hayvan mertebesine indirenler ise Allah'ın yeryüzündeki halifesi olamazlar. Sanki onlar, bu makamla imtihan edilmişler veya başkaları, ancak Allah'ın bildiği bir hikmetle imtihan edilmişlerdir.”

Ne kadar ileri görüşlü idin Hoca Seyyid Kutub! Yarım asrı aşkın süre önce aramızdan ayrılmış olsanız bile (1966), betimlemelerinizle bugünkü dünyada neler olup bittiğini biliyor gibisiniz! Sanki (Kur'an ilhamı kuşağının ilk âlimlerinin dediği gibi) '*şeffaf bir perdenin ardından gaybı gördünüz*'. Merhum müellif şöyle yazmaktadır: "*...İşte bu, Allah'ın iman edip salih ameller işleyenlere vaat ettiği mükâfattır. Allah; onlara, Allah'ın dilediği programı, Allah'ın sunduğu adaletle yaşamaları, insanlığı Allah'ın gösterdiği mükemmellik yolunda adım adım yönlendirmeleri için, daha önce samimi müminlere yaptığı gibi onları da yeryüzünde liderler kılacağını vaat etmiştir. Ama dünyayı bozmak ve alt üst etmek için iktidara gelenler, zulüm ve zulüm uygulayanlar, insanı hayvan mertebesine düşürenler, işte bunlar asla yeryüzünün halifesi olamazlar! Aslında onlar bu durumu kendileri veya başkaları için bir imtihan olarak görmüşlerdir, Allah en doğrusunu bilir!*"

Temkin konusuna gelince, Prof. Kutub, temkin'in önce kalpte meydana geldiğini iddia etmektedir.

Bugünkü halimiz çok acı vericidir. İslam dininin kurallarında (bireysel, kolektif ve küresel düzeyde!) yaşanan uzaklaşma, İslam'a ve Müslümanlara karşı yapılan açık tehdit ve küresel savaş, yaşanan İslamofobi ve Batı, Siyonist, hatta Arap medyasının da yer aldığı psikolojik ve askeri savaşların ... tek bir ortak paydası vardır: İslam'a ve onun dinamik ilahi programına karşı açık cehalet! Bunun sonucu olarak, Müslüman toplulukta yaşanan iç dalgalanmalar ve dış yansımaları doğrudan etkileyen manevi istikrarsızlıklar da yaşıyoruz. Yaratıcının ve ilahi mesajının azameti ancak İslam'ı okumak, incelemek ve onun

diğerleri tarafından çarpıtılan çarpık imajını düzeltmekle anlaşılır.⁹⁹ İşte Prof. Kutub'un muhteşem tahlili:

“Dinin temkini; kalplerde temkinle, hayat meselelerinde ve idaresinde temkinle olur. İşte Allah onlara, onları yeryüzünde halife kılacağını ve onlar için seçtiği dini pekiştireceğini, yani hâkim kılacağını vaat etmiştir. İslam dini ise İslami yaklaşımı, adaleti, şehvete hâkim olmayı, yeryüzünü (ekosistemi, biyolojik çeşitliliği) korumayı, Allah'ın insanlık için takdir ettiği her güzel şeyden yararlanmayı ve elbette tüm faaliyeti Allah'a vakfetmeyi emreder.¹⁰⁰”

Aşağıdaki şekil bunu açıklamaktadır¹⁰¹:

⁹⁹ Bu konu hakkında Seyyid Kutub, *Mukavvimat et-tesavvuri el-islami, Hasais et-tesavvuri el-islami, Mealim fi et-tarik, el-Mustakbel li-haza ed-din, El-islam ves-selamu el-alemi.*

¹⁰⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 4/2484.

¹⁰¹ Ebu Hayyan, *Tefsir el-bahri el-muhit*, 24/55.

Islahat ve temkin stratejilerini, uygulama şekillerini ve bu ilahi programın yeryüzünde işler hale gelmesinde izlenecek adımları, bu açıklamanın yeterli olduğuna ve en doğrusunu Allah'ın bildiğine inanarak açıklamış bulunuyoruz.

2. KUR'AN PRİZMASINDAN BAŞARILI LİDERLİK ÖRNEKLERİ

Başarılı liderlik modellerine dair birçok Kur'an örneği vardır. Bunlardan biri de Hz. Peygamberimizin bütün alanları kapsayan evrensel modelidir.

Diğerleri ise Süleyman (a.s.) ve Sebe halkı kraliçesi, İslam'ı kabul eden Belkıs örnekleridir. Belkıs, ihtidadan önce Süleyman'ın mektubunu almış; mektubu aldıktan sonra Süleyman'a vereceği cevap konusunda askeri komutanlarına danışmıştır. Onun bu hareketi vizyonu ve öngörüyü yansıtan akıllı bir eylemdir! Bu unsurlar, yani istişare veya dinde bilinen şekli ile şura¹⁰² başarılı liderliğin unsurlarıdır. Belkıs örneğinde, bu, kendisinin ve kavminin dünyada ve ahirette Allah'ın azabından kurtulmuş olması ile uygulamalı olarak kanıtlanmıştır! O zaman askeri komutanların zihniyetine göre davransaydı veya Süleyman'ın talebini reddetseydi veya zorla cevap verseydi, Süleyman'ın (a.s.) olası saldırısına maruz kalabilirdi; yaptığı eylem ile bundan da kurtulmuştur.

¹⁰² Sirre-i Nebevi'deki şura ile ilgili detayları ve zamanımızdaki uygulama şekillerini hakkında Dr. Fahd bin Salih al-Aclani'nin Ehl-i Sünnet Alimleri Birliği web sitesi olan <http://www.rabtasunna.com>'da yer alan "*eş-Şura fi es-siyaseti en-nebeviye*" adlı makalesine bakınız (Son Erişim tarihi: 03.02.2019).

Bir başka Kur'an örneği de Yusuf (a.s.) ve onun ekonomi ve finans alanındaki mükemmel deneyimi ile askeri alanda Zülkarneyn'dir. Objektif nedenlerden dolayı kitabımızda ele alamayacağımız başka örnekler de mevcuttur!

2.1. Muhammed'in (a.s.) Evrensel Liderliği

Askeri, sosyal ve dini alanlarda zirve liderliğin tek örneği şüphesiz Peygamberimiz Hz. Muhammed'dir.

Yüce Allah, peygamberimizi diğer insanlardan, hiçbirinde olmayan özellikler ve erdemlerle ayırmıştır! Allah, insanlara örnek olması için Kur'an'da bildirildiği gibi onu mükemmel ahlak elbisesiyle donatmıştır:

﴿وَإِنَّكَ لَعَلَىٰ خُلُقٍ عَظِيمٍ ﴿٤﴾﴾ [القلم : ٤]

"Sen elbette yüce bir ahlâk üzeresin." [Kalem Suresi: 4]

Aynı zamanda başta Müslümanlar olmak üzere tüm insanlığa karşı merhameti, şefkati ve iyiliği ile öne çıkmıştır. İnsanların kalbine yaklaşım fethetme yeteneğinin sırrı burada yatmaktadır. Peygamber'in (a.s.) sadeliği ve tevazusu, savaşta ve orduda çok önemli konularda bile arkadaşlarına danışacak ve onların fikirlerini alacak kadar ileri gitmiştir. Aşağıdaki âyetler liderliğin bu güçlü unsurlarından bahsetmektedir:

﴿فَبِمَا رَحْمَةٍ مِّنَ اللَّهِ لِنْتَ لَهُمْ وَلَوْ كُنْتَ فَظًّا غَلِيظَ الْقَلْبِ لَانفَضُّوا مِنْ حَوْلِكَ فَاعْفُ عَنْهُمْ
وَاسْتَغْفِرْ لَهُمْ وَشَاوِرْهُمْ فِي الْأَمْرِ فَإِذَا عَزَمْتَ فَتَوَكَّلْ عَلَى اللَّهِ إِنَّ اللَّهَ يُحِبُّ الْمُتَوَكِّلِينَ ﴿١٥٩﴾﴾ [آل

عمران : ١٥٩]

“Allah’ın rahmeti sayesinde sen onlara karşı yumuşak davrandın. Eğer kaba, katı yürekli olsaydın, onlar senin etrafından dağılıp giderlerdi. Artık sen onları affet. Onlar için Allah’tan bağışlama dile. İş konusunda onlarla müşavere et. Bir kere de karar verip azmettin mi, artık Allah’a tevekkül et, (ona dayanıp güven). Şüphesiz Allah, tevekkül edenleri sever.” [Âl-i İmran Suresi: 159]

﴿لَقَدْ جَاءَكُمْ رَسُولٌ مِّنْ أَنْفُسِكُمْ عَزِيزٌ عَلَيْهِ مَا عَنِتُّمْ حَرِيصٌ عَلَيْكُمْ بِالْمُؤْمِنِينَ رَءُوفٌ

رَحِيمٌ ﴿١٢٨﴾ [التَّوْبَةُ : ١٢٨]

“Ant olsun, size kendi içinizden öyle bir peygamber gelmiştir ki, sizin sıkıntıya düşmeniz ona çok ağır gelir. O, size çok düşkün, müminlere karşı da çok şefkatli ve merhametlidir.” [Tevbe Suresi: 128]

Herhangi siyasi, askeri, sivil, eğitim kurumunda herhangi bir projenin ve herhangi bir düzeyde (hatta bir bütün olarak ulus düzeyinde) gerçekleştirilmesindeki en önemli adımlardan biri, başına örnek bir kişinin atanmasıdır. Önder; yüksek erdemlere sahip, iyi eğitilmiş, saf mümin ve Allah’a çok bağlı olmalıdır. Böyle bir liderin olmaması hem dini inancın pratik düzeyinde hem de devlet yönetimi düzeyinde (dinin siyasallaşması) yukarıda bahsettiğimiz sefaletlerin bir sonucu olabilir!

Âlimler, uzmanlar ve danışmanlarla iş birliği içinde böyle bir lider bulmak *Ehl-i Hil ve Akdi*’nin görevidir. Önce onu hazırlar, sonra idari, dini, sosyal, askeri ve devlet sorumlulukları üstlenmesini sağlar.

Sirre’yi veya Peygamber biyografisini, dört *Hülefa-yı Raşidin’in* biyografisini, tarihin ünlü siyasi ve askeri lider ve komutanlarının biyografilerini okuyan herkes, bu tarihi gerçeğin kristalleştirilmiş halini görecektir.¹⁰³

¹⁰³ Cihad Turbani’nin *100 min uzamai ummeti el-Islam gayyeru mecra et-tarih*, basım 10, Dar et-takva, Medine Münevvere 201; Aliya İzetbegoviç, *Avaik en-*

Mu'te Savaşı'nda Hz. Peygamber sırayla komutanları hazırlamıştır. Başlangıçta Zeyd bin Haris'i (r.a) ilk komutan olarak atamış, öldürülmesi durumunda yerine Cafer bin Ebi Talib (r.a.) geleceğini, onun yerine de Abdullah bin Revah'a geçeceğini belirlemiştir. Bundan sonraki komutan, tüm müminlerin ittifak ettiği kişi olacaktır.

Muhammed (a.s.) askeri ve bilimsel açıdan, halkın güvenliği ile müminlerin hayatlarını korumak için diğer toplulukların deneyimlerinden yararlanma olasılığını dışlamamıştır. Peygamber (a.s.) Hendek Savaşı'nda muhterem Sahabe Salman Farisi'nin (r.a.)¹⁰⁴ düşman ordularının (putperestler, Yahudiler ve Arap kabileleri) Medine'ye girmesine engel olmak için Medine'nin çevresine hendekler açma görüşünü esas almıştır. Bu, İranlıların savaşlarında bilinen, Arapların savaşlarında ise pek bilinmeyen bir yöntem idi. Dolayısıyla Hz. Peygamber bu yöntemi uygulamış ve başarılı bir yöntem olduğunu kanıtlamıştır.

Sirre ile ilgili olarak, Fehd bin Salih Aclani'nin *Sirre'yi Şura* açısından ele aldığı bir makalesinde özetlediği başka örneklerle de değinmek gereklidir:

Peygamber (a.s.) diğer savaşlarla ilgili arkadaşlarına da danışmıştır.¹⁰⁵ Peygamber'in (a.s.) arkadaşlarının sadece (seçkin) bir kısmıyla danıştığı durumlar da olmuştur: Örneğin Bedir savaşından sonra Ebu Bekir (r.a.) ve Ömer (r.a.) ile savaş esirleriyle ilgili danışması.

Sahih-i Müslim'de, esirler alındıktan sonra Peygamberimiz (a.s.) Hz. Ebu Bekir ve Ömer'e: Bu esirler hakkında ne

nehdati el-islamiyye – mecmu makalat, Arapçaya çeviren: Ömer Huseyin Spahiq, Doha 1996.

¹⁰⁴ İbn Hişam, *es-Siretu en-nebeviyye*, 3/165.

¹⁰⁵ İbn Hişam, *es-Siretu en-nebeviyye*, 2/258.

düşünüyorsunuz (onlara nasıl davranmalıyım)? Diye sormuştur. Ebu Bekir ona şöyle demiştir: “Ey Allah’ın Resulü, onlar kuzenler ve akrabalar, bu yüzden bence onlar için maddi tazminat almak (bir ücret karşılığında onları serbest bırakmak) kafirlere karşı bizim için de bir güç kaynağı olacaktır. Allah’ın onlara İslam’ı hidâyet etmesi mümkündür!” Sonra Peygamberimiz: “Ya sen, Hattab oğlu, ne düşünüyorsun?” Hz. Ömer: Hayır, ey Allah’ın Resulü, hayır, vallahi! Ebu Bekir’in dediği aklıma yatmıyor. Bence izninizle kafalarını kesmeliyiz. Ali’ye Akile’nin başını, bana ise (Ömer’in akrabası olan) falanın kafasını kesme fırsatı vermelisin. Çünkü onlar müşriklerin başı ve kalbidir!

Peygamber (a.s.) Hendek Savaşı’nın olduğu gün, meyvelerin üçte birini Gatafan kabilesinin liderlerine Medine muhasarasını hafifletmek için verme niyetinde idi. Ama bu konuda Sa’d bin Muaz ve Sa’d bin Ubade’ye danışmak istedi. Peygamber (a.s.) Sa’d bin Muaz’ı davet etti ve görüşünü ona anlattı. Sa’d bin Muaz ise, Peygambere hitaben: “Ey Allah’ın Resulü, biz de onlar gibi eskiden Allah’ı inkâr eder, putlara tapar, Allah’ı bilmez ve ona tapmazdık. O dönemde de Gatafan kabilesi Medine’nin meyvelerinden ancak misafir oldukları zaman veya satın aldıkları zaman yemeye cesaret ederdi.” dedi. Mademki Allah bizi İslam ile şereflendirdi, bize onu hidayet etti ve bizi seninle ve kendisiyle gururlandırdı, onlara mallarımızı mı verelim? Hayır! Vallahi, Allah bizimle onlar arasında hükmünü verinceye kadar onlara kılıçtan başka bir şey vermeyeceğiz!

“O halde öyle olsun, onlarla ilgilenin!”, dedi Peygamber (a.s.).

Sa’d anlaşma mektubunu aldı ve her şeyi sildi.

Diğeri ise, Peygamber’in (a.s.) Hüdeybiye Anlaşması’ndan sonra sahabelerine kurban kesmelerini ve saçlarını tıraş etmelerini emrettiği durumdur. Hiçbiri bu karara saygı

duymamıştır! Peygamber (a.s.) karısı Ümmü Seleme'nin çadırına gitmiş ve bundan ona bahsetmiştir. Ümmü Seleme ona: "Ey Allah'ın Resulü, onların önüne çık ve tek söz söylemeden kurbanını kes ve berberi çağır da seni tıraş etsin!", dedi.

Peygamber (a.s.) öyle davrandı; kimseyle konuşmadan deveyi kurban olarak kesti ve berbere tıraş etmesini söyledi. Onu gören sahabeler gidip kurbanlarını kestiler.

Peygamber (a.s.) için şura veya istişare sadece siyasi bir mesele değildi! Peygamber (a.s.) Aişe (r.a.) meselesi gibi diğer konularda da arkadaşlarına danışmakta idi. Ali ve Usame bin Zeyd'e *Ifk olayı* nedeniyle ondan boşanıp boşanmaması gerektiğini sormuştur. Usame (r.a.) Aişe'nin dürüstlüğüne inandığını söylerken Ali (r.a.) dünyada tek bir kadının kalmadığını, başka kadınların da bulunduğunu söyleyerek Aişe'den boşanmasını tavsiye etmiştir.¹⁰⁶

Kur'an âyetleri ışığında liderlikten bahseden değerli bir araştırmacı, Hz. Muhammed'in aşağıdaki özelliklerini özetleyen özelliklerinden bahseder ki onlar; *üstün ahlakı, ordunun refahını düşünmesi, nezaket ve merhameti, görevleri organize, sistematize etme ve devretme yeteneği, danışma, kararlılık, diğer halkların askeri deneyimlerinden yararlanmadır*¹⁰⁷.

¹⁰⁶ Dr. Aclani'nin "*eş-Şura fi es-siyaseti en-nebevi*" adlı makalesine bakınız. Hz. Muhammed'in (a.s.) Ensar ile dayanışması ile Hüdeybiye Anlaşması için Ümmü Seleme ile Bedir Savaşı danışması hakkında İbn Hişam, *es-Siretu en-nebeviye*, 2/249; 2/258; 3/263.

¹⁰⁷ el-Astal, Muhammed Ahmed, *El-kiyadetu fi dav'i el-ayat el-kur'aniye*, s. 175-178.

Peygamberimizin liderlik yönleri:

2.2. Askeri Alanda Muhammed'in Liderliği

Kur'an âyetleri dikkatlice okununca, askeri savaşa motive eden birinin (savaş moralini bozmadan veya firar etmesine ilka etmeden!), seçkin bir komutan olduğu görülecektir! O, rnek eğitimi bir liderdir! Komutanın savaş alanında bulunması askeri motivasyonu ve morali yükseltir; düşman karşısında yüksek kahramanlığı teşvik eder. Bütün bunlar en yüksek merteye olan Şehit mertebesine ulaşmak işin yapılır. rnek bir liderin tüm bu unsurları Muhammed'in (a.s.) savaş sırasında ve düşmanla karşılaşmadan önce ordu planlanması ve örgütlenmesi faaliyetlerinde görülmektedir. Kur'an'da Şöyle buyurulmaktadır:

﴿وَإِذْ غَدَوْتَ مِنْ أَهْلِكَ تُبَوِّئُ الْمُؤْمِنِينَ مَقْعِدَ لِلْقِتَالِ وَاللَّهُ سَمِيعٌ عَلِيمٌ ﴿١٢١﴾﴾ [آل عمران : ١٢١]

"Hani sen müminleri (Uhud'da) savaş mevzilerine yerleştirmek işin, sabah erken aileden (evinden) ayrılımtın. Allah, hakkıyla işitendir, hakkıyla bilendir." [Âl-i İmran Suresi: 121]

Abdurrahman Sa'd bu âyeti tefsir ederken Şöyle demektedir: *"Ayette geçen "çıkılmak" fiili sadece dışarıya çıkmak demektir, saat belirtmeden, dolayısıyla (sadece) sabah dışarı çıkmak anlamında değildir... Bunun zerine dışarı çıkıp herkes işin kalacağı yeri ve pozisyonu belirlemiştir. Muhammed (a.s.) aslında, askerin ve stratejistin en yüksek figürünü temsil etmektedir (orduya bizzat liderlik eder ve savaşçıların savaş alanındaki konumlarını belirler). Elbette bu, Peygamberimiz'in (a.s.) mükemmel bilgi ve vizyonunun, hassasiyetinin, sağduyusunun, bu yüksek riskli görevleri yerine getirme konusundaki büyük istekliliğinin ve bu görevi bizzat, tam bir*

cesaret ve sorgulanamaz bir bağlılıkla gerçekleştirmesinin bir sonucudur.”¹⁰⁸

İmam Alusi bu âyeti tefsir ederken şöyle demektedir: Bu âyet açıkça Muhammed’e (a.s.) ...”*müminlere tahsis edilmek üzere...*” konum ve tutumları belirlemek ve “...*savaş yerlerini...*” hazırlamak için yazılmıştır.¹⁰⁹

Muhammed (a.s.) ve savaş alanındaki özellikleri, onun imajını takip etme veya benimseme ihtiyacı, anlaşılır bir şekilde, her zamanın ve mekânın koşullarını dikkate alarak, Peygamber Efendimizin (a.s.) cesaretini, kararlılığını ve metanetli tavrını ayırmanın yolunu görüyoruz. Uhud¹¹⁰ ve Bedir¹¹¹ savaşlarında müşriklerin askeri üstünlüğü müminlerinkinden çok daha fazla olduğu zaman, bazı dostları ona: “İsterseniz ya Resulullah vazgeçeriz savaşmaktan” şeklinde önerdikleri zaman O da şu cevabı vermiştir: “Allah’ın vermiş olduğu hüküm varken, zırhını kuşandıktan sonra savaştan vazgeçmek bir peygambere yakışmaz.”

Bu alıntı Peygamber Efendimizin (a.s.) askeri liderlik alanında eşsiz ve benzersiz bir örnek olarak cesaretini, tavrını, kararlılığını ve stratejisini kanıtlamaktadır.

Askerler arasında (ilahi peygamber olan) bir komutan olarak bulunması, askerlerle olan tevazu ve kardeşliği, sevinçte ve kederde beraberliği, göze aldığı riskler ve askerlere verdiği moral, inananları dini davada fedakârlık yapmaya teşvik eden yüksek özelliklerinden sadece birkaçıdır.

¹⁰⁸ Sa’di Tefsiri, 3/121.

¹⁰⁹ Alusi Tefsiri, 3/121.

¹¹⁰ Uhud Savaşı, hicri 3. yılın Şevval ayında meydana gelmiştir. İbn Hişam’ın Sire, 3/23.

¹¹¹ Bedir savaşı, hicri 2. yılın Ramazan ayında meydana gelmiştir. İbn Hişam’ın Sire, 2/249.

Klasik ve modern tarih bize, Haçlı Seferleri ile Selahaddin Eyyubi; Bizanslılar ile Fatih Sultan Mehmed, Avrupa, Balkanlar ve Asya'daki Ortodoks Hıristiyan kralları ile Osmanlı İmparatorluğu'nda Kanuni Sultan Süleyman gibi birçok hayranlık uyandıran askeri liderlik örneği sunmaktadır. İşgalci İtalyanlara karşı Ömer Muhtar'ı, Bosna Hersek'teki Sırp ve Hırvat suçlulara karşı Aliya İzzetbegoviç, Rus zalim işgalcilere karşı Çeçen ve Afgan liderler, Siyonist güçlere karşı Filistin direnişinin bazı önemli figürleri ve Kosova'nın yakın tarihinden seçkin isimlerden Kosova'daki Sırp işgalini sona erdiren Adem Yaşari, Hamëz Yaşari gibi Arnavut direnişinin öncüleri, ardından Kuzey Makedonya'da Arnavut davası için kendilerini feda eden cesur Arnavutlar kişilikler, kötülükle savaşıyor ve dürüst yollarla iyiliği teşvik eden model liderler idi.

Ancak tarih, kirli yollarla (Makyavelci)¹¹² materyalist teorileri, kişisel ve politik amaçlar için her türlü insani ve dini değeri kirletip yok eden (masum insanları ihanet, onursuzluk, ürkütücü cinayetlerle sindirip asimile eden Hitler, Stalin, Şaron, Olmert, Netanyahu, Miloseviç, Enver vb. gibi tanınmış tiranlar gibi) başka bir kategoriye taşımaktadır.

Muhammed'in tavrına ve ileri görüşlü vizyonuna sahip her lider örnek alınmalıdır. Peygamberimizin örnek liderliğinden söz eden âyetler de bilinmelidir.

Kur'an, bu liderliğin özünden bahseden âyetlerle doludur. Muhammed'in (a.s.) savaflara aktif olarak katılması, yoldaşlarına eşlik etmesi, ön saflarda yer alması, savaş alanına korku yayıldığında onları Allah'ın yardımıyla cesaretlendirmesi, dönemde verdiği kararların ayrıntılarını ortaya koyar. Peygamber (a.s.) Allah'ın yardımını; Bedir, Uhud

¹¹² Hamud Abdullah el-Ehnumi, *El-kiyadetu el-ammetu min hilal el-Kur'an el-kerim ve er-Resul el-azim*, s. 1.

ve Hendek savaşlarında yardımlarına koşacak çok sayıda meleğin desteğini hatırlatmış, bu durum askerlerin savaş morallerini ve zafer şevklerini daha da pekiştirmiştir. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُدْعَكُمُ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٥﴾
بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُدْعَكُمُ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٦﴾﴾ [آل عمران : ١٢٤ - ١٢٥]

“Hani sen müminlere, “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.” [Âl-i İmran Suresi: 124-125]

Bu âyetlerden bahsederken, müfessirlerin ayrıntılar (nüzul yeri ve sebebi, Bedir Savaşı veya Uhud Savaşı) konusundaki münakaşalarından kaçınarak, bu âyetlerden aldığımız dersi vurgulamak istiyorum. Peygamber Efendimizin (a.s.) orduda, savaşta askerlere verdiği manevi destek (Allah’ın onlara savaş alanında yardım etmeleri için melekler göndereceği) haberi, sabır, takva ve Allah Teâlâ’ya dua etmekten sonra gelir.

İşte böyle olmuştur. Peygamber’in vaadi yerine getirilmiştir. Yüce Allah azim ve sabır gösteren salih müminlere yardım etmiştir. Tabii bu onların ulu önderleri Muhammed’in (a.s.) varlığı sayesinde. Aksi takdirde, savaşta düşmanların uygulamaları, yani dedikoduların yayılması, münafığın propagandası, belki de müminler kırılacak, zayıf düşecekti. Bu da doğal bir durumdur. Ne de olsa sahabeler herkes gibi insanlardır. Birliği korumak ve savaş morali sağlamak için komutanın savaş alanında fiziksel olarak bulunması vazgeçilmez bir durumdur. Motive edici askeri liderliğin bu detayı asla unutulmamalıdır! Allah en iyisini bilir!

Müfessirlerin bu konudaki görüşleri

Bu noktada motive edici askeri liderlik konusunda Kur'an'ın etimolojisini ele alırken, bu âyetten anlaşılana ilgili âlimlerin görüşlerinin oldukça farklı olduğunu belirtmeliyim!

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمدِّدَ كُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ ءَآلِفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُنزَلِينَ ﴿١٢٥﴾
بَلَىٰ إِن تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمدِّدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ ءَآلِفٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ
مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾﴾ [آل عِمْرَانَ : ١٢٤ - ١٢٥]

“Hani sen müminlere, “Rabbimizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbimiz nişanlı beş bin melek ile size yardım eder.” [Âl-i İmran Suresi: 124-125]

Tartışma; meleklerin müminlere yardım etmek için indiği zamanın Bedir veya Uhud Savaşı esnasında olduğu ve meleklerle yapılan yardımın gerçekleşip gerçekleşmediği konularıdır!

Klasik ve modern müfessirler arasında aşağıdaki görüşe sahip bir grup bulunduğunu tespit ettik:

Âl-i İmran Suresi’ndeki giriş âyeti Uhud Savaşı’ndan ve Peygamber’in (a.s.) sahabelerine (ayette anlatılan) sorusunu sormasından bahsetmektedir.¹¹³

¹¹³ Uhud savaşı hazırlıkları detaylarına dair Maverdi’nin *En-nuket ve el-uyun* adlı tefsiri ile Ebu Suud’un *İrşadu el-akli es-selîm ila mezağa el-Kitabi el-kerîm* adlı tefsirine bakınız.

﴿إِذْ تَقُولُ لِلْمُؤْمِنِينَ أَلَنْ يَكْفِيَكُمْ أَنْ يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِثَلَاثَةِ آفَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُنَزَّلِينَ ﴿١٢٥﴾
 بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمِدَّكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آفَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ
 مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٦﴾﴾ [آل عمران : ١٢٤ - ١٢٥]

“Hani sen müminlere, “Rabbinizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi?” diyordun. Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melekle size yardım eder.” [Âl-i İmran Suresi: 124-125]

Bu görüşe göre meleklerin takviyesi gerçekleşmemiştir; bu, müminler arasında sabır ve takva gibi şartların bulunmamasından kaynaklanmaktadır. Bir diğer ifadeyle şartlar olmadığı sürece şartlandırılmış olay da gerçekleşmemiştir. Bu da meleklerin yardıma gelmesi hadisesidir. Sahabeler (r.a.) düşmanın ganimetine dayanamayıp, Peygamberimizin (s.a.v.) tayin ettiği mevzileri terk etmişler, dolayısıyla Peygamber’in (s.a.v.) emrine uymamışlardı.

İbn Üseymin ise bu âyetin tefsirinde şöyle yazmaktadır: *“Bu âyet Bedir ile ilgili değil, Uhud hakkındadır; çünkü Bedir ile ilgili âyet şartlı şeylerle ilgili değildir:*

﴿إِذْ تَسْتَغِيثُونَ رَبَّكُمْ فَاسْتَجَابَ لَكُمْ أَنِّي مُمِدُّكُمْ بِآفَافٍ مِنَ الْمَلَائِكَةِ مُرَدِّينَ ﴿٩﴾﴾ [الأنفال : ٩]

“Hani Rabbinizden yardım istiyor, yalvarıyordunuz. Allah da: “Ben size ard arda bin melekle yardım ediyorum” diye cevap vermişti.” [Enfal Suresi: 9]

Bu âyet (yani Âl-i İmrân suresindeki âyet) şartlı gelmiştir ve şartlar sağlanmadıkça olay gerçekleşmemiştir. Yani Uhud Savaşı’nda Müslümanlar Allah’ın koyduğu kriterleri yerine getirmemişlerdir. Bu kriterler takva, sabır ve müşriklerin savaş alanında bulunmasıydı. İkincisi, savaş alanında sabırları ve imanları (Allah korkusu) olsaydı,

*o zaman meleklerin ineyeğini; bunlar olmadığı takdirde inmeyeceğini ima eder. Meleklerin inişi; Müslümanların konuşmaları, başarısız olmaları ve günah işlemeleri dolayısıyla Allah'ın onları şart koştuğu şeye layık olmadıkları için gerçekleşmemiştir...*¹¹⁴

Hoca Useymin'in görüşü, eski âlimler İbn Kesir, Fahreddin Razi, Begavi, Maverdi ve Sa'di'nin görüşlerine uymaktadır.¹¹⁵ Onlara göre melek yardımı gelmemiştir.

Konuyla ilgili seçilmiş görüş

Ayetlerin bağlamından ve yaptığımız analizimizden şunu görüyoruz:

- 1) İlahi yardım geldi ve melekler indi. Razi ve diğer müfessirlerin, meleklerin inmediği ve ilahi yardımın gelmediği sonucuna varan “şartlar olmadığı sürece şartlı yerine getirilmedi.” şeklindeki görüşleri, başka kaynaklardan bilindiğinden dolayı biraz gariptir. Bedir Savaşı'nda ve Uhud Savaşı'nda meleklerin indiği ve müşriklerin başlarını uçurduğuna dair deliller (hadisler) vardır. Bu haberler başka müfessirler tarafından da zikredilmiştir.¹¹⁶
- 2) Gerekli şartlar sağlandığında Allah'ın yardımı gelir. Dolayısıyla her ne zaman *sabır, takva, kararlılık, düşmana karşı askeri ve lojistik hazırlık* varsa Allah'ın yardımı gelecektir. Allah Kur'an'da bize şöyle buyurur:

¹¹⁴ İbn Üseymin Tefsiri, 3/128.

¹¹⁵ Sadi, Maverdi, Begavi ile Razi'nin Tefsirlerine bakınız.

¹¹⁶ İbn Aşur, *Et-tahriru ve et-tenviru*, 3/124.

﴿وَأَعِدُّوا لَهُمْ مَا اسْتَطَعْتُمْ مِنْ قُوَّةٍ وَمِنْ رِبَاطِ الْخَيْلِ تُرْهِبُونَ بِهِ عَدُوَّ اللَّهِ وَعَدُوَّكُمْ وَآخَرِينَ
مِنْ دُونِهِمْ لَا تَعْلَمُونَهُمُ اللَّهُ يَعْلَمُهُمْ ۗ وَمَا تُنْفِقُوا مِنْ شَيْءٍ فِي سَبِيلِ اللَّهِ يُوَفَّ إِلَيْكُمْ وَأَنْتُمْ لَا
تُظْلَمُونَ ﴿٦٠﴾﴾ [الأنفال : ٦٠]

“Onlara karşı gücünüz yettiği kadar kuvvet ve savaş atları hazırlayın. Onlarla Allah’ın düşmanını, sizin düşmanınızı ve bunlardan başka sizin bilmediğiniz fakat Allah’ın bildiği diğer düşmanları korkutursunuz. Allah yolunda her ne harcarsanız karşılığın size tam olarak ödenir. Size zulmedilmez.” [Enfal Suresi: 60]

Yukarıda belirtilen kriterler nerede ve ne zaman karşılanırsa karşılanırsa, Allah’ın (c.c.) yardımını gelir ve bu sadece melekler aracılığıyla olmak zorunda değildir! Öyleyse Cenâb-ı Hakk’ın yardımının başka şekilleri de vardır. Düşmanların kendi aralarındaki bölünmeler, iç savaşlar vs. Kur’an’ın bize öğrettiği durumlar Allah’ın müminlere yardım ettiği durumlardır:

﴿قُلْ هُوَ الْقَادِرُ عَلَىٰ أَنْ يَبْعَثَ عَلَيْكُمْ عَذَابًا مِّنْ فَوْقِكُمْ أَوْ مِن تَحْتِ أَرْجُلِكُمْ أَوْ يَلْبَسَكُمْ شِيْعًا
وَيُذِيقَ بَعْضَكُمْ بَأْسَ بَعْضٍ ۗ أَنْظُرْ كَيْفَ نُصَرِّفُ الْآيَاتِ لَعَلَّهُمْ يَفْقَهُونَ ﴿٦٥﴾﴾ [الأنعام : ٦٥]

“De ki: “O, size üstünüzden (gökten) veya ayaklarınızın altından (yerden) bir azap göndermeğe, ya da sizi grup-grup birbirinize düşürmeğe ve kiminizin şiddetini kiminize tattırmaya gücü yetendir.” Bak, anlasınlar diye, âyetleri değişik biçimlerde nasıl açıklıyoruz.” [En’am Suresi: 65]

﴿أَتْلُ مَا أُوْحِيَ إِلَيْكَ مِنَ الْكِتَابِ وَأَقِمِ الصَّلَاةَ إِنَّ الصَّلَاةَ تَنْهَىٰ عَنِ الْفَحْشَاءِ وَالْمُنْكَرِ وَلَذِكْرُ اللَّهِ أَكْبَرُ وَاللَّهُ يَعْلَمُ مَا تَصْنَعُونَ ﴿٤٥﴾﴾ [العنكبوت : ٤٥]

“Bunların her birini kendi günahları yüzünden yakaladık. Onlardan taş yağmuruna tuttuklarımız var. Onlardan o korkunç sesin yakaladığı kimseler var. Onlardan yerin dibine geçirdiklerimiz var. Onlardan suda boğduklarımız var. Allah, onlara zulmediyor değildi, fakat onlar kendilerine zulmediyorlardı.” [Ankebut Suresi: 40]

Allah’ın ordusu nedir ve imkanları nelerdir kimse bilemez, düşünenler için çok güzel bir nasihattir. Bu, âyetin doğru tefsiridir.

﴿بَلَىٰ إِنْ تَصْبِرُوا وَتَتَّقُوا وَيَأْتُوكُم مِّن فَوْرِهِمْ هَذَا يُمْدِدْكُمْ رَبُّكُمْ بِخَمْسَةِ آلَافٍ مِّنَ الْمَلَائِكَةِ مُسَوِّمِينَ ﴿١٢٥﴾﴾ [آلِ عِمْرَانَ : ١٢٥]

“Evet, sabrettiğiniz ve Allah’a karşı gelmekten sakındığınız takdirde; onlar ansızın üzerinize gelseler bile Rabbiniz nişanlı beş bin melek size yardım eder.” [Âl-i İmran Suresi: 125]

Bu, aynı zamanda, ‘sonuç, metnin bağlamından (özel nedenden) değil, genelliğinden çıkarılır.’ Dini kuralından kaynaklanmaktadır.

Sonuç olarak, İmam Tahir bin Aşur’u ve onun zihni zenginleştiren ve ruhu iyileştiren parlak açıklamasını alıntılamağ istiyorum. Bu, Bedir Savaşı’nda meleklerle pekiştirme dediğimiz konuyla ilgilidir. Müellif diyor ki: “Enfal Suresinin dokuzuncu âyet-i kerimesinde Cenâb-ı Hak melek takviyesinden bahsederken: “...bin melek yardım ederim...” buyurur iken, daha sonra Cenâb-ı Hak üç bin, sonra beş bin melek takviyesinden söz eder. Âyetlerin eşleştirilmesi neticesinde Cenâb-ı Hakk’ın önce bin melek yardım sözü vermesine rağmen, diğer melek

takviyesine de açık kapı bıraktığı anlaşılır. Görülüyor ki, düşmanların çokluğu Müslümanları korkutmuştur; bu yüzden Hz. Peygamber “Hani sen müminlere, “Rabbimizin, indirilmiş üç bin melek ile yardım etmesi size yetmez mi? diyordun.” [Âl-i İmran Suresi: 124] Bununla onları daha da güçlendirmek istemiştir. Sonra sabır ve takva sahibi olmaları şartıyla iki bin meleğe söz vermiştir.

Kur’an müfessirlerinin büyük çoğunluğu olan cumhur tarafından hadise bu şekilde yorumlanmıştır ve söz konusu âyetlerin genel bağlamı da budur.

Bedir savaşında meleklerin müminlere yardım için indiği sabittir. Hatta bazı sahabeler melekleri görmüş, bazıları ise müşriklerin kopmuş başlarını görmüşlerdir.¹¹⁷

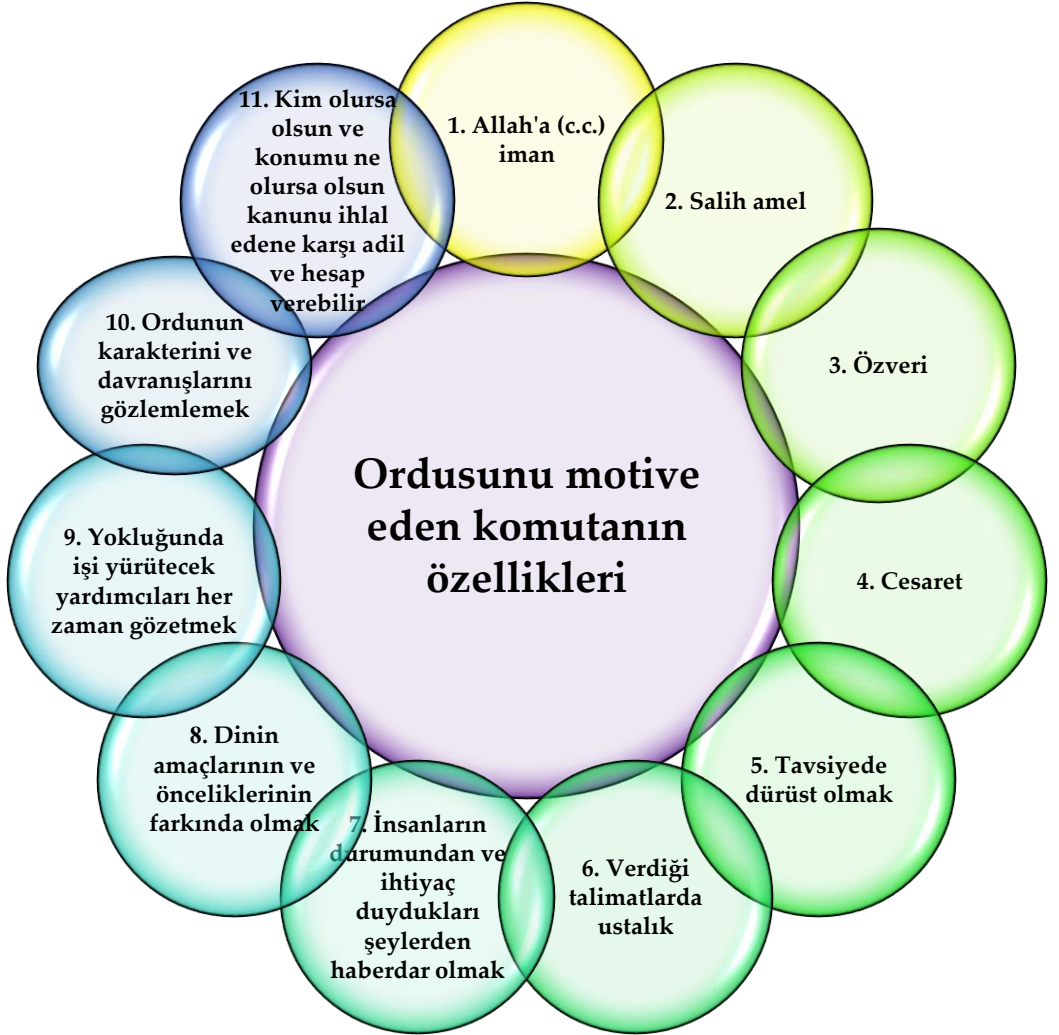
Melekler, müminlerle ilgilenmek için yeryüzüne, savaş meydanına indikleri için “elçi” olarak anılırlar...¹¹⁸

Bu, İmam Tahir bin Aşur’un söz konusu mesele için **en doğru ve en isabetli olduğunu düşündüğümüz görüşüdür**. Allah en iyisini bilir!

Bu ünitenin sonunda, ordu için cesur ve motive edici bir liderin en önemli ve gerekli özelliklerini şema halinde aşağıda özetledik:

¹¹⁷ İbn Hişam, *Es-siretu en-nebeviyye*, 2/274.

¹¹⁸ İbn Aşur, *Et-tahriru ve et-tenvir*, 11/70.

2.3. Maliye Alanında Yusuf'un (a.s.) Liderliği

Kamu maliyesinin idaresinde ve genel olarak ekonomide ender ve başarılı örnekler arasında Hz. Yusuf (a.s.) kıssası gelir. Kıssanın bazı etkileyici bölümleri aşağıda sıralanmaktadır:

- 1) Kralın hizmetkarı ile hapisanede gösterdiği samimiyet ve doğruluk. Bu, Kur'an'ın bize öğrettiğine göre O'na 'salih' unvanını kazandırmıştır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿يُوسُفُ أَيُّهَا الصَّادِقُ أَفْتِنَا فِي سَبْعِ بَقَرَاتٍ سِمَانٍ يَأْكُلُهُنَّ سَبْعُ عِجَافٍ وَسَبْعِ

سُنْبُلَاتٍ خُضْرٍ وَأُخَرَ يَابِسَاتٍ لَّعَلِّي أَرْجِعُ إِلَى النَّاسِ لَعَلَّهُمْ يَعْلَمُونَ ﴿٤٦﴾﴾ [يُوسُفُ : ٤٦]

“(Zindana varınca), “Yusuf! Ey doğru sözlü! Rüüyada yedi semiz ineği yedi zayıf ineğin yemesi, bir de yedi yeşil başakla diğer yedi kuru başak hakkında bize yorum yap. Ümit ederim ki (vereceğin bilgi ile) insanlara dönerim de onlar da (senin değerini) bilirler” dedi.” [Yusuf Suresi: 46]

- 2) İsim ve itibara önem vermek. Bunu, Yusuf'un (a.s.) hakkında yayılan ve hapsedilmesine neden olan suçlamalardan isminin çıkarılmasını krala sunma ricasından anlamaktayız. Böylece insanların onun adaletsiz olmadığını ve akılsızca bir şey yapmadığını bilsinler istemiştir. Bu, şu âyette şu şekilde açıklanmaktadır:

﴿وَقَالَ الْمَلِكُ أَتُتُونِي بِهِ؟ فَلَمَّا جَاءَهُ الرَّسُولُ قَالَ أَرْجِعْ إِلَىٰ رَبِّكَ فَسَأَلَهُ مَا بَأَلِ النَّسْوَةِ

الَّتِي قَطَعْنَ أَيْدِيَهُنَّ إِنَّ رَبِّي بِكَيْدِهِنَّ عَلِيمٌ ﴿٥٠﴾﴾ [يُوسُفُ : ٥٠]

“Kral, “Onu bana getirin” dedi. Elçi, Yusuf'a gelince (Yûsuf) dedi ki: “Efendine dön, ellerini kesen o kadınların derdi ne idi,

diye sor. Şüphesiz Rabbim onların hilesini hakkıyla bilendir.”
[Yusuf Suresi: 50]

İmam Zemaşşeri, bu âyeti tefsir ederek şahsiyetin muhafazasına dair önemli bir ders vermektedir. Bu durumda şöyle demektedir: Asılsız ithamlardan korunmak, istemeden dahil olunabilecek ciddi durumlardan kaçınmak gibi Müslümana farzdır.¹¹⁹

3) Devlet işlerinin iyi yönetimi.¹²⁰ Sırasıyla tarım krizi, buğday, kuraklık ve Mısır sakinleri arasında ortaya çıkacak diğer olası ekonomik krizlerle başa çıkma yollarının başarılı bir şekilde planlanması. Bu planlama ve ölçülü stratejinin başarılı unsurlarını, Yusuf (a.s.) Mısır halkına şöyle bildirmiştir:

- Yedi yıl boyunca sürekli buğday ekimi,
- Tahılı depolamak, nem veya solucanlar nedeniyle bozulma korkusu yüzünden koçanlarda saklamak,
- Buğdayı (insanlar için) ve samanı (hayvanlar için) olmak üzere çift kullanım,
- Buğdayın akılcı kullanımı ve ertesi yıl ekimi için depolanması,
- Çiftçilere kuraklık yıllarının bir an önce son bulması ve bereket zamanının bir an önce gelmesi için umut vererek insanların moralini canlı tutmak.

Bu önemli strateji sadece maddi değil aynı zamanda manevi bir boyuta sahiptir. Yani tahılı muhafaza etmek için atılan adımlara ek olarak Yusuf (a.s.) krizlerin üstesinden gelmede insanları manevi olarak teşvik ve motive etmiştir. Yusuf'un (a.s.) başarılı ekonomik ve tarımsal liderliğini oluşturan bu unsurları, şu âyetlerden öğreniyoruz:

¹¹⁹ Zemaşşeri, *El-keşşaf*, 1/521-522.

¹²⁰ Ebu Hayyan, *Tefsir el-bahri el-muhit*, 24/55.

﴿قَالَ تَزْرَعُونَ سَبْعَ سِنِينَ دَأَبًا فَمَا حَصَدْتُمْ فَذَرُوهُ فِي سُنْبُلِهِ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَأْكُلُونَ ﴿٤٧﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ سَبْعٌ شِدَادٌ يَأْكُلْنَ مَا قَدَّمْتُمْ لَهُنَّ إِلَّا قَلِيلًا مِمَّا تَحْصِنُونَ ﴿٤٨﴾ ثُمَّ يَأْتِي مِنْ بَعْدِ ذَلِكَ عَامٌ فِيهِ يُغَاثُ النَّاسُ وَفِيهِ يَعْرِضُونَ ﴿٤٩﴾﴾ [يُوسُفُ : ٤٧ - ٤٩]

“Yûsuf dedi ki: “Yedi yıl âdetiniz üzere ekin ekeceksiniz. Yiyeceğiniz az bir miktar hariç, biçtiklerinizi başağında bırakın. Sonra bunun ardından yedi kurak yıl gelecek, saklayacağınız az bir miktar hariç bu yıllar için biriktirdiklerinizi yiyip bitirecek. Sonra bunun ardından insanların yağmura kavuşacağı bir yıl gelecek. O zaman (bol rızka kavuşup) şıra ve yağ sıkacaklar.” [Yusuf Suresi: 47-49]

- 4) Planı, zamanında uygulanacağından emin olmak için kimseye emanet etmemek. Nitekim, Yusuf (a.s.) uygulamayı kendine görev edinmiştir.

Ortaya koyduğumuz mesaj şudur: İslam’da bir kimse kendini toplumda bir görev veya önemli bir rol üstlenmeye muktedir görüyorsa, yanlış bir şey yoktur, o işe talip olabilir! Pozisyon ve sorumluluk dini yasaklar arasında sayılmaz, aksine yetenekli bir liderin yarattığı başarılı bir yönetimin yansımalarıdır! Bunu daha iyi anlamak için devamındaki âyete bakmak gereklidir. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿قَالَ اجْعَلْنِي عَلَىٰ خَزَائِنِ الْأَرْضِ ۗ إِنِّي حَفِيظٌ عَلَيْمُ ﴿٥٥﴾﴾ [يُوسُفُ : ٥٥]

“Yusuf, “Beni ülkenin hazinelerine bakmakla görevlendir. Çünkü ben iyi koruyucu ve bilgili bir kişiyim” dedi.” [Yusuf Suresi: 55]

Ayeti tefsir eden imam Kasım şöyle yazmaktadır:

Yusuf (a.s.) (Mısır halkını kurtarmak için) adaletli ve hikmetli davransın diye, Firavun’dan, gelecek kurak yıllar nedeniyle, kendisini yeryüzünün ambarlarına, yani tüm ekinlere gözetmen atmasını söyledi. Sonra Firavun’a işinin ehli olduğunu bildirerek dedi ki: “Ben koruyucuyum ve bu işi

bilenim. Emaneti koruyorum ve bununla nasıl başa çıkacağımı tam olarak biliyorum". Zemahşeri dedi ki: Yusuf (a.s.) kralların, hizmetkarlarında aradıkları iki özelliğten bahsetmiştir: sadakat ve beceri. Yusuf (a.s.); Allah Teâlâ'nın kanunlarını tatbik etmek, hakkı yaşamak, nizam ve adaleti tesis etmek, peygamberin topluma uğrunda gönderildiği gayeye ulaşmak için bu makamla ricada bulunmuştur. Bunu ayrıca kimsenin bu görevi ondan daha iyi yerine getiremeyeceğine inandığı için yapmıştır. Dolayısıyla makamı ün, prestij veya maddi kazanç vb. başka amaçlar için değil, Allah'ın rızası için aramıştır. (Peygamber iken) bir kafirden görev alması, ona haber vermesi ve onun emri altında olması nasıl câiz olur diye sorarsanız, derim ki: Mücahit adlı âlim, Firavun'un İslam'ı kabul ettiğini bildirmişti. Katade adlı âlim ise, bu örneğin, (dürüst) insanın adaletsiz yöneticiden görev almasına izin verildiğine dair bir argüman olarak hizmet ettiğini söylemektedir. Selef-i Salih'in, zalim ve despot liderler ile yöneticiler tarafından yargı görevlerinde atandılar. Eğer bir peygamber veya bir âlim, Allah'ın şeriatına göre hüküm vermenin ve haksızlığı ortadan kaldırmanın, kâfir ve yozlaşmış kralın temkininden başka bir yolu olmadığını bilir ise o zaman buna izin verilir.

Bu âyet aşağıdaki sonuçlara işaret etmektedir:

- Göreve layık kişi olduğuna inanıldığı sürece hakimlik veya diğer devlet görevleri için talepte bulunmak caizdir.
- İnançsız bir lider veya bir zalim kraldan görev kabul edilmesi caizdir.
- Toplum menfaati için kendi kendini övmek caizdir.

- Görevi üstlenenin işinin ehli ve belagat sahibi olması gerekmektedir.¹²¹
- 5) Planların gerçekleştirilmesinde bireysel sorumluluk. İnsanların istek ve problemlerini dinleyerek bunların gecikme veya engel olmadan gerçekleşmesini sağlamanın yanı sıra Yusuf'un (a.s.) kardeşlerinin (yiyecek ve erzak istemek için kendisine gittiklerindeki) örneği gibi muhtaç olanlara güven vermiştir. Bu durum Kur'an-ı Kerim'de şöyle kaydedilmiştir:

﴿وَجَاءَ إِخْوَةُ يُوسُفَ فَدَخَلُوا عَلَيْهِ فَعَرَفَهُمْ وَهُمْ لَهُ مُنْكَرُونَ﴾ [يُوسُفَ : ٥٨]

“(Derken) Yusuf’un kardeşleri çıkageldiler ve yanına girdiler. Yusuf onları tanıdı, onlar ise Yusuf’u tanımıyorlardı.” [Yusuf Suresi: 58]

Yusuf’un liderliği ile ilgili konu ve normlar

Kur’an ve özellikle de İslami hükümler (neyin helal neyin haram olduğu) ile ilgili âyetlerin tefsirinde âlimlerin başı kabul edilen İmam Kurtubî’nin konuya yönelik muhteşem bir açıklaması bulunmaktadır. Bu kafa karıştıran durumu, yani Yusuf’un (a.s.) yöneticilik görevini üstlenmek istemesi konusunu (bunu yasaklayan âyet veya hadislerden hareket ederek) mükemmel bir şekilde çözmeyi başarmaktadır! Söz konusu âyet (Yusuf Suresi: 58) ile Hz. Muhammed’in (a.s.) hadisleri arasında herhangi bir çelişki olmadığı ve söz konusu kişinin gerekli şartları ve kriterleri karşılaması durumunda bir devlet makamına talip olmasına izin verildiği sonucuna varır. İşte İmam Kurtubî’nin sözleri:

¹²¹ Kasimi Tefsiri, 6/191.

Bu âyet-i kerimede dört mesele irdelenmektedir: **İkincisi:** Bazı âlimler şöyle demişlerdir: Bu âyette; vekâlet edilen görevi bilmesi ve kendisine (ve inançlarına) karşı bir itiraz teşkil etmemek şartıyla namuslu kişinin, namussuz kişi veya kâfir kraldan makam yeri kabul etmesine izin verildiğine dair deliller vardır. Ancak, bu makam sayesinde elinden geldiğince durumu düzeltmeye çalışabilir. Makam, zulmeden kişinin seçimine, şehvet ve heveslerine uygun ise o zaman bu makamı kabul etmek caiz değildir... **Üçüncüsü:** âyet-i kerimede, kişinin kendini yetenekli düşündüğü takdirde bir göreve talip olmasının caiz olduğuna dair deliller vardır. Müslim'in Sahih'inde, Abdurrahman bin Semure'nin rivayet ettiği hadis-i şerifte, Hz. Peygamber'in kendisine "Ey Abdurrahman, imaret (güç, otorite) isteme, çünkü sana istediğin gibi verilirse, sana yük olur (Allah'ın yardımı olmadan kalırsın), halbuki (kral tarafından sorulmadan) size bir yük getirildikten sonra (sorumlu bir şekilde) size (Allah tarafından) yardım edilecektir." dediği rivayeti hatırlatılırsa, buna cevabım şu şekildedir:

- Yusuf (a.s.); kendisinden başka kimsenin daha iyi adalet dağıtamayacağı, doğru ayrımları yapamayacağı ve fakirlere yardım edemeyeceği inancıyla bu makamı istemiştir. Yani, bunu farz-ı ayn olarak gördü. Bu, bugün de böyledir. Bir kimse, kendisinden başka kimsenin yapamayacağı şeyleri adaletle uygulayacağını ve başkalarından daha iyi hükmedebileceğini veya iyiliği emredip kötülükten sakındırabileceğini biliyorsa, o zaman Yusuf'un örneğini takip ederek o görevi, makamı talep etmekte kararlı olmalıdır. Kendisinden başka aynı işi yapacak başkası varsa (o da bunu biliyorsa) o zaman o göreve talip olmamak daha iyidir. Bu durumda Hz. Peygamber'in Abdurrahman'a "İmaret arama!" tavsiyesini esas almak gereklidir. Bu da nefsi terbiye etmek için yapılmalıdır.

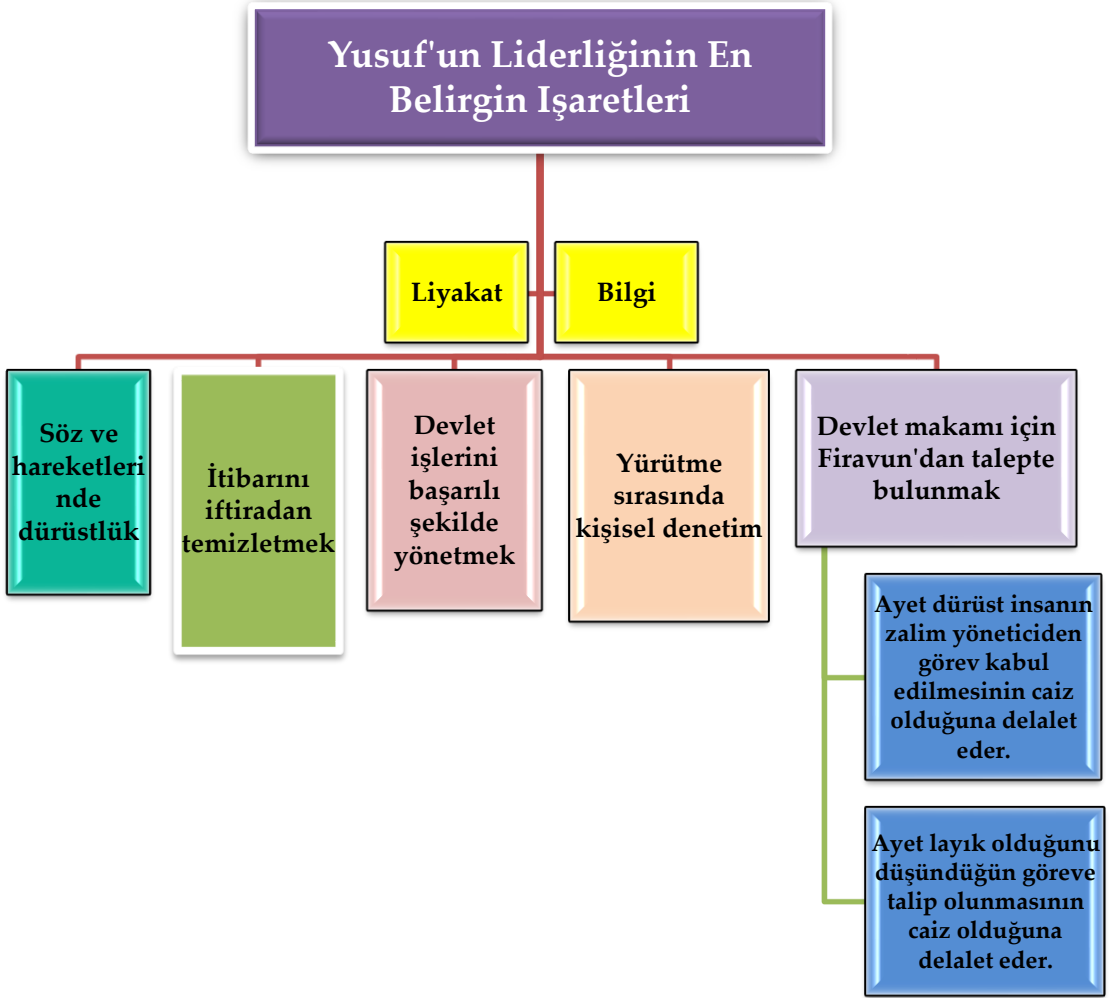
- Yusuf (a.s.) kendini Firavun'a tanıtırken asil bir soydan olduğunu, yakışıklı ve çekici bir fiziğe sahip olduğunu söylememiştir. Bu işe layık olduğunu ve bilgi bulunduğunu söylemiştir. Yani görevi, asil geçmişi ve görünüşü nedeniyle değil, sadakat, bilgi-nitelikleri ve liderlik için özel özellikleri nedeniyle istemiştir.
- O, bu özelliklerini kendisini tanımayanların önünde, yani kendini tanıtmak için ortaya koymuştur. Bu nedenle bu, âyette geçen anlam olarak tasnif edilmemiştir:

﴿فَلَا تُزَكُّوْا اَنْفُسَكُمْ ۗ هُوَ اَعْلَمُ بِمَنْ اَتَقَىٰ﴾ [النَّجْم : ٣٢]

“...Bunun için kendinizi temize çıkarmayın. Çünkü O, Allah'a karşı gelmekten sakınanları en iyi bilendir.” [Necm Suresi: 32], Allah en iyisini bilir!¹²²

¹²² Tefsiru el-Kurtubî, 9/186.

Özetini aşağıdaki şekilde vereceğimiz Yusuf'un (a.s.) başarılı ekonomik ve mali liderlik örneği ile bu bölümü tamamlayacağız:

2.4. Müşavere, Dayanışma ve Motivasyon Alanında Musa'nın (a.s.) Liderliği

Musa'nın kardeşi Harun (a.s.) ile olan anlatısında, bir liderin veya yardımcısının (vekilinin) nasıl seçildiğinin, ona nasıl öğüt ve talimat verildiğinin yani nasihat liderliği alanındaki en güzel örneği görülmektedir.

Kur'an, bu iki peygamber kardeşin kıssasını *A'raf*, *Hûd* ve *Tâhâ* olmak üzere üç surede ayrıntılı olarak ele almıştır.

Kıssa şöyledir;

Musa (a.s.) Allah'tan (c.c.) aileden bir ferdi, daha doğrusu kardeşi olan Harun'u (a.s.) dini veya diğer işlerinde yardımcı olarak kabul edilmesini talep etmiştir. Bunu Kur'an'da geçen Musa'nın (a.s.) şu duasından öğrenmekteyiz:

﴿وَأَجْعَلْ لِي وَزِيرًا مِّنْ أَهْلِي ۚ هَٰرُونَ أَخِي ۖ أَشَدُّ بِهٖٓ أَزْرَىٰ ۗ وَأَشْرِكُهُ فِي أَمْرِي ۗ﴾ [طه : ٢٩ - ٣٢]

"Bana ailemden birini yardımcı yap, Kardeşim Hârûn'u. Onunla gücümü artır. Onu işime ortak et." [Taha Suresi: 29-32]

Yüce Allah, Musa'nın (a.s.) duasına icabet etmiş, arzusunu yerine getirmiştir. Harun'u (a.s.) onun yardımcısı, yani bir peygamber yapmıştır.

Müfessirler, Cenâb-ı Hakk'ın Yahudileri Firavun'dan kurtarıp yeryüzünün halifeleri yaparak onlara iyiliğini tamamladığı görüşündedirler. O da dini inançlarının kanun ve normlarını içeren bir kitabın vahyedilmesi idi. Allah ile görüşmek için hazırlanmak üzere Musa'ya (a.s.) oruç tutmaya emredilen otuz geceye on gece daha artarak kırk geceyi tamamlamıştır. Musa (a.s.) Allah'tan Kitap'ı (Tevrat) kabul etmeye böyle hazırlandı.

Bu süre içinde de insanların Musa'ya (a.s.) karşı sevgilerinin artarak özlem duygusu uyandıracağını ümit edilmekte idi. Musa (a.s.), Allah (c.c.) ile buluşmaya gitmeden önce toplumun kendisine karşı beslediği bağlılığı ve saygısı nedeniyle Harun'u (a.s.) Allah'ın yolunu takip etmek, yanlış yollara sapmamak üzere başlarına vekil olarak tayin etti.¹²³

Bu olay Kur'an-ı Kerim'de *Araf Suresinde* şu şekilde anlatılmaktadır:

﴿وَوَاعَدْنَا مُوسَى ثَلَاثِينَ لَيْلَةً وَأَتَمَمْنَاهَا بِعَشْرِ فِتْمَ مِيقَاتٍ رَبِّهِ ۚ أَرْبَعِينَ لَيْلَةً وَقَالَ مُوسَى لِأَخِيهِ هَارُونَ أَخْلُفْنِي فِي قَوْمِي وَأَصْلِحْ وَلَا تَتَّبِعْ سَبِيلَ الْمُفْسِدِينَ ﴿١٤٢﴾﴾ [الأعراف : ١٤٢]

“Mûsâ'ya otuz gece süre belirledik, buna on (gece) daha kattık. Böylece Rabbinin belirlediği vakit kırk geceye tamamlandı. Mûsâ, kardeşi Hârûn'a “Kavmim arasında benim yerime geç ve yapıcı ol. Sakın bozguncuların yoluna uyma!” dedi.” [Araf Suresi: 142]

Böyle de oldu. Yüce Allah, Musa (a.s.) ile Allah'ın azametina layık şekilde konuştu. Şu iki âyet bize bunu anlatıyor:

﴿وَلَمَّا جَاءَ مُوسَى لِمِيقَاتِنَا وَكَلَّمَهُ رَبُّهُ وَقَالَ رَبِّ أَرِنِي أَنْظُرْ إِلَيْكَ قَالَ لَنْ نَرْنِي وَلَكِنِ أَنْظُرْ إِلَى الْجَبَلِ فَإِنِ اسْتَقَرَّ مَكَانَهُ فَسَوْفَ نَرْنِي فَلَمَّا تَجَلَّى رَبُّهُ لِلْجَبَلِ جَعَلَهُ دَكًّا وَخَرَّ مُوسَى صَعِقًا فَلَمَّا أَفَاقَ قَالَ سُبْحَانَكَ تُبْتُ إِلَيْكَ وَأَنَا أَوَّلُ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٤٣﴾﴾ [الأعراف : ١٤٣]

“Mûsâ, belirlediğimiz yere (Tûr'a) gelip Rabbi de ona konuşunca, “Rabbim! Bana (kendini) göster, sana bakayım” dedi. Allah da “Beni (dünyada) katiyen göremezsin. Fakat (şu) dağa bak, eğer o yerinde durursa sen de beni görebilirsin.” dedi. Rabbi, dağa tecelli edince onu darmadağın ediverdi. Mûsâ da baygın düştü. Ayılınca, “Seni

¹²³ Sadi Tefsiri, 1/587.

eksikliklerden uzak tutarım Allah'ım! Sana tövbe ettim. Ben inananların ilkiyim" dedi." [Araf Suresi: 143]

﴿وَرُسُلًا قَدْ قَصَصْنَاهُمْ عَلَيْكَ مِنْ قَبْلُ وَرُسُلًا لَمْ نَقْضُصْهُمْ عَلَيْكَ وَكَلَّمَ اللَّهُ مُوسَى تَكْلِيمًا ﴿١٦٤﴾﴾

[النِّسَاء : ١٦٤]

"Daha önce kıssalarını sana anlattığımız peygamberler gönderdik. Anlatmadığımız (nice) peygamberler de gönderdik. Allah, Mûsa ile de doğrudan konuştu." [Nisa Suresi: 164]

Allah (c.c.) ile Musa (a.s.) arasında geçen konuşmanın detayları *Kasas*, *Tâha* ve *Nâziat* surelerinde anlatılmaktadır. Bu, büyük ölçüde tarihsel yönü olan bir Kur'an gerçeğidir.

Kıssada anlatılan, Harun (a.s.) bir peygamber olmasına rağmen, Musa'nın (a.s.) kendisine yokluğunda nasıl davranacağını, işleri nasıl yöneteceğini tavsiye etmesidir. Bu davranışının ardında yatan nedenler şunlardır:

- Müslüman, Müslümana sağlam tavsiyelerde bulunur; nasihat etmek Müslümanlar arasında bir farzdır.
- Musa'nın (a.s.) İsrailoğulları ile tecrübesi vardı ve onların karakterlerini biliyordu. Bu yüzden Harun'u (a.s.) onların tuzağına düşmemek ve zalimlerin yolundan sakınmakla görevlendirmiştir.

Öte yandan Harun (a.s.) kendisine verilen bu nasihati reddetmemiş, aksine nezaketle kabul etmiştir. Çünkü iyi bir nasihati ancak kötü ruhlar, kibirli ve kompleksli mağrur kişiler reddederler.

Musa'nın (a.s.) tavsiyesinin özü olarak kabul edilen iki önemli şeye odaklandığı için maksimum etki elde etmiştir:

- 1) Düzen ve disiplini sağlamak ve
- 2) Baş belası fesatçıların yolundan sakınmak.

Musa'nın (a.s.) Allah (c.c.) ile görüşmeye gidince yokluğunda yetkilerini kardeşi Harun'a (a.s.) devretmesi, liderlik makamını tüm hak ve yetkileri ile kullanmak için tam yetki vermek anlamındadır. Bu durumun doğal bir neticesi olarak düzen ve uyumu sağlamak için her hakkı kullanmak ve her adımı atmak Harun'un hakkıydı.

İsrailoğullarının buzağıya tapınmada karşılık bulan sapkınlığı, onları yönlendiren bir önderin veya vekilinin bulunmamasının sonucuydu.

Harun (a.s.) ya da bu bölümde ilgilendiğimiz konu açısından ifade ettiğimiz üzere ana lider; düzeni sağlamak ve sorun çıkaranların yoluna çıkmamak için herhangi bir işe girişmez, tam olarak güç kullanmaz. Durumu zorlamak yerine liderin dönüşünü bekler. Çünkü ona göre bu durumda yapılacak en iyi eylem budur.

O'nun kayıtsızlığı İsrailoğullarıyla uzlaşması anlamına gelmemektedir! Allah korusun! Harun (a.s.) onları durdurmak için elinden geleni yapmış, yaptıklarının büyük bir günah olduğu konusunda onları uyarmıştır; ancak tarihsel olarak Yahudiler hakkında bilindiği üzere (huysuz insanlar ve çatışma kışkırtıcıları olduklarından dolayı) İsrailoğulları onu dinlememişlerdir. Hatta yaptıkları saygısızlık o kadar büyüktür ki onu öldürmek bile istemişlerdir! Musa ile Harun (a.s.) arasındaki bu acı sahne ve Yahudilerin ürkütücü eylemi Kur'an'da şu şekilde bildirilmektedir:

﴿وَلَمَّا رَجَعَ مُوسَىٰ إِلَىٰ قَوْمِهِ غَضْبَانَ أَسِفًا قَالَ بِئْسَمَا خَلَفْتُمُونِي مِن بَعْدِي ۖ أَعْجَلْتُمُ أَمْرَ رَبِّي ۚ وَأَلْقَى الْأُلُوحَ وَأَخَذَ بِرَأْسِ أَخِيهِ يَجُرُّهُ إِلَيْهِ ۚ قَالَ ابْنَ أُمَّ إِنَّ الْقَوْمَ اسْتَضَعُّوْنِي وَكَادُوا يَقْتُلُونَنِي فَلَا تُشْمِئْتَنِي بِالْأَعْدَاءِ وَلَا تَجْعَلْنِي مَعَ الْقَوْمِ الظَّالِمِينَ ﴿١٥٠﴾ [الأعراف : ١٥٠]

“Mûsâ, kavmine kızgın ve üzgün olarak döndüğünde, “Benden sonra arkamdan ne kötü işler yaptınız! Rabbinizin emrini beklemeyip acele mi ettiniz?” dedi. (Öfkesinden) levhaları attı ve kardeşinin saçından tuttu, onu kendine doğru çekmeye başladı. (Kardeşi) “Ey anam oğlu” dedi, “Kavim beni güçsüz buldu. Az kalsın beni öldürüyorlardı. Sen de bana böyle davranarak düşmanları sevindirme. Beni o zalimler topluluğu ile bir tutma.” [Araf Suresi: 150]

Musa (a.s.) lider olarak haklarından dolayı şekilde bahsetmiştir. Bu, diğer haklarının yanı sıra, kötü bir şeyi önlemek için gerekirse güç kullanma hakkına sahip olduğu anlamına gelmektedir. Musa (a.s.) görevini hakkıyla yerine getirmediğini düşünmüş ve Harun’un (a.s.) İsrailoğullarının haksız eylemleri ve yol açtığı büyük kargaşa nedeniyle kardeşini azarlamaya karar vermiştir. Harun’un tutumu, yeryüzünde *ıslah* (düzeni sağlamak) emri ile tamamen çelişmektedir.

Müfessirler (bu iki şerefli Peygamber arasında geçen) bu olayı farklı şekillerde ele almışlardır. Tanınmış müfessirlerden Reşit Rıza’nın *Tefsirü’l-Menar*’daki yorumunu bu bağlamda seçeceğiz. O şöyle yazmaktadır: *“Ayetin anlamı şudur: Ey abim, beni sert bir şekilde azarlamakta acele etme! Çünkü ben insanlara nasihat etmek ve onları kötülüklerden alıkoymak için her türlü imkândan mahrum kalmıştım. Beni küçük gördüler, yok saydılar, nasihat ve emirlerime karşı geldiler. Beni öldürmeye bile çalıştılar! O halde beni onların yanında küçük düşürme ve bana zalimler muamelesini yapma. Öyleyse düşmanları bize güldürme ve beni buzağıya tapan (zalimlerle) aynı safta tutma! Konuya ilişkin karar ve tavırlar bu kadardır. Bu, din âlimlerinin ve Ehli Kitap’ın görüş birliğidir.”¹²⁴*

Burada şunu da eklemek isteriz ki; asıl lider resmi olarak herhangi bir vekili bıraktığı takdirde, duruma ve menfaate göre yetkilerin tamamını veya bir kısmını kendisine devretmeli,

¹²⁴ *Tefsir el-Menar*, 9/178.

vekili de mevcut sorunları çözmekte özgür olmalıdır. Aynı zamanda asıl liderin birlik, güven ve desteği doğrultusunda kararlar alınmalıdır. Aksi takdirde vekil atamanın ne anlamı kalır? Vekil bir hata yaparsa asıl lider onu azarlamamalıdır!

Bazı müfessirler, Musa'nın (a.s.) Harun'u (a.s.) azarlamasında biraz sınırı aştığı görüşündedirler. Çünkü Harun (a.s.) görevinden uzaklaşmamış, yemininden dönmemiştir. Kötülüğü durdurmak için elinden gelenin en iyisini yapmış, hatta hayatını riske atmıştır. Eylemleri duruma ve koşullara uygundur. Tepeye çıkıp Musa'ya (a.s.) İsrailoğullarından bazılarının putperest (buzağı tapan) olduğunu haber vermek aklına gelmemiştir. Harun'un (a.s.) –başkanın vekili olarak– masumiyetini kanıtlayan bu durum, Musa'nın (a.s.) kardeşine karşı biraz sert davranmasından pişman olmasına yol açmıştır. Bunun üzerine aldığı Levhaları atmakla Allah'a karşı aceleci davrandığını itiraf ederek kendisi ile Harun (a.s.) adına Allah'tan mağfiret ve rahmet dilemiştir:

﴿قَالَ رَبِّ اغْفِرْ لِي وَلَاخِي وَأَدْخِلْنَا فِي رَحْمَتِكَ وَأَنْتَ أَرْحَمُ الرَّاحِمِينَ﴾ [الأعراف : ١٥١]

“(Mûsâ), “Ey Rabbim! Beni ve kardeşimi bağışla. Bizi kendi rahmetine sok. Sen, merhametlilerin en merhametlisin” dedi.” [Araf Suresi: 151]

Reşit Rıza bu âyeti şu şekilde tefsir etmektedir: “[**Beni affet!**] Harun'la ilgili sert sözlerim ve hareketlerim için, [**Onu bağışla!**] Kendisine yapılabilecek kötü muamele ve cinayet korkusuyla halkı uyarmamakla yaptığı ihmalden dolayı. [**Bizi de rahmetine koy!**] Her şeyin olduğu yerde, bizi onunla ört. “Bizi rahmetine teslim et!” ifade şekli “Bize merhamet et!” ifadesinden daha anlamlıdır. [**Sen Rahman, Affedicisin!**] Allah'ı yüceltmek ve Allah'a ve O'nun bağışlayıcılığına ilave bir iman ifade etmek. Bu durumda dua, Harun'u (a.s.) daha çok sakinleştirmiştir. İki kardeş arasında yaşanacak kötülüğü görmek için

sabırsızlanan düşmanların umutlarını da söndürmüştür. Zemahşeri demiştir ki: Musa (a.s.) bir yandan kardeşini memnun etmesi, diğer yandan da düşmanlarının karşısında kardeşinin tenzih olunması için dua etti. Kardeşine karşı kötü davranışlarından dolayı özür diledi ve vekili olarak görevlerinin ifasındaki eksikliklerden dolayı kardeşi adına Allah'tan özür diledi. Dünyada ve ahirette ebediyen Allah'ın rahmeti altında kalmayı istediler!¹²⁵“

Musa'nın (a.s.) başına gelen sertlik, öfke, (din dışı konularda) muhakeme hatası gibi davranışlar herkesin başına gelebilir. Çünkü Musa da insandır. Yani, yüksek derecede bilginin (zekâ) mevcudiyeti yanılmazlığın garantisi değildir! (Hükümler ve kişisel değerlendirmelerle ilgili) konularda peygamberler bile yanılabilirler; ancak onların durumunda (dini konularda bir hata yaparlarsa) onları düzeltmek için *ilahi vahiy* müdahale eder.

Bu yüzden hatalar yapıyoruz; çünkü insan olarak mükemmel değiliz. Halk olarak yapmamız gereken şey ise kim olursak olalım, ister *kral, cumhurbaşkanı, emir, komutan, yönetici, baba, koca...* olalım, doğru yola dönmek ve yanlış yolda devam etmemektir! *Allah en iyisini bilir!*

Bu durumu mecazi olarak aşağıdaki şekilde özetleyebiliriz:

¹²⁵ *Tefsiru el-Menar*, 9/178.

Harun'un (a.s.) Musa'nın (a.s.) yerine vekil olması

İsrailoğulları dinden döndüler ve buzağıya taptılar.

Musa (a.s.), Harun'u (a.s.) düzeni sağlamakla sorumlu tuttu.

Ayrıca fesatçıların yolunu takip etmemesini de istedi.

Harun (a.s.) tam yetkileri anladı.

Harun (a.s.) görevini ihmal etmedi ve işleri düzene sokmak için hiçbir çabadan kaçınmadı.

Musa (a.s.) düzeni sağlaması ve zalimlerin izinden gitmemesi için verdiği emirleri hiçe saydığını düşünerek kardeşini azarladı.

Sonuç:
Musa'nın (a.s.) liderliği sert idi.

Kur'an bize Musa'nın (a.s.) başka bir liderlik modelini de sunar. O da, askerleri zafer edinene kadar düşman karşısında yenilmez kalmaya teşvik ve motive etmektir.

Musa (a.s.) bir peygamber idi; ancak aynı zamanda da kendi halkından oluşan ordunun komutanı idi. O; halkın acı ve dertlerine ortak olmuş, onlara yürek ve cesaret vermiş, Allah'ın vaat ettiği zaferden dolayı onları tebrik etmiştir. Ordusuna *kutsal topraklara*- Kudüs'e (işgal altındaki Filistin) girmesini söylemiştir. Kur'an, bu kıssada bize şu mesajı vermektedir:

﴿يَقَوْمِ ادْخُلُوا الْأَرْضَ الْمُقَدَّسَةَ الَّتِي كَتَبَ اللَّهُ لَكُمْ وَلَا تَرْتَدُّوا عَلَىٰ أَدْبَارِكُمْ فَتَنْقَلِبُوا

خَسِرِينَ ﴿٢١﴾ [المائدة: ٢١]

“Ey kavmim! Allah'ın size yazdığı kutsal topraklara girin. Sakın ardınıza dönmeyin. Yoksa ziyana uğrayanlar olursunuz!” [Maide Suresi: 21]

Âyette tavsiye ve motivasyonun önemi ortaya koyulmaktadır. Musa (a.s.) Yüce Allah'ın kendilerine vaat ettiği *kutsal topraklarında* zaferler kazanacakları ilan etmiştir, bu kesinlikle gerçekleşecektir.

Bu âyetinin tefsirinde İmam Alusi aşağıdaki ifadeleri kullanmaktadır:

[**Ey halkım! Kutsal Topraklara giriniz...**]: (*Ey kavmim*) çağrısı, (bir önceki âyette olduğu gibi) burada da tekrar edilir. Bu, onlara olan takdiri artırmak için şeref ve hürmet sıfatı ilâve edilerek onları cesaretlendirmek içindir.

[**...Kutsal Topraklar...**]: İbn Abbas (r.a.), Suddi ve İbn Zeyd'in tefsirlerine göre Kudüs'tür. Zucaci'ye göre ise Dımaşk, Filistin ve (bugünkü) Ürdün topraklarıdır. Şirkten arındırılmış oldukları için kutsal topraklar ismi verilmektedir. O topraklar nice Peygamberlere ev sahipliği yapmıştır. Ya da hastalıklardan temiz olduğu için mukaddes

olarak adlandırılmışlardır. Zorbalar tarafından işgal edilmiş olmaları kutsallığını azaltmamaktadır. Neden kutsal olarak adlandırıldığına dair ise farklı görüşler bulunmaktadır. Bazıları buranın kuraklık ve kıtlıktan asla etkilenmediğini ifade etmekte, bazıları ise buranın günahlardan arınmanın gerçekleştiği yer olduğunu düşünmektedirler.

[**..Allah onu sizin için tayin etti...**]: Onu sizin için tayin etti veya taksim etti veya Levh-i Mahfuz'da o arazinin sizin ikametgahınız olacağını yazdı.¹²⁶

Bu âyet aynı zamanda ordu için yol gösterici ve motive edici bir liderliğin, ortak sorun ve kaygıları paylaşmasının, komutanın savaşa aktif katılımının ve zafere teşvikinin gerekliliğini de ifade etmektedir. Bu, Allah Teâlâ'nın toplumsal sorumluluklar yüklediği bütün kimselerin muhatap olduğu tabii bir durumdur.

Bu hükmü günümüze aktaracak olursak bu kuralın devlet başkanının topluluklarına, komutanların askerlerine, ana-babanın çocuklarına, müdürün işçilerine, profesörün öğrencilerine, dekanın akademisyenlerine karşı geçerli olduğunu unutmamak gerekir! Neticede *Allah en iyisini bilir!*

Musa'nın (a.s.) **tavsiye ve motivasyon** liderlik modelinin sonucu olarak, Musa (a.s.) ile kardeşi Harun (a.s.) ve toplumu arasındaki bazı temel dersleri vurgulamak istiyoruz:

¹²⁶ Alusi Tefsiri, 6/106.

Musa'nın (a.s.) liderliğinden alınan dersler:

- *Lider (komutan), önderlik ettiği kişilerin ahlakını ve karakterini bilmelidir; böylece onların beklentilerini hesaba katabilir (Yani, ihanete uğramamak için uyanık, dikkatli olun.)*
- *Nasihat sadece cahillere verilmez. Peygamber olan Harun (a.s.) bile (kişinin gitmediği yoldan, zâlimlerin yolundan men olmak için) nasihat kabul eder.*
- *Komutan, orduya, özellikle de hemşehrilerine karşı nazik ve merhametli olmalıdır. Onların çıkarları ve refahı için tam bir özveri ile çalışmalıdır. Harun (a.s.) sırf insanlara acıdığı için ve olası bir fitnedan korktuğu için buzağıya tapanların fitnelerini bastırmak için güç kullanmamayı tercih etmiştir.*
- *Belirleyici ve önemli kararlar, yardımcı tarafından değil, lider tarafından alınmalıdır.*
- *Müminlerin kalplerinde annenin yeri özeldir. Harun (a.s.) Musa'yı (a.s.) sakinleştirmek için bir annenin oğulları olduklarını hatırlatmıştır.*

2.5. Kur'an'da Kral Liderlik: Süleyman (a.s.), Belkıs ve Talut Örnekleri

Neml Suresi'nde, Kıyamet Günü'ne kadar okunan âyetlerde, peygamber ve kral olan Süleyman'ın (a.s.) ve Belkıs'ın padişah hükümdarlığından, Bakara Suresi'nde ise Talut'un İsrailoğulları ile olan saltanat liderliğinden bahsedilir.

Bu liderliklerin daha açık bir ifadesi için, öncelikle bu Kur'an âyetlerinin genel anlamlarını; ardından âlimlerin (siyasi, ekonomik, askeri, güvenlik gibi değişik alanlarda) yararlanabileceğimiz derslerini açıklayacağız.

Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿لَقَدْ آتَيْنَا دَاوُدَ وَسُلَيْمَانَ عِلْمًا وَقَالَ الْخَمْدُ لِلَّهِ الَّذِي فَضَّلْنَا عَلَىٰ كَثِيرٍ مِّنْ عِبَادِهِ الْمُؤْمِنِينَ ﴿١٥﴾
وَوَرَّثَ سُلَيْمَانَ دَاوُدَ وَقَالَ يَا أَيُّهَا النَّاسُ عَلِمْنَا مَنَاطِقَ الطَّيْرِ وَأُوتِينَا مِنْ كُلِّ شَيْءٍ إِنَّ هَذَا لَهُوَ
الْفَضْلُ الْمُبِينُ ﴿١٦﴾ وَخَاشِعًا لِّسُلَيْمَانَ جُنُودَهُ مِنْ الْحِجِّ وَالْإِنْسِ وَالطَّيْرِ فَهُمْ يُوزَعُونَ ﴿١٧﴾ حَتَّىٰ إِذَا
أَتَوْا عَلَىٰ وَادِ التَّمَلِّ قَالَتْ نَمَلَةٌ يَا أَيُّهَا النَّمْلُ ادْخُلُوا مَسَكِنَكُمْ لَا يَحْطِمَنَّكُمْ سُلَيْمَانَ وَجُنُودُهُ
وَهُمْ لَا يَشْعُرُونَ ﴿١٨﴾ فَتَبَسَّمَ ضَاحِكًا مِّن قَوْلِهَا وَقَالَ رَبِّ أَوْزِعْنِي أَنْ أَشْكُرَ نِعْمَتَكَ الَّتِي أَنْعَمْتَ
عَلَيَّ وَعَلَىٰ وَاوَالِدِي وَأَنْ أَعْمَلَ صَالِحًا تَرْضَاهُ وَأَدْخِلْنِي بِرَحْمَتِكَ فِي عِبَادِكَ الصَّالِحِينَ ﴿١٩﴾ وَتَفَقَّهَ
الطَّيْرُ فَقَالَ مَا لِيَ لَا أَرَى الْهُدْهُدَ أَمْ كَانَ مِنَ الْغَائِبِينَ ﴿٢٠﴾ لَأُعَذِّبَنَّهُ عَذَابًا شَدِيدًا أَوْ لَأَذْبَحَنَّهُ أَوْ
لِيََأْتِيَنِي بِسُلْطَانٍ مُّبِينٍ ﴿٢١﴾ فَمَكَتْ غَيْرَ بَعِيدٍ فَقَالَ أَحَطْتُ بِمَا لَمْ نَحْطُ بِهِ ۗ وَجِئْتُكَ مِنْ سَبَإٍ بِنَا
يَقِينَ ﴿٢٢﴾ إِنِّي وَجَدْتُ امْرَأَةً تَمْلِكُهُمْ وَأُوتِيَتْ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ وَلَهَا عَرْشٌ عَظِيمٌ ﴿٢٣﴾ وَجَدْتُهَا وَقَوْمَهَا
يَسْجُدُونَ لِلشَّمْسِ مِنْ دُونِ اللَّهِ وَزَيَّنَ لَهُمُ الشَّيْطَانُ أَعْمَلَهُمْ فَصَدَّهُمْ عَنِ السَّبِيلِ فَهُمْ لَا
يَهْتَدُونَ ﴿٢٤﴾ أَلَا يَسْجُدُونَ لِلَّهِ الَّذِي يُخْرِجُ الْخَبْءَ فِي السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَيَعْلَمُ مَا تُخْفُونَ وَمَا
تُعْلِنُونَ ﴿٢٥﴾ اللَّهُ لَا إِلَهَ إِلَّا هُوَ رَبُّ الْعَرْشِ الْعَظِيمِ ﴿٢٦﴾ * قَالَ سَنَنْظُرُ أَصَدَقْتَ أَمْ كُنْتَ مِنَ

الْكَذِبِينَ ﴿٣١﴾ أَذْهَبَ بِكَتَبِي هَذَا فَأَلْقَيْهِ إِلَيْهِمْ ثُمَّ تَوَلَّى عَنْهُمْ فَانظُرْ مَاذَا يَرْجِعُونَ ﴿٣٢﴾ قَالَتْ
 يَا أَيُّهَا الْمَلَأُؤَىٰ إِلَيَّ الْكُتُبُ كَرِيمٌ ﴿٣٣﴾ إِنَّهُ مِنْ سُلَيْمَانَ وَإِنَّهُ بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ ﴿٣٤﴾ أَلَا
 تَعْلَمُونَ عَلَيَّ وَأُتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٣٥﴾ قَالَتْ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُؤَىٰ أَفْتُونِي فِي أَمْرِي مَا كُنْتُ قَاطِعَةً أَمْرًا حَتَّىٰ
 تَشْهَدُونَ ﴿٣٦﴾ قَالُوا نَحْنُ أَوْلَا قُوَّةٍ وَأَوْلُوا بِأَسِيسِ شَدِيدٍ وَالْأَمْرُ إِلَيْكِ فَانظُرِي مَاذَا تَأْمُرِينَ ﴿٣٧﴾ قَالَتْ
 إِنَّ الْمُلُوكَ إِذَا دَخَلُوا قَرْيَةً أَفْسَدُوهَا وَجَعَلُوا أَعِزَّةَ أَهْلِهَا أَذِلَّةً وَكَذَلِكَ يَفْعَلُونَ ﴿٣٨﴾ وَإِنِّي مُرْسِلَةٌ
 فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَانَ قَالَ أَتُمِدُّونَنِ بِمَالٍ إِمَّا أَتَيْنَ ۖ إِيَّاهُمْ بِهَدِيَّةٍ فَنَظَرْتُهٖ بِمِ يَرْجِعُ الْمُرْسَلُونَ ﴿٣٩﴾
 اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدِيَّتِكُمْ تَفْرَحُونَ ﴿٤٠﴾ أَرْجِعْ إِلَيْهِمْ فَلَنَأْتِيَنَّهُمْ بِجُنُودٍ لَّا قَبْلَ لَهُمْ
 بِهَا وَلَنُخْرِجَنَّهُمْ مِّنْهَا أَذِلَّةً وَهُمْ صَاغِرُونَ ﴿٤١﴾ قَالَ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُؤَىٰ كَيْفَ يَأْتِيَنِي بَعْرَشِهَا قَبْلَ أَنْ
 يَأْتُونِي مُسْلِمِينَ ﴿٤٢﴾ قَالَ عِفْرِيْتُ مِّنَ الْجِنِّ أَنَا آتِيكَ بِهِ ۖ قَبْلَ أَنْ تَقُومَ مِن مَّقَامِكَ ۖ وَإِنِّي عَلَيْهِ
 لَقَوِيٌّ أَمِينٌ ﴿٤٣﴾ قَالَ الَّذِي عِنْدَهُ عِلْمٌ مِّنَ الْكِتَابِ أَنَا آتِيكَ بِهِ ۖ قَبْلَ أَنْ يَرْتَدَّ إِلَيْكَ طَرْفُكَ ۖ فَلَمَّا
 رَءَاهُ مُسْتَقِرًّا عِنْدَهُ قَالَ هَذَا مِنْ فَضْلِ رَبِّي لِيَبْلُوَنِي ۖ أَأَشْكُرُ ۖ أَمْ أَكْفُرُ ۖ وَمَن شَكَرَ فَإِنَّمَا يَشْكُرُ
 لِنَفْسِهِ ۖ وَمَن كَفَرَ فَإِنَّ رَبِّي غَنِيٌّ كَرِيمٌ ﴿٤٤﴾ قَالَ نَكِّرُوا لَهَا عَرْشَهَا نَنظُرْ أَتَهْتَدِي ۖ أَمْ تَكُونُ مِن
 الدَّالِّينَ لَّا يَهْتَدُونَ ﴿٤٥﴾ فَلَمَّا جَاءَتْ قِيلَ أَهَكَذَا عَرْشُكِ ۖ قَالَتْ كَأَنَّهُ هُوَ ۖ وَأُوَيْبِنَا أَلْئِمَ مِن قَبْلِهَا
 وَكُنَّا مُسْلِمِينَ ﴿٤٦﴾ وَصَدَّهَا مَا كَانَتْ تَتَّبِعُ ۖ مِن دُونِ اللَّهِ ۖ إِنَّهَا كَانَتْ مِن قَوْمِ كَافِرِينَ ﴿٤٧﴾ قِيلَ لَهَا
 ادْخُلِي الصَّرْحَ ۖ فَلَمَّا رَأَتْهُ حَسِبَتْهُ لُجَّةً وَكَشَفَتْ عَن سَاقِيهَا ۖ قَالَ إِنَّهُ صَرْحٌ مَُّرَدٌّ ۖ مِّن قَوَارِيرَ ۖ قَالَتْ
 رَبِّ إِنِّي ظَلَمْتُ نَفْسِي وَأَسْلَمْتُ مَعَ سُلَيْمَانَ لِلَّهِ رَبِّ الْعَالَمِينَ ﴿٤٨﴾ ﴿التَّمْل : ١٥ - ٤٤﴾

“Ant olsun! Biz Dâvûd’a ve Süleyman’a ilim verdik. Onlar, “Hamt, bizi mü’min kullarının birçoğundan üstün kılan Allah’a mahsustur” dediler. Süleyman, Dâvûd’a varis oldu ve, “Ey insanlar, bize kuş dili öğretildi ve bize her şey verildi. Şüphesiz bu, apaçık bir lütuftur” dedi. Süleyman’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı. Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı. Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca, “Ey karıncalar! Yuvalarınıza girin, Süleyman ve ordusu farkına varmadan

sizi ezmesinler” dedi. Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile gülerek dedi ki: “Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih ameller işlemeye sevk et ve beni rahmetinle salih kullarının arasına kat!” Süleyman, kuşlara göz atıp yokladı ve şöyle dedi: Hüdühüd’ü niçin göremiyorum? Yoksa kayıplara mı karıştı? Bana (mazeretini gösteren) apaçık bir delil getirmediğçe kesinlikle onu ağır bir şekilde cezalandıracağım, ya da kafasını keseceğim.” Derken Hüdühüd çok beklemedi, çıkageldi ve (Süleyman’a) şöyle dedi: “Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim. Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden, kendisine her şeyden bolca verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadın gördüm. Onun ve kavminin, Allah’ı bırakıp güneşe taptıklarını gördüm. Şeytan, onlara yaptıklarını süslü göstermiş ve böylece onları yoldan çıkarmış. Bu yüzden de onlar doğru yolu bulamıyorlar. Göklerde ve yerde gizli olanı ortaya çıkaran, sizin gizlediğiniz ve açığa vurduğunuz şeyleri bilen Allah’a secde etmesinler diye (şeytan onları yoldan çıkarmış.) Allah, kendisinden başka hiçbir ilâh bulunmayandır. Büyük Arş’ın Rabbidir. Süleyman, Hüdühüd’e şöyle dedi: “Doğru mu söylüyorsun, yoksa yalancılardan mısın, göreceğiz. Benim şu mektubumu götür onlara at, sonra da yanlarından ayrıl ve ne sonuca varacaklarına bak. Sebe kraliçesi Belkıs dedi ki: “Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup atıldı.” Mektup, Süleyman’dan gelmiştir. O, ‘Bismillahirrahmanirrahim’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir. Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem. Dediler ki: “Biz güçlü kimseleriz ve çetin savaşçılarız. Emir senin. Ne emredeceğini düşün. (Kraliçe Belkıs) şöyle dedi: “Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler. İşte onlar böyle yaparlar. Ben onlara bir hediye gönderip, elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım.” (Elçilerin sözcüsü) Süleyman’ın huzuruna gelince, Süleyman ona şöyle dedi: “Siz beni mal ile desteklemek (ve böylece etkilemek) mi istiyorsunuz?

Oysa Allah'ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır. Fakat hediyenizle ancak siz sevinirsiniz. Sen onlara dön. Ant olsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız." Süleyman, "Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?" dedi. Cinlerden bir ifrit "Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm ve şüphesiz ben, buna güç yetirecek güveni lir biriyim" dedi. Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi. Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: "Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir." Süleyman, "Tahtını tanınmaz hâle getirin. Bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayacaklardan mı olacak?" dedi. Belkıs gelince, "Senin tahtın böyle mi?" denildi. O da "Sanki o! Fakat zaten daha önce bize bilgi verilmişti ve biz teslimiyet göstermiştik" dedi. Daha önce Allah'tan başka taptığı şeyler ona engel olmuştu. Çünkü o inkâr eden bir kavimden idi. Ona "köşke gir" denildi. Köşkü görünce onu (zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleyman, ona "Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür" dedi. Belkıs, "Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsimi zulmetmişim. Şimdi ise Süleyman ile âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum" dedi." [Neml Suresi: 15-44]

2.5.1. Âyetlerin genel tefsiri

*Dünyada Tefsir kitabı çoktur,
Ama Vallahi Zilâl¹²⁷ gibisi azdır.
Gölge ve serinlik istiyorsan,
Zilâl'i al ve ondan ayrılma!*

Din âlimleri işaret ettiği üzere, her müfessir Kur'an'ı yorumlarken kişisel bir metodolojiye sahiptir. Üzerine uzun çalışmalarım olan Prof. Seyyid Kutub'un *Fî Zilâl-i Kur'an* adlı tefsirini,¹²⁸ aşağıda sayılan nedenlerden dolayı referans kaynağı olarak belirliyoruz:

- ✓ Kutub'un büyük müfessir, belagat âlimi, büyük entelektüel, müfessirlerin davetçisi داعية المفسرين ve davetçilerin müfessiri gibi مفسر الدعوة objektif değerlendirmelere mazhar olan kanıtlanmış kişiliği,
- ✓ Kutub'un Kur'an âyetlerini tefsir etmede dinamik, güncel ve kapsayıcı bir metodoloji kullanarak adı geçen ayetleri davet konusunda referans olarak ileri sürmektedir. Kutub'un tefsiri; davetçinin ahlaki, etik, ekonomik, siyasi, entelektüel ve kültürel yönleri ele alır; her şeyden önce ılımlı bir metodolojiyi takip eder ve her türlü aşırılıktan kaçınır.

¹²⁷ Seyyid Kutub'un *Fî Zilâl-i Kur'an* adlı tefsiri.

¹²⁸ Prof. Dr. Hayreddin Hoca, *Fî Zilâl-i Kur'an* adlı tefsiri 1997 yılından bugüne kadar Yüksek Lisans tezi olmak üzere değişik ilmi konferanslarında ve makalelerinde konu edinmiştir.

- ✓ Onun tefsirinin insanlar üzerinde büyük bir tesiri vardır. Onu okuyup doğru anlayanlar bu tesire şahit olmuştur. Okurken sanki bir kitabın değil gerçek bir olayın, bir filmde ya da bir sahnede olduğu gibi detayları birer birer önünüze serilir. Kendinizi tüm bunların bir parçası olarak algılamak fiziksel ve ruhsal gerçeği yaşarken, kendinizi tamamen kaptırdığınız bir duyguya kapılırsınız! Allah en iyisini bilir!

Süleyman, Belkıs ve Talut'un kıssalarındaki liderlik vasıflarının net bir şekilde anlaşılabilmesi için, öncelikle bu liderlik örneklerini genel çerçevede ele almalı ve ardından bu kıssalarda sunulan derslere odaklanmalıyız. Her şeyden önce, Kutub'un Tefsirinden (pratik nedenlerle) bazen başka kelimelerle ifade ettiğimiz veya kısalttığımız çok sayıda alıntıyı yaptığımızı, dipnotlarda ise diğer âlimlerden, klasiklerden ve çağdaşlardan alıntılar yapacağımızı ifade etmeliyiz.

2.5.1.1. İlim, Temkin, Üstünlük ve İlâhî İhsan

Süleyman'ın (a.s.) kıssası burada diğer kıssalara göre daha ayrıntılı bilgi sunmaktadır. Kıssanın başında Allah'ın Süleyman'a (a.s.) verdiği nimetler sayılmaktadır. Bu nimetler ise Allah'ın (c.c.) ona kuşların dillerini öğretmesi vb. sayısız özelliştir. Nihayet Süleyman (a.s.), Cenâb-ı Hakk'a diğer insanlar arasında kendisini seçtiği için şükretmektedir. Ardından cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan eskort veya geçit töreni, bir karıncanın (bu geçit töreninden sakının diye) diğer karıncaları uyarması, karıncanın sözlerinin Süleyman (a.s.) tarafından duyularak verilen her nimetin kendisi için birer imtihan olduğunun farkına varması ve nihayet

Allah Teâlâ'ya bu imtihan için şükretmek ve kendisini muvaffak kılması için yaptığı dua gelmektedir.

Kur'an'da anlatılan kıssada Süleyman'ın (a.s.) Sebe kraliçesi Belkis'a gönderdiği mektup zikredilir. Kraliçe, kavmi ile fazla vakit geçmeden Müslüman olmuş ve Allah'ın Süleyman'a (a.s.) verdiği cinlere, insanlara ve kuşlara boyun eğdirme nimeti karşısında hayrete düşmüştür.

Süleyman (a.s.) bu bölümde kuşların dilini öğrenmenin ve rüzgarları Allah'ın emriyle yönlendirmenin inceliklerini ortaya koymaktadır.

Rivayet şu kinayeye başlar: **“Davud'a ve Süleyman'a ilim verdik...”** Bu, Allah'ın insanlara ikram ettiği ilmin kıymetini, hayırların büyüklüğünü ve âlimlerin diğer müminlerin üzerine üstünlüğünü göstermek içindir. Âyette sunulan bilgi geneldir, hangi bilgi alanıyla ilgili olduğu belirtilmemiştir. Âyet, bilginin Allah'ın bir lütfu olduğunu ve her akıllı insanın bilginin kaynağını bilmek, bilgiyi verene–Yüce Allah'a şükretmek gibi (ahlaki) bir görevi olduğunu anlamamızı sağlar. Bu bilgisini de Bahşeden Allah'ın değer verdiği şeyler için harcamalıdır. İlim, insanı Cenâb-ı Hak'tan uzaklaştırmamalıdır. Bilgi Allah'ı unutturmamalıdır. İnsanı Allah'tan ayıran bilgi; reddedilen, kaynağından ve amacından saptırılmış, birey ve toplum için kısır ve bunaltıcı olan bilgidir. Böylesi bir bilgi, kaynaktan kopuk, istikametten sapmış, yoldan sapmış, yani Allah'tan (c.c.) uzaklaştıran ilim olduğu için ümitsizlik, korku, stres ve yıkım üretir.

İnsanlık ilimde ve bilimde çok ilerlemiş, atomu bile parçalayıp kullanıma sunmuştur. Ancak Allah'ı hatırlatmıyor, yaklaştırmıyorsa insana ne faydası vardır? İnançsız bilim, Hiroşima ve Nagazaki'de olduğu gibi sayısız kurbandan başka,

Doğu'yu ve Batı'yı saran, onu her zaman yıkım ve yok oluşla tehdit eden korku ve terörden başka ne getirmiştir...¹²⁹

Davud'a (a.s.) saltanatla birlikte nübüvvet ve ilim verilmiştir. Ancak Allah'ın kendisine ve oğlu Süleyman'a (a.s.) sadece ihsan ettiği ilimden bahsedilmektedir. Çünkü ilimsiz krallığın kıymeti yoktur... **“Süleyman Davud'un mirasçısı idi...”** Buradaki miras ile kastedilen ilimdir. Çünkü ilim, zikredilerek seçilmeyi hak eden en büyük ve en yüksek değerdir. Süleyman (a.s.) bunu insanlara bu şekilde ifade etmiştir: **“Ey kavmim! Bize kuşların dili¹³⁰ öğretildi ve bize her şey verildi...”** Bu nimetlerin insanlara bildirilmesi aslında Allah'ın ihsan ve faziletlerini göstermek içindir, Süleyman'ın başkaları önünde övünmesi için değil! Kuşların, hayvanların, böceklerin birbirlerini anladıkları bilimsel olarak kanıtlanmış bir dilleri vardır! Bugün bilim ve teknoloji den etkilenen bazı âlimler, Süleyman'ın (a.s.) kuşların

¹²⁹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

¹³⁰ Kur'an müfessiri İbn Aşur, kuşların dilinden ve Süleyman'ın (a.s.) *“bize öğretildi”* sözlerinin sırlarından bahsederken: “Kuşların seslerine dil denmesi, kuşların birbirleriyle iletişim kurdukları anlamına gelmektedir. *“Bize öğretildi.”* cümlesindeki çoğul zamiri, Süleyman'ın (a.s.) tevazu olarak kullandığı bir ifadesidir. Bir diğer ifadeyle, Süleyman'ın gücünün büyüklüğünü göstermek, dolayısıyla halkın önünde kendini daha büyük göstermek ve insanların ondan korkmasıyla açıklanabilir. Bu durum, Muaviye (r.a.) ile Ömer (r.a.) arasında geçen konuşmalar örneğinde olduğu gibi, bazı durumlarda böyle bir şeyi belirleyen gücün doğasından da kaynaklanmış olabilir. Anlatıldığına göre Hz. Ömer (r.a.) Muaviye (r.a.) ile Şam'da tanıştığı zaman şöyle demiştir: Kayserler gibi mi oldun ey Muaviye! Ömer'in (r.a.) bu sözleri ile Muaviye'nin (r.a.) etrafındaki pahalı ve lüks kıyafetlerine, ordunun silah harcamaları ile yaşadıkları lüks hayattan hoşlanmadığını dile getirmiştir. Muaviye (r.a.) ise: “Biz düşmanın önünde duran cephe deyiz ve düşman bundan başka hiçbir şeyden korkmaz.” diye cevap vermiştir. Ömer (r.a.) ona: “Ustaların aldatması (düşmana yapılan) veya bilgililerin içtihadı. Sana ne emrediyorum ne de engel oluyorum.” demiştir. **Böylece Ömer (r.a.) halkı nasıl idare edeceği ve nasıl bir siyaset izleyeceği meselesini Muaviye'nin (r.a.) kendisine havale etmiştir.** 20/237.

ve böceklerin diliyle iletişim kurmasını çağdaş bilimsel yöntemlerle yorumlamak ve Allah'ın verdiği bir mucize olarak değerlendiren dini tefsirden soyutlamak istemektedirler! Bu yüzden ben burada tam olarak mucize konusu üzerinde duracağım!

Yapılan bu tür yorumlar, mucizeyi doğasından uzaklaştırmakta ve onu yalnızca manevi boyutundan ayrılmış bilimsel bir olgu olarak ele almaktadır. Bütün bunlar, manevi dar görüşlülüğün ve sınırlı insan bilgisinin bir sonucudur!

Allah için (c.c.) bir insana kuşların, hayvanların ve böceklerin dilini öğretmek hiç de zor değildir. Süleyman (a.s.) çaba göstermeden ve önceden herhangi bir taahhütte bulunmadan bu yeteneğe sahip olmuştur. Bu bir nimet olmanın yanı sıra aslında bir mucizedir. Mucizenin diğer yönü; cinlerin ve kuşların boyun eğdirilmesi ve tıpkı insan askerler gibi Süleyman'ın (a.s.) ordusunun bir parçası olarak askere alınmasıyla ilgilidir. İtaatkâr kuşlar, diğer kuş türlerinden daha zekidir. Buna delil, Kraliçe'nin ve halkının durumunu anlamayı başaran Hüdüd kuşudur. Ve bu da doğaüstü bir şekilde, bir mucize gibi olmuştur...¹³¹

2.5.1.2. Cinlere, İnsanlara ve Kuşlara Boyun Eğdirmek; Bu Yeteneği Verene Şükretmek

Bu kısa girişten sonra Davud'un (a.s.) varisi olan Süleyman'ın hikayesinin ve Yüce Allah'ın verdiği *bilgi ve üstünlük* nimetlerinin detaylarına geçeceğiz.

¹³¹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

“Süleyman’ın, cinlerden, insanlardan ve kuşlardan meydana gelen orduları onun önünde toplandı.”¹³² Bu, Süleyman’ın (a.s.) cinlerden, insanlardan ve kuşlardan oluşan ordusunun geçit törenidir.

Biliyoruz ki Yüce Allah, Süleyman’a (a.s.) binalar, heykeller ve büyük yemek kapları yapan bir grup cini boyun eğdirmişti. Bu cinler denize dalmışlar; onun söz ve emrine uymuşlardır.

Bütün insanlar Süleyman’ın (a.s.) idaresi altında değildir. Çünkü Süleyman’ın kraliyeti Fırat kıyısına kadar ulaşmaktaydı; yani bugünkü Filistin, Suriye, Irak olarak bilinen alanları aşmamakta idi. Aynı şekilde cinlerin ve kuşların hepsi de onun emrinde değildi.

Devam edelim ... Süleyman (a.s.) kuşları kontrol ederken Hüdühüd’ün kayıp olduğunu görmüştür. Bütün kuşlar onun hükmü altında ve ordusunun bir parçası olsaydı, milyonlarca Hüdühüd, milyarlarca kuş arasında tek bir Hüdühüd’ün yokluğunu dikkat edemez ve “Hüdühüd nerede kaldı, neden yoktur?” diye sormazdı. Yani bu, özel ve seçkin bir Hüdühüd idi. Nitekim, Süleyman’a (a.s.) türü içindeki teslim olan (tek)

¹³² İbn Aşur bu konuyla ilgili olarak şöyle demiştir: “...**Süleyman’ın ordusu cinlerden, insanlardan ve kuşlardan müteşekkildir...**” âyet-i kerimesinde Süleyman’ın ordusunun üç çeşit askerden oluşturulduğu bahsedilmektedir: Gizli güçleri yönlendirmek ve manevi işleri etkilemek üzere cinler; emirleri yerine getirmek, düşmanla savaşmak ve vatani savunmak için insanlar; ek bir parça olarak da haber taşımak ve almak, komutanlar ve astlar arasında mektup teatisinde bulunmak üzere hizmet veren kuşlar... Vez’ sözcüğü (الْوَزْغُ) kastedilmeyenden vazgeçmek demektir, dolayısıyla emir ve yasakları içerir. Yani ordunun emir ve yasaklara göre hareket etmesi gerektiği anlamına gelir. Allah bütün insanları ona boyun eğdirmiştir... Âyet, bize, kralların ordularını bir araya getirmek ve askerlerinin ihtiyaçlarını karşılamak, eksiklerini ve askeri eğitimlerini tamamlamakla yükümlü olduklarını öğretmektedir...20/239.

Hüdhüd olmuş olabilir. Bu da muhtemelen onun özel,¹³³ zekâ seviyesinin de en zeki ve en dindar insanların değerlerine kadar ölçülmesinden kaynaklanmış ihtimali vardır...

“...Hep birlikte düzenli olarak sevk ediliyorlardı...” Bu ise, dağılmaması ve aralarında kaosa neden olmaması için müfrezeler halinde seferber edilmiş ordunun görünümüydü. Bu âyette geçen ifade, seferberlik ve örgütlenme anlamında askeri bir terimdir.

“Nihayet karınca vadisine geldikleri vakit bir karınca şöyle dedi:”:

Bu karınca, vadiye yiyecek arayan karıncaların gözetmeni ve düzenleyicisiydi. Kendi dili ile diğer karıncalarla iletişim kurdu. Karınca onlara dedi ki: “Yuvalarınıza girin ki Süleyman ve ordusu sizi fark etmeden ezmesinler.” Süleyman (a.s.) karıncanın ne dediğini duyup anladı ve Allah’ın bunu anlamasını sağladığı için sevinerek teşekkür etti. Bir karıncanın

¹³³ Tahir bin Aşur şunu yazmaktadır: “Kuşların konuşma yeteneklerini, Süleyman’a (a.s.) vahiy ile öğretilmiştir. Yüce Allah kuşların cıvıdamaları aracılığıyla söylediklerinin veya neler istediklerinin anlamını deşifre etmesini sağlamıştır. Bu bilginin faydası, Süleyman’a (a.s.) sunulan hizmette yatmaktadır. Cenâb-ı Hakk’ın verdiği yeteneklerden dolayı kuşlar diğer hayvanlardan önce âlemde neler olup bittiği anlayabilmektedirler. Kuşların kendi aralarında gördükleri şeyleri duyurmakla, krala ülkeyi yönetmede yardımcı olabilecek özel bir iletişim türleri bulunmaktadır. Süleyman (a.s.) Hüdhüd’ü haber alıp vermek için kullanmıştır. Bazı kuş sesleri, gözlemlerden de bilindiği gibi, erkeğin dişiyeye çağrısıdır; bazıları da biri onları yakaladığında veya saldırdığındaki tehlike uyarılarıdır. Onların suretlerini Yaratıcılarından başkası bilemez. Harflerle eklenmesinden, yani belli bir anlamı olan ve o dili yüzeysel bilen birinin ayırt edemeyeceği bir harfin telaffuzundan ortaya çıkan anlamlara benzerler. Örneğin, Arap dilindeki *daleltu* (ضالَّتْ) ile *zaliltu* (ظالَّتْ) Arapçayı iyi bilmeyen biri tarafından ayırt edilemeyecek şekilde farklı anlamları olan, telaffuzları yakın iki kelimedir. Yüce Allah (c.c.) Süleyman’a (a.s.) vahiy aracılığıyla diğer insanların hiç bilmediği şeyleri de öğretti... “ 20/237.

anlama yeteneğine sahip olduğu¹³⁴ ve diğer karıncaların onun sözünü nasıl anlayıp uygun davrandığını merak etti. Süleyman (a.s.) bunu anlamış ve şöyle demiştir: “*Süleyman, onun bu sözüne tebessüm ile güldü...*” Süleyman (a.s.) için bu sahne büyüleyici idi; hemen kalbiyle bu nimeti ve mucizeyi borçlu olduğu Allah’a dönerek şu duasını etti: “*Ey Rabbim! Beni; bana ve ana-babama verdiğin nimetlere şükretmeye ve razı olacağın salih ameller işlemeye sevk et!*” ...” ***Ey Rabbim!***” bu yakın, doğrudan ve kesintisiz çağrı ile...” *sevk et*” beni uzuvlarla, duygularla, dille, kalple, düşüncelerle, sözlerle, ifadelerle, amellerle, öğütlerle bütünleştir. Bütün gücümü birleştir ki, hepsi senin bana olan iyiliğine şükretmeye hizmet etsin. (Dua edeyim ki:) “...*razı olacağın salih ameller işlemeye...*” Bir iyilik bile, Allah’ın şükreden mümini nimetlendirdiği bir iyiliktir.

Süleyman (a.s.) bu iyiliğin kendisine bir nimet ve Allah’ın bir başka lütfu olduğunu hissetmiştir. “...*beni rahmetinle salih kullarının arasına kat!*” Süleyman (a.s.) salih kullar arasına kabul edilmenin Allah’ın bir rahmeti ve yaptığı iyi ameller için verilen bir bereket olduğunu biliyordu.

¹³⁴ Tahir bin Aşur şöyle yazmaktadır: “...Karıncanın Süleyman’ın adını bilmesine ve “dikkat ediniz, yoksa ezileceksiniz” demesine şaşırılır. Bu Süleyman (a.s.) ve ordusu hakkında merhametli olduklarını ve ruhu olan hiçbir şeye boş yere öldürmediklerini için bir tahmindir. Süleyman’ın (a.s.) kapsamlı merhametine ve adaletine bir işarettir. Karıncanın anladığı bir gerçektir ki Süleyman’ın (a.s.) adaletinin değerini bilerek her alanda uygulanacağı kestirmektir. Bu kıssadan öğreniyoruz ki, bir hükümdar adaleti dağıtıyorsa, o zaman her şeye ve bütün mahlûkata yansır ki bu akıl sahibi olmayan mahlûkların bile anlayabilecekleri bir şeydir. Böylece halkın her işi adalete ve onun esasına göre yürütülür. Ve Allah insanlara misaller getirir. Böylece Süleyman’a (a.s.) vahiy aracılığıyla kuşların dilini anlama imkânını, kendisiyle Allah arasındaki bu sırrı, Allah’a şükretmesi için bir işaret idi. Süleyman (a.s.) şöyle dua etti: “**Allah’ım, bana verdiğin nimetlere şükretmemi ilham et...**” 20/241.

Süleyman (a.s.) mümtaz bir peygamber olduğu hâlde, cinlerin, insanların ve kuşların boyun eğdirilmesi için dua ve yalvarışlarda bulunmuştur. Peygamber olarak seçildiği zaman bile şükürünün Allah'ın (c.c.) istediği mertebe ve fitrata erişememesinden korkuyordu...¹³⁵

2.5.1.3. Sanatsal ve Profesyonel Anlatım Sahneleri

Şimdi kıssanın başkahramanların Hüdhüd ve Sebe kraliçesi Belkıs olduğu kısma geçeceğiz.

Bu bölüm, aşağıdaki sahneleri sunarken anlayabileceğimiz, aralarında sanatsal boşlukların olduğu altı sahneye ayrılmıştır.

Bu anlatımdaki sanatsal sunum, iki yönde mükemmelen şekillendirilmiştir: sanatsal-estetik yön ve dini-duygusal yön. Kıssanın kahramanları cinler, insanlar ve kuşlardır. Bu anlatım kıssadaki ana karakterlerin taşıyıcılarına bir tür ima görevi görür ve kahramanların kişilik özellikleri ve özel niteliklerini ortaya çıkarır: Süleyman'ın (a.s.), Kraliçe Belkıs'ın ve kuklanın kişiliği ile kraliyet süitinin özellikleri. Hikâye aynı zamanda kahramanların farklı koşullardaki psikolojik durumlarını göstermektedir...¹³⁶

Perde I:

Birinci perde açılır...

Süleyman (a.s.) vadiye ulaşır askerlerin yoklamasının tamamlanmasından ve Allah'a

¹³⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

¹³⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

şükretmesine neden olan karıncanın sözlerini dinledikten sonra kuşları kontrol etmiş ve şöyle demiştir: “Hüdhüd kuşunu neden burada görmüyorum, yok mu? Eğer bana ikna edici bir sebep getirmezse, onu şiddetli bir ceza ile cezalandırırım veya onu öldürürüm!” Süleyman büyük ve muhteşem ordusuyla yürüyen kral peygamberdir. Ancak kuşlar yoklamadan geçince, Hüdhüd’ü görmemiştir...¹³⁷

Bu davranıştan Süleyman’ın (a.s.) kişiliğinin üç önemli özelliği bulunduğunu öğreniyoruz. Bunlar; *uyanıklık, kesinlik ve kararlılıktır*. İnsanlar, cinler ve kuşlar olmak üzere üç tür yaratıktan oluşan çok sayıda askerine rağmen, hiçbiri Süleyman’ın gözünden kaçmamaktadır. Sırasıyla ilkinden sonuncusuna kadar kontrol ettiği anlaşılmaktadır. Gururlu, gürültülü ve özet bir şekilde Hüdhüd’ü soruyor: “**Ben neden Hüdhüd’ü burada görmüyorum, yok mu?**” Hüdhüd’ün kralın izni olmadan kayıp olduğunu, mevcut olmadığını herkes anlar. Bu, Süleyman’ın (a.s.) ordu içindeki kaosu dizginlediği andır. Kralın sorusundan sonra bu mesele artık bir sır olmaktan

¹³⁷ Tahir bin Aşur demiştir ki: Ordu içinde kuşlar da vardır. Çünkü kuşların çoğu orduya faydalıdır. Örneğin güvercin mektup taşımacılığı, Hüdhüd su kaynağı bulmak, şahin ve atmaca avlamak için hizmet etmektedir. Hatta şahinler, ordu zor bir bölgede ve yiyecekleri bitmiş ise, askerlere yiyecek götürebilirler. Kuşların kendi işleriyle ilgilenen bir ordusu vardır. Orduya sahip çıkmak, kralın ve şehzadelerin ana hedeflerinden olup örgütlenmeleri ise amaçlarından biridir. Müslüman yöneticiler, tıpkı Ömer’in h. 17. yılında Şam’a gittiğinde yaptığı gibi, halkla ve çalışanlarla bizzat ilgilenmekle yükümlüdürler. Ya da Ömer’in işçilerin başına memur olarak bıraktığı Muhammed bin Mesleme Ensari örneğinde olduğu gibi bu görevi özel bir kişiye verebilirler. Hüdhüd kuşu; güvercin gibi gövdesi olan, parlak ve renkli tüylerle kaplı, uzun ve ince gagalı, başında bir tutam tüyleri olan göçmen bir kuştur. Suyu çok uzaktan fark eder, hatta yerin derinliklerindeyken bile hisseder. Bir yerin üstünde cıvıldarsa, orada su olduğunu anlaşılmaktadır. Süleyman’ın (a.s.) onu askere alması nedeni de budur... 20/245.

çıkıştır. Artık ciddi bir adım atılmazsa askerler için kötü bir bahane olacaktır. Bu sebeple Süleyman (a.s.) izinsiz gaip olan askeri tehdit eder: “...**Onu en ağır şekilde cezalandırırım ya da öldürürüm!**”

Fakat Süleyman (a.s.) zorba bir kral değildir. O bir peygamberdir ve Hüdhüd’ün gerekçesini duymadığı sürece ön yargılı olmak istemez!... İşte salih peygamberin özelliği burada ortaya çıkmaktadır: “**Bana ikna edici bir delil getirmezse...**” Yani, bana iddiasını kanıtlayan ve söz konusu suçtan dolayı cezadan muaf tutulduğuna dair güçlü kanıtlar getirmezse demek istiyor...¹³⁸

Perde II:

Burada perde düşer ve ilk sahne biter. Hüdhüd sadece Süleyman (a.s.) değil, aynı zamanda dikkatli okuyucular için de büyük bir haber ve büyük bir müjde ile gelmiştir. “Uzun sürmedi ve gelen Hüdhüd şu haberi verdi: ‘**Senin bilmediğin bir şey öğrendim ve sana Sebe’den gerçek haberler getirdim**’. Süleyman’ın kararlılığını ve ciddiyetini bilen Hüdhüd, onun hazır bulunmama durumunu değiştirmek ve kralın dikkatini çekmek için şaşırtıcı bir haberle sohbe başlar: “**Senin bilmediğin bir şey öğrendim ve sana Sebe (şehrinden) gerçek bir haber getirdim.**” Halkından veya astlarından biri ona “Senin bilmediğin bir şey öğrendim...” dediğinde hangi kral dinlemezdi ki! Kralın dikkatini çekince, aldığı harika haberin ayrıntılarını açıklamaya başlamıştır. Sebe Krallığı’nın Yemen’deki yarımadanın güneyinde yer aldığını ve bir kadın tarafından yönetildiğini

¹³⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur’an*, 5/2599-2643.

sözlerine ekler:¹³⁹ **“O şehrin halkını yöneten bir kadın gördüm. Her şeye sahiptir ve muhteşem bir tahtı vardır.” “Her şeye sahiptir.”** sözleri, Belkıs’ın büyük gücünden, zenginliğinden ve uygarlık derecesine; gücünden ve maddi mallarından bahsederken **“muhteşem bir tahtı vardı”** sözleri ise Kraliçe’nin muhteşem ve devasa tahtının onun ve ülkesinin sahip oldukları büyük zenginlik, lüks ve endüstriyel gelişmeye işaret etmektedir.¹⁴⁰ Hüdhüd devam etmiştir: **“Onun ve kavminin Allah’a değil, Güneş’e taptıklarını gördüm...”** Hüdhüd, kötülükleri süsleyen ve onları saptıran şeytanın sapkınlığının sebebini şöyle açıklıyor: Böylece onlar, her şeyi bilen Allah’a kullukta hidayete eremezler...¹⁴¹

Bu ana kadar Hüdhüd, kralın henüz kararını vermediği suçlular makamında durmaktadır.¹⁴² Haberin sonunda, kralların Meliki,

¹³⁹ İbn Aşur’a göre: **“...Her şey ona verildi...”** âyetinin manası şudur: Devlet işlerinde her hayra kavuşmuştur. Buradaki genelleme iki yönden benzerlik içermektedir ve tıpkı Süleyman’ın (a.s.) **“...Her şey bize verildi...”** demesi gibi kralların istedikleri her şey olan zenginlik, ordu ve dünya yönetiminin kendine verildiği anlamındadır...20/249.

¹⁴⁰ Tahir bin Aşur dedi ki: *“Süleyman’a (a.s.) söylenen bu söz, siyâsî coğrafyanın esaslarını, ülkesinin niteliklerini, dinleri, devletin (örgütsel) karakteri ve zenginleri olmak üzere her şeyi özetlemiştir...”*, 20/249.

¹⁴¹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur’an*, 5/2599-2643.

¹⁴² İbn Arabî’nin *“Ahkam el-Kur’an”* adlı kitabında şöyle yazmaktadır: Birinci Mesele âyetin **“Doğru söyleyip söylemediğini göreceğiz”** kısmı, Süleyman’ın (a.s.) af dilediği ve akıl yürütmeyi Allah’ın çok sevdiği bir iş olduğu için Hüdhüd’ü cezalandırmadı. Allah (c.c.) bunun için peygamberleri toplumlara göndermiştir. Bu şekilde hareket etmek ve kendini haklı çıkaranları cezalandırmamak hükümdarın görevidir. Ama Hüdhüd’ün Süleyman’a (a.s.) **“Senin bilmediğin bir şey öğrendim. Sebe’den sana sağlam bir haber getirdim. Ben, onlara (Sebe halkına) hükümdarlık eden, kendisine her şeyden bolca verilmiş ve büyük bir tahtı olan bir kadın gördüm.”** demesi onu etkilemedi ve krallığını genişletme arzusu ile hareket etmeye sevk etmedi. Fakat Hüdhüd’ün **“Gördüm ki, o ve kavmi, Allah’a değil, Güneş’e tapıyorlardı. Şeytan**

Azîz, her şeyin Rabbi, insanların tahtlarının kıyas edilemeyeceği büyük arşın sahibi Allah'ı anar. Hüdhdüd, Allah'ın kudretine nispetle kendi kudretini en aza indirgemek için şu ifadeyi kullanmaktadır: **“Allah birdir, O'ndan başka hak ilah yoktur, büyük Arşın Rabbi!”**

Hüdhdüd, Kraliçe'nin ve halkının yanlışları hakkında yorum yapma bağlamında incelik ve şefkatle hitap etmiştir.

İlginç, akıllı ve inançlı bir Hüdhdüd ile karşı karşıyayız. Hüdhdüd, haberi büyümlü bir biçimde getirir, bulunduğu konuma karşı uyanıklık gösterir ve ima ile işaretler kullanır. Hüdhdüd, bu Kraliçe ve halkının Allah'a değil, güneşe secde ettiğini anlamıştır! Bu sıradan bir Hüdhdüd'ün yapacağı bir şey değildir. Ancak bu özel ve muhteşem akıllı bir Hüdhdüd'dür.

Kraliçe'nin gücünün ve kudretinin tanıtımı Süleyman'ı (a.s.) hiç korkutmadığı gibi, haberi doğrulamak veya reddetmek için acelesi de yoktur. Salih bir peygamber ve azimli bir kral olarak önce haberin doğruluğunu teyit etmek ister: **“Doğru mu söylüyorsun, bakacağız. Onlara yazdırdığım bu mektubumu götür. Onlardan biraz uzaklaş ve tepkilerinin ne olacağını gör!”**

Bu sahnede mektubun içeriği sunulmamaktadır. Bu mektubun muhtevası, açılıp Kraliçe'ye okunana kadar kapalı kalır...¹⁴³

onlara davranışlarını güzel göstermiş, onları doğru yoldan saptırmış, bu yüzden hidayete ermemişler.” demesi üzere, çok kızdı ve itiraf ettiği yere gidip ek bilgi getirmeye emretti...3/484.

¹⁴³ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

Perde III:

Sanatsal sürpriz tam zamanında ortaya çıkar. Perde kalkar ve mektubu alan Kraliçe belirir. Kraliçe sırasıyla devletin ileri gelenleri ile tartışmakta ve nasıl hareket edecekleri konusunda fikirlerini almaktadır:¹⁴⁴

“Ey ileri gelenler! Bana çok önemli bir mektup atıldı.” Mektup, Süleyman’dan gelmiştir. O, ‘Bismillahirrahmanirrahim’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.”

Kraliçe, göndereni ve nasıl geldiğini bilmeden mektubu onlara sunmuştur. Mektubu “asil” olarak tanımlaması, mektuptaki mühür veya mektubun şeklinden, belki de devletin ileri gelenlerine okuduğu içerikten elde edilen bir izlenimden dolayı olmalıdır: *“Mektup, Süleyman’dan gelmiştir. O, ‘Bismillahirrahmanirrahim’ diye başlamakta ve içinde ‘Bana karşı büyüklük taslamayın ve teslimiyet göstererek bana gelin’ denilmektedir.”*

¹⁴⁴ Dr. Amir Buselame şöyle demiştir: “Genel çerçevede esas olan, ihtiyat ve tefekkürün hareket edeceği ilkelere sahip olmasıdır; bunlardan belki de en önemlisi, şuraya (toplu görüş) başvurulması ve son tahlilde bireysel düşünce, fikir ve karardan kaçınılmasıdır. Bir konunun derinliği mümkün olduğunca daha iyi anlaşılmalıdır. Bu ışığın olmaması yüzünden içerisinde ne olduğu bilinmeyen karanlık bir alana benzemektedir. Yani orada ne olduğunu bilmek için ilk adım, her tarafa reflektörler yerleştirilerek mesafeyi tam olarak ölçmek ve ancak ondan sonra karar vermektir. Aksi takdirde, alınacak her türlü karar, başarısızlığa yol açacak mantıksız ve duygusal bir karar olacaktır. Tarihsel olarak, bugün bile bunun gibi birçok örnek vardır. Mücteme adlı Kuveytli mecellesindeki “eş-Şura es-sadika” adlı makalesine bakınız: <http://mugtama.com/articles/item/16305-الصداقة الشورى> (Son Erişim Tarihi: 01.10.2019).

Kraliçe müşriktir, ancak Süleyman'ı (a.s.) bütün bölge bilmektedir. Mektupta kullanılan dil, Kur'an'ın bize bildirdiği gibi yüksek ve baskın bir dildir; kararlı bir tavır sergilemektedir¹⁴⁵ ki bu, Kraliçe'ye bu tanımlama için ilham vermiş olabilir.

Mektubun içeriği son derece mütevazı ve güçlüdür.¹⁴⁶ Besmele (**Bismillahirrahmanirrahim**) ile başlamaktadır. Mektupta tek bir şey istenmektedir: Mektubu gönderene karşı kibirlenmemek, ona karşı gelmemek ve onlarla adına konuştuğu Allah'a teslim olmak. Kraliçe mektubun içeriğini halkın ileri gelenlerine okumuş ve hemen ne yapılacağı konusunda tartışmaya devam etmiştir. Çünkü onların fikrini almadan hiçbir işe

¹⁴⁵ Tahir bin Aşur şöyle demiştir: "Süleyman'ın (a.s.) mektubunun metni kısa idi. Çünkü konuştuğunuz dili anlamayan birine bu şekilde hitap etmek daha uygundur. Böylece vereceği mesajı yeterli olacaktır. Süleyman (a.s.) Mısır, Sur (Lübnan'daki deniz şehri) ve Irak çevresindeki ülkelerin krallarının yaptığı gibi, Kraliçe'ye küstahlık göstermeye ve isyan etmeye cesaret etmemesi gerektiği tehdidini yazmıştır. "Alçakgönüllü mümin olarak geliniz..." ifadesiyle Müslüman sözcüğün mecazî anlamda kullanıldığı anlaşılmaktadır: "Benim yoluma uyun (yani benim geleneğime uyun)" denildiği gibi. Ayette belirtildiği gibi Müslümanlar ile İslam sözcükleri esleme fiilinden gelir. Süleyman'ın (a.s.) davetinde, sırasıyla saltanat ve nebevi unsurların nasıl iç içe geçtiğini görüyoruz. Onun daveti hem kudretli bir hükümdarın hem de dindar bir Peygamber'in davetidir. Peygamberler, insanları dinde doğru yola iletmekle emrolunmuştur ve Süleyman'ın (a.s.) daveti de öyledir. Hz. Muhammed (a.s.) şöyle buyurdu: "Allah'ın senin sayende bir adamı hidayete erdirmesi, sahip olabileceğin en kıymetli servetindir." Bu ilahi dinlerin yoludur. Zira ilahi dinin aslı gayesi, zafer ve iktidar aşkı değil, insanlara hidayettir..." 20/258.

¹⁴⁶ Tahir bin Aşur şöyle demiştir: Âyetinin "**Bana karşı büyüklük taslamayın...**" cümlesi bir korkutmadır. Bu korkutma yüzünden Kraliçe halkının ileri gelenlerine şu şekilde hitap etti: "**Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin!**" 20/258.

girişmeyecektir¹⁴⁷: ***“Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin. Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem!”***¹⁴⁸

Bu an, Kraliçe'nin çabuk davranma becerisini sergilemektedir. Gönderenini bilmediği mektubu aldığı ilk andan itibaren, mektubun sahibinin '*asil*' dediği güçlü ve gururlu olduğunu anlamıştır. Açıkça görülüyor ki, direniş ya da düşmanlık istememiş; ancak bunu doğrudan ifade edememiştir. Mektuba yaptığı açıklaması buna bir nevi hazırlık niteliğindedir.

Kraliçe daha sonra diğerlerinin fikrini sormuştur. Komutanlar askeri düzenin doğasına uygun olarak savaşa hazır olduklarını göstermişler; ancak her şeyden önce işi hükümdarın insafına bırakmışlardır: ***“Biz güçlü kimseleriz ve çetin savaşçılarız. Emir senin. Ne emredeceğini düşün!”*** Burada, Kraliçe'nin kişiliğinin ardındaki kadının özellikleri vurgulanır: O savaş ya da yıkım istemez. Askeri güç karşılığında daha zekice araçlar olan kurnazlık ve (hediyeler yoluyla) baştan çıkarma yolunu kullanır: ***“Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve***

¹⁴⁷ Abdurrahman Sa'di bu âyeti tefsir ederken şöyle demiştir: “Kraliçe'nin kararlılığının ve zekasının alameti, halkının ileri gelenleri ve krallığının devlet adamlarına yaptığı çağrıda şöyle demesindedir: ***“Ey ileri gelenler! Durumum hakkında bana görüş bildirin!”*** Öyleyse nasıl cevap vereceğimi bana bildirin? Teslim mi olmalıyız yoksa karşıya mı koymalıyız? Bunun nedeni: ***“Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem!”*** Bu yüzden size danışmadan ve fikirlerinizi almadan tek başıma karar vermeyeceğim.” *Teyisir el-Kerim er-Rahman fi Tefsir kalam el-Mennan*, s. 708.

¹⁴⁸ İmam Alusi, Ruh el-Meani adlı Tefsirinde âyetin ***Sizler yanımda bulunmadıkça hiçbir işe kesin olarak karar vermem!*** kısmını açıklarken şöyle demektedir: Sizin varlığınız ve görüşleriniz olmadan iktidarla ilgili kesin hiçbir karar almayacağım. Bu âyet, mühim ve zor işlerde başkasına danışmak ve fikir almak daha faziletlidir fikrini ileri sürenlerin dayanağıdır... 19/197

halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler. İşte onlar böyle yaparlar. Ben onlara bir hediye gönderip, elçilerin ne haber ile döneceklerine bakacağım."

Kraliçe, kralların bir şehri işgal ettiklerinde, onu yok ettiklerine, onurunu lekelediklerine, ilk dağıttıklarının ise direnen unsur olarak gördükleri devletin ileri gelenleri olduğuna ve savunma güçlerini küçük düşürdüklerine işaret etmektedir.¹⁴⁹ Bu, bütün krallar ait bir gelenek ve davranış biçimidir.

Bir hediye kalbi yumuşatır, nezaket gösterir, sevgiyi ifade eder ve çoğu zaman da savaşları yener. Hayat tecrübesi bunu kanıtlamaktadır. Böylece eğer Süleyman (a.s.) hediyeyi kabul ederse materyalist bir kraldır ve bu şekilde yatıştırılacaktır. Eğer reddederse, onu hiçbir dünya zenginliği uğruna vazgeçmeyeceği imanı adına reddetmiş olacaktır...¹⁵⁰

¹⁴⁹ Tahir bin Asuri şöyle demektedir: "Kraliçe, barışı savaşa tercih etmiş ve gönüllü olarak onların yönetimine girmeye dair ihtiyatlı görüşünü bildirmiştir. Savaşın olası sonucunun Süleyman'ın (a.s.) zaferi olduğunu biliyordu. Böylece Sebe Krallığı Süleyman'ın (a.s.) eline geçecekti. Aynı şekilde, Süleyman'ın (a.s.) gücünün gönüllü olarak kabulü de hükümdarlığın onun eline geçmesi anlamına gelecekti. Yani her iki durumda da yeni bir kralla karşı karşıyayız. Tarihi deneyimlerden ve sunulan kanıtlardan bilinir ki krallar bir ülkeyi ele geçirdiklerinde, fatih mağlup insanların belirli koşullardan yararlanmalarını önlemek için sistemi kendi çıkarlarına göre değiştirirler ya da onlara karşı çıkıp iktidarı geri almak için başka işlerle meşgul olurlar. Böylece ilk yaptıkları şey eski gücü terk etmek olur. Onlardan gelen tehlike kalıcıdır. Çünkü en çok zarar gören olan onlar, güç kaybetmişlerdir. Sonra devletin çalıştığı yasalar ve sistemler değişir. Ama şiddetle kontrolleri altına girerlerse, o zaman ülke yok edilecek, insanlar köleleştirilecek ve mallar yağmalanacaktır. Her iki durum da Kraliçe'nin konuşmasına dahil edilmiştir: *"Krallar bir memlekete girdi mi, orayı harap ederler ve halkının ileri gelenlerini zelil hâle getirirler."* 20/266.

¹⁵⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

Perde IV:

Perdeler düşer, üçüncü sahne kapanır; tekrar perdeler yükselir ve işte Süleyman'ın (a.s.) karşısında hediyelerle gelen Kraliçe'nin elçileri görünmektedir.

Onu parayla satın alıp İslam davetinden vazgeçirmek için yaptıkları davranışları, Süleyman (a.s.) çirkin görür ve hemen son tehdit ve uyarısını şiddetle ve ısrarla duyurur:

“Siz beni mal ile desteklemek (ve böylece etkilemek) mi istiyorsunuz? Oysa Allah'ın bana verdiği, size verdiğiinden daha hayırlıdır. Fakat hediyenizle ancak siz sevinirsiniz. Sen onlara dön. Ant olsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla gelir ve onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız.”

Süleyman (a.s.) iman ve davet alanında malın kabul edilmeyip reddedildiği zenginlikler ile alay etmektir: **“Siz beni mal ile desteklemek (ve böylece etkilemek) mi istiyorsunuz?!”** Süleyman (a.s.) gözünde değersiz görünen değerli hediyeler karşısında şöyle demektedir: **“Oysa Allah'ın bana verdiği, size verdiğiinden daha hayırlıdır.”** Allah bana senin bana verdiğiinden daha hayırlı bir mal verdi; hatta bana maldan kesinlikle daha hayırlı şeyler verdi: ilim ve peygamberlik. Aynı şekilde cinleri ve kuşları da bana boyun eğdirdi. **“Fakat hediyenizle ancak siz sevinirsiniz.”** Sadece Allah Teâlâ'ya bağlı olmayan (dinsiz) dünya fanilerini ilgilendiren bu alçak değerlere sevinen sizlersiniz. Onlar, Allah'ın hediyelerini kabul etmezler (almazlar). Ancak mesele burada bitmemektedir. Reddetmeyi tehditler takip eder: **“Sen onlara dön!”** Bu hediyelerle karşılayacağınız korkunç sonu bekleyiniz: **“Ant olsun, biz onlara, karşı koyamayacakları ordularla geliriz ...”,**

hiç yenilgi tanımayan ve Kraliçe'nin meydan okumaya gücünün yetmediği bir ordu ile **"...onları oradan aşağılanmış ve küçük düşürülmüş olarak çıkarırız"**.

İşte bu korku verici sahnenin üzerine perde iner ve elçiler ayrılır. Hikâyenin devamında artık onlar için bilgi bulunmamaktadır. Sanki onlarla iş bitmiş ve artık onlarla ilgilenilmeyormuş gibi.

Sonra Süleyman (a.s.) tehdit mektubuna hediyelerle yanıt vermesinden de anlaşılacağı gibi; vereceği cevabın düşmanlık istemeyen Kraliçe ile anlaşmaya yeteceğini anlamıştır! Kraliçe'nin olumlu yanıt vereceğine inanmıştır...¹⁵¹

Perde V:

Bağlam, delegelerin nasıl geri döndüğünü, Kraliçe'nin onlara ne söylediğini veya bundan sonra neye karar verdiğini açıklamamaktadır. Hikâyede bu noktada bir boşluk vardır; devamından Kraliçe'nin gideceğini, Süleyman'ın (a.s.) bunu bildiği anlaşılmaktadır. Ordusuyla Kraliçe'nin tahtını güvenli ve korunmuş şekilde geri getirecektir. Süleyman (a.s.) şöyle söylemiştir:

"Ey ileri gelenler! Onlar bana teslim olmadan önce hanginiz bana onun (kraliçenin) tahtını getirebilir?" dedi. Cinlerden bir ifrit "Sen yerinden kalkmadan ben onu sana getiririm ve şüphesiz ben, buna güç yetirecek güveni lir biriyim" dedi. Kitaptan bilgisi olan biri, "Ben onu, gözünü kapayıp açmadan önce sana getiririm" dedi."

Süleyman'ı (a.s.) Kraliçe'nin kavmi ile Müslüman olmadan önce tahtını getirmeye teşvik eden sebepler nelerdi ya da zihninde ne vardı biliyor musunuz? Kraliçe'yi etkilemek ve onu dini kabul

¹⁵¹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

etmeye zorlamak için Allah'ın Süleyman'a (a.s.) yardım ederek doğaüstü bir gücü-mucizeyi gösterdiğini düşünüyoruz. Cinlerden bir ifrit, içinde bulunduğu toplantıdan kalkmadan Kraliçe'nin tahtını Süleyman'a (a.s.) getirebileceğini söylemiştir. Anlatıldığına göre, Süleyman (a.s.) sabahtan öğleye kadar devlet işleriyle -yargı ve karar- ilgilenmekteydi. Görünüşe göre bu süre uzun ve yavaştır. Böylece **"Kitaptan bilgisi olan biri"** bu işi onun adına anında yapmayı teklif etmiştir. İfritin adı ve ilim aldığı kitap zikredilmemektedir. Onun hakkında bilinen; onun bir mümin olduğu, Allah (c.c.) ile bağlantılı olduğu ve Allah tarafından kendisine, önünde hiçbir engelin bulunamayacağı olağanüstü güç veren bir sır verildiğidir. Bu, bazı dindar müminlerde belirgin bir özelliktir. İnsan bilgisinin parametreleri dışında olduğu için bu sır açığa çıkmamakta ve yorumlanamamaktadır. Dolayısıyla da bir mucize olarak kabul edilmektedir.

(Efsanelere ve hurafelere girmemek için) hikâyeyi burada bitiriyoruz!

Bazı âlimler, âyetin **"Kitaptan bilgisi olan biri"** kısmını ele almışlardır. Bu konuda inandırıcı olmayan açıklamalar yapmışlar ve bahsedilen kitabın Tevrat olduğunu söylemişlerdir. Diğerleri, İfrit'in Allah'ın en büyük ismini (İsm-i Azam) bildiğini söylemişlerdir. İleri sürülen başka görüşler de bulunmaktadır. Olaya başka bir açıdan bakarsak mesele tüm bunlardan daha kolaydır. Gerçek şudur ki bu hikâyeye; dünyanın ne kadar çok bilinmeyişi bulunduğundan, bilmediğimiz ne kadar çok şey olduğundan, henüz farkında olup kullanmadığımız ne çok fırsat ve yeteneğe sahip olan insanların ne kadar güçlü yaratıklar olduğundan bahsetmektedir. Allah dilediği zaman doğru yola erdirtir. Mucize insanlığın bildiğinin ötesine geçmektedir! İşte, Allah'ın izni ve yardımıyla hiçbir izahı olmayan olaylar meydana gelmektedir! Kitaptan kasıt ise gizli

ilimden bilgi sahibi olan İfrit'in onu mucizesini gerçekleştirmeyi başardığı kozmolojik güçlerinin bulunmasıdır. Çünkü sahip olduğu ilim, onun kalbini Allah'a bağlamıştır. Allah (başkalarının sahip olmadığı ve kullanamadığı şeyleri) her türlü olağanüstü güç ve yeteneği kendisine vermiştir¹⁵².

Bazı müfessirler, İfrit'in aslında Süleyman'ın ta kendisi olduğundan bahsetmişlerdir. Biz öyle düşünmüyoruz. Süleyman'ın (a.s.) kendisi olsaydı, ismiyle bahseder ve saklamazdı. Çünkü hikâye aslen onun hakkındadır ve tam da bu muhteşem anda ismini saklamaya gerek yoktur...¹⁵³

“Süleyman, tahtı yanında yerleşmiş hâlde görünce şöyle dedi: “Bu, şükür mü, yoksa nankörlük mü edeceğim diye beni denemek için, Rabbimin bana bir lütfudur. Kim şükrederse ancak kendisi için şükretmiş olur. Kim de nankörlük ederse (bilsin ki) Rabbim her bakımdan sınırsız zengindir, cömerttir.”

Yüce Allah gereksinimleri doğaüstü bir şekilde yerine getirirken Süleyman'ın (a.s.) kalbi büyük bir şaşkınlık hissetmiş ve bir nevi korku yaşamıştır. Bir diğer ifadeyle, bu biçimde bahsedilen bir iyiliğin üstesinden gelinmesi için uyanıklığı gerektiren en büyük zorluğun mevcudiyetini hissetmiştir. Bu imtihanda güçlü kalabilmesi için ise Allah'ın yardımına ihtiyacı vardır. Nitekim,

¹⁵² Tahir bin Aşur şöyle demiştir: “İfrit ile Kitap'tan ilim sahibi olan adam arasındaki münakaşa, aslında hikmetle elde edilenin daha değerli olduğunu göstermektedir. Âyetin “**Kitaptan bilgisi olan biri**” kısmına atıfta bulunarak ise şöyle söylemektedir: O kazanılan bir şeydir; unsurların/bileşenlerin gücünün kendisinde var olduğunu ve bilgi edinmenin kullanamayan güçleri kullanmanın bir yolu olduğuna işaret etmektedir. Bilginin güce nasıl hükmettiğine dair bir örnek bu kıssada belirtilmiştir. Madem bu iki adam (İfrit ve Kitaptan ilim sahibi olan adam) Süleyman'a (a.s.) teslim olmuşlar, o halde seçkin oldukları ilim, Allah'ın (c.c.) Süleyman'a (a.s.) bahsettiği fazilet ve şerefe borçludur. Süleyman'ın (a.s.) nübüvvet makamı, Belkıs'ın kraliyet tahtından daha önemli idi...2/270.

¹⁵³ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2642.

iyiliğin farkına varması ve Veren'e karşı minnettarlığını ifade etmesi gerekiyordu. Allah'ın insana ihtiyacı yoktur! İnsanın Allah'a ihtiyacı vardır! Allah'ın kimsenin teşekkürüne bile ihtiyacı yoktur. Dolayısıyla kim Allah'a şükrederse aslen kendisine iyilik etmiş olur. Çünkü bu şekilde Allah'tan daha çok hayır çeker. Her zorlukta O'nun koşulsuz yardım ve desteğini kazanacaktır. Allah cömertliğinden verir. Teşekküre ihtiyacı yoktur. Cömerttir ve lütfundan verir; bir kimseye hayır vermek için ise teşekkür beklemez.¹⁵⁴

Süleyman (a.s.) yakında Kraliçe'nin geleceğini öğrenince sürprizler hazırlamaya başlamıştır. Şöyle buyurmuştur: *"Tahtını tanınmaz hâle getirin. Bakalım tanıyacak mı, yoksa tanımayacaklardan mı olacak?"* Sezgi ve zekasının tahtını tanımamasını sağlayıp sağlamayacağını görmek için tahtı tanımlayan ve onun özellikleri olan bazı şeyleri değiştirmişlerdir.

¹⁵⁴ Tahir bin Aşur şöyle demiştir: "Yüce Allah'a nispet ederek Süleyman (a.s.) sahip olduğu üstünlüklerden bahsetmiştir. Bununla Allah'ın kulu olduğu için kendisine daha çok değer verildiğini bildirmek istemiştir. Sahip olduğu avantajlar ise sadece Allah'ın kendisine karşı iyiliğidir. Belkıs'ın tahtının getirildiğini görünce de Süleyman (a.s.), bir köşeye çekilip Allah'a şükretmiştir. Böylelikle, sahip olduğu nimetler ve bu büyük ilim ve kudretle bu orduya boyun eğdirdiği için Allah'ın takdirinin en üst düzeyde olduğunu ifade etmektedir. Süleyman (a.s.), Allah'ın zengin (şükre muhtaç değildir) ve cömert olduğunu bilmektedir. Her kim bir iyilik yaparsa, yaptığının yalnızca kendi yararına olduğunu, bununla Allah'ın sevabını ve rızasını amaçladığını ve Allah'ın kendisine olan iyiliğinin dünyalarda devam etmesini umduğunu unutmamalıdır. Bu adam her iki cihanda da hayırlardan istifade ederken, Cenâb-ı Hak, o hayırlı işlerden hiçbir şey kazanmaz...20/274.

Bu Süleyman'ın (a.s.) Kraliçe'nin ilahi mucizeyi (zekilik ve daha fazla eylem yoluyla) kabul edip etmeyeceğini anlamak için tahtın değişimi sürpriz bir imtihan olabilirdi.¹⁵⁵

Perde VI:

Aşağıdaki sahnede Kraliçe Belkıs, Süleyman (a.s.) karşısında bulunmaktadır. *Belkıs gelince, "Senin tahtın böyle mi?" denildi. Belkıs da "Sanki o! dedi."* Bunu söylemiş; çünkü tahtının böyle bir dönüşüm geçirmesi karşısında şok olmuştur. Tahtını olduğu yerde, kilitli ve askerler tarafından korunur şekilde bırakmıştı. Öyleyse tahtı, Süleyman'ın başkenti Kudüs'e nasıl gelmiş olabilir? Kim getirmiş olabilir? O zaman tahtı neden gizlenmiştir? Tahtının karşısında nasıl tepki verecektir? (Kamuflajlar yüzünden) İnkâr mı edecektir, yoksa (benzerlikler yüzünden) onun tahtı olduğunu kabul mu edecektir? Çok zekice bir cevap vermiş ve şöyle demiştir: *"Sanki o!"* Yani ne onaylamış ne de yalanlamıştır. Bu onun yüksek seviyesine, zekasına ve bir gerçeği açıklamak istemeden kabul etme kurnazlığına işaret etmektedir!

Süleyman (a.s.) Kraliçe için başka sürprizler hazırlamıştır: *Ona "köşke gir" denildi. Köşkü görünce onu (zeminini) derin bir su sandı ve eteklerini topladı. Süleyman, ona "Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir köşktür" dedi. Belkıs, "Ey Rabbim! Şüphesiz ben nefsimе zulmetmiştim. Şimdi ise Süleyman ile âlemlerin Rabbi olan Allah'a teslim oldum" dedi.* Bahsedilen sürpriz, zemin katı su üzerine inşa edilmiş kristal saraydır. Görünüşte derin bir su gibidir. Bunun üzerinden saraya girmesi söylendiğinde Kraliçe, bu suya gireceğini zannederek elbisesini ayaklarına kadar kıvrımıştır. Sürpriz ortaya çıkınca Süleyman (a.s.) ona sırrı anlatmıştır: *"Bu, (zemini) billurdan döşenmiş bir*

¹⁵⁵ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 5/2599-2643.

köşktür” Süleyman’ın (a.s.) kendisi için hazırladığı bu doğaüstü sürprizler karşısında Kraliçe büsbütün afallamıştır.

Böylece Kraliçe; Allah’a itaat etmiş, tövbe etmiş ve sahte ilahlara taparak kendisine yaptığı haksızlığı kabullenmiştir. Süleyman’ın (a.s.) huzurunda İslam’ı (teslimiyeti) kabul etmiştir. Kalbi aydınlanmış ve gerçek dine yönlendirilmiştir. Allah’a teslim olmanın; kendisine veya doğaüstü mucizelerle en seçkin peygamber olan Süleyman (a.s.) gibi bir peygambere boyun eğmemek anlamına geldiğini anlamıştır.

İslam, yalnızca âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslimiyet demektir. İslam, müminleri eşitlik yoluna çağırır... *“Şimdi ise Süleyman ile âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim oldum”* Kur’an, Allah’a imanın ve O’na teslimiyetin gerçek mahiyetini ortaya çıkarmak için bu detayı kaydetmiş ve açıklığa kavuşturmuştur. İman, mütevazileri ayağa kaldıran ve onları galiplerle eşit kılan gururdur. Galip gelenle yenilen bile Allah yolunda kardeş olurlar ve böylece Allah’a imanla bağlanarak eşitlenirler, aralarındaki tüm ayrımlar ortadan kalkar!

Mekke’nin ileri gelenleri, kendilerine önderlik edecek ve üstünlük sağlayacak olan Abdullah’ın oğlu Muhammed’e boyun eğmelerine engel olan kibirleri yüzünden İslam davetine karşı çıkmışlardır. Kraliçe ise onlara üstün bir örnek getirmektedir. Onlara İslam’ın davet eden ile davet edileni, komutanlar ile askerleri, önderler ile halkı bir tuttuğunu öğretmiştir. Peygamber (a.s.) ile İslam’ı kabul ederek onlara âlemlerin Rabbi olan Allah’a teslim olmuş olacaklarını öğretmiştir!¹⁵⁶

Sonsuza kadar bu dünyanın tüm liderlerine örnek olmasını dua ettiğimiz bu iki büyük kral ve lider için dersler ve öğütlerle dolu

¹⁵⁶ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur’an*, 5/2599-2643; İbn Aşur, *Et-tahrir ve et-tenvir*, 20/274.

bir hikâye olan liderlik hakkındaki Kur'an kıssasının sonuna geliyoruz. Allah en iyisini bilir!

Aşağıdaki şekilde Davud ve Süleyman'ın (a.s.) liderliğinin en belirgin özellikleri sunulmaktadır:

Davud ve Süleyman'ın (a.s.) Liderliklerinin Özgün Özellikleri

- birinci bölüm -

Verilen nimetler için teşekkür etmek

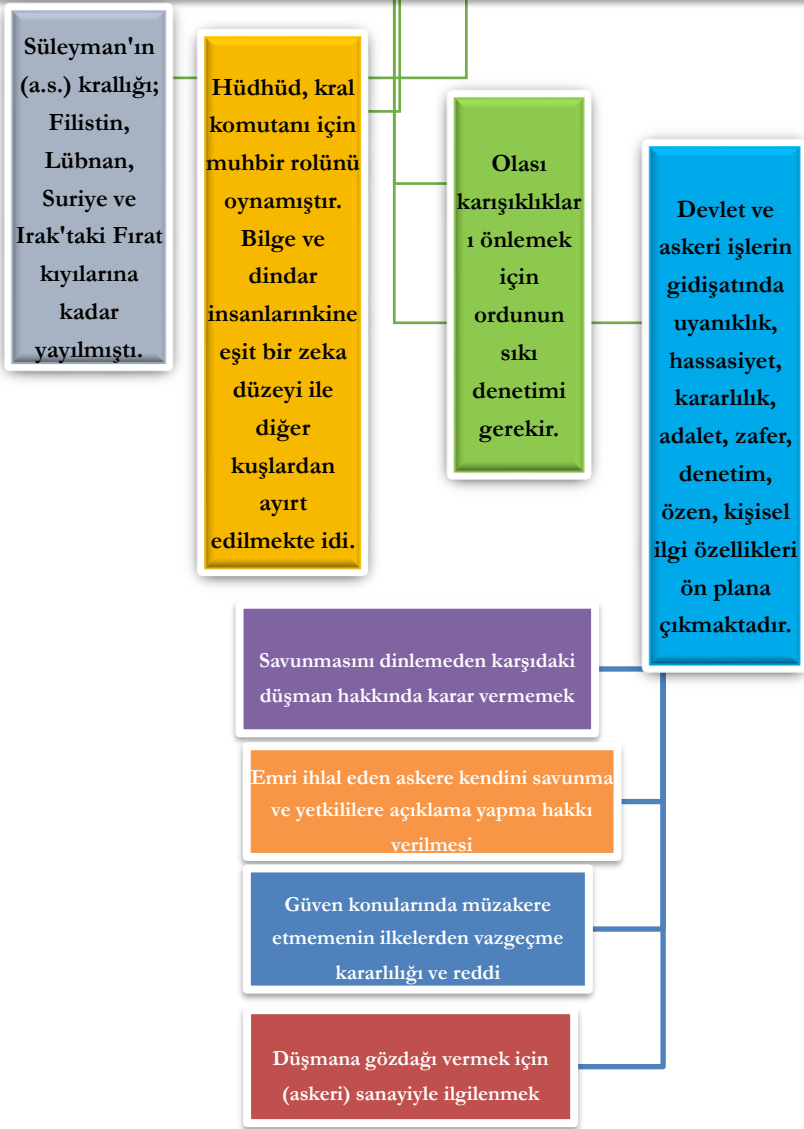
Hakiki ve faydalı ilim, lideri Allah'tan uzaklaştırmaz. Çaresizliğe, strese, yıkıma neden olan bilgi yararsız bilgidir.

Süleyman'a (a.s.) verilen nimetler Cenâb-ı Hakk'tan olup bilimin ötesinde birer mucizelerdir. Bilim onları açıklayamadığı gibi bu mucizeler bugünkü bilim ile de anlaşılamaz.

İnsanların, cinlerin ve kuşların bütünü değil sadece bir kısmı Süleyman'a (a.s.) boyun eğmişlerdi.

Davud ve Süleyman'ın (a.s.) Liderliklerinin Özgün Özellikleri

- ikinci bölüm -

Prof. Dr. Mahmud Ahmed Astali, Kraliçe Belkis'in liderliğinin temel özelliklerini aşağıdaki sekiz maddede özetlemiştir:

Belkis'in Liderliğinin Belirgin Özellikleri

Belkis karar vermek için acele etmemiş, yeni ortaya çıkan konularda uzmanlara danışmıştır.

Yemen'deki müşrik olan Sebe' halkının kraliçesi Belkis, Süleyman'dan (a.s.) İslam'ı kabul etmeye davet eden ve reddilmesi durumunda onu tehdit eden bir mektup almıştır.

Komutanlar ve ordu, karar verme hakkını tamamen Belkis'a devretmiş ve hiçbir şey söylememiştir. Bazıları bu sessiz danışmanlık güvenine ihanet demektedir.

Kraliçe olmasına ve kararları vermesine rağmen Belkis yine de ülkenini ileri gelenlerine ve maiyetine danışmıştır.

Belkis mektubu ve göndereni ciddiye almış ve saygısızlık etmemiştir. (Mektubun estetiği ve yazı üslubundan değerli olduğunu anlamıştır.)

Belkis, insanların psikolojik profilleri ve davranışları hakkında bilgi sahibiydi. Süleyman'ı (a.s.) gönderdiği hediye ile imtihan etmek istemiştir. Peygamber olsa hediyeyi kabul etmez, kral olsa kabul eder şekline düşünmüştür.

Belkis, Süleyman'ın (a.s.) adaletine ve büyüklüğüne bizzat ikna olmak için gelmiştir. Halkının ve ülkesinin refahını merak etmekteydi.

Süleyman (a.s.) ile barış arzusunu doğrudan göstermeyip dolaylı olarak kralların bir ülkeye girdiklerinde onu yıkıp o ülkenin prensini küçük düşürdüğünü düşünen Belkis'in zekası.

Sonuç: Belkis, Süleyman (a.s.) ile birlikte Allah'a teslim olmuştur. Belkis'in ve ordusunun gücü, onu şirki reddetmekten ve saf tevhid inancını kabul etmekten alıkoymamıştır. İslam dinini Süleyman için değil, Allah için kabul etmiştir.

2.5.2. Kral Talut ve Ordusu Örneği

Kur'an âyetlerine göre askeri motivasyonel liderliğin istişari yönünü ayrıntılı olarak ele almaya devam ediyoruz.

Kur'an bize, Allah tarafından seçilip belirlenen İsrailoğullarının kralı ve cesur komutanı olan Kral Talut'un örneğini; düşmanın asker ve silah bakımından kat be kat daha fazla olduğu durumda bile hasmıyla yüzleşmek için askerlerine gösterdiği motivasyon modeli olarak anlatmaktadır.

Kral Talut, emirlerine ne kadar uyduklarını ve savaşın zor koşullarına nasıl dayanacaklarını görmek için askerleri nehirden sadece susuzluklarını giderecek kadar su içmelerini isteyerek sınamıştır! Kur'an, aşağıdaki âyetlerde bize bu motivasyonel liderlik modelini şöyle sunmaktadır:

﴿فَلَمَّا فَصَلَ طَالُوتُ بِالْجُنُودِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ مُبْتَلِيكُمْ بِنَهَرٍ فَمَنْ شَرِبَ مِنْهُ فَلَيْسَ مِنِّي وَمَنْ لَمْ يَطْعَمْهُ فَإِنَّهُ مِنِّي إِلَّا مَنِ اعْتَرَفَ غُرْفَةً بِيَدِهِ فَشَرِبُوا مِنْهُ إِلَّا قَلِيلًا مِّنْهُمْ فَلَمَّا جَاوَزَهُ هُوَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَهُ قَالُوا لَا طَاقَةَ لَنَا الْيَوْمَ بِجَالُوتَ وَجُنُودِهِ قَالَ الَّذِينَ يَظُنُّونَ أَنَّهُمْ مُلْكُوا اللَّهَ كَمِ مِّنْ فِئَةٍ قَلِيلَةٍ غَلَبَتْ فِئَةً كَثِيرَةً بِإِذْنِ اللَّهِ وَاللَّهُ مَعَ الصَّابِرِينَ ﴿٢٤٩﴾﴾ [البقرة: ٢٤٩]

“Tâlût, ordu ile hareket edince, “Şüphesiz Allah, sizi bir ırmakla imtihan edecektir. Kim ondan içerse benden değildir. Kim onu tatmazsa işte o bendendir. Ancak eliyle bir avuç alan başka.” dedi. İçlerinden pek azı hariç, hepsi ırmaktan içtiler. Tâlût ve onunla iman edenler ırmağı geçince, (geride kalanlar) “Bugün bizim Câlût'a ve askerlerine karşı koyacak gücümüz yok.” dediler. Allah'a kavuşacaklarını kesin olarak bilenler (ırmağı geçenler) ise şu cevabı verdiler: “Allah'ın izniyle büyük bir topluluğa galip gelen nice küçük topluluklar vardır. Allah, sabredenlerle beraberdir.” [Bakara Suresi: 249]

İsrailoğulları Talut'un Allah (c.c.) tarafından seçilmesine zengin ve asil olmaması gerekçesiyle karşı çıktıkları zaman, Allah (c.c.) seçimin bilgi ve fiziksel güç üzere kendi değerlerine ve erdemlerine göre yapıldığını bildirmiştir. Yani Allah'ın kıstasları, insanların tercihleri değil!

Ne yazık ki, bu ilkeler (servet ve aile geçmişine odaklanma) bugün bile İsrailoğullarına rehberlik etmektedir. Onlara göre liderlerinin seçiminde etik, inanç, profesyonellik ve insanlık kriter değildir! Bu sadece dinimiz olan İslam'ın sağlam esaslarına aykırı değildir. Aynı zamanda da büyük bir sosyal kusurdur ve karşılığını insanlık ağır bedellerle ödemektedir!

Yahudilerin bu materyalist kıstaslarını patolojik bir durum olarak kaydeden Kur'an-ı Kerim, kıyamete kadar günlük hayatımızda onlardan kaçınmamızı ve onlardan uzak durmamızı istemektedir. Ne yazık ki bu hastalık "bulaştırıcı" olup bir Müslümana zenginlik, şöhret, güç ve aile geçmişine göre değer verme hastalığı bazı Müslüman ülkelere de bulaşmış durumdadır.

Bu sadece bir toplumsal olay değil, söz konusu tavrını değiştirmemezse toplumu tamamen batırabilecek ahlaki ve etik bir tsunami alarmıdır! Bu durum sosyal, ahlaki ve entelektüel bir gerileme olup ancak Kur'an'ın takva, güzel ahlak, bilgi, hüner, yaratıcılık, fiziksel güç, doğruluk, samimiyet, özveri, fedakârlık ile din, vatan, önder sevgisini vurgulayan ilkelerini kapsamlı ve toplu bir bağlılık ile hayata geçirmekle düzeltilebilir. Aksi takdirde, bu değer ve ilkelerden her türlü kaçınma ve sapma, İslam'ın doğru yolundan kaçınma ve sapmadır!

Kur'an-ı Kerim bize bunu tam olarak İsrailoğullarının ve kralları Talut'un diliyle şu şekilde anlatmaktadır:

﴿وَقَالَ لَهُمْ نَبِيُّهُمْ إِنَّ اللَّهَ قَدْ بَعَثَ لَكُمْ طَالُوتَ مَلِكًا قَالُوا أَنَّى يَكُونُ لَهُ الْمُلْكُ عَلَيْنَا وَنَحْنُ أَحَقُّ بِالْمُلْكِ مِنْهُ وَلَمْ يُؤْتَ سَعَةً مِنَ الْمَالِ قَالَ إِنَّ اللَّهَ اصْطَفَاهُ عَلَيْكُمْ وَزَادَهُ بَسْطَةً فِي الْعِلْمِ وَالْجِسْمِ وَاللَّهُ يُؤْتِي مُلْكَهُ مَن يَشَاءُ وَاللَّهُ وَاسِعٌ عَلِيمٌ ﴿﴿﴾﴾ [البقرة : ٢٤٧]

“Peygamberleri onlara, “Allah, size Tâlût’u hükümdar olarak gönderdi” dedi. Onlar, “O bizim üzerimize nasıl hükümdar olabilir? Biz hükümdarlığa ondan daha lâyığız. Ona zenginlik de verilmemiştir” dediler. Peygamberleri şöyle dedi: “Şüphesiz Allah, onu sizin üzerinize (hükümdar) seçti, onun bilgisini ve gücünü artırdı.” Allah, mülkünü dilediğine verir. Allah, lütfu geniş olandır, hakkıyla bilendir.” [Bakara Suresi: 247]

Abdurrahman Sa’di Hoca bu âyeti tefsir ederken şöyle demektedir: “Onlara peygamberleri dedi ki: “Allah size Talut’u (melik olarak) gönderdi.” isteklerine yanıt olarak “Allah size Talut’u (melik olarak) gönderdi.” Talut’un tayini Yüce Allah (c.c.) tarafından yapılmıştır. Dolayısıyla kabul etmeleri, uymaları ve reddetmemeleri kendilerine farzdır; ancak onlar şöyle itiraz etmişlerdir: “...Onlar: “Biz hükümdarlığa, ona göre daha çok hak sahibiyken ve ona bir mal (servet) bolluğu verilmemişken, nasıl bizi (yönetmek üzere) hükümdarlık (mülk) onun olabilir?” dediler.” Öyleyse, ailesinin statüsü bizimkinden daha düşükken nasıl kral olabilir ki? Biz krallığı ondan daha çok hak ediyoruz. Ayrıca fakirdir, krallık kuracak kadar serveti yoktur! Bu, onların yanlış krallık ve güç algısıydı. Güçte gerçek özelliklerin bunlardan daha önemli ve öncelikli olduğunu unutarak servet ve aile geçmişi olmadan hayal edilemeyeceklerini düşünmüşlerdir. Bunun için Peygamberleri şöyle buyurmuştur: “...Allah size onu seçti...” Bu yüzden onları kendisine itaat etmeye ve onu dinlemeye emretmiştir. “...onun bilgi ve bedenî gücünü artırdı...” onu sizden bilgisiyle ve fiziksel gücüyle ayırarak sizden daha fazla değer vermiştir. Bu yüzden ona, krallığın işlerini düzenleyip yöneten zihin, bilgi ve

*beden gücünü vermiştir. Bu iki özelliğten herhangi birinin olmaması toplumsal ahengi ve güç dengesini bozar. Entelektüel güç olmadan fiziksel güç kaosa neden olur! Bu durumda güç olacaktır; ancak bilgelik olmayacaktır. Gücsüz bilgi topaldır! Bu bilgi herhangi bir liderliğe hizmet etmez!*¹⁵⁷

Aşırılık yanlısı İsrailoğullarının, dünya çapında ve tarihsel olarak bilindiği üzere, sorunlu, ihtilaf ve karışıklık çıkararak, komplolar kuran, ekonomik ve siyasi krizlere neden olan insanlar olduklarını Kur'an bildirmektedir. Bu aşırılık yanlısı grup yanında *Neturei Karta* grubundan *Haredi* Yahudileri gibi ılımlı ve barışsever olan Yahudiler de vardır. Yahudilerin bu eski özelliklerini ve aşırılığı seven karakterleri Kur'an'da şöyle anlatılmaktadır:

﴿ كَلَّمَا أَوْقَدُوا نَارًا لِلْحَرْبِ أَطْفَأَهَا اللَّهُ وَيَسْعَوْنَ فِي الْأَرْضِ فَسَادًا وَاللَّهُ لَا يُحِبُّ الْمُفْسِدِينَ ﴾^(٦٤)

[المائدة : ٦٤]

"...Her ne zaman savaş için bir ateş yakmışlarsa, Allah onu söndürmüştür. Onlar yeryüzünde bozgunculuk çıkarmaya çalışırlar. Allah, bozguncuları sevmez." [Maide Suresi: 64]

Motivasyonel mücadeleci liderlikle ilgili Kur'an âyetlerini inceleyip analiz ettikten sonra, doğru liderin; sabrı ve imanı teşvik eden, Yüce Allah'tan yardım bekleyen kişi olduğu sonucuna varmaktayız. Allah'ın (c.c.) yardımı (melekler veya O'ndan başka kimsenin bilmediği ordular) ile takviye etmek demektir. Çünkü Allah'ın böyle orduları vardır:

﴿ وَمَا يَعْلَمُ جُنُودَ رَبِّكَ إِلَّا هُوَ ﴾^(٣١) [المُدَّثِّر : ٣١]

"...Rabbinin ordularını ancak kendisi bilir..." [Müddessir Suresi: 31]

¹⁵⁷ Sa'di Tefsiri, s. 109.

Bundan sonra müminlere düşen görev; yardım için, savaş alanında güçlenmek için, bu yardımın ve bu takviyenin devam etmesi için dua etmektir. Çünkü bazen Allah'ın yardımı kısa zamanda ulaşır, uzun sürmez. Müminler tam da bu nedenle dua etmeli ve şöyle demelidirler: *Ey Allah'ımız, her durumda ve her an kendi yolunda, düşmana karşı bize yardım et ve bizi kuvvetlendir. Kalbimizi ve ayaklarımızı süresiz olarak güçlendir!* Allah'ın Kur'an'da bize öğrettiği gibi:

﴿يَا أَيُّهَا الَّذِينَ ءَامَنُوا إِن تَنْصُرُوا اللَّهَ يَنْصُرْكُمْ وَيُثَبِّتْ أَقْدَامَكُمْ﴾ [مُحَمَّد : ٧]

“Ey iman edenler! Eğer siz Allah'a yardım ederseniz (emrini tutar, dinini uygularsanız), O da size yardım eder ve ayaklarınızı sağlam bastırır.” [Muhammed Suresi: 7]

Neticede Allah en iyisini bilir!

Aşağıdaki şekilde Talut'un liderliğinin özelliklerini gösterilmektedir:

2.6. Zülkarneyn'in Liderliği

Kur'an, *Kehf* Suresi'nde salih bir hükümdar ve lider olan Zülkarneyn'in kıssasını ayrıntılı olarak anlatmaktadır. Detaylara geçmeden önce Zülkarneyn'in gücünden, adaletinden, yolculuklarından, muhtaçlara, yaralılara ve zayıflara yardım etmedeki liderlik stratejilerinden bahseden âyetleri sunacağız. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿وَيَسْأَلُونَكَ عَنِ ذِي الْقُرْنَيْنِ قُلْ سَأَتْلُوا عَلَيْكُمْ مِنْهُ ذِكْرًا ﴿٨٣﴾ إِنَّا مَكَّنَّا لَهُ فِي الْأَرْضِ وَءَاتَيْنَاهُ مِنْ كُلِّ شَيْءٍ سَبَبًا ﴿٨٤﴾ فَأَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٥﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَغْرِبَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَغْرُبُ فِي عَيْنٍ حَمِئَةٍ وَوَجَدَ عِنْدَهَا قَوْمًا قُلْنَا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِمَّا أَنْ تُعَذِّبَ وَإِمَّا أَنْ تَتَّخِذَ فِيهِمْ حُسْنًا ﴿٨٦﴾ قَالَ أَمَّا مَنْ ظَلَمَ فَسَوْفَ نُعَذِّبُهُ ثُمَّ يُرَدُّ إِلَىٰ رَبِّهِ فَيُعَذِّبُهُ عَذَابًا نُكْرًا ﴿٨٧﴾ وَأَمَّا مَنْ ءَامَنَ وَعَمِلَ صَالِحًا فَلَهُ جَزَاءً الْحُسْنَىٰ وَسَنَقُولُ لَهُ مِنْ أَمْرِنَا يُسْرًا ﴿٨٨﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٨٩﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ مَطْلِعَ الشَّمْسِ وَجَدَهَا تَطَّلِعُ عَلَىٰ قَوْمٍ لَمْ يَجْعَلْ لَهُمْ مِنْ دُونِهَا سِتْرًا ﴿٩٠﴾ كَذَٰلِكَ وَقَدْ أَحَطْنَا بِمَا لَدَيْهِ خُبْرًا ﴿٩١﴾ ثُمَّ أَتْبَعَ سَبَبًا ﴿٩٢﴾ حَتَّىٰ إِذَا بَلَغَ بَيْنَ السَّدَّيْنِ وَجَدَ مِنْ دُونِهِمَا قَوْمًا لَا يَكَادُونَ يَفْقَهُونَ قَوْلًا ﴿٩٣﴾ قَالُوا يَا ذَا الْقُرْنَيْنِ إِنَّ يَا جُوجَ وَمَأْجُوجَ مُفْسِدُونَ فِي الْأَرْضِ فَهَلْ نَجْعَلُ لَكَ خَرْجًا عَلَىٰ أَنْ تَجْعَلَ بَيْنَنَا وَبَيْنَهُمْ سَدًّا ﴿٩٤﴾ قَالَ مَا مَكَّنِّي فِيهِ رَبِّي خَيْرٌ فَأَعِينُونِي بِقُوَّةٍ أَجْعَلْ بَيْنَكُمْ وَبَيْنَهُمْ رَدْمًا ﴿٩٥﴾ ءَاتُونِي زُبَرَ الْحَدِيدِ حَتَّىٰ إِذَا سَاوَىٰ بَيْنَ الصَّدَفَيْنِ قَالَ أَنْفُخُوا حَتَّىٰ إِذَا جَعَلَهُ نَارًا قَالَ ءَاتُونِي أُفْرِغْ عَلَيْهِ قِطْرًا ﴿٩٦﴾ فَمَا اسْطَلْعُوا أَن يُظْهِرُوهُ وَمَا اسْتَظْلَعُوا لَهُ نَقْبًا ﴿٩٧﴾ قَالَ هٰذَا رَحْمَةٌ مِنِّي فَإِذَا جَاءَ وَعْدُ رَبِّي جَعَلَهُ دَكَّاءَ وَكَانَ وَعْدُ رَبِّي حَقًّا ﴿٩٨﴾ * وَتَرَكْنَا بَعْضَهُمْ يَوْمَئِذٍ يَمُوجُ فِي بَعْضٍ وَنُفِخَ فِي الصُّورِ فَجَمَعْنَاهُمْ جَمْعًا ﴿٩٩﴾﴾ [الكهف: ٨٣ - ٩٩]

(Ey Muhammed!) Bir de sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: "Size ondan bir anı okuyacağım." Biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık ve kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol

verdik. O da (Batı'ya gitmek istedi ve) bir yol tuttu. Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü. "Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın" dedik. Zülkarneyn, "Her kim zulmederse, biz onu cezalandıracağız. Sonra o Rabbine döndürülür. O da kendisini görülmedik bir azaba uğrattır" dedi. Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz." Sonra yine (doğuya doğru) bir yol tuttu. Güneşin doğduğu yere ulaşıncı, onu kendileriyle güneş arasına örtü koymadığımız bir halk üzerine doğar buldu. İşte böyle. Şüphesiz biz onun yanındakileri ilmimizle kuşatmışızdır. Sonra yine bir yol tuttu. İki dağ arasına ulaşıncı, bunların önünde, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu. Dediler ki: "Ey Zülkarneyn! Ye'cüc ve Me'cüc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?" Zülkarneyn, "Rabbimin bana verdiği (imkân ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır. Şimdi siz bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım" dedi. "Bana (yeterince) demir madeni getirin" dedi. İki yamacın arasındaki boşluğu (dağlarla) bir hizaya getirince, "körükleyin!" dedi. Demiri eritip kor (gibi) yapınca da "Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım" dedi. Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler. Zülkarneyn, "Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi (kıyametin kopma vakti) gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir" dedi. O gün biz onları bırakırız, dalga-dalga birbirlerine karışırlar. Sonra Sûra üfürülür de onları toptan bir araya getiririz." [Kehf Suresi: 83-99]

Müfessirlere Göre Zülkarneyn Kıssası

2.6.1. Âyetlerin Genel Yorumu

Ehl-i Kitap veya müşrikler, Muhammed'e (a.s.) Zülkarneyn kıssası hakkında ne bildiğini sorunca, Allah (c.c.) şu şekilde karşılık vermesini emretmiştir:

"Size ondan bir anı okuyacağım." - Size onun olayını ve hayatından ders ve nasihat olabilecek şeyleri anlatacağım.
"...Biz onu yeryüzünde kudret sahibi kıldık..." – Allah onu kral yaptı ve birçok ülkeyi hakimiyeti altına sokarak ona güç verdi.
"...kendisine her konuda (amacına ulaşabileceği) bir yol verdik..." – Yüce Allah başardıklarını başarması, ülkeleri fethetmesi ve dünyanın en uzak köşelerine kolaylıkla ulaşması için ona imkanları verdi. Bu imkanların detaylarını bilemiyoruz. Çünkü Allah (c.c.) ve O'nun Resulü Muhammed (a.s.) bize bu imkanlardan bahsetmemişlerdir. Bu nedenle, nasıl olduklarını öğrenmek için *İsrailiyat literatürüne*¹⁵⁸ başvurmak zorunda değiliz.

"...O da (Batı'ya gitmek istedi ve) bir yol tuttu. Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batar (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü..." – Zülkarneyn'in imkân ve başarılarının anlatılma şeklinden; kendisine verilen imkanların olağanüstü olduğunu, bunlara bağlı olarak gelişmiş bir orduya sahip olduğunu, düşmanlarını mağlup ettiğini, doğuya, batıya ve karanın diğer bölgelerine kolaylıkla ulaştığını

¹⁵⁸ Ehl-i Kitap'tan gelen bilgiler esas alınmamalıdır. İslam dininin kaynakları olan Kur'an ve Sünnet ile çelişmeyen bilgiler istisnadır.

söyleyebiliriz.¹⁵⁹ “...Güneşin battığı yere varınca, onu siyah balçıklı bir su gözesinde batır (gibi) buldu. Orada (kâfir) bir kavim gördü...” âyetinin anlamı şudur: kendisini hedefine götüren bir yol izlemiş ve dünyanın sonuna vardığında artık karanın bittiği, yani Atlantik Okyanusu’nun bulunduğu batı yakasına doğru ulaşmıştır. Böylece Tunus, Cezayir, Fas batıdaki ülkelerden geçerek siyah renkli, çamurlu bir su kaynağının arkasında güneşi batarken görmüştür. Bu, okyanus kıyısında kum ve siyah çamurla karışan güneşin battığı levha olarak gözlemlenen şeydi. Tam orada, batının en uzak yerinde, o siyah çamur kaynağında, Allah’ı inkâr eden büyük bir kavim bulmuştur. “...Ey Zülkarneyn! Ya (onları) cezalandırırsın ya da haklarında iyilik yolunu tutarsın...” – Biz ona şöyle vahyettik: Önünüzde iki seçenek vardır. Küfürde ısrar etmeleri sebebiyle onları suda boğarak cezalandırmak veya onları dine çağırıp doğru yolu göstererek ve onlara dini ilkeleri öğreterek onlara karşı lütufkâr ve hoşgörülü davranmak. “...Her kim zulmederse, biz onu cezalandıracağız. Sonra o Rabbine döndürülür. O da kendisini görülmedik bir azaba uğratar...” – Zülkarneyn yardımcılara şöyle demiştir: Küfrü terk etmeyip dini kabul etmemekle kendilerine zulmedenlere gelince, biz onları dünyada öldürerek azaplandıracağız, ahiretteki azapları ise cehennemdir. “...Her kim de iman eder ve salih amel işlerse, ona mükâfat olarak daha güzeli var. (Üstelik) ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz...” – Allah’a iman eden, davete icabet eden ve imanına uygun salih amel işleyenlere gelince, onlar için mükâfat olarak cennet vardır. Bu tür kimselere yumuşak davranacağız, dinin farzları olan namazı, orucu, zekâtı onlara

¹⁵⁹ Abdurrahman Sa’di, *Teyisir el-Kerim er-Rahman fi tefsir-i kalam el-Mennan*, 1/486.

anlatıp dine kolaylıkla teşvik edip motive edeceğiz ki dini sevsinler. Onlara ağır değil, kolay işler yükleyeceğiz.¹⁶⁰

“...Sonra yine (doğuya doğru) bir yol tuttu. Güneşin doğduğu yere ulaşınca, onu kendileriyle güneş arasına örtü koymadığımız bir halk üzerine doğar buldu...” – sonra güneşin battığı yerden doğuya doğru giden başka bir yolu izlemiştir. Güneşin doğduğu yere vardığında çıplak bir halkla karşılaşmıştır. Güneşin müthiş sıcaklığından dolayı bu halkın vücutlarında elbiseleri yoktu. Evleri, binaları, tarlaları bile yoktu. Açık havada barınak olmadan yaşamakta, yemek için esas olarak balık yemekte idiler.

“... İşte böyle. Şüphesiz biz onun yanındakileri ilmimizle kuşatmışızdır...” – Zülkarneyn hakkında her şeyi önceden biliyorduk, bu yüzden onu kral yaptık ve yaptığı her şeyi izliyoruz. Bizde hiçbir şey gizli kalmaz...¹⁶¹ *“...Sonra yine bir yol tuttu. İki dağ arasına ulaşınca, bunların önünde, neredeyse hiçbir sözü anlamayan bir halk buldu...”* – Sonra doğudan kuzeye uzanan üçüncü yolu takip etmiştir. Ermenistan ile Azerbaycan arasında iki tepe arasında bir yere vardığında, dillerinin azlığı ve zekalarının düşük olması nedeniyle başkalarının konuşmalarını anlayamayan bir halkla karşılaşmıştır. Bunlar, Karadeniz’in doğusunda, Derbent şehrinin (bugün Rusya’da) yakınında, iki tepe arasında bir yerde yaşayan İslavlar idi. Şöyle demişlerdir:

“...Dediler ki: “Ey Zülkarneyn! Ye’cüc ve Me’cüc (adlı kavimler) yeryüzünde bozgunculuk yapmaktadırlar. Onlarla bizim aramıza bir engel yapman karşılığında sana bir vergi verelim mi?...”– Zülkarneyn, Allah’ın kendisine verdiği nimetler sonucu onların konuşmalarını anlamayı başarmıştır.

¹⁶⁰ Zuhayli, *et-Tefsir el-Münir fi el-akideti ve eş-şeriatı ve el-menhec*, 16/25.

¹⁶¹ Zuhayli, *et-Tefsir el-Münir fi el-akideti ve eş-şeriatı ve el-menhec*, s. 16/26.

Ondan iki yıkıcı kabile olan Yecüc ve Mecüc ile bağlantılarını kesmek için bir duvar inşa etmesini istemişlerdir. Hatta bu iki kabilenin kendilerine ulaşmasını engelleyecek bir duvar veya çit yapması için maddi menfaat teklif etmişlerdir.¹⁶² “...Zülkarneyn, “Rabbimin bana verdiği (imkân ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır. Şimdi siz bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım” dedi...” – Zülkarneyni’nin cevabı şöyledir: Allah’ın bana verdiği güç, imkân ve zenginlik bana teklif ettiklerinden daha değerlidir. Tıpkı Süleyman’ın (a.s.) Belkıs’a kendisine ödeme teklif ettiğinde dediği gibi:

﴿فَلَمَّا جَاءَ سُلَيْمَنُ قَالَ أُمِدُّونِي بِمَالٍ فَمَا آتَانِي اللَّهُ خَيْرٌ مِّمَّا آتَاكُمْ بَلْ أَنْتُمْ بِهَدْيِكُمْ تَفْرَحُونَ﴾ [النمل : ٣٦]

“...Siz beni mal ile desteklemek (ve böylece etkilemek) mi istiyorsunuz? Oysa Allah’ın bana verdiği, size verdiğinden daha hayırlıdır...”
[Neml Suresi: 36]

Sizden istediğim, dedi Zülkarneyn; bana insan gücü ve inşaat araçları konusunda yardım edin. Böylece sizinle onlar arasına bir engel inşa ederek onların size yaklaşmasını önleyebilirim. Daha doğrusu şunu istedi:

“...Bana (yeterince) demir madeni getirin” dedi. İki yamacın arasındaki boşluğu (dağlarla) bir hizaya getirince, “körükleyin!” dedi. Demiri eritip kor (gibi) yapınca da “Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım” dedi...” – Bunlar kendisine getirilince iki tepe arasına set yapmaya başlamıştır. İnşaat tepelerin seviyesine gelince, erimiş bakır istemiş ve onu güçlendirmek, demirdeki boşlukları kapatmak için kızgın

¹⁶² Zuhayli, et-Tefsir el-Münir fi el-akideti ve eş-şeriatı ve el-menhec, 16/26.

demirin üzerine atmıştır.¹⁶³ **“...Artık onu ne aşabildiler ne de debildiler...”** – Yecüc ve Mecüc, delik delip açamadıkları gibi yüksek ve kaygan olduğu için seddi aşamamışlardır. Böylece Allah onları ve çevredekileri bu iki kavmin şerrinden korumuştur.

Zülkarneyn bu işi bitirince şöyle demiştir:

“...Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi (kıyametin kopma vakti) gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir.” dedi.– Bu set bir rahmettir ve Allah’ın rahmetinin göstergesidir. O, insanlarla beraberdir. Ancak insanların çıkışı için tayin edilen vakit gelince Cenâb-ı Hak adı geçen seddi yerle bir edecektir. Çünkü Allah’ın Yecüc ve Mecüc’ün o kavimlerden çıkacağına ve bu tüyü yerle bir edeceğine dair vaadi hakır; mutlaka gerçekleşecektir!

Hicrî 7. asrın ortalarında Tatarlar ve Moğollar İslam alemine saldırarak onu yerle bir etmişler ve h. 565 yılında Bağdat’ın düşmesine neden olmuşlardır. Aşağıdaki âyette (99) belirtildiği gibi tüy yıkılmaya başlamıştır:

“... O gün biz onları bırakırız, dalga-dalga birbirlerine karışırlar. Sonra Sûra üfürülür de onları toptan bir araya getiririz...” Ye’cüc ve Me’cüc’ün ortaya çıkacakları gün, bazı kimselerin ayaklanıp bozgunculuk yapmalarına ve birbirini karıştırmalarına izin verilecektir. Bunun sonucunda ölümler artacak, ekinler ve servetler yok olacaktır. Enbiya Suresi’nin 96. âyetinde şöyle buyurulmaktadır:

﴿حَتَّىٰ إِذَا فُتِحَتْ يَأْجُوجُ وَمَأْجُوجُ وَهُمْ مِّن كُلِّ حَدَبٍ يَنْسِلُونَ﴾ [الأنبياء : ٩٦]

“Nihayet Ye’cüc ve Me’cüc’ün önü açıldığı zaman her tepeden akın ederler.”

¹⁶³ Zuhayli, *et-Tefsir el-Münir fi el-akideti ve eş-şeriati ve el-menhec*, s. 16/28.

Bütün bunlar, kıyamet gelmeden ve Sura üflenmeden önce olacaktır. Bazı müfessirler; Kıyamet gününde insanların denizin dalgaları gibi heyecanlanacaklarını, şaşıracaklarını ileri sürmüşlerdir. Kurtubî de doğru görüşün bu olduğunu ileri sürmektedir: Ye'cüc ile Me'cüc seddin yıkılma anında birbirine karıştırmaya izin vereceğiz.¹⁶⁴

Zülkarneyn'den bahseden âyetlerin tefsirine burada son vermekteyiz.

2.6.2. Kehf Suresinin 83 Âyetinin Sebeb-i Nüzulü:

“(Ey Muhammed!) Bir de sana Zülkarneyn hakkında soru soruyorlar. De ki: “Size ondan bir anı okuyacağım.”

Kur'an'ın normları belirleme metodolojisi ile önceki kavimlerin kıssaları ve Peygamberimizin (a.s.) gönderilmesinden önceki olaylar ve bu vakalarla ilgili Kur'an âyetlerinin vahyi; genellikle Muhammed'e (a.s.) müşrikler, Kureyşliler, Yahudiler, Hristiyanlar ve hatta bazen bazı müminler tarafından sorulan sorular neticesinde gerçekleşmiştir. Dolayısıyla Kur'an âyetinin nüzul sebebini bilmek, Kur'an âyetini en doğru şekilde anlamamızı sağlamaktadır.

Kur'an-ı Kerim Muhammed'e (a.s.) sorulan birbirinden farklı şu konuları bize bildirmektedir: *kıyamet, yetimler, ganimet, ruh, şarap, kumar ve Zülkarneyn.*

Âyetlerin nüzul sebeplerini konu alan kitaplarda ve klasik-modern Kur'an müfessirlerinden okuduğum kadarıyla, bu âyetlerin nüzul sebeplerinden bahseden sahih bir rivayete

¹⁶⁴ Zuhayli, *et-Tefsir el-Münir*, 16/29; Tefsir-i Sa'di, 1/486.

rastlamadım. Bu müfessirlerin *cumhurunun* görüşü de aynı zamanda. Bazı uzun rivayetler vardır, fakat bu rivayetler sahih kabul edilmemektedir, yani zayıf rivayetlerdir veya çoğu *İsrailiyat* türündendir. Aralarında iki büyük müfessir olan Taberi ve İbn Kesir'in de bulunduğu pek çok müfessir, genel olarak Kehf suresinin nüzul sebeplerinden bahsederken bu görüşe katılmaktadır. İmam Suyuti ve İbn Hacer Askalani'nin eserlerinde gösterildiği gibi bu rivayetlerden bazılarında Zülkarneyn'in kıssasından bahsedilmiştir. İbn Hacer Askalani *Muvafekatu el-hubri el-habere fi tahric-i ehadisi el-muhtasar*¹⁶⁵ adlı kitabında şu rivayeti kaydetmiştir:

İbn Abbas (r.a.) Kureyş müşriklerinin Nadir bin Haris ve Ukbe bin Ebi Muayt'ı Medine'deki Yahudi hahamlarına gönderip onlara: "Onu sorun ve sözlerini onlara anlatın. Onlar, ilk kitap ve bizim sahip olmadığımız peygamberler hakkında bilgiye sahipler. Çünkü onlar ehl-i kitap ümmetidir." dediklerini nakleder. Nadir ve Ukba Medine'ye gitmişler ve hahamlara Muhammed'i (a.s.) sormuşlardır. Muhammed'in (a.s.) yaydığı sözleri onlara itiraf ettiler. Bunun üzerine hahamlar şöyle demişlerdir: Ona üç şey sorunuz! Eğer bu konulara cevap verirse, biliniz ki o, Allah tarafından gönderilmiş bir peygamberdir. Size bir cevap vermezse, onun bir düzenbaz olduğunu biliniz. Geçmişte halkından ayrılan gençlerinin hikayesini sorunuz. Çünkü hikayeleri ilginçtir. Doğuyu ve batıyı dolaşan bir adamdan sorunuz. Ondan haberi var mıdır? Ona Ruh'u sorunuz? Ardından Mekke'ye dönmüşler ve Kureyş'e şöyle demişlerdir: "Ey Kureyş, bizimle Muhammed'in arasını ayıran sorular bizde. Hahamlar, Muhammed'e üç şey sormamızı emrettiler. Peygamber'e (a.s.) gittiler ve ona bu

¹⁶⁵ Ahmed bin Ali bin Hacer el-Askalani. Haz. Hamdi bin Abdülmecid es-Selefi ve diğerleri, (Riyad: Mektebetu er-Ruşd, 3. Baskı, 1419 h.), 2/70. Hadis garip hadistir (www.dorar.net).

soruları sordular. Peygamberimiz “Yarın cevapları vereceğim.” dedi. Fakat inşaallah (Allah dilerse) demedi. Bunun üzerine vahiy on beş gün ertelendi; Allah (c.c.) Peygamber’e Cebrail (a.s.) vasıtasıyla bir şey duyurmadı. Peygamber (a.s.) çok üzgündü. Mekkeliler ona baskı yaptılar: “Bize bir gece söz verdi, on beş oldu ve cevap yok. Bugün bile bize cevap vermiyor.” Sonra Cebrail, başında Allah’ın (c.c.) Muhammed’e (a.s.) Kehf gençleri, Zülkarneyn ve ruh konusu hakkında vahyin gelmemesinden dolayı üzülmemesi gerektiğini buyurduğu Kehf suresi ile inmiştir. Allah en iyisini bilir!¹⁶⁶

Prof. Seyyid Kutub bu konuda şöyle demiştir: “Çok sayıda rivayet olduğundan, biz sadece Kur’an’ın hiçbir şüpheye yer bırakmayan metnine odaklanmayı tercih ediyoruz. Âyet’ten Zülkarneyn hakkında bir soru sorulduğunu anlıyoruz; ancak bu sorunun kim tarafından sorulduğunu bilmiyoruz. Bilmemiz de konuya herhangi bir ek boyut katmamaktadır. O halde konuya fazla uzatmadan yaklaşmamız gerekir. Kur’an metni bize Zülkarneyn’in kişiliği, yaşadığı yer ve zamanı hakkında herhangi bir ayrıntı vermez. Bu, Kur’an kıssalarındaki dolaylı anlatımla ilişkilidir. Bu kıssalarda kastedilen tarihî kayıtlar değil, onlardan çıkarılan ibret ve hikmettir.”¹⁶⁷

Prof. Seyyid Kutub’un görüşünün adı geçen konu için açık ve yeterli olduğuna inanıyorum.

¹⁶⁶ Suyuti, *Lubab en-nukul fi esbab en-nüzul*, s. 168.

¹⁶⁷ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur’an*, 1/2714.

2.6.3. Kur'an-ı Kerim'de İnsanlık Tarihi ve Tarihi Olayların Ele Alınmasına İlişkin Bilimsel ve Metodolojik Sunum

Bu noktada size Kur'an-ı Kerim'de insanlık tarihinin ve tarihi olayların ele alınmasında takip edilen bilimsel ve metodolojik kuralların bir özetini sunmak istiyoruz. Bunlar, araştırmacılar için olduğu kadar her zaman doğruyu hedefleyen müminler için de özel öneme sahip kurallardır. Prof. Seyyid Kutub'un klasik ve çağdaş müfessirlere bu noktada üstünlük göstererek hepsinden daha güzel ve anlamlı bir yorum yaptığını düşünüyorum. *Fî Zilâl-i Kur'an* adlı tefsirinde şöyle yazmaktadır: “Tarih, İskender Zülkarneyn adında bir hükümdar tanıyor ki, onun Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn ile hiçbir ilgisi yoktur. Yunanlı İskender bir müşrikti, Kur'an'da anlatılan kişi ise Allah'a, ahirete inanan bir mümin idi. Müneccim Ebu Reyhan Beyruni, *el-Asar el-bakiyye an el-kurun el-haliyya* adlı kitabında şunu vurgulamaktadır: Kur'an'da adı geçen Zülkarneyn, ismine bakılırsa, Himyerli idi. Bunun nedeni, Himyer krallarının Zü lakabı ile adlandırılmasıdır. Örneğin Zü Nuvas, Zü Yezen. Onun tam adı Ebu Bekir bin Afrikş'tir. Orduyla birlikte Ak Deniz kıyılarından geçmişti. Tunus'a, Fas'a ve diğer ülkelere gitmişti. Tüm kıtaya onun adı verilirken bir Afrika şehri kurmuştu.

Bu doğru olabilir, ancak bunu ispatlamanın bir yolu yoktur. Bunun nedeni, Kur'an'ın Nuh (a.s.), Hud (a.s.) ve Salih (a.s.) kavimleri hakkında bize çok az bilgi vermesi gibi, Zülkarneyn hakkında da çok az şey söylemesidir. Kayıtlı tarih, insanlık tarihi ile karşılaştırıldığında nispeten yenidir. Tarih kaydedilmeye başlamadan önce birçok tarihi olaylar olmuştur. Yani bu tür şeyleri soran o değildir. Tevrat tahrif edilmemiş olsaydı, bu hadiselerden bazılarını gönderme yapılabilirdi. Fakat tağyir edilmiş rivayetleriyle olduğu gibi, yalan olduğu bilinen efsanelerle de doludur. Yüce Allah tarafından indirilen orijinal metin

tağyir edilmiştir. Sonuç olarak Tevrat, bahsettiği tarihi olaylar için güvenilir bir kaynak olarak alınamaz. Dolayısıyla tahriften münezzehtir olan Kur'an-ı Kerim'den başka tarihsel olaylar için başourabileceğimiz bir kaynak yoktur. Kur'an'ın tarihle yargılanamamasının iki nedeni vardır:

- 1) Kayda geçirilmiş tarih nispeten yenidir. Bu da meydana gelen birçok olayın kaydedilmediği anlamına gelmektedir. Kur'an'da tarihin hiçbir kaydı olmayan bu olaylarından bazılarına yer verilmiştir.
- 2) Tarih bazı olayları kaydetmeyi başarmış olsa bile, insanların yaptıklarındaki eksiklikler de dikkate alınmalıdır. Bugün bile, iletişim araçlarının benzeri görülmemiş bir şekilde geliştiği bir dönemde, bir olayın farklı, çoğu zaman çelişkili yönlerden nasıl ele alındığına tanık oluyoruz. Ne yazık ki, değerlendirme veya doğrulama için bundan sonra ne söylenirse söylenir, bu bilgi yığını tarihe karışıyor.¹⁶⁸

Dolayısıyla tarihin Kur'an rivayetleri bağlamında sorgulanması gerektiğini söylemek, İslam akidesi karşısında mantığın bile inkâr ettiği bir şeydir. Çünkü bilim adamlarının koyduğu metodolojik kurallar böyle bir şeyi reddetmektedir. Muhammed'e (a.s.) soru soranlar Zülkarneyn'i sormuşlar, Yüce Allah (c.c.) Kehf suresinde zikredilen kıssayı bildirmiştir. Zülkarneyn'in hayatı ile ilgili başka bir kaynağımız yoktur. Bu nedenle daha fazla bilgi için herhangi bir şeye erişmemizin bir yolu da bulunmamaktadır. Tefsirlerde farklı görüşlerden bahsedilse de içerdikleri İsrailiyyat ve efsaneler nedeniyle bunlar dikkate alınmamalıdır!

Kur'anî bağlamda Zülkarneyn'in üç seferi anlatılmaktadır: birincisi batıya, ikincisi doğuya ve üçüncüsü iki bent arasına... O halde bu üç seferleri anlatırken bu bağlama sadık kalmak gereklidir.¹⁶⁹

¹⁶⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 1/2711.

¹⁶⁹ Seyyid Kutub, 1/2711-2712.

2.6.4. Zülkarneyn Adlı Kral veya Peygamberin Adı Hakkında Seçilmiş Görüş Nedir? O Kimdir ve Kur'an'da Bahsedilen Set Coğrafi Olarak Nerededir?

Zülkarneyn'in kimliği ve mensubiyeti ile yaşadığı yer ve zaman hakkında müfessirler birbiriyle çelişkili farklı görüşler ileri sürmüşlerdir. Klasik ve çağdaş müfessirlerin tefsir eserlerine göz atarken¹⁷⁰ birbirinden çok farklı görüş ve yaklaşımların bulunduğu görülmektedir.

Bana göre, en makul ve Kur'an nassı ile çelişmeyen açıklamalar; benim de açıklamalarına katıldığım müfessir Tahir bin Aşur'un *et-Tahrir ve et-Tenvir* tefsirinde yer almaktadır. Adı geçen müfessir bu konuda şöyle yazmaktadır:

"...Zülkarneyn'in kim olduğu konusunda müfessirler arasında görüş ittifakı yoktur. Bu görüş farklılıkları belki de rivayetlerden ve tarihten elde edilen bilgilerden veya *yazarların* olay ve vakaları kayda geçirmeleri sırasında özensiz ve bilgileri tasdik ettirmeden yazan tarihçilerden kaynaklanmaktadır. Bu yüzden bu olayı bu prizmadan ele almak istemişlerdir.¹⁷¹

Zülkarneyn'in kim olduğunu belirlemeye çalışan düşüncelerin çıkış noktası da burasıdır:

- İlk görüşe göre o, Filip'in oğlu Makedonyalı İskender idi. Zülkarneyn (iki boynuzlu) lakabını almasının gerekçesi ise saçlarını ayırıp boynuz şeklinde örmesinden ya da

¹⁷⁰ Taberi Tefsiri, 26/94; Razi Tefsiri, 21/164-165; Kurtubî Tefsiri, 13/364-365; İbn Kesir Tefsiri, 5/189; Kasimi Tefsiri, *Mehasin et-Te'vil*, s. 4099; Sa'di Tefsiri, s. 458; Zuhayli Tefsiri, *et-Tefsir el-Münir*, 6/16-21.

¹⁷¹ Tahir bin Aşur, *et-Tahriru ve et-Tenviru*, 16/18.

savaş sırasında iki boynuzlu bir miğfer takmasından kaynaklandığı ileri sürülmüştür. Bazıları, Mısır'ı yönettiği sırada madeni paraların üzerine Mısırlıların tanrısı Ammon'a benzemeye çalışarak kendisini iki boynuzla çizdirdiğini ileri sürmüşlerdir.

- İkinci görüşe göre Zülkarneyn'in Himyer'li Tubbea Ebu Kerb adlı bir kral olduğu ileri sürülmektedir.
- Üçüncü görüşe göre Zülkarneyn, adı Afridon bin Asfiyan bin Camşit olan bir Pers kralı idi.

Bunlar en net görüşlerdir. Diğer görüşlere atıfta bulunulmamalı, rivayette bulunmamalıdır.¹⁷²

İbn Aşur'a göre en isabetli görüş

Kıssayı ayrıntılı olarak incelerseniz, Zülkarneyn'in Makedonyalı İskender olmadığı sonucuna ulaşabilirsiniz. Dindar bir kral değil, müşrik bir kral olması nedeniyle Yüce Allah tarafından kendisine vahy edilmeye layık değildir. Bu, onun başka değerleri olmadığı anlamına gelmez! Aynı şekilde iki ülke arasında herhangi bir set yaptırıldığına dair de tarihinde bir ibare yoktur...¹⁷³

¹⁷²Tahir bin Aşur, *et-Tahriru ve et-Tenviru*, 16/18-19.

¹⁷³ Tahir bin Aşur, 16/20.

Bana göre (Tahir bin Aşuri'ye göre), onun bir Çin kralı olduğunun delilleri şu şekildedir:

- 1) Antik çağlardan beri Çinliler yönetim ve el sanatları (sanayi) ile tanınırlar.
- 2) Çin krallarının çoğu adildir ve krallıkları nasıl yöneteceklerini biliyorlardı.
- 3) Saçlarını uzatmak ve iki örgüye bölmek onların özelliğidir. Zülkarneyn veya iki boynuzlu olarak nitelendirilmesi bu yönünden dolaydır.
- 4) Çin, Moğol eyaletleriyle birlikte dünyanın en büyük bakır ve kurşun rezervlerine sahiptir. Bu hususta, Ümmü Habibe'nin (r.a.) Zeynep bint Cahş'ten (r.a.) rivayet ettiği üzere Peygamber'in (a.s.) bir gece dışarı çıkıp şöyle dediğini duymuştur: Yaklaşan savaş için Arapların vay haline! Bugün Ye'cüc ve Me'cüc seddinde bir çatlak açıldı! Sonra orta parmak ve işaret parmağı ile daire çizmiştir.¹⁷⁴
- 5) Arapların güce dair gururları Moğolların Bağdat'ı fethiyle sona ermiştir. Bu noktadan hareketle, Moğollar Ye'cüc ve Me'cüc olarak tanımlanırken Kur'an'da bahsedilen set Moğolları Çin'den ayıran settir. Bu seddi yapan bir kraldır. Unutulmaması gereken şey, Kur'an'ın bu krala verdiği isim olan Zülkarneyn, tıpkı İsrail kralı Şaveli'ye Talut denilmesi gibi aslında bir lakap veya unvan değil, bir tasvirdir.¹⁷⁵ Bu kral, Moğolistan ile Çin arasındaki seddi yapan kişidir. Adı Qin Shihuang'dır ve İsa'nın doğumundan 247 yıl önce yaşamıştır. Yani, Makedonyalı İskender'den bir asır sonra. Anavatanı olan Çin'de din olarak Konfüçyüsçülük vardı. Tarih kitaplarının anlattığına göre bu yıkıcı kral, inşa

¹⁷⁴ Buhari ve Müslim Sahihleri.

¹⁷⁵ Tahir bin Aşur, *Et-tahriru ve et-tenviru*, 16/22.

ettirdiklerini yok etmiş, âlimleri öldürmüş ve kitapları yakmıştı.

Büyük bir kral ve lider olan Zülkarneyn hakkında bu bilgilerin araştırmacılar için yararlı olacağına fazlasıyla inanarak bu konunun sonunda, gerçeği yalnızca Allah bilir! diyorum.¹⁷⁶

¹⁷⁶ Tahir bin Aşur, 16/25.

2.6.5. Zülkarneyn'in Olayında Başarılı Liderin Belirgin Özellikleri

Zülkarneyn rivayetinden liderliğin vasıf ve niteliklerine dair elde edilen bilgilere gelince, klasik ve çağdaş tefsirlere dönüp bu konuyu araştırdığım zaman, Kurtubî gibi bazı klasik müfessirler ile Abdurrahman Sa'di, Tahir bin Aşur, Seyyid Kutub gibi bazı çağdaş müfessirler dışında, umduğumu bulamadığımı söylemeliyim. Bu, muhtemelen müfessirlerin yaşadıkları zamanda liderlik konusuna öncelik verilmemesinden kaynaklanmaktadır. Nitekim, o zamanlar insanlar farklı zorluklarla karşı karşıyaydılar ve ümmetin yöneticileri de bugünkü yöneticilere benzememekteydi.

Bu liderlik özellikleri aşağıdaki şekilde sıralanabilir:

1) Allah'ın size verdiği zenginlik, sağlık, güç ve hakimiyet konusunda kendinize güvenmek ve bu nimetlere şükretmek

Kehf Suresi'nin 59 âyeti olan "...*Rabbimin bana verdiği (imkân ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır...*" hakkında İmam Kurtubî şöyle yazmaktadır:

Bu âyetin içinde gizli iki mesaj vardır:

Birincisi; "...Rabbimin bana verdiği (imkân ve kudret, sizin vereceğiniz vergiden) daha hayırlıdır..." kısmında Zülkarneyn Allah'ın kendisine verdiği güç ve yetkiyi anlatmıştır. Ardından, Bana teklif ettiğiniz ödeme ve maddi tazminattan daha iyidir. Sizden

istediğim insan gücü, yani adamlarınızın fiziksel çalışmasıdır, demiştir.

İkincisi;

Bu âyet, devletin de başında bulunan önderin halkı koruması ve gözetmesi, onların sıhhat ve emniyetini onların maddî imkânlarından karşılama vazifesi olduğunun delilidir. Kasalarında biriktirilen (maddi) haklar, (kralın) idaresi altındadır ve menfaatlerine olan projelere yatırım nedeniyle kasalar boşalacak olsa da yine onları mallarla doldurmak zorunludur... Kral bu servetle ilgilenmekle yükümlü iken şu üç şartla serveti dağıtabilir: Bu servetten kendini diğer insanlardan ayıracak şekilde para almaması, parayı en çok ihtiyacı olanlara ve insanların pozisyonlarına göre dağıtması. Kasalar boşalınca ise emekleriyle çalışmalarını talep ederler. Bu da yetmezse, o zaman onların mallarından anlayışla alır, akılcı ve kontrollü bir şekilde harcar. Zülkarneyn, Ye'cüc ve Me'cüc'ün düşmanlığından korunmak isteyen halk ilk kez ödeme teklif ettiğinde bunu söylemiştir. Onların parasına değil, fiziksel emeğine ihtiyacı olduğunu ifade etmiştir. Kendiniz için bana yardım edin; çünkü para benim elimde, erkekler (fiziksel güç) ise sizin elinizde. Zülkarneyn, bu durumda servetin birincil rol üstlenmediğini, ödeme alırsa ihtiyacı olanı (fiziksel gücü) azaltacağını ve bu nedenle onların arasından ücretli işçiler çalıştırmak zorunda kalacağını düşünmüştür. Bu nedenle buradaki insan gücü arayışı önceliklidir. Lider kimseden gereksiz yere servet almaz. Bu durumda servet edinimi gizli değil, açıktan yapılır, adil bir şekilde harcanır, şahsi kâr amacı gütmaz. Keyfi kararlar değil, istişare yoluyla yapılmalıdır.

İsabetli olan görüşü Yüce Allah mükafatlandırır!¹⁷⁷

Aşağıdaki grafik özet olarak İmam Kurtubî'nin görüşüne göre liderliğin özelliklerini göstermektedir:

¹⁷⁷ Kurtubî, *el-Cami li-ahkam el-Kur'an*, 11/60.

2) Yolsuzlukla mücadele, sınai gelişme, tevazu ve şükür, sosyal adalet ve muhtaçlara yardım, maddi karşılık olmaksızın vatandaşların tehdit eden tehlike ve düşmanlıklardan korunması, anayasa ve kanun çıkarılması, kötülük yapanların cezalandırılması, iyilik yapanların ödüllendirilmesi

Kehf Suresi'nin 95-99 âyetlerinin tefsirinde Prof. Seyyid Kutub şöyle yazmaktadır: *"...Zülkarneyn, yeryüzündeki kötülük ve kargaşayla mücadele için ortaya koyduğu plana uygun olarak yaptığı iş için maddi ödemeyi reddetmiştir. Halkın kargaşasını önlemenin en iyi yolunun iki tepe arasına bir set yapmak olduğu sonucuna varmıştır. Bu işi yapmak için malzeme (erimiş demir ve bakır parçaları) ve emek gücü istenmiştir. "...Şimdi siz bana gücünüzle yardım edin de sizinle onların arasına sağlam bir engel yapayım" dedi. "Bana (yeterince) demir madeni getirin! dedi...", böylece demir parçaları getirdiler, "...İki yamacın arasındaki boşluğu (dağlarla) bir hizaya getirince..." ve demir parçaları düzdüğü zaman bir yığın haline getirdiler "...körükleyin! dedi". Demir kıpkırmızı olup neredeyse ateş haline gelince, "...Bana erimiş bakır getirin, bunun üzerine boşaltayım" dedi." Yani, daha da güçlü hale getirmek için demiri erimiş bakır ile karıştırmıştır.*

Demire bir miktar bakır eklenmesinin güç ve dayanıklılık kazandırma özelliği bulunduğundan, bu demir takviyesi biçimi modern zamanlarda kullanılmaktadır. Bu bilgi Cenap-ı Allah'tandır. Asırlar önce ispatlanmış bilgi ve uygulamalar modern bilimden daha eskiye

dayanmakta olup, tam olarak ne zaman olduğunu yalnızca Allah'ın bildiği sonsuz Kitap'ta kayıtlıdır.¹⁷⁸

Zülkarneyn'in bu eylemiyle Ye'cüc ve Me'cüc'ün ulaşım yolunu kapatılmıştır. **"Artık onu ne aşabildiler ne de delebildiler."**

Allah'tan ilim ve kudret ile donatılan Zülkarneyn, bu devasa işi öylece yapılabilecek bir iş olarak görmediği için kendisine verilen bu nimetlere aldanmayarak¹⁷⁹ Allah'ın ona verdiği nimetlere karşı Allah'a tevazu ile şükretmekte idi. Tamamen Allah'a güvenerek ve O'na teslim olmak. Kıyametten önce bu seddin yerle bir edileceği zamanın geleceğini de bildiğini göstermiştir. **"Bu, Rabbimin bir rahmetidir. Rabbimin vaadi (kıyametin kopma vakti) gelince onu yerle bir eder. Rabbimin vaadi gerçektir." dedi."**

Mükemmel bir dürüst lider örneği olan ve Allah'ın yeryüzünde Doğu'nun ve Batı'nın ihtiyaç duyduğu gücü ve kudreti vererek kendisini ayırt ettiği Zülkarneyn'in kıssası burada bitmektedir. O, kibirli olmak şöyle dursun, kendini kandıran bir kişi değildi. Bunları, güç ve başarı, kişisel maddi kazanç elde etmenin veya kişisel çıkarlar için insanları veya yerleri sömürmenin bir yolu olarak görmemekteydi. Fethettiği ülkelere esaret kanunları uygulamamış ve orada yaşayanlara zulmetmemiştir. Nerede olursa olsun adalet dağıtmış, nerede ihtiyaç duyulursa muhtaçlara yardım etmiş ve onlara maddi tazminat ödemediği özgürlük sağlamıştır. Allah'ın ona verdiği imkanları insanlığın yararına, sömürüye karşı değişimden ve düzenden yana kullanmış; düşmanlığın kaldırılması için güvenlik ve barışın sağlanmasından yana hareket etmiştir. O'nun nimet ve merhametinden dolayı Allah'a şükretmeyi, O'nun kudretini bir gün

¹⁷⁸ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 1/2714.

¹⁷⁹ Abdurrahman Sa'dî, *Teysiru el-Kerimi el-Mennan*, 487, Süleyman'ın (a.s.) kendisine verilen nimet ve üstünlükler için Allah'a (c.c.) şükretmesi karşısında, aynı nimetler verilen Karun kibir ve nankörlük içinde yaşamakta idi. Karun bu nimetlerin Allah'tan (c.c.) değil, kendi hünelerinden kaynaklı olduğunu düşünmekteydi.

kendisinin (Zülkarneyn) vefat ederek Yüce Allah'a geri döneceğini hatırlamayı unutmamıştır...¹⁸⁰

Burada önemli olan Zülkarneyn'in kendisine teslim edilen ve hakimiyeti altında bulunan bağımsız ülkeleri yönetim biçimine ilişkin platformunu ilan etmiş olmasıdır. **"Kim zulmederse onu cezalandıracağız; sonra o Rabbine döndürülecek, Rabbi de ona benzeri görülmedik bir şekilde azap edecektir. İman edip sâlih ameller işleyene gelince, içte onun için pek güzel bir mükâfat vardır. Ona emrimizden kolay olanı söyleyeceğiz."** Böylece Zülkarneyn, zalimlerin ahirette kimsenin tasavvur edemeyeceği bir ceza ile cezalandırılacakları gibi bu dünyada da cezalandırılacaklarını duyurmuştur. Takva sahibi müminlere gelince ise onlar için mükâfatlar, şerefli muamele ve imtiyazlar var olacaktır.

İyi bir liderin yaklaşım biçimi ve sahip olması gereken temel kanun budur. Mümin gurur duymalı, lütuf görmeli, mükâfat görmeli; hak ihlali yapan suçlu ise cezasını çekmelidir. İyilik yapan kişi yaptığı iyiliklerin karşılığının toplumdaki yeri ve saygısı ile karşılandığını, kötülük yapan da suçundan dolayı hak ettiği cezayı aldığını görürse, bu durum toplumun dürüst ve verimli (hatta daha fazlası için) bir şekilde devam etmesi için bir ders ve motivasyon olacaktır. Aksi takdirde, iktidar kriterleri alt üst edilir, iyilik yapanlar yerine kötüler ödüllendirilir ve onurlandırılırsa, dürüstler görmezden gelinir ve daha da kötüsü onlarla savaşılsa, o zaman tüm iktidar bir şiddet aracına dönüşür, yönetim zalimin elinde geçer ve tüm sosyal düzen tam bir kaosa dönüşene kadar bozulur...¹⁸¹

Seyyid Kutub'a (Allah rahmet eylesin!) göre liderlik göstergelerinin kısa ve grafik özeti aşağıdaki şekildedir:

¹⁸⁰ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 1/2714.

¹⁸¹ Seyyid Kutub, *Fî Zilâl-i Kur'an*, 1/2712-2713.

Seyyid Kutub'un görüşüne göre liderliğin özellikleri

Yolsuzluk ve anarşi ile mücadele

Teknolojik ve sanayi keşifler

Allah'a tevazu ve şükür

Adalet ve muhtaçlara yardım

Maddi tazminat olmaksızın felaketzadelere
güvenlik sağlamak

Anayasanın ve hukukun ilan edilmesi

Kötülerin cezalandırılması, iyilik yapanların
mükâfatlandırılması

3) Doğruluk ve adalet göstermek, Allah'tan ilham alıp O'na tevekkül etmek, hakimiyetin genişletilmesi, Ye'cüc ve Me'cüc diyarına ulaşmak, şiddetten kaçınmak ve yaralıları şiddet ve adaletsizlikten koruması için set ve köprüler yapmak, sanayi ve zanaata bağlılık, hedeflere ulaşmak için insan gücünden istifade edilmesi

İmam Tahir bin Aşur şöyle demiştir:

Bu Kur'an kıssası (yeni modellerin inşası için) kaçınılmaz olarak ihtiyaç duyduğumuz lider ve liderlik özellikleri hakkında bilgi sağlamaktadır:

- 1) *Zülkarneyn dürüst ve adaletli bir hükümdar idi.*
- 2) *Cenâb-ı Allah'tan ilham almıştır.*
- 3) *Kraliyeti birkaç ülkeyi kapsamakta idi.*
- 4) *Coğrafi olarak hüküm sürdüğü topraklar, Ye'cüc ve Me'cüc topraklarına dayanmakta idi. Kraliyetinin izinin sürülmesiyle tahmin edilebildiği kadarıyla bu topraklar, Doğu ile Batı arasında, yani ne Doğu'da ne de Batı'da idi.*
- 5) *Ye'cüc ve Me'cüc halklarını diğer insanlardan ayıran bir set inşa etmişti.*
- 6) *Yanında demir işletme ve inşaat etme konusunda uzman bir ekip vardı.*¹⁸²

İmam Tahir bin Aşur'un bakış açısından liderlik özelliklerinin özeti şu şekildedir:

¹⁸² İbn Aşur, *Et-tahrir ve et-tenvir*, 16/25.

Sonuç olarak, Zülkarneyn modeline göre liderlik ve özelliklerinin; başarılı bir lider olmak ve başkaları tarafından her zaman takip edilmek isteyenler için iyi bir örnek ve model teşkil etmek için yeterli olduğunu düşünüyorum. Bu noktada Zülkarneyn hakkında bazı detaylar ekleyeceğim.

Müslüman âlimlerin Zülkarneyn'in yaşadığı yeri ve zamanı belirlemeye yönelik girişimleri, Kur'an'ın bu hususlar hakkında bir beyanda bulunmamasından dolayı, ileri sürülen iddiaları kabul edebilecek veya reddedebilecek bilimsel girişimlerden ibarettir. Müfessirlerin bunları tespit etme ihtimalleri bulunmaktadır. Çünkü Kur'an'ın hikmeti, her zamana vahyolunmuş ve herkese açık olmasıdır. Kur'an'ın mucizesi,

onun hikmetinin kıyamete kadar her an ortaya çıkabilme imkânıdır.

Şunu vurgulamak istiyorum ki lider hakkında belirtilen en önemli husus, Kur'an'da şu şekilde açıkça gösterilmiştir: Her türlü kötülüğe karşı mücadele etmek için çok boyutlu bir dini, fikri ve duygusal hazırlık ile gerçek İslami değerleri teyit eden bireysel ve toplumsal özelliklerin sunumu. Gerekli olan budur. Allah en iyisini bilir!

3. KUR'AN PRİZMASINDAN BAŞARISIZ LİDERLİK ÖRNEKLERİ

3.1. Beş Başarısız Liderin Örneği

Kur'an-ı Kerim, olayları takdim etme, tahlil etme ve sonrasında muhakeme etme bakımından ender ve benzersiz bir metodoloji ile öne çıkmaktadır. Belirli olayların veya fenomenlerin olumlu ve olumsuz yönlerini açıklamada tarafsızlık ve nesnellik ile karakterize edilmektedir. Örnek olarak Kur'an'da adı geçen alkol olayına değineceğiz:

﴿يَسْأَلُونَكَ عَنِ الْخَمْرِ وَالْمَيْسِرِ ۖ قُلْ فِيهِمَا إِثْمٌ كَبِيرٌ وَمَنْتَفِعٌ لِلنَّاسِ وَإِثْمُهُمَا أَكْبَرُ مِنْ نَفْعِهِمَا ۚ وَيَسْأَلُونَكَ مَاذَا يُنْفِقُونَ ۖ قُلِ الْعَفْوَ ۚ كَذَلِكَ يُبَيِّنُ اللَّهُ لَكُمْ آيَاتِهِ لَعَلَّكُمْ تَتَفَكَّرُونَ ﴿٢١٩﴾﴾

[البَقَرَة : ٢١٩]

“Sana içkiyi ve kumarı sorarlar. De ki: “Onlarda hem büyük günah hem de insanlar için (bazı zahirî) yararlar vardır. Ama günahları yararlarından büyüktür...” [Bakara Suresi: 219]

İçki ve kumar büyük günahlar olmakla birlikte bazı insanlar, bunlardan maddi çıkar da edindiklerinden dolayı diğer insanları bu faaliyetlere bulaştırmaktadırlar.

Olayların nesnel sunumuna ilişkin Kur'an metodolojisi; bazı baskıcı liderlik modellerinin, yani insanlık tarihi boyunca peygamberler tarafından sözü edilen ve biraz farklı biçimlerde de olsa, günümüzde de devam eden başarısız modellerin ele alınmasında da gözlemlenir. Bu söylediklerimizin somut bir örneği, büyük zorba Firavun ile onun iki zalim vekili Karun ve

Haman'ın durumudur. Yüce Allah bize bunlardan şu şekilde bahsetmektedir:

﴿وَنَادَى فِرْعَوْنُ فِي قَوْمِهِ قَالَ يَا قَوْمِ أَلَيْسَ لِي مُلْكُ مِصْرَ وَهَذِهِ الْأَنْهَارُ تَجْرِي مِن تَحْتِي أَفَلَا تُبْصِرُونَ ﴿٥١﴾ أَمْ أَنَا خَيْرٌ مِّنْ هَذَا الَّذِي هُوَ مَهِينٌ وَلَا يَكَادُ يُبِينُ ﴿٥٢﴾ فَلَوْلَا أُلْقِيَ عَلَيْهِ أَسْوِرَةٌ مِّنْ ذَهَبٍ أَوْ جَاءَ مَعَهُ الْمَلَأِكَةُ مُقْتَرِنِينَ ﴿٥٣﴾ فَاسْتَحَفَّ قَوْمَهُ فَأَطَاعُوهُ إِنَّهُمْ كَانُوا قَوْمًا فَسِيقِينَ ﴿٥٤﴾﴾

[الرُّحْفُ : ٥١ - ٥٤]

1- “Firavun, kavmine seslenerek dedi ki: “Ey kavmim! Mısır hükümdarlığı benim değil mi? Şu nehirler de benim altımdan akıyor (değil mi?) Hâlâ görmüyor musunuz?” Yoksa ben, şu zavallı, nerede ise maksadını anlatamayacak durumda olan bu adamdan daha hayırlı değil miyim? (Eğer doğru söylüyorsa) ona altın bilezikler atılmalı yahut onunla bulunmak üzere melekler gelmeli değil miydi?” Firavun, kavmini küçük düşürdü (ezdi). Onlar da kendisine itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan çıkmış bir toplumdur.” [Zuhruf Suresi: 51-54]

Âyetin delili, Firavun'un mutlak güç iddiasında, insanlara karşı kibirlenmesinde ve onlardan korkmasında, onların akıl seviyelerini küçümsemesinde ve onlardan sürekli şüphe duymasında yatmaktadır. Halkı günahkardır ve günahlarının bedelini Firavun'un adaletsiz gücü ödemiştir. Önlerinde başka bir çare bulamayınca, hep Firavun'un kendilerinden istediği gibi ve işledikleri günahların sonucunda içinde buldukları perişan durum nedeniyle, Firavun'a tabi olmuş ve itaat etmişlerdir.

Tanınmış âlim Fahreddin Razi, bu âyeti mükemmel bir şekilde tefsir etmiş; duruma ilişkin güzel ve anlamlı bir tahlil ortaya koymuştur:

Âyet birkaç noktaya değinmektedir:

Birinci Mesele: Musa (a.s.) ile Firavun'un bu surede söz edilmesi diğer surelerde söylenenleri tasdik etmek içindir. Bunun nedeni, Kureyş müşriklerinin Muhammed'in (a.s.) peygamberliğine fakir

olduğu ve aralarında otorite kabul edilmediği bahanesiyle itiraz etmeleridir. Musa (a.s.) mucizelerini sunduktan sonra Firavun ona şöyle demiştir: Ben zengin ve güçlüyüm. Mısır'ın iktidarının nasıl bana ait olduğunu ve bu akan ırmakların aşında benim ve idaremin altındaki topraklarda aktığını görmüyor musun? Musa ise fakirdir, hor görülür ve kendini iyi ifade edemezdi. Böylece, Firavun'un zihniyetine göre, nasıl olur da fakir bir adam Allah tarafından güçlü ve büyük zenginliğe sahip olan bir krala gönderilir? Kureyş müşriklerinin de Muhammed'in (a.s.) nübüvvetine dair şüphelerinin sabit olduğu Kur'an'ın anlattığı şekilde şöyle ifade edilmektedir: "Bu Kur'an, iki şehrin birinden bir büyük adama indirilseydi ya!" dediler." [Zuhruf Suresi: 31], (büyük adamı kastettikleri kimseler ise Mekke'den Velid bin el-Mugire veya Taif'ten Urve bin Mes'ud es-Sakaî idi.). Bu kıssanın maksadı iki şeyi tasdik etmektir. **Birincisi:** kafirlerin ve cahillerin Peygamberlere karşı istikrarsız ve zayıf delillerine ehemmiyet verilmemesi, itham ve şüphelerinin dikkate alınmaması gerektiği, **İkincisi:** Firavun dünyanın mümkün olan en iyi maddi durumundaydı, ancak devrildi ve sonu geldi. Bu düşmanlarının sonudur (Ey Muhammed!). Yani kıssanın tekrar edilmesi, kıssanın kendisiyle ilgili değil, söz konusu şüpheye verilen cevabın onaylanmasıyla alakalıdır...¹⁸³

Firavun'un başarısız örneğini konu alan bir diğer âyet ise şu şekildedir:

﴿وَقَالَ فِرْعَوْنُ يَا أَيُّهَا الْمَلَأُ مَا عَلِمْتُ لَكُمْ مِنْ إِلَهٍ غَيْرِي فَأَوْقِدْ لِي يَهْنَمُنْ عَلَى الطِّينِ فَأَجْعَلْ لِي صَرْحًا لَعَلِّي أَطَّلِعُ إِلَى إِلَهِ مُوسَى وَإِنِّي لأَظُنُّهُ مِنَ الْكَاذِبِينَ ﴿٣٨﴾﴾ [القَصص : ٣٨]

2- "Firavun, "Ey ileri gelenler! Sizin benden başka bir ilâhınız olduğunu bilmiyorum. Ey Hâmân! Benim için bir ateş yakıp tuğla pişir de bana bir kule yap! Belki Mûsâ'nın ilâhına çıkar bakarım(!) Şüphesiz ben onun mutlaka yalancılardan olduğunu sanıyorum" dedi." [Kasas Suresi: 38]

¹⁸³ Fahreddin Razi, *Mefatihü el-gayb*, 1/186.

Allame İbn Aşur'un yazdığı gibi bu âyetin delili, Firavun'un halkı kendi sahte ilahiliğine ikna etmek için "kendisinden başka ilah tanımadığımı" söyleyerek Musa'nın söylediklerini geçersiz kılmaya çalışmasında yatmaktadır. Şuara Suresi 24. ve 26. âyetlerde ayrıntılı şekilde anlatıldığı gibi: "O, sizin de Rabbiniz, geçmiş atalarınızın da Rabbidir. O, göklerin ve yerin ve her ikisi arasında bulunan her şeyin Rabbidir."¹⁸⁴.

(3) Kur'an-ı Kerim, Şuayb'ın (a.s.) peygamber olarak gönderildiği halkın suçsuz ve masum insanlara acımasızca zulmeden, Peygamber'e mensup olanlara ve salih liderlere uyanlara zorbalık yapan ileri gelenlerinin durumunu da bildirmektedir. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿قَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ اسْتَكْبَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَنُخْرِجَنَّكَ يَشْعَبَ وَالَّذِينَ ءَامَنُوا مَعَكَ مِنْ قَرْيَتِنَا أَوْ لَتَعُودَنَّ فِي مِلَّتِنَا قَالَ أَوْلَوْ كُنَّا كَرِهِينَ ﴿٨٨﴾ قَدْ أَفْتَرْنَا عَلَى اللَّهِ كَذِبًا إِنْ عُدْنَا فِي مِلَّتِكُمْ بَعْدَ إِدِّجَانَا اللَّهُ مِنْهَا وَمَا يَكُونُ لَنَا أَنْ نَعُودَ فِيهَا إِلَّا أَنْ يَشَاءَ اللَّهُ رَبُّنَا وَسِعَ رَبُّنَا كُلَّ شَيْءٍ عِلْمًا عَلَى اللَّهِ تَوَكَّلْنَا رَبُّنَا أَفَتُحِبُّونَا وَيُبْغِضُ قَوْمَنَا بِإِلْحَاقٍ وَأَنْتَ خَيْرُ الْفَاتِحِينَ ﴿٨٩﴾ وَقَالَ الْمَلَأُ الَّذِينَ كَفَرُوا مِنْ قَوْمِهِ لَئِن أَتَيْتُمْ شُعَبًا إِنَّكُمْ إِذَا لَخَلْسِرُونَ ﴿٩٠﴾ فَأَخَذَتْهُمُ الرَّجْفَةُ فَأَصْبَحُوا فِي دَارِهِمْ جِثِيمِينَ ﴿٩١﴾ الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَبًا كَانُوا لَمْ يَغْنَوْا فِيهَا الَّذِينَ كَذَّبُوا شُعَبًا كَانُوا هُمُ الْخَلْسِرِينَ ﴿٩٢﴾﴾

[الأعراف : ٨٨ - ٩٢]

Şuayb'ın kavminden büyüklük taslayan ileri gelenler dediler ki: "Ey Şuayb! Andolsun, ya kesinlikle bizim dinimize dönersiniz ya da mutlaka seni ve seninle birlikte inananları memleketimizden çıkarırız." Şuayb, "İstemesek de mi?" dedi. "Allah, bizi sizin dininizden kurtardıktan sonra eğer ona dönersek mutlaka Allah'a karşı yalan uydurmuş oluruz. Rabbiniz Allah'ın dilemesi olmadıkça, sizin dininize dönmemiz bizim için olacak şey değildir. Rabbiniz her şeyi

¹⁸⁴ İbn Aşur, *Et-tahriru ve et-tenviru*, 21/122.

ilmiyle kuşatmıştır. Biz yalnız Allah'a tevekkül ettik. Ey Rabbimiz! Bizimle kavmimiz arasında gerçekle hükmet. Çünkü sen hükmedenlerin en hayırlısıdır." Şuayb'ın kavminden inkâr eden ileri gelenler dediler ki: "(Ey ahali!) Andolsun ki eğer Şuayb'a uyarsanız, o takdirde mutlaka siz zarar edenler olursunuz." Derken, onları o korkunç sarsıntı yakaladı da yurtlarında yüzüstü hareketsiz çöke kaldılar. Şuayb'ı yalanlayanlar sanki orada hiç yaşamamışlardı. Şuayb'ı yalanlayanlar var ya, asıl ziyana uğrayanlar onlar oldu. [Araf Suresi: 88-92]

Âlim Şevkani'nin *Fethü'l-Kadir* tefsirinde açıkladığı gibi, söz konusu ayetlerin hikmeti şu gerçekte gizlidir: "... Halkın ileri gelenleri, Şuayb'ın (a.s.) Allah'a davetine kibirlenip reddetmekle yetinmeyerek şiddet ve kibir göstermişler; Peygamber'i ve takipçilerini tehdit ederek onları evlerinden kovmakla veya eski dine (putperestlik) döndürmekle tehdit ederek daha da ileriye gitmişlerdir. Bu yüzden müminlerin önünde sürgün¹⁸⁵ ya da putperestliğe dönüş olmak üzere iki seçimden biri bulunmakta idi."¹⁸⁶

(4) Bu reddetme ve şiddetli muhalefet sürecini İbrahim (a.s.) kıssasında da görmekteyiz. Kendi zorba halkı, İbrahim'i (a.s.) sadece tehdit etmekle kalmayıp ondan tamamen kurtulmak için onu diri diri yakmaya çalışmışlardır. Ancak, Cenâb-ı Allah o zalimlerin tuzaklarını bozarak onu kurtarmıştır. Kur'an'da İbrahim (a.s.) kavminin bu dehşet verici girişimleri ile zalim davranışlarının detayları şöyle bildirilmektedir:

¹⁸⁵ Arnavutluk ve Yugoslavya ile Sovyetler Birliği'ndeki komünist rejimlerde olduğu gibi.

¹⁸⁶ İmam Şevkani, *Fet'h el-Kadir*, 1/486. "Ya bizimlesin ya bize karşısın." şeklindeki şiddet ve diktatörlük yöntemi bugün bile (21. yüzyıl) var olmaya devam etmektedir!

﴿وَابْرَاهِيمَ إِذْ قَالَ لِقَوْمِهِ اعْبُدُوا اللَّهَ وَاتَّقُوهُ ذَلِكُمْ خَيْرٌ لَّكُمْ إِن كُنْتُمْ تَعْلَمُونَ ﴿١٦﴾ إِنَّمَا تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ أَوْثَانًا وَتَخْلُقُونَ إِفْكًا إِنَّ الَّذِينَ تَعْبُدُونَ مِن دُونِ اللَّهِ لَا يَمْلِكُونَ لَكُمْ رِزْقًا فَابْتَغُوا عِنْدَ اللَّهِ الرِّزْقَ وَاعْبُدُوهُ وَاشْكُرُوا لَهُ ۗ إِلَيْهِ تُرْجَعُونَ ﴿١٧﴾ وَإِن تَكْذِبُوا فَقَدْ كَذَّبْتُمْ مِن قَبْلِكُمْ ۖ وَمَا عَلَى الرَّسُولِ إِلَّا الْبَلَاغُ الْمُبِينُ ﴿١٨﴾ أَوَلَمْ يَرَوْا كَيْفَ يُبْدِئُ اللَّهُ الْخَلْقَ ثُمَّ يُعِيدُهُ ۗ إِنَّ ذَٰلِكَ عَلَى اللَّهِ يَسِيرٌ ﴿١٩﴾ قُلْ سِيرُوا فِي الْأَرْضِ فَانظُرُوا كَيْفَ بَدَأَ الْخَلْقَ ثُمَّ اللَّهُ يُنشِئُ النَّشْأَةَ الْآخِرَةَ إِنَّ اللَّهَ عَلَىٰ كُلِّ شَيْءٍ قَدِيرٌ ﴿٢٠﴾ يُعَذِّبُ مَن يَشَاءُ وَيَرْحَمُ مَن يَشَاءُ وَإِلَيْهِ تُقْلَبُونَ ﴿٢١﴾ وَمَا أَنْتُمْ بِمُعْجِزِينَ فِي الْأَرْضِ وَلَا فِي السَّمَاءِ وَمَا لَكُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ مِن وَلِيٍّ وَلَا نَصِيرٍ ﴿٢٢﴾ وَالَّذِينَ كَفَرُوا بِآيَاتِ اللَّهِ وَلِقَائِهِ ۗ أُولَٰئِكَ يُسْأَلُونَ مِن رَّحْمَتِي وَأُولَٰئِكَ لَهُمْ عَذَابٌ أَلِيمٌ ﴿٢٣﴾ فَمَا كَانَ جَوَابَ قَوْمِهِ ۗ إِلَّا أَن قَالُوا اقْتُلُوهُ أَوْ حَرِّقُوهُ فَأَنْجَاهُ اللَّهُ مِنَ النَّارِ ۗ إِنَّ فِي ذَٰلِكَ لَآيَاتٍ لِّقَوْمٍ يُؤْمِنُونَ ﴿٢٤﴾﴾ [العنكبوت: ١٦ - ٢٤]

“İbrahim’i de peygamber olarak gönderdik. Hani o, kavmine şöyle demişti: “Allah’a kulluk edin, O’na karşı gelmekten sakının. Eğer bilerseniz, bu sizin için daha hayırlıdır. Siz, Allah’ı bırakarak ancak putlara tapıyorsunuz ve yalan uyduruyorsunuz. Allah’ı bırakarak tapıklarımızın size hiçbir rızık vermeye güçleri yetmez. Öyle ise rızık Allah’ın katında arayın. O’na kulluk edin ve O’na şükredin. Siz yalnız O’na döndürüleceksiniz. Eğer siz yalansanız bilin ki, sizden önce geçen birtakım ümmetler de yalanlamışlardı. Peygambere düşen apaçık tebliğden başka bir şey değildir. Onlar, Allah’ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığını, sonra onu nasıl tekrarladığını görmüyorlar mı? Şüphesiz bu, Allah’a göre kolaydır. De ki: “Yeryüzünde dolaşın da Allah’ın başlangıçta yaratmayı nasıl yaptığına bakın. Sonra Allah (aynı şekilde) sonraki yaratmayı da yapacaktır. (Kıyametten sonra her şeyi tekrar yaratacaktır) Şüphesiz Allah’ın gücü her şeye hakkıyla yeter. O, dilediğine azap eder, dilediğine de merhamet eder. Ancak O’na döndürüleceksiniz. Siz, yerde de gökte de (Allah’ı) âciz bırakacak değilsiniz. Sizin Allah’tan başka ne bir dostunuz ne de bir yardımcınız vardır. Allah’ın âyetlerini ve O’na kavuşmayı inkâr edenler var ya; işte onlar benim rahmetimden ümit kesmişlerdir. İşte onlar için elem dolu

bir azap vardır. (İbrahim'in) kavminin cevabı, "Onu öldürün veya yakın" demekten ibaret oldu. Allah da onu ateşten kurtardı. Şüphesiz bunda inanan bir toplum için ibretler vardır." [Ankebut Suresi: 16-24]

Hoca Muhammed el-Amin Şenkiti, ünlü tefsiri olan *Advau el-beyan*'da bu âyetleri şu şekilde açıklamaktadır:

Bu yüce âyette Cenâb-ı Hak İbrahim (a.s.) ile Peygamberimiz'in (a.s.), açık ve kesin deliller sunarak kendi kâfir kavimlerini susturdukları zaman, kafir halkların zor kullanmaktan başka bir yol görmedikleri, birbirlerine "Putlarınıza yardım etmek ve onlara sahip çıkmak istiyorsanız Onu (Peygamber) ateşe atınız veya öldürünüz!" dedikleri hatırlatılmaktadır. Batıl savunucularının argümanları ve kanıtları başarısız olduğunda şiddeti gerçeğe karşı bir araç olarak kullanmaları bir gelenek haline gelmiştir.¹⁸⁷

- 6) Bir başka zalim ve inkârcı örneği, müminleri göklerin ve yerin yaratıcısı olan Allah'a inandıkları için diri diri yakan *Ashab-ı Uhdud*'un¹⁸⁸ kıssasında bulunmaktadır. Allah, ödedikleri bedele rağmen imanlarını koruyan bu müminlerin öyküsünü Kur'an'da şöyle ölümsüzleştirmiştir:

﴿قَتِلَ أَصْحَابُ الْأَخْذُودِ ۝ النَّارِ ذَاتِ الْوَقُودِ ۝ إِذْ هُمْ عَلَيْهَا قُعُودٌ ۝ وَهُمْ عَلَىٰ مَا يَفْعَلُونَ بِالْمُؤْمِنِينَ شُهُودٌ ۝ وَمَا نَقَمُوا مِنْهُمْ إِلَّا أَن يُؤْمِنُوا بِاللَّهِ الْعَزِيزِ الْحَمِيدِ ۝ الَّذِي لَهُ مَلِكُ

¹⁸⁷ Muhammed El-Emin eş-Şenkiti, *Advau el-beyan fi îdahi el-Kur'an bi el-Kur'an*, 4/162.

¹⁸⁸ Bu katliam-soykırım, kısaca, bazı İslami kaynaklara göre (Müslim'in Sahihi, Ahmed'in Müsned'i ve Nesai'nin Sünnen'i), Dahhak'a göre Muhammed'in (a.s.) doğumundan 40 yıl önce Arabistan Yarımadası'nın güneyindeki Necran şehrindeki Zü Nüvvas el-Yahudi Zur'a ibn Tebban Esa'ad el-Himyeri Hristiyanları Yahudilik dinine geçmemeleri üzere onları diri diri yakarak veya ateşle dolu derin çukurlara atarak katletmiştir. *el Tefsir el Münir fi el-Akideti ve eş-Şeriat ve el-Menhec*, 30/153.

السَّمَوَاتِ وَالْأَرْضِ وَاللَّهِ عَلَى كُلِّ شَيْءٍ شَهِيدٌ ﴿١٠﴾ إِنَّ الَّذِينَ فَتَنُوا الْمُؤْمِنِينَ وَالْمُؤْمِنَاتِ ثُمَّ لَمْ يَتُوبُوا فَلَهُمْ عَذَابٌ جَهَنَّمَ وَلَهُمْ عَذَابٌ أَلْحَرِيقٍ ﴿١١﴾ [الْبُرُوجِ : ٤ - ١٠]

“Şâhitlik edene ve şahitlik edilene andolsun ki, (müminleri yakmak için) hendek kazıp (içinde) aleoli ateş yakanlar lânetlenmiştir. O vakit, ateşin etrafında oturmuş, müminlere yaptıklarını seyrediyorlardı. Onlar müminlere ancak; göklerin ve yerin hükümranlığı kendisine ait olan mutlak güç sahibi ve övülmeye lâyık Allah’a iman ettikleri için kızıyorlardı. Allah, her şeye şahittir. Şüphesiz mü’min erkeklerle mü’min kadınlara işkence edip, sonra da töbe etmeyenlere; cehennem azabı ve yangın azabı vardır.” [Büruc Suresi, 4-10]

Ebu Suud bu âyetlerin ve bence zikredilmeye değer bu rivayetin güzel bir açıklamasını yapmıştır. *İrşad-ı akl es-selim* tefsirinde şöyle yazmaktadır:

Bunun maksadı boğdurulduklarıdır. Ama anlamı ne olursa olsun, bir kıssayı anlatan haberi cümledir. Daha da açık bir şekilde ifade etmek gerekirse, bu, bir cevaba işaret eden bir dua cümlesi gibi görünmektedir. Sanki: “Bunlara yemin ederim ki, Mekke’nin inkarcıları, Uhud’un katilleri gibi lanet edilmiştir!” Çünkü sûre müminleri imanda kuvvetlendirmek ve sabretmek, inkarcıların zulmüne karşı koyma cesareti vermek ve onlara tâbi olmaları için imandan önce sabır ve fedakârlık örneği göstermek için gelmiştir. Böylece (eski müminler) kavimlerinin eziyetlerine daha kolay katlansınlar. Aynı zamanda, onların sömürücülerinin de eski müminlerin sömürücüleri konumunda oldukları, onlar kadar lanetli oldukları ve eski zalimlere ne denildiyse, onların da o kadar zalim denilmeye layık oldukları bildirilmektedir...¹⁸⁹

¹⁸⁹ Ebu Suud, *İrşad el-akl es-selim*, 9/136.

3.2. Başarısız Liderler ile Takipçileri Arasındaki Mesafe

Bir önceki bölümde zikredildiği gibi, liderlik örneklerinin hata, adaletsizlik ve dolayısıyla başarısızlığa uğramasının delili; takipçilerinin kendi önderlerinden uzaklaşması, onları lanetlemeleri ile kıyamet gününde adalet mizanının kurulması, ilahi adaletin dağıtılması ve birden fazla azap görmeleri için dua etmeleridir. Maddi menfaat olan ortaklar arasında hakaret, küfür ve nefretin hâkim olduğu sarsıcı sahneler Kur'an-ı Kerim'de anlatılmaktadır. Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿يَوْمَ ثَقَلَتْ أُجُوهُهُمْ فِي النَّارِ يَقُولُونَ يَا لَيْتَنَّا أَطَعْنَا اللَّهَ وَأَطَعْنَا الرَّسُولَ ﴿٦٦﴾ وَقَالُوا رَبَّنَا إِنَّا أَطَعْنَا سَادَتَنَا وَكُبَرَاءَنَا فَأَضَلُّونَا السَّبِيلَ ﴿٦٧﴾ رَبَّنَا آتِنَاهُمْ مِنْ الْعَذَابِ وَالْعَنُتُمْ لَعْنَا كَبِيرًا ﴿٦٨﴾﴾

[الأحزاب : ٦٦ - ٦٨]

“Keşke Allah’a ve Resul’e itaat edeydik” diyecekler. Yine şöyle diyecekler: “Ey Rabbimiz! Biz önderlerimize ve büyüklerimize itaat ettik de bizi yoldan saptırdılar. Ey Rabbimiz! Onlara iki kat azap ver ve onları büyük bir lânete uğrat!” [Ahzab Suresi: 66-68]

Bundan daha ciddi ve zor bir durum ne olabilir?

Daha düne kadar onu seven, ona tabi olan, ona eşlik eden, bugün ona karşı gelmekte, ona sövmektedir. Allah bizi münafıkların arkadaşlığından korusun!

Âlim Abdurrahman Sa’di bu âyetleri tefsir ederken şöyle yazmaktadır: *“...kendilerinin ve reislerinin birlikte azap göreceklarini öğrenince, gazaplarını onların üzerine atmak istediler ve: “Allah’ım, onları iki kere azaplandır ve onları sonsuza dek takip eden bir lanet ile lanetle!” dediler. Allah: Hepinize küfür ve günaha ortak olmanızdan*

dolayı, işlenen suçun ağırlığına göre cezada birbirinizden farkınız olsa da cezayı birlikte paylaşacağınızı söylüyor...”¹⁹⁰

Bu acı verici ve iç karartıcı durumu, yani önder ile takipçiler arasındaki sövme ve aşağılama halini, Kur’an başka bir suresinde bizlere şöyle haber vermektedir:

﴿وَقَالَ إِنَّمَا اتَّخَذْتُمْ مِّن دُونِ اللَّهِ أَوْلِيَانًا مَّوَدَّةَ بَيْنِكُمْ فِي الْحَيَاةِ الدُّنْيَا ثُمَّ يَوْمَ الْقِيَامَةِ يَكْفُرُ بَعْضُكُم بِبَعْضٍ وَيَلْعَنُ بَعْضُكُم بَعْضًا وَمَأْوَاكُمُ النَّارُ وَمَا لَكُم مِّن نَّاصِرِينَ ﴿٢٥﴾﴾
[العنكبوت : ٢٥]

“İbrahim, onlara dedi ki: “Sırf aranızda dünya hayatına mahsus bir sevgi (ve çıkar) uğruna Allah’ı bırakıp birtakım putlar edindiniz. Sonra kıyamet gününde kiminiz kiminizi inkâr edip tanımayacak; kiminiz kiminize lânet edecektir. Barınağınız cehennem olacaktır. Yardımcılarınız da olmayacaktır.” [Ankebut Suresi: 25]

Temiz kalpten başka hiçbir şeyin fayda sağlamayacağı günde insanlara verilecek objektif hüküm ve ilahi adalet budur. Çünkü suç reisleri ile zorbalı, emreden ve yasaklayan, karar veren ve imza atanlar; emr olunan ve zorlanan, iradesi dışında hareket eden kulları ile eşit değildir! Bu nedenle, her biri için zulme göre karşılık veren bir yargılama ve ödül olmalıdır. Suçlular ve onların zulmü ile çalışmanın bittiği yer burasıdır.

Bu liderlik modellerinin başarısızlığının ve liderler ile takipçileri arasındaki bu bağlantıların sahte olduğunun bir başka kanıtı da Kur’an’ın cahil ve kalın kafalı takipçiler ile zalim ve sapkın

¹⁹⁰ Abdurrahman Sa’di, *Tejsir el-Kerimi er-Rahman fi Tefsiri kelami el-Mennan*, 6/1403.

önderleri arasındaki ayrılık ve uzaklaşma anını tüyler ürpertici bir şekilde tasvir etmesidir.¹⁹¹ Allah (c.c.) şöyle buyurmaktadır:

﴿إِذْ تَبَرَّأَ الَّذِينَ اتُّبِعُوا مِنَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا وَرَأَوُا الْعَذَابَ وَتَقَطَّعَتْ بِهِمُ الْأَسْبَابُ ۝ وَقَالَ الَّذِينَ اتَّبَعُوا لَوْ أَنَّا كَرِهْنَا لَمَا كَرِهْنَا مَنَّهُمْ كَمَا تَبَرَّءُوا مِنَّا كَذَلِكَ يُرِيهِمُ اللَّهُ أَعْمَلَهُمْ حَسْرَتٍ عَلَيْهِمْ وَمَا هُمْ بِخَارِجِينَ مِنَ النَّارِ ۝﴾ [البقرة: ١٦٦ - ١٦٧]

“Kendilerine uyulanlar o gün azabı görünce, kendilerine uyanlardan uzaklaşacaklar, aralarındaki bütün bağlar kopacaktır. Uyanlar şöyle derler: “Keşke dünyaya bir dönüşümüz olsaydı da onların şimdi bizden uzaklaştıkları gibi, biz de onlardan uzaklaşsaydık.” Böylece Allah, onlara işledikleri fiilleri pişmanlık kaynağı olarak gösterir. Onlar ateşten çıkacak da değillerdir.” [Bakara Suresi: 166-167]

İmam Kurtubî bu âyeti tefsir ederek şöyle demiştir:

Efendiler ve liderler, küfürde müritlerinden uzaklaşıyorlar demektir. Anlamın genel olduğu, yani her takipçiyi kapsadığı (yazar olarak bana bu nokta daha isabetli göründü) söylenmiştir. “...Azabı gördükleri zaman...” denilmiştir ki: Dünyada gördükleri zaman, ona itaat ettikleri zaman. Ama Ahirette bunlar hesaba katıldığında farklı bir durum ortaya çıkacaktır. Bunu ölüm anında, yani nefislerinden vazgeçerken öğreneceklerinden ahirette acı ve azabı yaşayacaklardır. Böylece, efendiler ve ileri gelenleri, kendilerini küfürde takip edenlerden uzaklaşırlar.¹⁹²

Hesap Gününde önderlerin çoğunun takipçilerinden vazgeçecekleri ve her şeyin bu dünyada olduğundan tamamen farklı olacağı gerçeği de bunu teyit etmektedir. Dünyada görünen uyum ve iyi ilişkiler ortadan kaybolacaktır! Onların

¹⁹¹ Tark Süveydan'ın televizyon programındaki “Peygamber Liderliğinin Sırları” konulu sunumu : https://www.youtube.com/watch?v=XpqqN_2ZCOM

¹⁹² İmam Kurtubî, *El-Cami li-ahkam el-Kur'an*, 2/194.

yerini çekişmeler, kavgalar, münakaşalar, düşmanlıklar alacaktır. Çünkü dünyadaki ilişkiler aslında yalan ve ihanet üzerine kurulmuştur. Bunu şu âyet teyit etmektedir:

﴿الْأَخِلَاءُ يَوْمَئِذٍ بَعْضُهُمْ لِبَعْضٍ عَدُوٌّ إِلَّا الْمُتَّقِينَ﴾ [الرَّحُف : ٦٧]

“O gün Allah’a karşı gelmekten sakınanlar dışında, dostlar birbirine düşman olurlar.” [Zühruf Suresi: 67]

Bu âyeti tefsir eden İbn Cevzi şöyle yazmaktadır:

O gün, yani Kıyâmet günü dünya ehli birbirlerine düşman olacaklardır. Çünkü toplum, küfür ve günahattan yana olursa, Kıyâmet gününde kendiliğinden düşmanlığa dönüşür. Mukatil dedi ki: Bu âyet Ümeyye bin Halif ile Ukbe bin Ebi Muayt’a nazil olmuştur...¹⁹³

(6) Başarısız liderliğin ve insanları kötü yönde etkilemenin diğer örnekleri, Muhammed’in (a.s.) gönderildiği dönemde Kureyşlilerden Arap müşriklerinin, Peygamber’e ve İslam inancına karşı duydukları öfke ve isyandır. Bağnazlıkları, tehditleri ve akıl dışı talepleriyle kendilerini öne çıkararak, Muhammed’in (a.s.) gerçek bir peygamber olduğu konusunda şüpheye düşmüşlerdir! Yüce Allah (c.c.) bize bundan bahsetmekte ve şöyle buyurmaktadır:

﴿وَقَالَ الَّذِينَ كَفَرُوا لَا تَسْمَعُوا لِهَذَا الْقُرْآنِ وَالْغَوْا فِيهِ لَعَلَّكُمْ تَعْلَمُونَ﴾ [فُصِّلَتْ : ٢٦]

“İnkâr edenler dediler ki: “Bu Kur’an’ı dinlemeyin! Baskın çıkmak için o okunurken yaygara koparın!” [Fussilet Suresi: 26]

Bu âyeti tefsir eden İmam Zemahşeri diyor ki:

‘Elgav’ kelimesi e sesli harfiyle (*velga’u*) ve u sesli harfiyle (*velgu*) olmak üzere iki şekilde okunmuştur... Lağv, değersiz ve faydasız sözler demektir. Anlamı şudur: Okunduğu zaman dinleme ve sesini yükselt;

¹⁹³ İbn el-Cevzi, *Zad el-mesir*, 7/327.

*ağzına geleni söyle ki okuyucuyu kızdırıp okumasına hâkim olabilesin. Kureyşliler bunu birbirlerine bir emir ve öneri olarak iletmişlerdir...*¹⁹⁴

Ayrıca İmam Şevkani'nin eserinde bu âyetin mükemmel bir tefsiri yapılmıştır:

*Kureyşliler birbirlerine: Kur'an'ı dinlemeyin ve kulak asmayınız dediler. Dinlememenin amacının itaatsizlik ve boyun eğme olduğu söylenmiştir, çünkü dilsel olarak dinlemek itaat ve boyun eğme demektir. Elgav kelimesi şu anlama gelir: saçma sapan söyleyerek onunla çelişmek veya okuyucuyu küçümsemek için sesini yükseltmek. Mücahit, lagvi'nin âyetlerin anlaşılmasını sağlamak için ıslık çalmak, bağırarak, alkışlamak, anlamsız sözler söylemek anlamına geldiğini ifade etmektedir. Dahhak dedi ki: Konuşabildiğin kadar konuş ki neler söylendiği anlaşılmasın. Ebu Aliye diyor ki: Onu hafife al ve kusurlu (değersiz) ilan et.*¹⁹⁵

İnsanlığa kıyamete kadar vahyedilen Kur'an'a uymayan bu cahil liderlere ne yazıktır! Tek amaçları Allah'ın dinini durdurmak ve Muhammed'in (a.s.) mesajını bozmaktır. Ancak başaramadılar! Bütün olup bitenler ile onların sözleri ve amelleri, hesaba çekilecekleri gün onların aleyhlerine delil olarak kaydedilecektir.

Başarısız bu liderler, Muhammed'in (a.s.) peygamberliğini ve Kur'an-ı Kerim'i inkâr etme çabalarından vazgeçmemişlerdir. Onların çabaları, Kur'an'ın değişik âyetlerinde ayrıntılı olarak anlatılmaktadır. Ancak kitabımızın konusu gereği bu kadarla yetineceğiz!

¹⁹⁴ Zemahşeri, *el-Keşşaf*, 5/381.

¹⁹⁵ Şevkani, *Fet'h el-Kadir*, 1/1315.

Bölüm IV:

BAŞARILI LİDERLİĞİN KİŞİSEL ÖZELLİKLERİ VE TÜRLERİ

1. Kişilik Özellikleri

Giriş: *Yakından Tanıdığım, Birlikte Yaşadığım ve Hakkında Yazdığım Yönetim ve Liderlikte Başarısız Kişilik Örnekleri*

- 1.1. Bireysel Kişiliğin Tanımı
- 1.2. Bireysel Kişiliğin Bileşenleri ve Parametreleri
- 1.3. Bireysel Kişilik Teorileri
- 1.4. Bireysel Kişiliği Etkileyen Faktörler
- 1.5. Bireysel Kişilik Tipleri
- 1.6. Kişilik Testleri

2. Liderlik Türleri

- 2.1. Otokratik veya Diktatör Liderlik: Güçlü ve Zayıf Yönleri
 - 2.1.1. Otokratik Lider Davranışları
 - 2.1.2. Otokratik Liderin Meziyetleri
 - 2.1.3. Otokratik Liderin Özellikleri
 - 2.2. Demokrat Lider ve Temelleri
 - 2.2.1. İnsani İlişkileri Gelişimi
 - 2.2.2. Ortak karar almak
 - 2.2.3. Yetkilerin Devri
 - 2.2.4. Demokrat Liderin Eksiklikleri
 3. Kaotik (Laissez-faire) Liderlik
- Üç Liderlik Türünün Karşılaştırılması
Büyük Öneme Arz Eden Konu Özeti

1. KİŞİLİK ÖZELLİKLERİ

Yakından Tanıdığım, Birlikte Yaşadığım, Hakkında Yazdığım Yönetim ve Liderlikte Başarısız Kişilik Örnekleri

Bu konu, bir başkanlık pozisyonu için önerilen veya seçilen bir liderin sahip olduğu doğru bağlantılar kurabilmesi için özellikle önemlidir. Lider seçme sürecinde, geleceğin liderinin geçmesi gereken sınavlar,¹⁹⁶ toplantı ve görüşmeler önceliklidir. Bir liderin kişiliğini mümkün olduğu kadar iyi tanımak için özelliklerini, davranışlarını, tutumlarını, düşüncelerini, Tanrı ve insanlarla, özellikle de ailesiyle olan ilişkilerini ayrıntılı olarak inceleyip soruşturma ve denetim görevi, özel bir komisyon tarafından üstlenilir. Kişinin Allah ile ilişkileri istenilen düzeydeyse aile ve toplumla ilişkilerine olumlu yansır; aksi halde olmaz. Bu ilişki üçgeni (Tanrı, aile ve toplum) birbiriyle bağlantılıdır ve bir bütün olarak işler, yani kaçınılmaz bir takımyıldız gibidir!

Liderin özelliklerinin bu kadar ayrıntılı olmasının nedeni, bu liderin yönettiği ülkede askeri, sivil, dini, siyasi veya akademik anlamda lider olarak çok önemli bir rol ve görev üstlenecek olmasıdır. Kurumunun amaç ve hedeflerinin

¹⁹⁶ Lütfen bu bölümün sonunda hazırlanan sınav ve anketlere bakınız. Bu sınavlar, başarıyla tamamlanmadan herhangi bir dini, akademik, siyasi, sivil veya askeri göreve lider atama hatasına düşmemek için büyük önem taşımaktadır. En iyisini Allah bilir.

gerçekleştirilmesinde astları ve takipçileri üzerindeki etkisi büyüktür. Bu, geleceğin liderinin sahip olduğu özellikler, beceriler ve yetenekler sayesinde elde edilir. Bu nedenle (yanılsamalar, şüpheli görüşler, kişisel çıkarlar, rüşvetler ve adam kayırma gibi sonuçlarına daha sonra katlanacağımız) aceleci ve gerçekçi olmayan kararlar vermemek için, liderin seçim sürecinde bu işlem ve filtrelemelere katlanılmak zorundadır. Bugün akademik, idari, siyasi, sosyal, ekonomik ve dini birçok kurumumuza bu parametre eksikliğinden dolayı değersiz, niteliksiz adayların gösterilmesi ve bu seçim sürecinin net ve tanımlanmış dünya standartlarında gerçekleştirilememesi sonucuna katlanmak zorundayız. Değersiz ilkelere rehin kalarak, koşulları, dini ve toplumsal güveni hiçe sayarak ve bir liderin önceden yerine getirmesi gereken koşulları görmezden gelerek, değerler karşılığı girdabından çıkılamaz.

İlan edilme ihtiyacının acil olduğu bir zamanda gerçeğin ertelenmemesi gerektiği ilkesinden hareketle, size acı *bir kişisel deneyim* paylaşmak istiyorum. İlk önce Allah rızası için; daha sonra ise tarihi bir belge, **nasihat ve ibret** olarak yazıyorum.

Akademik ve dini tecrübe yıllarımı memleketim olan Prizren şehrinde (Kosova Cumhuriyeti) ve dünyaca ünlü olan dört üniversitenin ilahiyat fakültelerinde (*ikisi Güneydoğu Asya'da, diğer ikisi Körfez Ülkeleri*) geçirdim. Son otuz yıllık deneyimim boyunca, yüksek dini ve akademik görevlerde bulunan ve büyük sorumluluklara sahip olan kişilerle tanıştım. Ne yazık ki bunların bir kısmının idari ve mesleki yetenek açısından, en hazırlıksız kişilerden oldukları sonucuna vardım!

İmamlarımızın çoğu, Balkan topraklarımızda ve başka yerlerde vakıf meclislerinin başkanları, çeşitli üniversite bölümlerinin başkanları ve fakülte dekanları yaptıkları görevler için neredeyse tamamen hazırlıksız idiler! Kendilerinin; yönetim

ilkeleri, liderlik becerileri, liderlik ve karar verme yöntemleri, krizleri ve sorunları çözme yolları, çalışma ekibi, uygun eğitim yöntemleri, bir toplum oluşturma yolları hakkında bir gün bile öğretim, eğitim veya çalışma yapmadıklarını fark ettim ve deneyimledim.

Bu, canımızı acıtsa da inkâr edemeyeceğimiz acı bir gerçektir! Pedagoji kursları, eğitimlerini tamamladıkları fakültelerde (*ilahiyat, filoloji*) sunulan akademik programların bir parçası değildi. Aynı şekilde, idari becerilerin geliştirilmesi akademik müfredatta, seçmeli ders olarak bile zorunlu değildi. Sadece öğrendikleri konuların listesine göz atıldığında ne ölçüde eksik olduğuna ikna olmaktadır!

Bu yadsınamaz bir gerçektir. Yüksek otorite haline gelen tüm bu eğitim kadrosu, doktor ve profesörlerin, bu görevlilerin, imamların ve davetçilerin (vasat din adamları!) atamaları, uçaktan atılan paraşütçülere benzemektedir! Tayinleri herhangi bir kriterle göre yapılmamaktadır! Birçoğu, benim bizzat gördüğüm gibi, bırakın çağdaş öğretim yöntemlerini uygulamayı, anadilleri dışında herhangi bir yabancı dile hâkim olmayı, bilgisayar açmayı bile bilmiyor! Ofisleri dinlenme odalarına, iftira ve dedikodu merkezlerine, gevezelik ve yeme-içme sohbetli kafelere, kahkaha alanlarına dönüşmüştür!

Bu tür idari, eğitim ve saire tesislerde ne gibi kararlar alınabileceğini şimdi hayal edin. İşte hayati kararların alındığı; birinin iş sözleşmesinin imzalandığı ve bir başkasının kaleminin kırıldığı veya iş ilişkisinin sona erdiği yerler!

Bu sorunu ve büyük adaletsizliği korkunç oranlarda rahatlıkla görebilirsiniz. Bu vesileyle, sadece örnek olması için bu gibi konulardan birkaç tanesinden bahsetmek istiyorum:

- 1) Daha önce nerede çalıştığınıza veya önceki akademik deneyiminize bakılmaksızın akademik bir bilimsel

kuruma kabul olunmanız için ilmi bir derece ve unvan kabul etme. Aynı şekilde, daha önce icra edilen pozisyon için idari değerlendirme.

- 2) Derecelere, bilimsel niteliklere ve öğretmenlik deneyimine göre maaş tespiti. Profesörlerin ve doktorların maaşları arasında büyük bir fark vardır. Aynı uluslararası bilimsel unvanı (MA veya Doktora) taşımalarına rağmen, öğrenimlerini tamamladıkları ülke ve sahip oldukları vatandaşlık veya pasaport nedeniyle maaşları farklıdır! **Bunlar hangi kriterlerdir? Bu nasıl bir adalettir? Nerede destekleniyorlar? Bu haksız kararların hukuki dayanağı nedir? Onlara kaprislerine ve fantezilerine göre hareket etme hakkını kim vermektedir?** Öfkeyle onlara diyorum ki: Menfaatinize göre dikte ettiğiniz, temeli olmayan kanunlarınızdır! Haksız ve hak edilmemiş atamalardan siz sorumlusunuz! Bütün bu çöküşün ve geri kalmışlığın sebebi sizsiniz! Bugün adaletin dağıtılması gereken, ancak atamaların dolandırıcılık, adam kayırmacılık ve menfaat üzerine yapıldığı ülkelerde bile suçtan kurtulacağınızı düşünüyorsanız, unutmayın ki Allah'ın hükmünden kimse kaçamaz! Ne de siz!
- 3) Liyakat reddi sadece göreve başladıktan sonra değil, öğretmen ve çalışanların tecrübe ve eğitime katkılarının değerlendirildiği yıl sonunda da yapılmaktadır. Hiçbir kriter dikkate alınmaz! Yani ne kadar çok çalışmış olursanız olun, ne kadar yorgun olursanız olun, ne kadar başarı elde etmiş olursanız olun, her akademik dönem sonunda online olarak yapılan öğrencilerden aldığınız yüksek akademik değerlendirme; yetkililer tarafından esas alınmaktadır. İlkesizdir!
- 4) Görevde yükselme kasıtlı olarak ertelenmektedir! Öğretmenin bu hakkını açıkça belirten düzenlemelere

rağmen, alanda uzman olduğu ve çalıştığı kurumun kriterlerine, misyon ve vizyonuna bağlı kaldığı sürece uluslararası konferanslara katılma imkânı reddedilmektedir! Verdikleri tek bahane, bütçenin eksikliğidir. Bu doğru değildir. Çünkü bu durum, iş sözleşmesinde belirtilmiştir.

- 5) Bilimsel araştırmaya tamamen odaklanma olasılığı reddedilir, akademik mükemmellik için teşekkür ve ödüller engellenir, profesörler ve çalışanlar kelimenin tam anlamıyla hak ettikleri ödüllerden mahrum bırakılır! Ve bu akademik, yasal ve insan hakları ihlalinin gölgesinde iş akdi yenilenir mi, yenilenmez mi! Durumu hayal edin!

İdari, akademik ve dini liderlerin şeffaflıktan uzak, kimseye cevap vermeden sürdürdükleri sayısız ihlalleri görüyoruz! Kişisel eylemler ve kararlar! Ama tüm bunlar bireysel ve toplu eğitim eksikliğinden, uygun niteliklere, gerekli becerilere, kriterlere ve standartlara sahip olmamalarından kaynaklanıyor!... *Yani suçlu olan kaotik, skandal, sorumsuz ve kayıtsız liderliktir!*

İlerleyen sayfalarda, bu hataları tekrarlamamak ve bu başarısız liderlerin kurbanı olmamak için liderlik tarzları, tercih edilen ve başarılı liderin kişiliği ile çok önemli bazı konu ve kriterleri inceleyeceğiz. Allah en iyisini bilir!

Göz ardı edilmemesi gereken tavsiye

Dinî, beşerî ve tarihi emanetten yola çıkarak, bu tür görevlere (dini, akademik, sivil, askeri, siyasi ağırlığı olan) şartlara ve şartlara uymayan hiç kimseyi atamamanızı canı gönülden

tavsiye ve teklif ederim. Bu bölümde bahsedeceğimiz idari ve liderlik alanında modern uluslararası standartlara göre gerekli nitelikler! Liderin seçim sürecinin katı kriterleri bizim genel iyiliğimiz içindir (dini, sivil, siyasi, askeri veya akademik)! Amaç ve hedeflerimize bu şekilde ulaşıyoruz. Liderler ve astları arasındaki, genellikle güç sistemlerinin tamamen çökmesine yol açan mevcut farklılıkları bu şekilde ortadan kaldırıyoruz! Ve sonunda en doğrusunu Allah bilir.

Bu idari ilkedan yola çıkarak; dini, insani ve tarihi emanetten hareketle (dini, akademik, sivil, askeri, siyasi) bütün pozisyonlara şartları taşımayan kimseleri atamamanızı samimiyetle tavsiye ediyorum. Bu bölümde bahsedeceklerimiz idare ve liderlik alanında uluslararası modern standartlara göre gerekli niteliklerdir! Liderin seçim sürecinin (*dini, sivil, siyasi, askeri veya akademik*) katı kriterleri genel iyiliğimiz içindir! Hedeflerimize bu şekilde ulaşabiliyoruz. Liderler ve astları arasındaki ve genellikle güç sistemlerinin tamamen çökmesine yol açan mevcut farklılıkları bu şekilde ortadan kaldırıyoruz! Allah en iyisini bilir.

1.1. Bireysel Kişiliğin Tanımı

Bu önemli genel girişten sonra sıra, görev için önerilen liderin kişiliği hakkında araştırmacıların ve bilim adamlarının görüşlerini ele almadadır.

Neredeyse tüm araştırmacılar, kişilik teriminin, (*genetik*) kalıtsal veya (*çalışma veya eğitim yoluyla öğrenilen*) edinilmiş fiziksel ve

zihinsel özelliklerin bütünleşmiş bir yapısı anlamına geldiği konusunda hemfikirdir...¹⁹⁷

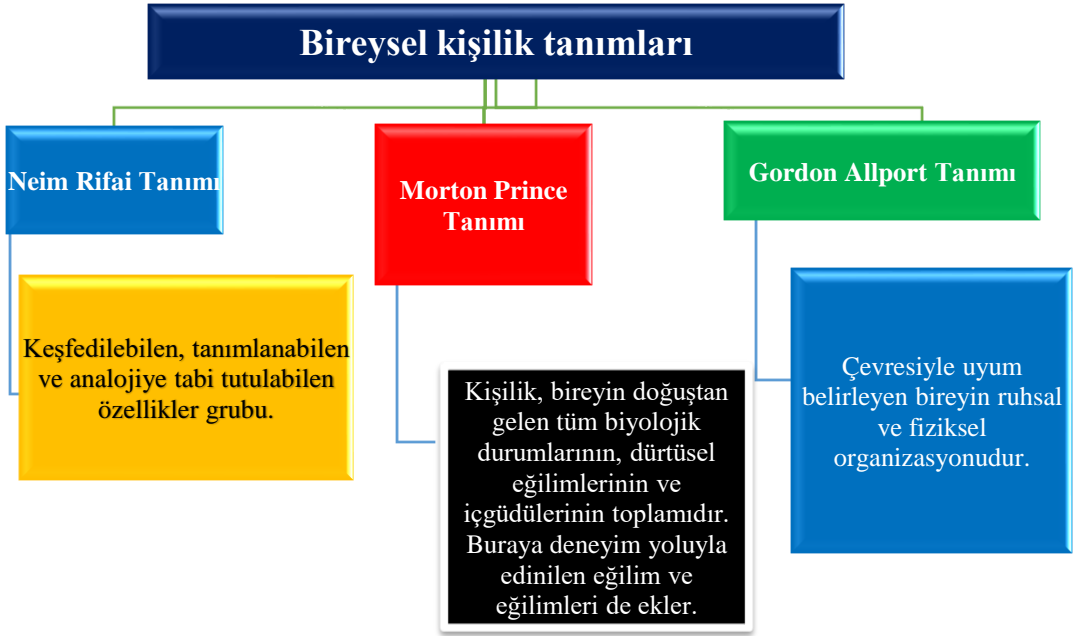
Yani “**kişilik**” terimiyle kastettiğimiz:

Kişilik konusunda araştırmacılar kişiliğin tanımı, boyutlarının belirlenmesi, parametreleri, bileşenleri, türleri, onu etkileyen faktörler ve kuramları hakkında farklı görüşler ortaya koymuşlardır.

*İyi ya da kötü kullanılıp kullanılmadıklarına bakılmaksızın farklı kültürlerin, inançların ve fikirlerin olduğu bir ortamda öğrenme ve eğitim almanın bir sonucu olarak, dış davranış, eylemler ve içsel fikirler, inançlar ve kanaatlerin toplamıdır. Bu, “**kişilik**” kavramının açıklamasıdır.*

¹⁹⁷ Uteybi, Nevvaf bin Sefer bin Muflih, *El-enmat el-kiyadiye*, s. 71; Al Sani, Feysal bin Casım, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, (Riyad: Dar Vücuħ en-neşr ve et-tevzi, 2013), s. 54.

Aşağıda, üzerinde tartışmaların yapıldığı üç tanım sunulduktan sonra doğru olarak kabul ettiğimiz tanımı seçeceğiz¹⁹⁸:

Elbette kişiliğin birçok tanımı bulunmaktadır; ancak beni en çok bu üç tanım etkilemektedir. Bunlardan Morton Prince'in tanımı, bir tarafta insan kişiliğini oluşturan bileşenlerin çoğunun yer alması, diğer taraftan insanın irade ve isteği dahilinde olmayan (uzunluk, renk, dil gibi) yabancı unsurların hariç tutulması nedeniyle bana en doğru görünenidir. Ancak bu tanımın beni tamamen ikna ettiğini söyleyemem! Bu konudaki düşünce ve

¹⁹⁸ Uteybi, Nevaf bin Musfir bin Muflih, *El-enmat el-kiyadiye*, s. 71-73. Al Sani, Feysal bin Casım, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 187-246.

tartışmalar ile genel olarak kişiliği incelerken liderliğin daha kapsamlı, daha kabul edilebilir ve daha anlaşılır başka bir tanımına ulaştım. Bu tanıma göre:

İyi ya da kötü kullanılıp kullanılmadıklarına bakılmaksızın farklı kültürlerin, inançların ve fikirlerin olduğu bir ortamda öğrenme ve eğitim almanın bir sonucudur. Bu, “kişilik” kavramının açıklamasıdır.

Kişiliğin tanımını ve onu oluşturan unsurları anladıysak insanın sahip olduğu ve sadece Yaratıcı olarak Allah'ın bildiği bir gücü, devasa bir kapasiteyi de biliyoruz demektir! İnsan, Allah'ın gözetimi altında olmasaydı, bu güçleri kötüye kullanma yeteneği çok büyük olurdu! Burada, doğal olarak, aşağıdaki sorular gündeme geliyor:

- *Bu durum, garip ve karmaşık yaratık olan insanın kalbinde ve zihninde neleri olumlu, neleri olumsuz etkiler?*
- *Onu bazen sağa, bazen sola yönlendiren etken nedir?*
- *Bazen doğru, bazen yanlış olan kararlarını ne etkilemektedir?*

Cevaplar aşağıda yer almaktadır:

1.2. Bireysel Kişiliğin Bileşenleri ve Parametreleri

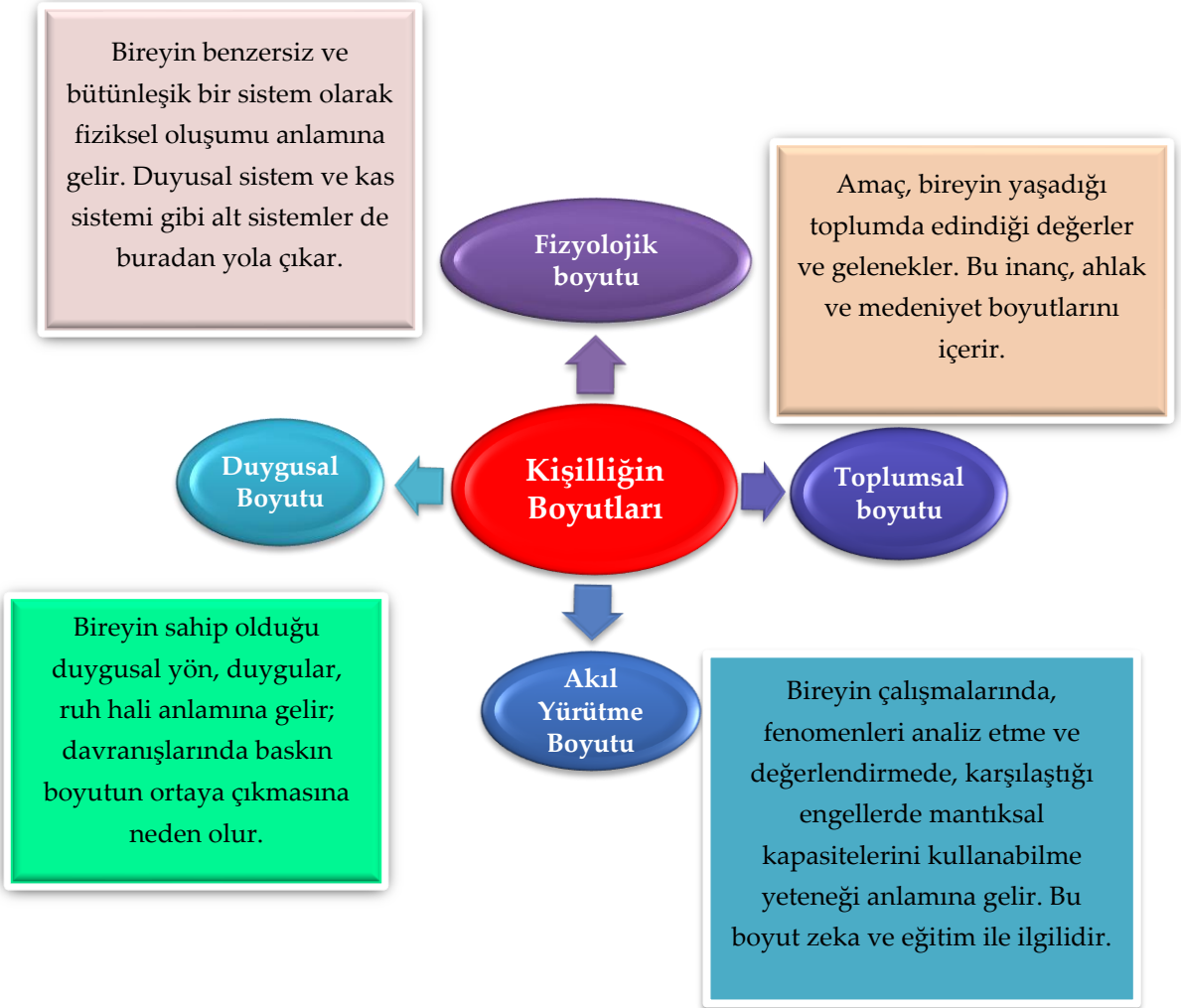
Bu bölüm, bireyin kişiliğini etkileyen faktörlerle ilgili olarak hem duygular hem de fikir ve düşüncelere dair sunduğu tamamlayıcı yönü nedeniyle bir önceki bölümle güçlü bir ilişki içerisinde. Kararlar ve pozisyonlar tam olarak bu faktörlerin etkisiyle alınmaktadır.

Bu bölümde kişiliğin dış ve iç bileşenleri üzerinde duracağız. Kişilik; dış ve biçimsel açıdan fizyolojik boyutlara ve göstergelere sahip olduğu gibi, iç açıdan da duygusal ve ruhsal boyutlara ve göstergelere sahiptir. Kişilik, karar vermede kalite açısından mantıksal ve zihinsel boyut ve göstergelere sahip olduğu gibi, toplumsal ilişkiler açısından da sosyal ve insani boyutlara sahiptir. Bu nedenle, özellikle belirli bir pozisyon için bir kişiyi önerir veya seçerken ve bu süreçte kişiliği ele alırken bu boyutlara ve yönlere gereken özenin gösterilmesi gerekmektedir.¹⁹⁹ Bunun nedeni, karar vermenin bu özellikler, parametreler ve göstergeler arasındaki etkileşimin bir sonucu olmasıdır.²⁰⁰

Konunun açıklığa kavuşması ve özetlenmesi aşağıdaki şekle bakınız:

¹⁹⁹ Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 52-56; 71; Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye*, s. 70-72; Al Sani, Feysal bin Casım, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 201-257.

²⁰⁰ Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, s. 63-73; Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye*, s. 85-87; Feysal bin Casım, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 57-64; Kubeysi, Muhammed Ayyaş, *Enmat eş-şahsiyyeti ve işkalat el-kiyadeti ve et-terbiyyeti fi el-ameli el-islami el-muasir*, (Dar Usame li en-nesh ve et-tevzi).

Bunlar, bir kişiye rehberlik eden ve karar vermesini etkileyen kişilik boyutlarıdır. Bu konuların tartışılmasının önemi, lider seçmenin önemi ile doğrudan ilişkilidir. Bir lider seçmeden önce, onun dış ve iç kişiliğini, yani *inançları, fikirleri, bilgileri, davranışları, ahlaki ve sahip olduğu saygı* ele alınmalı ve birbirleriyle nasıl uyduğu değerlendirilmelidir. Ancak o zaman birinin bizi yönetmeye layık olup olmadığına karar verebiliriz.

Aşağıdaki şekil, bu boyutlara dikkat etmenin önemi ve aralarındaki uyumluluk hakkında açıklamalar sunmaktadır.

1.3. Bireysel Kişilik Teorileri

Daha önce bahsettiğimiz özellikler ve bileşenler, psikologları ve liderlik uzmanlarını, bireysel kişilik türleri ile ilgili araştırmaları incelemeye ve teoriler geliştirmeye sevk etmiştir.²⁰¹ Bu da etkileşimli özelliklerin birbirleriyle birleştirilmesiyle gerçekleşmiştir. Bireysel kişilik sistemi, mevcudiyetini bu özellikler arasındaki etkileşime borçludur. Bu sistem iki boyuta odaklanır:

- 1) İç yönü içeren ve bireyde bulunan *ahlaka, özelliklere, manevi erdemlere ve zarif davranışlarla* ilgili birinci boyut.
- 2) Dışa yansımaları esas alarak sınıflandırma yapan ikinci boyut. Liderlik tarzlarında olduğu gibi, insanlar da içe dönük, dışa dönük, bencil veya materyalist olarak tasnif edilmektedir.²⁰²

Aşağıdaki şekil konuya yönelik ayrıntılı açıklamalar sağlamaktadır:

²⁰¹ Peter G. Northouse, *Leadership and Practice*, s. 19; Tarik Süveydan & Feysal Başurahayli, *Sinaatu el-kaid* (Mektebetu Cerir, Basım 3, 2004), s. 128-166.

²⁰² Hişam Talib, *Delil et-tedrib el-kiyadiye*, 63-73; Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye*, s. 85-87.

1

Bireysel kişilik teorileri iki boyuta ayrılır:

Boyut 1: İç Boyut

Dürüst, kolayca baştan çıkarılmaz, sakin, güvenilir, dengeli bir ruh hali olan tip

Orta, sakin, huysuz, dengeli tip

Değişken Model

Kararlı Model

Boyut 2: Dış Boyut

Sadece kendisiyle ilgilenir, insanlardan korkar, onlardan kaçar.

İnsanlarla, nesnelere ilgilenir, onlarla ilişkiler kurar, onlara güvenir, dış etkenlerden etkilenir.

Bireysel kişiliğin ruh çözümçü teorisi

Introvert

Ekstrovert

Bu teori tartışmalı psikolog Sigmund Freud'a atfedilir. Araştırmacıların ve bilim adamlarının bu hassas konu

hakkındaki görüş ve tutumlarına yönelik, araştırmamız boyunca bizim için özel bir bilimsel değeri olmayan çok sayıda detay ve analiz öğrendik. Bu nedenle çoğuna burada yer vermedik. Bilimsel zorunluluk bu tartışmalı psikoloğun,²⁰³ teorisi ile ilgili olarak çalışmaların eleştirel ve analitik olarak ele alınmasını sağlamasaydı, bunu tamamen görmezden gelirdim. Ancak bilimsel davranış ve etik buna izin vermiyor!

Freud'un teorisine göre²⁰⁴ insan, bebeklikten başlayarak kişiliğinin oluşumuna kadar çeşitli dönemlerden geçer. Daha doğrusu onun teorisine göre doğumdan ergenliğe kadar çocuklar *beş gelişim döneminden veya aşamasından* geçmektedir. Her aşamada, *libido enerjisi* veya tüm insan davranışlarını yönlendiren güç, belirli erojen bölgelerde yoğunlaşır. Her aşamanın başarıyla tamamlanması, gelişimin bir sonraki aşamasına geçişle sonuçlanır; ancak herhangi bir aşamadaki başarısızlık, yetişkin kişiliğini etkileyebilecek takıntılara yol açabilir. Freud, tüm bunların iki ana içgüdüyle ilişkili olduğunu söyler: yaşam içgüdü (eros) ve ölüm içgüdü (thanatos).²⁰⁵ Seks, yaşam içgüdüünün ana ifadesidir ve çeşitli insan düşünce ve davranışının motivasyonudur. Ölüm içgüdü (thanatos) ise saldırganlık ve yıkım içermektedir.

Bunlar, bir kişinin kişiliğini ve davranışlarını temel olarak belirleyen hususlardır. Hatta bazı Batılı araştırmacılara göre yaşam içgüdü (eros), insan davranışları ve kişilik özellikleri açısından belirleyici bir role sahiptir.

²⁰³ <https://www.iep.utm.edu/freud/>

²⁰⁴ Freud Teorisi tenkidi hakkında <https://www.verywellmind.com/freuds-stages-of-psychosexual-development-2795962> (Son Erişim Tarihi: 9 Mayıs 2019).

²⁰⁵ Harvard portalı bağlantısında yayınlanan makale: https://www.health.harvard.edu/newsletter_article/Psychoanalysis_Theory_and_treatment

Yaygınlığına rağmen, bu teoriye, Batılılar tarafından bile başından beri karşı çıkmıştır. Freud'un bu teorisini kabul edenler olmasına rağmen, birçok bilim adamı ve araştırmacı onu *başarısız bir teori* olarak görmüştür.

Bu teorinin incelenmesi sırasında, aşağıdaki gibi özetlediğimiz bazı ciddi itiraz noktaları tespit ettik:

- 1) Teori; az sayıda erkek çocuk ve kadın üzerine yapılan çalışmalar sonucu elde edilmiştir.
- 2) Teori analogik ve ölçülebilir değildir.
- 3) Gelecek hakkında kehanette bulunur ki bunu sadece Allah bilir! Tüm tahminleri puslu ve belirsizdir. Yaşam eylemlerinin esas olarak geçmiş acı çocukluk deneyiminin neticesi olduğu kabulü üzerinden bir kişi hakkında kesin sonuçlar nasıl ortaya çıkarılabilir? Genelde eğitimsizlik, özelde ise İslami eğitim eksikliği, toplum ve sosyal çevrenin sonucu olabilir mi...?! Şüphesiz, evet.
- 4) Teori; bilimsel deneylere değil, klinik vakalara dayanmaktadır. Daha doğrusu kliniğini ziyaret eden ve kendisinden hizmet alan bazı hastaların durumu veriyi oluşturmaktadır. Dolayısıyla sağlıklı kişilerin vakaları dikkate alınmamıştır.
- 5) Belirtildiği gibi, erkeğin cinsel içgüdüleri konusunda görüşleri oldukça kusurludur.

Bunlar, bu teoriyle daha fazla ilgilenmememizin sebepleridir. Aşağıdaki çizelge, mecazi biçimde, Freud'un teorisine yönelttiğimiz bu beş eleştiri noktasını göstermektedir:

İnsan kişiliğinin kurucu bileşenlerine gelince Freud'un psikoanalitik teorisine göre üç tane bulunmaktadır²⁰⁶:

1) İD

Temel içgüdüsel ve biyolojik eğilimleri temsil eden id, doğumdan itibaren mevcuttur. İd'in, içgüdüsel eğilimlerin bilinçsiz ve dürtüsel bir şekilde anında tatmin aradığı haz ilkesi temelinde işlediğini iddia etmiştir.

Bu nispeten doğru olabilir, aksi takdirde ne mantıken ne de dini olarak kabul edilir. Çünkü hayatın ilk günlerinde çocuk, Kur'an'da teyit edildiği gibi hiçbir şey bilmemektedir:

²⁰⁶ Müellifin referansı <https://www.verywellmind.com/what-is-the-pleasure-principle-2795472>.

﴿وَاللَّهُ أَخْرَجَكُمْ مِنْ بُطُونِ أُمَّهَاتِكُمْ لَا تَعْلَمُونَ شَيْئًا وَجَعَلَ لَكُمُ السَّمْعَ وَالْأَبْصَارَ وَالْأَفْئِدَةَ
لَعَلَّكُمْ تَشْكُرُونَ ﴿٧٨﴾ [التَّحْلُ : ٧٨]

“Allah, sizi analarınızın karnından, siz hiçbir şey bilmez durumda iken çıkardı. Şükredesiniz diye size kulaklar, gözler ve kalpler verdi.” [Nahl Suresi: 78]

Çocuk ana rahminden çıkınca hiçbir şey bilmez, duymaz, görmez, bilgisi yoktur, hüneri yoktur, iyiyi kötüyü bilmez, hile yapmaz, tuzak kurmaz, şehvet duymaz. Ne iyi ne de kötüdür, cinsel olarak baştan çıkarılmaz. Onun için çekici bir şey varsa o da yemektir (süt). Çocuk, annesinin memesini emmekten başka bir şey bilmez. “La ta’lemune şeyen” kelimesinin kesinlikle hiçbir anlam ifade etmeyen belirsiz bir şekle geldiği, bu Kur’an âyetinde teyit edilmektedir. İbn Kesir, bu âyeti tefsir ederken şöyle demiştir: “... Sonra Allah Teâlâ kullarına verdiği nimetlerden bahsetmiş, onları annelerinin karnından hiçbir şey bilmeden çıkarmış, daha sonra onlara hidâyet duygusunu vermiştir. Sesleri anlamaya başladıkları işitme, görünen şeyleri algıladıkları görme duyusu vermiştir. Zihnin önemi, onun aracılığıyla kişinin iyiyi kötüden ayırt edebilmesidir. Bu güçler ve duyular, insan olgunluğuna ulaşana kadar yıldan yıla kademeli olarak artar ve güçlenir...”²⁰⁷

2) EGO

Ego, gerçeği akıllıca algılamak ve onunla başa çıkmak için bilinçli bir yetenektir. İd (anında tatmin olma isteklerini ortadan kaldırarak) ve süperego (engellejici güçlerinin bir kısmının rasyonel olmadığını kabul ederek) arasında bir arabulucu görevi görür. Ego

²⁰⁷ İbn Kesir, *Tefsir el-Kur’an el-azim*, vol.4, s.590

gerçeklik ilkesine göre çalışır ve kimliği tatmin etmek için sosyal olarak kabul edilebilir yollar bulmaya çalışır.

3) SÜPER EGO

Süperego (veya *alterego*), kişinin beslenmiş sosyal ve ailesel değerlerinden oluşur. Büyük ölçüde bilinçsizdir ve id'in arzularını bastırır. Vicdanı (*yanlış davranışların bilgisi*) ve ego idealini (*doğru davranışların bilgisi*) içerir.

Aşağıdaki çizelge, Freud'a göre kişiliğin bu üç unsurunu açıklamaktadır²⁰⁸:

²⁰⁸ Günümüzde tartışmalı bir öğretim görevlisi, Freud'un psikoanalitik teorisinin bu üç bölümünü Kur'an'ın bahsettiği 1- kötülüğü emreden ruh, 2- azarlayan ruh ve 3- sakinleştirilmiş ruh ile ilişkilendirmeye çalışmıştır: Kanaatimce, Freud'un teorisini Kur'an'daki nefsin ayırımına bağlamaya yönelik böyle bir girişim gereksizdir; çünkü aralarında paralellik kurulamaz. En iyisini Allah bilir!

Adnan İbrahimi'nin "Freud'da Üç Nefis Teorisi" dersine <https://www.youtube.com/watch?v=3ZaNJ3AsAQM> (Son Erişim Tarihi: 7 Mayıs 2019)

Freud'un psikoanalitik teorisi

Kanaatimce **bu teori neredeyse tamamen başarısız ve değersizdir. Buna bilimsel bir anlam atfedilemez. Daha çok bir hile, bir kafa karışıklığı, herkes tarafından bilinen basit bir şeyin karmaşık bir açıklaması görünümündedir.** Buradaki sorun çocukların doğru eğitimi ile ilgilidir. Çocukları eğitmek için üzerimize düşen görevi yaparsak sorumlu bir şekilde sonuç bekleyebiliriz! Aksi takdirde, onların eğitiminde başarısız olursak, o zaman kendimizi suçlarız! Bu teorinin açıklamaları bana sorumluluktan kaçma ya da çocukları eğitme konusundaki başarısızlığımız için bir bahane gibi görünüyor.

Biyolojik teori, bireycilik teorisi, kişisel teorisi gibi buna benzer başka teoriler de bulunmaktadır. Ancak, sadece bunu açıklamayla yetineceğiz, bu konuya daha çok yer ayırmayacağım!

1.4. Bireysel Kişiliği Etkileyen Faktörler

Araştırmamız sonucunda, bilim adamlarının insan kişiliğinin yönelimini doğru veya yanlış etkileyen dolaylı ya da dolaysız bazı faktörleri belirlediklerini tespit ettik. Bu faktörler; *sosyal, kültürel, aile ilişkileri, genetik olarak kalıtsal cesaret ve kahramanlık, korku, kişilik zayıflığı vs.*'dir.

Bu faktörlerin yanı sıra insan kişiliği üzerinde olumlu veya olumsuz etkide bulunan *dini, eğitimsel, ahlaki ve ailevi saiklerin zayıflaması veya güçlenmesinden de bahsetmemiz gerektiğini düşünüyoruz.* Dolayısıyla bu faktörlerin sonucu olarak bugün Müslüman toplumu olarak bin bir zorlukla yüzleşmekteyiz. *Yolsuzluk, ahlaki bozulma, bilimsel ve entelektüel yozlaşma, din eğitiminin, dini, ahlaki, aile ve sosyal motivasyonlarının zayıflığının ve eksikliğinin ürünüdür.* Zira Allah'tan korkmayan kişi, eline gelen bütün kötülükleri yapmaya kadirdir! Bu bir gerçektir ve yoruma yer yoktur.

Aşağıdaki şekil bu gerçeğe ilişkin açıklamalar sunmaktadır:

İşte bunlar, insan kişiliğini etkileyen ve onu belirleyen faktörleridir. Özellikler ve faktörler arasındaki etkileşim, dışarıya vuran eylemlere dönüştürülen kişiliğin kararlarına yol açmaktadır.²⁰⁹ Şüphesiz, Allah'tan korkan mümin bir Müslüman lider, *sehran* (tek başına) ya da alenen ne yaparsa yapsın, olumsuz dış faktörlerin kararlarını etkilemelerine izin

²⁰⁹ Ived, Abbas Mahmud, *El-kiyadetu ve es-simat es-seviyyeh li eş-şahsiyye*, s. 26-35; Feysal bin Casım, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 201-257 ve 277-306.

vermeyecektir! O incitmez ve incinmez! Devlete, hükümete ve amirine sadıktır. O'nun tek rehberi, Kur'an'dan, Sünnet'ten ve salih önderlerden (krallar, prensler, başbakanlar, devlet başkanları) ayrılmaz olan kendi vicdanı ve aklıdır. Adaleti, güzel ahlâkı emredip kötülükten, sinirlendirici ve kerih görünen amellerden sakındıran salih âlimlerin sözlerine de bağlıdır.

İnsan kişiliğinin liderlik alanında temel ve hassas bir konu olmasına binaen, onu etkileyebilecek olumlu veya olumsuz dış faktörler nedeniyle araştırmacılar, kişiliğin sırlarını ortaya çıkaran ve onu daha iyi bilmemizi sağlayan çözümler aramaktan vazgeçmemişlerdir. Bu çözümlere ulaşabilmek için ise kişiliği tanımayı kolaylaştıran yeni araştırmaların verilerinden de faydalanmaktadırlar.

Siyasi, askeri, akademik, dini veya sivil bir liderlik için önerilen adayın veya bireyin kişiliğini anlayabilmede büyük önem taşıyan bu konu hakkında aşağıdaki bölüm ayrıntılı bilgi sunmaktadır.

1.5. Bireysel Kişilik Tipleri

Bir önceki bölümde, bir kişinin kişiliğini etkileyen faktörleri ve kişisel oluşumundaki farklılıklar üzerinde duruldu. Tarih boyunca, psikologların yıllar içinde yaptıkları araştırmaların sonuçlarına göre isimlendirdikleri farklı kişilik tipleri tespit edilmiştir²¹⁰.

Liderlik alanından hareketle konuyu araştırırken; psikoloji ve liderlik alanlarında çalışan bazı bilim adamlarının psikolojik bozukluk, diğerlerinin kişilik türleri olarak sınıflandırdıkları

²¹⁰ Derubi, Sami, *Ilmu et-tibai - El-medresetu el-feransiye*, (Mısır: Dar el-mearif), s. 150-220.

bireysel kişilik türlerine nasıl atıfta bulduklarını gördük.²¹¹ Bu sınıflandırmayı özellikle önemli görüyoruz; çünkü liderlik için önerilen adayın tipini, karakterini, zekasını ve diğer özelliklerini tanımak için kişilikleri test ederek ve inceleyerek onun liderliğe layık olup olmadığına karar verebiliriz.

Diğer bazı araştırmalar, konunun daha az önemli olmayan yönlerini ele almıştır. Aslında bu çalışmalar sayesinde kişiliğin gerçek yüzünü keşfetmeyi, onu daha yakından ve daha iyi tanımayı sağlayacak bilim dalları kurmuşlardır. *Tipoloji*²¹² veya *karakteroloji* olarak da adlandırılabilir bu alanı, insan karakterini inceleyen bilim olarak inşa etmişlerdir.²¹³

Bu bilim hakkında daha fazla bilgi edinmek için temel referanslara başvuruda bulunduğumuzda, insan kişiliğinin keşfinde ve derin bilgisinde sahip olduğu öneme ikna olduk. Çünkü, bu bilim sayesinde, şüphesiz, psikoloji kliniklerinde, üniversitelerde, askeri ve bilimsel laboratuvarlarda yapılan araştırmalar²¹⁴ ve çeşitli testlerle insan fikirlerinin özünü öğrenmekte; onun özelliklerini ve davranışlarını ayrıntılı olarak analiz edebilmekteyiz.²¹⁵

²¹¹ http://www.greekmedicine.net/b_p/Four_Temperaments.html.

²¹² Derubi, Sami, *Ilmu et-tibai - El-medresetu el-feransiye*, a.g.e., s. 188-198.

²¹³ “İnsanın toplumdaki faaliyet ve davranışlarında ortaya çıkan ve kişiliğini öne çıkaran en önemli psişik özellikler kümesi; belirli psikolojik ve ahlaki özelliklere sahip bir kişi, yumuşak (güçlü) karakter, İçe kapanık karakter, karakter özellikleri, karakter oluşumu, uyumsuz karakterler, bir şeyi diğerlerinden ayıran şey, bir şeyin ayırt edici özelliği. Objektif (öznel) bir karaktere sahip. Genel (özel) karakterli. Sınıfsal (politik, ideolojik) bir karaktere sahiptir. Bilimsel (sanatsal, pedagojik) karakter. Sosyal bir karaktere sahiptir (ulusal, ilerici)”. <https://fjale.al/karakter>

²¹⁴ Kişilik tespiti testleri: <https://www.16personalities.com/free-personality-test>.

²¹⁵ Derubi, Sami, *Ilmu et-tibai - El-medresetu el-feransiye*, s. 188-198.

Bu durumda, eklenmesini önerdiğim bilim dalları şunlardır:

- 1) *Grafoloji* veya insan el yazısı ve imzasını okumak ve analiz etmekle ilgilenen bilim. Kendi temelleri, teorileri ve alanları olan önemli bir bilimdir.
- 2) *Fizyonomi* veya bir zamanlar Araplar arasında bilindiği gibi yüz okuma bilimi (*feraset*). Bu bilimin de kendi temelleri, teorileri ve alanları vardır.
- 3) Japonların²¹⁶ en çok bildiği husus olan kan grubuyla kişilik tespitine (Kan Tipi Kişilik Teorisi) ²¹⁷ yönelik herhangi bir yeni bilim veya yeni teori.

İnsan kişiliğini daha iyi ve daha detaylı tanımamıza yardımcı olan bu bilim ve teorilere yönelik yapılan önerilerden sonra, çok fazla olmasına rağmen bu kişilik tiplerinden önemlerine binaen bahsetmenin gerekli olduğunu düşünüyoruz. Anlaşılmasını kolaylaştırmak için, bunlar İngilizce terimleriyle birlikte aşağıda ayrı bir tabloda listelenmektedir.

Önce şunu unutmayın; doğru kişilik seçimini yapabilmek için kişilik tiplerinin farkında olmak gereklidir. En iyisini Allah bilir.

²¹⁶ <https://www.tofugu.com/japan/japanese-blood-type>, (Son Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020).

²¹⁷ <https://www.dailymedicalinfo.com/view-article>, (Son Erişim Tarihi: 23 Ocak 2020).

No.	Kişilik	Açıklama
1.	<i>İçe dönük kişilik</i>	İsteyerek kendini izole eder, sadece kendi işiyle ilgilenir, sosyal değildir; çevresiyle fazla sosyalleşmez, özellikle sakinlik, özveri, izolasyon gerektiren bazı alanlarda başarı elde edebilir.
2.	<i>Kompulsif kişilik</i>	Duygularını ifade edemez; kapalı, utangaç, katı ve güçlü, çok sosyal olmayan bir yapısı vardır. Sefahat ve düzensizlikten nefret ederken ilkeli olmayı sever. İşini çok sever ve çok karardır. Ancak karar vermede sorunları bulunmaktadır. Dobra-dobra konuşur, insanlara övgüler sermeyi sevmez. İnsanlara çabuk güvenmez, onları suçlamakta da acele etmez; stresli ve huysuz tiptir.
3.	<i>Psikopatik kişilik</i>	Heves ve arzuların peşinden gider, kimsenin uğruna pes etmez ve fedakârlık yapmaz. Yalan, hırsızlık, şiddet, inançsızlık, dengesizlik, tüm kötü özelliklerin tasvir edildiği insan biçiminde şeytan kişiliği ile ayırt edilir.
4.	<i>Paranoyak kişilik</i>	Bu kişiliğe sahip insanlar şüpheli ve hassastır; bu yüzden onlara yardım etmek zordur. Başkalarına güvenmezler ve niyetlerinden şüphe duyarlar. Kararsız, sinirli,

		tartışmacı ve inatçıdırlar. Cinsel ilişkilerinde kıskançlık sahnelerine eğilimli oldukları için kolay kolay arkadaşlık kurmazlar. Genellikle gizli, dolambaçlı ve espriden yoksun bir yapıları vardır.
5.	<i>Histerik kişiliği</i>	Bu bozukluğu olan insanlar, kendileri olamamakla birlikte sürekli bir rol oynuyor gibi görünmektedir. Yeni zevkler ve yeni deneyimler ararlar, coşkuları hızla kaybolur, kolayca sıkılır ve tatmin olmazlar. Genellikle boş, düşüncesiz ve talepkârdırlar. Başkalarını kendi isteklerine göre hareket etmeye zorlamak için duygusal “tehditleri”, öfkeli sahneleri ve intihar girişimlerini kullanırlar.
6.	<i>Narsist kişilik</i>	Narsisizm hastalıklı bir kendi kendine hayranlıktır. Bu tür bozukluğu olan insanlar görkemli bir kişisel-önem duygusuna sahiptir ve başarı, güç ve entelektüel zekâ ile ilgili fantezilerle meşguldür. Her ne pahasına olursa olsun ilgi isterler, başkalarından faydalanırlar ve onlara karşılık vermeden iyilik isterler. Bu kategori, histerik kişilik bozuklukları ve asosyal kişilik

		bozuklukları (antisosyal) ile karakterizedir.
7.	<i>Yarı şizofren kişilik</i>	Garip şeyler tarafından cesaretlendirilen ve cesareti kırılan, neredeyse şizofrenik, tuhaf kişilerdir. Sürekli başkaları tarafından izleniyormuş gibi hisseder, içine kapanıktır ve başkaları hakkında kötü fikirleri vardır. İlişkileri azaltmıştır ve yüzleşme ve eleştirilmekten korkar.
8.	<i>Borderline kişilik bozukluğu</i>	Bu terim, istikrarlı ilişkiler kuramama, sürekli can sıkıntısı duyguları, irrasyonel harcama, kumar, kontrolsüz veya hırsızlık, ruh hali değişimleri, motive edilmemiş öfke patlamaları, tekrarlanan intihar düşünceleri ve eylemleri, kişisel güvensizlik gibi zarar verici davranışlar da dahil olmak üzere patolojik bir kişiliğe atıfta bulunur. Bu kategori histerik, narsist ve antisosyal kişilik bozuklukları ile ayırt edilir.
9.	<i>Kaçıngan kişilik</i>	İlişki ve arkadaşlıktan kaçınmaktadır. Yeni ilişkiler kurmaya isteksiz, başkaları tarafından reddedilme korkusu, küçümseme ve güvenme korkusu duygularına boğulmaktadır.

10.	<i>Bağımlı kişilik</i>	Bu insanlar, tanımlanan bağımlı kişilik özelliklerine en uç şekline sahiptir. Genellikle zayıf iradelidirler ve pasif olarak diğer insanların isteklerine boyun eğerler. Bazıları yetersizliklerini protesto ederken, insanları kendilerine yardım etmeye ikna ederek amaçlarına ulaşırlar. Evlenirlerse eşlerinden destek alabilirler, kendilerine güvenirlere, sosyal sınıftan ayrılırlar. Uzun süre işsiz kalırlar.
11.	<i>Pasif-agresif kişilik</i>	Bu terim, isteklere gecikme, tembellik, inatçılık, kasıtlı yetersizlik, özendirilmiş kayıtsızlık ve yetkili kişileri makul olmayan bir şekilde eleştiren kişiler için kullanılır.
12.	<i>Mağlubiyetçi kişilik</i>	Başkaları tarafından hor görülmeğe hoşlanır, kendine ve yeteneklerine inanmaz. Sabırlı olup olmadıklarını ve ne kadar dayanabileceklerini görmek için başkalarına baskı yapar.
13.	<i>Obsesif kişilik</i>	Kalite pahasına ayrıntılarla ilgilenirler, ideali ararlar ve toplum pahasına iş ve özveriyle meşgul olurlar. Sadece kendine güvenir, ekonomik ve savurgan değildirler.

14.	<i>Depresif Kişilik</i>	Mizahtan yoksun, her zaman canı sıkılmış ve depresif bir insandır. Ancak umutsuzluk, iş ve görevlerdeki performansını etkilemez. Beyaz görmez, sadece siyah görür.
15.	<i>Dışa dönük kişilik</i>	İyi kalpli, her zaman iyi bir ruh hali içindedir. İyi davranır, başkalarını sever, kendine ve başkalarına güvenir. Hızlı karar verir, zamanında dakik değildir. Övgü ve iltifattan hoşlanır, çalışmayı pek sevmez.
16.	<i>Pozitif kişilik</i>	Hayata pozitif bakan, sakin, güler yüzlü, akıllıca kararlar veren, akıllıca diyalog kuran, konuşurken ve tartışırken başkalarını dinleyen kişidir.
17.	<i>Tartışmacı kişilik</i>	Sadece tartışır, durmadan konuşur, konuşmada belirli bir amacı yoktur. Yalnızlık ve depresyona maruz kalır.
18.	<i>Dengeli kişilik</i>	Nitelikleri ve erdemleri olan, dengeli bir insandır. Başkalarını kabul eder ve onlar tarafından kabul edilir.
19.	<i>Şüpheli kişilik</i>	Önyargılı, başkaları hakkında kötü düşüncelere sahip, başkalarından kaçınan, eleştiriden hoşlanmayan, tartışan ve çabuk düşmanlaşan, hükmetme ve liderlik etme arzusu

		olan, insanların kusurlarına ve hatalarına odaklanan kişiliktir.
20.	<i>Naif kişilik</i>	İnsanlara açıklanamaz bir şekilde güvenir, kaygısız, çevresinde olup bitenlerden habersiz bir şekilde başkalarını suçlar ve eleştirir. Kişisel konularda bile dobra-dobra konuşmayı sever.
21.	<i>Kaba kişilik</i>	Başkalarına göre ağır, kaba kalp, merhamet ve şefkat eksikliğinden düşmanca, sert bir şekilde cezalandırıyor, başkalarını zorla boyun eğmeye zorluyor, intikamı seviyor.
22.	Merhametli kişilik	Yumuşak kalpli, başkalarına karşı merhametli, hoşgörülü ve bağışlayıcı, tartışma ve çekişmelere girmez, başkalarına düşmanlık etmez.
23.	<i>Mağlup / Kabul gören kişilik</i>	Başkalarına boyun eğen, uyum sağlayan kişidir. Korkak, başkalarının peşinden giden, düşüncelerini göstermekten aciz, duygularını gizleyen ve bunları ifade edemeyen, kendinden çok başkalarını önemseyen, başkalarına bakmaya cesareti

		olmayan insandır. İnsanın gözünün içine konuşan kişidir. ²¹⁸
--	--	---

Bu vesileyle diğer bazı kişilik türlerinden de bahsetmenin faydalı olacağını düşünüyoruz:

No.	Kişilik	Açıklama
24.	<i>Son derece hassas kişilik</i>	<p>Hassas kişiliğin üç yönü vardır:</p> <ol style="list-style-type: none"> 1) Kendine karşı hassas 2) Diğer kişilere karşı hassas 3) İçinde bulunduğu veya çevreye karşı hassas. <p><i>Kendine duyarlı kişilik</i>, kötü düşünceleri unutmayan, baş ağrısı ve iç baskı çeken, iştahı düzensiz, bazen çok yiyen, bazen hiç yemeyen, stresli ve endişeli, seviyelere ulaşamadığı için kendini çok eleştiren kişidir...</p> <p><i>Başkalarına karşı hassas</i>: Her zaman başkalarının onu nasıl gördüğünü, onun hakkında ne söylediklerini düşünür, kolayca etkilenir, yorumları kolay kabul etmez. Herhangi bir argüman veya kanıt olmasa bile, etrafındaki insanlar</p>

²¹⁸ Habib, Tarik, Harun, Casım, “*Envaü eş-şahsiyyeti ve turuku et-teamuli meaha*”, https://www.ibtesamah.com/showthread-t_454629.html, (Son Erişim Tarihi: 25 Aralık 2019; Tal’at Mensur ve diğerleri, *Usus ilmi en-nefs el-am*, (Kahire: Mektebetu el-encl), s. 337-356; Abdurrahman Aysus, *Ilmu en-nefsi el-am*, (Mısır: Dar el-ma’rife), s. 10.

		<p>hakkında bir kararı veya (ön) yargısı vardır.</p> <p><i>Yaşadığı çevreye duyarlı kişilik, insanlar arasında kendini rahat hissetmeyen kişidir. Bir odada bile yalnızken ve çok fazla ışık veya yüksek ses olduğunda bile böyle hissetmeyen, ani gürültü veya trafikte hızlı hareketlerden rahatsız olan kişidir. Kötü haberleri sevmez. Sosyal ağlarda aldığı mektuplardan veya mesajlardan büyük ölçüde etkilenir...</i>²¹⁹</p>
25.	Farklı kimliklere sahip düzensiz kişilik	<p>Yaşadığı acı bir deneyim nedeniyle kişisel kimliğinden, duygularından, fikirlerinden, duygularından, hatıralarından ve eylemlerinden ayrılmıştır. Bu kişi, eylem ve davranışlarında iki farklı kimliğin etkisi altındadır.²²⁰</p>
26.	İkiyüzlü kişilik	<p>Olmadığı biri gibi davranan bir kişidir. İnandığının aksini gösteren, manen inkâr ederken inandığını söyleyen, dostluk gösterirken düşmanlığını gizleyen kimsedir. Çok</p>

²¹⁹ <https://www.psychologytoday.com/gb/blog/communication-success/201711/24-signs-highly-sensitive-person>, (Son Erişim Tarihi: 2 Ocak 2020).

²²⁰ <https://www.webmd.com/mental-health/dissociative-identity-disorder-multiple-personality-disorder#1;https://www.psycom.net/mchugh.html>, (Son Erişim Tarihi: 2 Ocak 2020).

		tehlikeli bir kişilik olduğu için ona karşı dikkatli olmak gereklidir.
27.	<i>Karizmatik kişilik</i>	Bu kişilik, sistematik çalışma, kararlılık, zekâ, geniş ufuklu, bağımsızlık ile karakterize olur. Mantık analizi, güçlü hafıza, maddi şeylere düşkün değildir. İlgi odağı olmayı da sevmez. Sevgi dolu ve başkalarına yardım etmeye isteklidir. Alçakgönüllü, vatansever, dürüst, vefalı, sözüne sadık, mühlet ve programlara bağlı, aile hayatını seven, asker tarafına meyleden, dinler ve dinlenilmekten hoşlanır. Bu tür insanlar lider olmak için yaratılmıştır; başka bir şey değil. Bu yüzden toplum onları görmezden gelmemelidir! Böyle insanlardan yararlanmayı bilmeyen bir toplum her zaman geri kalmış bir toplum olarak kalacaktır. ²²¹
28.	<i>Patlayıcı, depresif kişilik</i>	Sakin bir görünüme, soğuk duygulara sahiptir. Alçak sesli, eğitilmiş ve başkalarına göre kibar bir adamdır. Modayı dikkatle takip eder. Fiziksel tarafı önemser. Ne çok sever ne de çok nefret eder. Tutku kabuğundan sıyrılmış yüksek bir iktidarsızlığı var. Çıplak resimlerden

²²¹ Muhammed Ayyaş Kubeyşi, *Enmat eş-şahsiyyeti ve işkalat el-kiyadeti ve et-terbiyyeti fi el-ameli el-muasir*, s. 56-59.

		<p>ve erotik sohbetlerden hoşlanır. Ona göre aşk, iki bedenin salgılarıyla öpüşmesidir. Yenilik peşindedir ve bilimsel anlamda seçkindir. Yüksek pozisyonlara ulaşmak için manevra yapabilir. Servet biriktirdikten sonra dağıtır. Olaylara büyüteçle bakar, tetiktedir, çabuk anlar ve bağımsızdır. Olumlu ve nesnel, birinci dereceden bencildir. Zamanın olay ve oluşumlarına uygun olarak nadir bulunan yazma, konuşma ve hitap becerilerine sahiptir. Daha az dürtüsel görüşe sahiptir. İlkelerden bağımsızdır. Sosyal değildir. İnsanlara hükmetme arzusu bulunmaktadır; birinci sınıf bir politikacı ve diplomattır. Çok hızlı bir şekilde şeyleri tüketmektedir. Kişinin derinliklerine inme arzusu yoktur. Beş duyardan memnun ve başka hiçbir şeyi umursamaz. Kararları uygularken bile yabancı duyguları umursamaz. Dine, mucizelere, ahlaka, sisteme karşı şüphe vardır. Çok vatansever değildir. Depresyonda ve kendi içindeki karanlık dünyaya yenik düşmüş gibi hissetmektedir.²²²</p>
29.	Lenfatik kişilik	Sakin, soğuk kanlı, objektif, sessiz, doğal, cesur, hastalıklara dayanıklı,

²²² Derubi, Sami, *Ilmu et-tibai - El-medresetu el-ferensiye*, a.g.e., s. 165-183.

		her zaman işiyle meşguldür. Prensipleri vardır, yaptığını söyler, sabırlı, özverili, günah ve hatalardan uzak, fikir bağımsız, düşünceli, uyanık, hoşgörülü, geniş vizyonlu yeme içme konusunda dikkatlidir. Materyalist değildir; centilmen ve erdemli davranan, güvenilmeyi hak eden, programlara bağlı, iyimser bir kişidir. ²²³
30.	<i>Kızgın kişilik</i>	Hızlı ve büyük ölçüde etrafındakileri etkiler. Duygularına aktif cevap verme yeteneğine sahiptir. Büyük ve uzun bir taahhüt gerektiren projeler için değildir. Konuşurken elleriyle işaret eder. Sesi yüksek ve hayatı gürültülüdür. Yemeğe, içmeye ve cinsel zevke çok düşkündür. Hemen kabul eder ve çabuk üzülür. Aşka sevgiyle karşılık verir, sosyal bir ruhu vardır. ²²⁴

Bunlar en popüler ve önemli kişilik türleridir ve liderlik pozisyonu için doğru adayı önerirken veya seçerken karar vericiler için yeterli olduklarını umuyoruz. Allah en iyisini bilir!

²²³ Derubi, Sami, Ilmu et-tibai - El-medresetu el-ferensiye, a.g.e., s.189-190; Muhammed Ayyaş Kubeysi, *Enmat eş-şahsiyyeti ve işkalat el-kiyadeti ve etterbiyyeti fi el-ameli el-muasir*, s. 56-59.

²²⁴ İbid.

Analiz ve Yorum

Kardeşim ve meslektaşım, değerli Prof. Dr. Muhammed Ayaş Kubeyisi, bu kitapta ortaya koyduğumuz liderlik türleri konusunda değerli katkılarda bulunmuştur. Tüm saygımla, **tipoloji bilimi** için önerdiği tanım konusunda kendisiyle aynı fikirde değilim. Kendisi, Batılı bilim adamlarından Lucy'den alıntı yaparak aşağıdaki tanımı yapmaktadır:

“Karakteroloji, insanın psikolojik yapısını oluşturan bir dizi doğal eğilimdir. İnsanın ne edindiğini veya değiştirdiğini değil, neyle doğduğunu anlama eğilimindedir...” Ardından, Muhammed Ayaş Kubeyisi şöyle devam etmektedir:

*“Karakteroloji, insan kişiliğini temsil eden sabit özelliklerinin çalışmasına odaklanır. **Bu bilimin karakter türünün bir göstergesi veya sonucu olarak kullanıldığı durumlar dışında; din, düşünce, toplum, değişen davranışlar gibi dış faktörlerle hiçbir ilgisi yoktur...***²²⁵”

Analiz boyunca Lusi ve Kubeyisi'nin görüşlerine karakteroloji açısından katılamayacağımız kanaatine vardık. Aslında tanımın ilk kısmını kabul edebiliriz, ancak dinin dış bir faktör olarak rolünün dışlandığı diğer kısmı kabul edilemezdir. Çünkü *tipoloji*²²⁶ teriminin anlamı için başvurduğumuz sözlük ve ansiklopedilerde Lusi ve Kubeyisi tarafından yapılan bu eklemeye hiçbir yerde rastlamadık; nereden aldıklarını da

²²⁵ Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 54-58; Muhammed Ayyaş Kubeyisi, *Enmat eş-şahsiyyeti ve işkalat el-kiyadeti ve et-terbiyyeti fi el-ameli el-muasir*, s. 26-29.

²²⁶ <https://www.psychologytoday.com/gb/blog/progress-notes/201904/personality-typology-and-the-secret-knowing-person>.

bilmiyoruz! Kişilikleri incelemek ve dış faktörler sayılan düşünce, davranış ve dinden özel vurgu ile bahsetmemek imkansızdır. Bunun nedeni, insanın *fitrat* yani **saf tabiat, dengeli ve saf bir şahsiyetle doğmasıdır**. Yenidoğan bebeği herkes sever. Çünkü iyi, sevecen, hoş, göze batmayan, melek gibi masumdur... Ama zamanla büyüyüp şekillendiğinde, başka davranış, tutum ve düşüncelere sahip başka birine dönüştüğünü görüyoruz.

Soru: Düşünce ve ahlaktaki bu değişiklik neden gerçekleşmiştir?
Cevap: Dış faktörlerin etkisinin bir sonucu olarak dünya bakışı, toplum, Batı, Doğu, Amerika, Hint, Çin, Arap, Arnavut gibi farklı bir kültürün içinde büyümesinden dolayı şekillenir. O halde bir insanı doğumuna göre yargılayamayız, çünkü o temiz, fitratlı olarak doğar. Kur'an'da şöyle buyrulmuştur:

﴿فِي آدْنَى الْأَرْضِ وَهُمْ مِّنْ بَعْدِ غَلَبِهِمْ سَيَغْلِبُونَ﴾ [الرُّومُ : ٣]

“Allah'ın insanları **yarattığı doğru dine yönelin. Allah'ın yaratmasında hiçbir değişiklik yoktur**. Bu doğru dindir, fakat çoğu insan onu bilmez” [Rum Suresi: 3]

Yargı adil olmayacaktır! Ancak onun fikrini, düşüncesini, kültürünü, dinini değerlendirme fırsatımız olduğunda, ancak o zaman onun hakkında adil bir yargıya varabiliriz.

Bundan bahsetmemizin nedeni, bir görev için önerilen bir adayın kişiliğini daha iyi ve daha doğru bir şekilde anlayabilmek için önemlidir. Ardından ise ilgili adayın seçilip seçilmemesi için *karakteroloji* veya çizgi okuma biliminin yüz, kan grubu kullanımı adı verilen yeni bir bilim kurma ihtiyacı ile ilgisidir. Bir kişiliği incelediğimizde, bir zamanlar masum olan bir adamın edinilmiş fikir ve inançlarını ayırt edebilmek için onun fikirlerini, davranışlarını ve inançlarını incelemeye devam ederiz. **Aynı şekilde onu sadece din perspektifinden**

inceleyemeyiz. Bu doğru değildir. Sadece düşünce veya toplum perspektifinden de inceleyemeyiz. Ancak şimdi detaylı olarak vurguladığımız her şeyin bir bütün dikkate alınması gerekiyor. Ben buna inanıyorum ve en iyisini Allah bilir!

Bu gerçeği, karakterolojiyi tanımlayan ve Lusi ve Kubeyisi'nin bahsettiği ikinci bölümden bahsetmeyen hemen hemen tüm kaynaklarda bulmaktayız. Bu sözlüklerden alınan tanımlar daha açık bir şekilde aşağıda sıralanmıştır:²²⁷

“Türlere dayalı çalışma, analiz veya sınıflandırma - bir bütün olarak ayrıntılar veya gruplar.” Yani, din, düşünce, ahlak vb.

Başka bir sözlükte şöyle diyor: *“Tipoloji, şeylerin belirli türlere göre sınıflandırılması anlamına gelir; - ayrıntılar - insanların iyi ve kötü insanlara bölünmesi gibi.”*²²⁸ Yani, niteliklerin toplamı ile sahip oldukları ve onlarla yaşadıkları iyi ya da kötü şeyler.

Cambridge sözlüğünde şöyle yazmaktadır: *“Türlerin incelenmesi veya şeyleri türlere ayırma sistemi - dini de içeren ayrıntılar.”*²²⁹

Uzman ve yetkin insanların yaptıkları bu tanımlardan anlaşılacağı üzere **Tipoloji veya Karakteroloji**; insan veya yaratıkların tür veya gruplar ile diğer özellikler bazında incelenmesi, analizi ve sınıflandırılması ile ilgilenen bir bilimdir. İşte bu kısım Lusi ve Kubeyisi tarafından dahil edilmemiştir. Aynı şekilde, Kubeyisi'yi başka bir yorum veya not bırakmadan

²²⁷ <https://www.merriam-webster.com/dictionary/typology>, “Typology.” *The Merriam-Webster.com Dictionary, Merriam-Webster Inc.*, (Son Erişim Tarihi: 13 Ocak 2020).

²²⁸ <https://www.vocabulary.com/dictionary/typology>, (Son Erişim Tarihi: 13 Ocak 2020).

²²⁹ <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/typology>, (Son Erişim Tarihi: 13 Ocak 2020).

tamamen kendi görüşüne göre aktaran Feysal bin Casım Al Sani'de de yer almamıştır²³⁰!

Zikredilen bu hususların yeterli olacağına inanıyorum. Çünkü sunduklarımızın, lider için önerilen kişilik tiplerini tanımak için yeterli olduğunu düşünüyorum. Bu nedenle, belirli bir göreve önerilen adayın kişiliğini anlamak için işleri aceleyle değil, sakin ve ihtiyatlı bir şekilde almalı; en iyi adayı seçmek istiyorsak kişilik analizleri ve testleri geliştirilmelidir. Burada zikredeceğimiz imtihanlar da kimseye haksızlık yapmamanın bir başka yoludur.

1.6. Kişilik Testleri – Tercih Edilen Testler

Bir önceki bölümde, doğru lider seçimi yapabilmek için göz önünde bulundurmanız gereken kişilik türleri üzerinde durmuştuk. Ancak burada şöyle bir soru ortaya çıkmaktadır: Kişilik tipleri hakkındaki bilgimiz, doğru lideri seçme sorununu çözmek için yeterli mi? Cevap: Tabii ki hayır, çünkü pozisyonun doğası ve koşullar; çeşitli testler ve anketler,²³¹ sözlü ve yazılı, açık ve kapalı görüşmeler yapılmasını gerektirmekte, ancak bazı adaylar sözlü olarak harika yanıtlar verirken yazma sorunu olmayan diğerlerinin aksine kendilerini yazılı olarak iyi ifade edemeyebilirler. Burada daha önce bahsettiğimiz **tipoloji**, **karakteroloji**, **fizyonomi**, **grafoloji** vb. bilimler hizmet edecektir. Böylece önce kişiliği tanıyacak, sonra tartışma, görüşme, test etme yoluyla inceleyecek ve sonuç olarak da olumlu ya da olumsuz karar vereceğiz.²³²

²³⁰ Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 54.

²³¹ Tal'at Mensur ve diğerleri, *Usus ilmi en-nefs*, s. 399-300.

²³² Tal'at Mensur ve diğerleri, *Usus ilmi en-nefs*, s. 400-404.

İzlenmesi gereken yol budur ve lider seçmek istediğimizde uygulanması gereken ilkeler bunlardır! Yani düşünce, ruh, davranış ve beceri alanlarında onları ayırt edici özelliklerini gözlemlemek.

Psikolojinin gösterdiği gelişme neticesinde kişilik özelliklerini büyük bir hassasiyetle ölçebileceğimiz bilimsel ölçüler ve standartlar keşfedilmiştir.

Bu önlemlerin önemi, kişilik özelliklerinin belirli davranış türleri ile ilişkilendirilmesi nedeniyle örgütlerin akademik, sivil, dini, askeri ve siyasi düzeylerde çalışanların çalıştıkları alanlarda ortaya çıkmaktadır.²³³

Bilim adamları ve uzmanlar, bu araçların *birçok farklı şeyi ölçmek için tasarlandığına işaret etmektedir:*

- 1) Bazıları test edilenin **performansını ve kapasitesini** ölçmektedir. Örneğin zekâ testi, genel entelektüel kapasiteyi ölçer.
- 2) Diğer bazı testler, **bazı bireylerin tercihlerini** ve davranışlarını ölçmektedir.
- 3) Bazıları, test edilenlerin **belirli meslekler ve faaliyetlerle ilgili** diğer bazı eğilimlerini ölçmektedir.
- 4) Bazıları, **bireylerin ve grupların hassas sosyal konulara yönelik yaklaşımlarının ve inançlarının** doğası ve boyutlarıyla ilgilenmektedir.
- 5) Bazıları, maddi yönü; babanın anneye, çocuğun çocukla ya da ebeveynin çocukla ilişkisi gibi **ailedeki** belirli yönleri ölçmektedir.
- 6) Bazıları, sadece bireylerin **sağlık ve fiziksel durumunu** ölçmektedir.²³⁴

²³³ Talat Mensur ve diğerleri, s. 387-398.

²³⁴ Talat Mensur ve diğerleri, *Usus ilmi en-nefs*, s. 401.

7) Bazıları; sivil, akademik, dini, askeri, siyasi vb. kurumlardaki çalışmaların, **misyonların veya rollerin performansı** ile ilgilidir.

Bu testler ve anketlerde (*farklı kişilik düzeylerini ölçmek için*²³⁵) karşılanması gereken bilimsel ve evrensel standartlara gelince, aşağıdaki kriterler ve ilkelerin dikkate alınması gerekmektedir:

- **Objektivizm**
- **Farklılaşma**
- **Standardizasyon**
- **Metanet / Kararlılık**
- **Geçerlilik,**

Bu kriterler önemlerine göre aşağıdaki şekilde özetlenmiştir:

²³⁵ Talat Mensur ve diğerleri, s. 406-407.

Birincisi, *nesnelcilik*, testin bize aynı notu vermesi koşuluyla bilişsel ve zihinsel yapılanma anlamına gelir. Yani, denetleyicilerin sayısı veya türü değişse bile cevap aynıdır. Aynı zamanda denetleyici objektif olmalıdır. Bu nedenle, denetleyicinin cevabı iyileştirmek için müdahale etmemesi gerektiğinden, sorunun birden fazla doğru cevap seçeneği olmamalıdır.

Farklılaşma açısından test, bireysel farklılıkları açıkça vurgulamalıdır. Aksi takdirde hiçbir faydası yoktur! Bireysel farklılıkları göstermeyen kolay testler doğru bir ölçü olarak kabul edilmez; farklılıkları göstermeyen zor testler de iyi bir ölçü değildir. Bu, testin adil ve orta düzeyde olması; ne kolay ne de zor olması gerektiği anlamına gelir.

Standardizasyon ile sayacın herkes için geçerli olduğu ve herkese aynı şekilde hizmet ettiği kastedilmektedir.

Metanet / Kararlılık test seviyesinin, test sırasında belirli bir bireyin yetenek ve kapasitesini doğru ve açık bir şekilde temsil etmesi anlamına gelir. Testin seviyesi, testin gerekleştii süre boyunca duygusal durum, test yöntemi ve değerlendirme yöntemi gibi diğer faktörlerden etkilenmez. Ayrıca bu test, aynı kişiler ve aynı koşullar altında ölçümü tekrarlanırsa tutarlı bir şekilde aynı sonuçları vermelidir.

Geçerlilik veya doğruluk, testin başka bir şeyi değer, ölçmek istediği yönü ölçtüğu anlamına gelir. Test, ayarlandığı ölçüm için yüksek düzeyde bir özgüllüğe sahipken dar bir profil alanıyla sınırlıdır...²³⁶

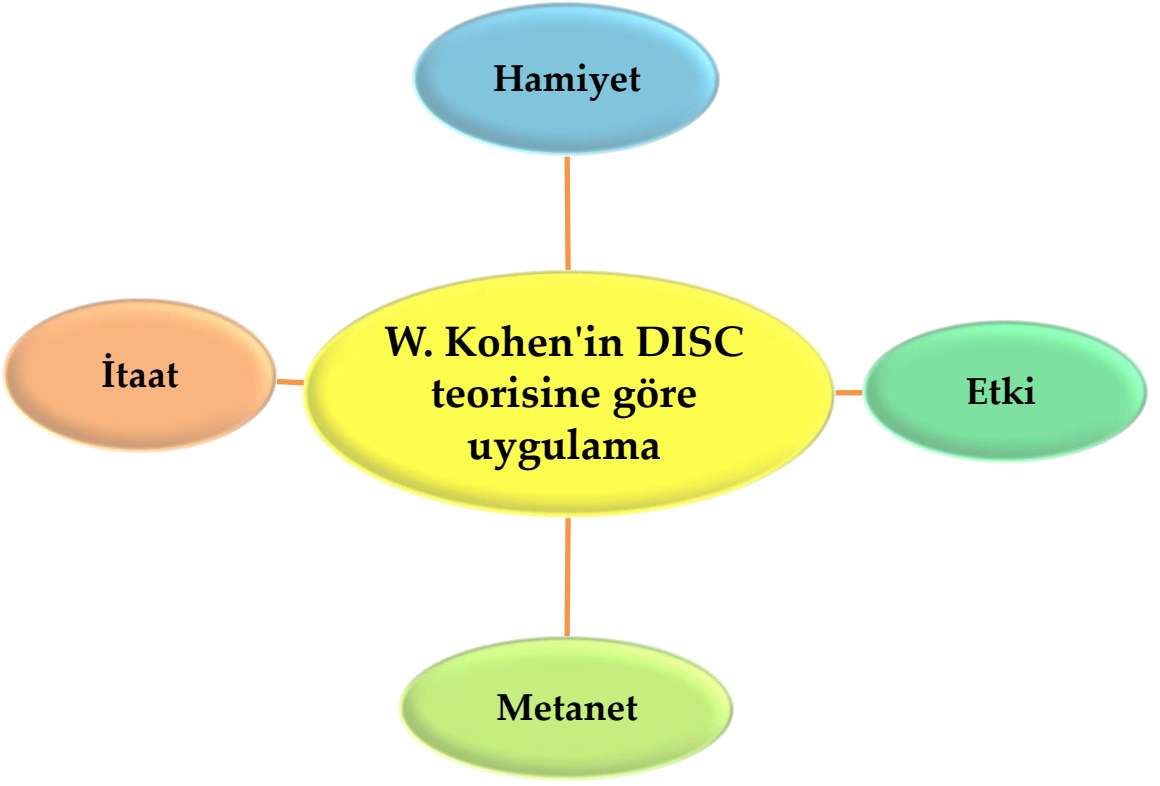
Sırada **zeka, yetenek, akıl sağlığı veya değerlerle ilgili**, kişilik ve davranış tarzlarını ölçmek için örnek bir tablo yer almaktadır:

Tümgeneral Prof. Dr. William Cohen'in DISC / HEMİ akronimiyle zikredilen teorisine değerinmek istiyorum:²³⁷

- 1) **Hakimiyet (Dominance)**
- 2) **Etki (Influence)**
- 3) **Metanet (Steadiness)**
- 4) **İtaat (Compliance)**

²³⁶ Talat Mensur ve diğerleri, *Usus ilmi en-nefs*, s. 406-418.

²³⁷ William Kohen, *Fennu el-kiyadeti*, (Mektebetu Cerir, 2008).

Aşağıda şerefli okuyucularım için liderin insani özelliklerinin listesini sunmak istiyorum. Bu listedeki maddelere okuyucudan 0-5 arasında not vermesi istenmektedir. Bunlardan *hiç katılmadığınız özelliklere 0, tamamen katıldığınız özelliklere 5 vermeniz beklenmektedir. Bunun yanı sıra bazı özelliklere 1, 2, 3 ve 4 notu da düşebilirsiniz.*

Bu anket aracılığıyla liderlik adayının kişiliği hakkında bilgi edinmeyi başarıyoruz. Anket, adayda yukarıda bahsedilen dört özelliğin açık ve net bir görüntüsünü sunmaktadır. Daha açık bir ifadeyle, **hükmetmeyi seven** bir adam mı, yoksa **başkalarını etkileyen** bir adam mı, yoksa **ilkeli ve ilkelerde istikrarlı ve onlardan ayrılmayan** bir adam mı, yoksa **itaatkâr** bir adam mı, yoksa **kibirli ve asi** bir adam mı olduğunu göstermektedir.

A Testi: Liderlik Özellikleri		0	1	2	3	4	5
1.	Bilimsel sonuçlara bağlıdır.						
2.	Sosyal kişiliği bulunur.						
3.	Başkalarıyla ilişkili olduğu yöneticilik işlerinden hoşlanır.						
4.	Güçlü bir kişiliğe sahiptir.						
5.	Sevgi dolu lider						
6.	İnsanlarla geniş ilişkileri vardır.						
7.	Zorluklara göğüs gerer.						
8.	Hitabeti mükemmeldir.						
9.	Ayrıntıları sever ve hassas çalışma için büyük sabrı vardır.						
10.	Amirinin gözetimi altında olduğu için kendini kötü hissetmez.						
11.	Karar vermede hızlıdır.						
12.	Çevresindekileri cesaretlendirir ve motive eder.						
13.	Bazen iş yerinde genel iyilik için kuralları gevşetir						
14.	İyi arkadaşır.						
15.	Daha fazla yetki ister.						
16.	Çalıştığı kuruma sadıktır.						
17.	Hiyerarşiye saygı duyar.						
18.	Organizasyondaki radikal değişiklikleri engel olarak görmez.						

19.	Başkalarına yardım etmek ister.						
20.	Çalışmak için acele etmez.						
21.	Ayıplanmaktan nefret ettiği için hatalardan korkar.						
22.	İşleri yönetmede başkalarına yardım etme arzusu vardır.						
23.	Sakindir ve diğer kimseleri sakinleştirir.						
24.	İşi sürekli değerlendirmek ister.						
25.	Kolektif faaliyetlere katılmak ister.						
26.	Muhatabı dikkatle ve saygıyla dinler.						
27.	Sürekli gelişmeyi ve ilerlemeyi sever.						
28.	Bağlantıları ve onlarla olan ilişkileri kaybetme korkusuyla başkalarına karşı dikkatli olur.						
29.	Birinin incinip incinmediğine bakmadan sorunları çözer.						
30.	Sistemlere ve düzenlemelere uyma konusunda isteklidir.						
31.	Başkalarıyla esnektir.						
32.	Emirleri açıktır.						
33.	Emirleri değil düzenlemeleri sever.						
34.	Aldığı emirler canını sıkmaz.						

Liderlik pozisyonu için önerilen adayın kişiliğinin anlaşılmasında istenen sonuçların elde edilmesi için kişilik ölçümü ile takip edilmesi ve uygulanması gereken ilkeler

hakkında anlattıklarımızın yeterli olduğu izlenimini edindik.
Allah en iyisini bilir!

B Testi: İletişim Becerileri

Talimat: Aşağıda açıklanan seçeneklerden başkalarıyla iletişim kurarken hissettiklerinizi en iyi yansıttığını düşündüğünüz seçeneği daire içine alınız. Bazı durumlarda, size uygun gelen birden fazla seçenek bulabilirsiniz; bu durumda yalnızca sizi en çok temsil ettiğini düşündüğünüz seçeneği seçin.

1.	Bir toplantıdayken nerede oturmayı tercih edersin?	
	1) Masanın üstünde	
	2) İnsanların beni görebileceği bir yerde	
	3) Doğrudan başka bir kişinin yanında	
	4) Ben ve diğer kişi arasında en az bir koltuk mesafesinde	
2.	Biriyle konuştuğumda	
	1) Bazen aşağı bakarım.	
	2) Sürekli gözlerinin içine bakarım.	
	3) Çoğu zaman gözlerinin içine bakarım.	
	4) Ona bakmak yerine odaya bakarım.	
3.	İnsanları selamladığımda	
	1) El sıkışmadan selam veririm.	
	2) Ellerini kuvvetlice sıkarım.	
	3) Onlara sarılırım.	
	4) El uzatarak sıcak bir şekilde selamlarım.	

4.	İnsanlarla konuştuğumda	
	1) Onlara yaklaşmayı seviyorum.	
	2) Bana çok yakın dururlarsa rahat hissetmiyorum.	
	3) Bana çok yaklaşırlarsa sinirlenirim.	
	4) Yakınımda olmaları umurumda değildir.	
5.	Yürüyüşüm şu şekilde karakterize edilir:	
	1) Yavaş ve sakin yürümek	
	2) Canlı yürüyüş	
	3) Dengeli yürüyüş	
	4) Hızlı yürüyüş	
6.	Başkaları konuşurken ben	
	1) ana nokta hakkında araştırırım.	
	2) bazı iyi hikayeler için araştırırım.	
	3) destekleyen kanıtları araştırırım.	
	4) duygularını anlamaya çalışırım.	
7.	Halka açık bir konuşma yaptığımda	
	1) Daha fazla etki için sesimin yüksekliğini değiştiririm.	
	2) Akıcı ve net konuşurum; ancak yüksek sesle değil.	
	3) Nispeten sessiz konuşurum.	
	4) Yüksek sesle konuşurum.	
8.	Herhangi bir çatışma veya anlaşmazlık gördüğümde	

	1) çatışmayı yatıştırırım.	
	2) bundan kaçınırım.	
	3) çatışmaya dahil olurum.	
	4) buna yol açan nedenlerinin farkındayım.	
9.	İnsanlar ofisime veya çalışma alanıma girdiğinde:	
	1) Oturmak isteyip istemediklerini soruyorum.	
	2) Diyorum ki: oturun!	
	3) Oturma yerini seçmelerine izin veririm.	
	4) Oturmaları için bir sandalye çekerim.	
10.	Bir problemi çözdüğümde	
	1) Tartışmayı yöneten benimdir.	
	2) Başkalarının söylediklerini dinlerim.	
	3) Daha çok temel nedenlere odaklanırım.	
	4) Gerçeklere odaklanırım.	
11.	Genelde sohbete şöyle başlarım:	
	1) Diğer kişinin gününün nasıl geçtiğini sorarım.	
	2) Bir hikâye anlatırım.	
	3) Hemen konuya geçerim.	
	4) Görüşmenin hedefini tanımlarım.	
12.	Bir karar verdiğimde	
	1) Başkalarının bundan nasıl etkileneceğine bakarım.	

	2) Kişisel görüşüme güvenirim.	
	3) Kararım hakkında başkalarını ikna etmeye çalışırım.	
	4) Karar verme yollarıma güvenirim.	
13.	Birisi sunum yaptığında	
	1) Sunumun eğlenceli olmasına ihtiyacım var.	
	2) Duygularını hayal ederim.	
	3) Sunumun bilgeliğini takdir etmeye çalışırım.	
	4) Sunum yavaşsa sabırsızlanırım.	
14.	Tanıdıklar bana dokunduğunda	
	1) Memnuniyetle karşılarım.	
	2) Sinirlenirim.	
	3) Yakınlıklarını hissederim.	
	4) Sakin hissetmem.	
15.	İstediklerimi gerçekleştirmek için	
	1) Başkalarının isteklerinden faydalanabilirim.	
	2) İddiam için güçlü bir argüman sunabilirim.	
	3) Satış sunumlarım çok iyidir,	
	4) Kendimi sakın ve yetkin hissediyorum	
16.	Başkalarının hakkımda düşüncelerini	
	1) Hakkımda bildiklerini kontrol edebilirim.	

	2) Başkalarına nasıl hissettiğimi bildiririm.	
	3) Özel bir insanım.	
	4) Ben açık bir kitap gibiyim.	
17.	Bir grup toplantısında:	
	1) Fikirlerin değerlendirilmesine yatkınım.	
	2) Herkesin dahil olması için alan tanırım.	
	3) Tartışmayı yönetmede sorumluluk almaya eğilimliyim.	
	4) İnsanların ne istediğini dikkatle dinlerim.	
18.	Kişisel hislerimi halka açık ifade etmem gerektiğinde, bu	
	1) işleri daha ilginç hale getirir.	
	2) insanları utandırır.	
	3) başkalarıyla etkileşim kurmama yardımcı olur.	
	4) bir şeyleri başarmak için doğru yoldur.	
19.	İş toplantılarında amacım	
	1) Fikir ve düşüncelerimi iletmektir.	
	2) Başkalarıyla ilişkiler kurmaktır.	
	3) Başkalarını ikna etmektir.	
	4) Durumu değerlendirmektir.	
20.	Bir olayı anlattığımda	
	1) Karakterlerin kişisel durumlarına odaklanırım.	

	2) İnsanları heyecanlandırırım	
	3) Sistemantik bir vaka oluştururum.	
	4) Doğrudan konuya giderim.	
21.	Takım çalışmasına gelince	
	1) Takımı destekliyorum.	
	2) Takıma güvenmek yerine sorumluluk almayı tercih ederim.	
	3) Çabuk sinirlenirim.	
	4) Takımı bir araya getiririm.	
22.	Sunum yaptığımda	
	1) İyi hazırlanırım.	
	2) İnsanların duygularına hitap ederim.	
	3) Güçlüdür.	
	4) Eğlencelidir.	
23.	İnsanlar önümde üzülduğünde veya ağladığında	
	1) Onları durdurmayı tercih ederim.	
	2) Onlara tavsiye vermeye çalışırım.	
	3) Onları mutlu etmeye çalışırım.	
	4) Bu durumdan çıkmak için farklı yollar denerim.	
24.	Telefon görüşmelerim	
	1) Mümkün olduğunca kısadır.	
	2) Yalnızca uygun fiyatlı işletmelere odaklanır.	

	3) Canlıdır.	
	4) Uzun süreli olma eğilimindedir.	
25.	Aşağıdaki listeden insanların sizi tanımlarken kullanmayı tercih ettiği beş kelimeyi seçin:	
	1) Gerçekçi	
	2) Organizasyon Tip	
	3) Sevimli	
	4) Motivasyonel tip	
	5) Rasyonel	
	6) Dobra-dobra konuşan	
	7) Sıcak kanlı	
	8) Hevesli	
	9) Kesin sözlü	
	10) İddialı	
	11) Sosyal	
	12) İnsanlara karşı açık	
	13) İnsanlara karşı kapalı	
	14) Konulara odaklı	
	15) İş birlikçi	
	16) Duygusal	

C TESTİ: Duygusal Zekâ Değerlendirmesi		
Aşağıdaki seçenekleri okuyun ve size ne kadar iyi karşılık verdiğini değerlendiriniz. Objektif olunuz ve yaklaşık seçimlerden kaçınınız.		Cevaplarınızı puanlarken Asla = 1 2 3 4 5 6, Her zaman = 7 8 9 10
A	Duygusal farkındalık	
1	Duygularım her an net ve açıktır.	
2	Duygular hayatımda önemli bir rol oynar.	
3	Mizacım çevremdeki insanları etkilemez.	
4	Sinirlendiğim zaman hemen anlaşılabilirim.	
5	Mizacım dış etkenlerden kolayca etkilenir.	
6	Ne zaman sinirleneceğimi kolayca tahmin edebilirim.	
7	Öfkeden kolayca sıyrılabiliyorum, bu yüzden üzerimde hiçbir etkisi olmaz.	
8	Duygularımı tarif etmekte zorlanıyorum.	
9	Üzgün olduğumda bana ne olduğunun farkında değilim.	
10	Genelde sinirlenmeye yakın olduğum zamanı fark ederim.	

B	Duygusal yönetim / Öz denetim	
1	Tepkilerimin sorumluluğunu kabul ediyorum.	
2	Hedefler belirlemek ve onlara bağlı kalmak benim için zor değil.	
3	Duygusal olarak dengeli bir insanım.	
4	Çok sabırlı bir insan değilim.	
5	Eleştirel yorumları sinirlenmeden kabul edebilirim.	
6	Stresliyken uzun süre sakin kalamam.	
7	Bir konu beni doğrudan etkilemiyorsa onunla ilgilenmem ve beni rahatsız etmesine izin vermem.	
8	Birine sinirlendiğimde kendimi tamamen kontrol edemiyorum.	
9	Genellikle başkaları sorunlar hakkında nasıl hissettiğimi anlarlar.	
10	Enerjimi yaratıcı işlere ve hobilere yönlendiriyorum.	

C	Duygusal ve sosyal farkındalık	
1	Kararlarımın başkaları üzerindeki etkisine değer veriyorum.	
2	Çevremdeki insanların sabrımı zorladıklarını kolayca ifade edemem.	
3	Bir insanın mizacı değiştiğinde hissedebiliyorum.	

4	Başkaları kötü haberler aldığında destek sunabilirim.	
5	Genellikle başkalarının nasıl hissettiğini anlayamıyorum.	
6	Arkadaşlarım bana özel hayatlarının sırlarını anlatabilirler.	
7	Başkalarının acı çektiğini görmek beni gerçekten üzüyor.	
8	Genelde ne zaman konuşacağımı ve susacağımı bilirim.	
9	Başkalarına ne olduğu umurunda değil.	
10	İnsanların anladıklarının değil, söylediklerimin sorumluluğunu alıyorum.	

D	Sosyal beceriler	
1	Etki gösterme yeteneğine sahibim.	
2	Genellikle birlikte çalıştığım insanlarla sağlam ilişkiler kurarım.	
3	Derin duygularımı başkalarıyla paylaşmakta zorlanmıyorum.	
4	Başkalarını motive etmekte iyi değilim.	
5	Ben çok neşeli bir insan değilim.	
6	Kolayca arkadaş edinirim.	
7	İnsanlar bana sosyal biri olduğumu ve eğlence sevdiğimi söylüyorlar.	

8	Farklılıkları başkalarıyla uzlaştırmada iyiyim.	
9	Diğerleri bana güvenebilir.	
10	Sıkıcı insanlarla konuşamam.	

E Sosyal İlişkilerin Yönetimi

1. Herhangi bir grup insanla birlikteyken hangisini tercih edersiniz:

- 1) Onlarla sohbet etmek için gruba katılırım.
- 2) Tanıdığım insanlarla bireysel konuşurum.

11. Aşağıdaki kelimelerden en çok hangisini kullanıyorsunuz?

- 1) Güçlü veya sert
- 2) Nazik veya kibar

2. Onlara eşlik ettiğimde genellikle mutlu ve iyi hissediyorum:

- 1) Gerçekçi insanlara
- 2) Hayalperest insanlara

12. Hafta sonu yapmanız gerekenlerin bir listesini yapma fikri:

- 1) Seversiniz.
- 2) Önemsemezsiniz.

3. Aşağıdaki kelimelerden hangisi size daha çok hitap ediyor?

- 1) Analitik
- 2) Empati

13. Aşağıdaki gruplardan hangisiyle dostça ilişkilere eğiliminiz var?

- 1) Çok ve farklı insanlarla
- 2) Küçük insan grubuyla güçlü

<p>4. Bir zaman çizelgesini takip etmek:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Size uyar.2) Sevmezsiniz.	<p>14. Arkadaş olarak kimi tercih edersiniz?</p> <ol style="list-style-type: none">1) Sadece kendi durumu umurunda olan kişi2) Her zaman yeni ve yaratıcı fikirleri olan kişi
<p>5. Yabancı kişiler ile konuştuğunuzda:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Serbest ve kompleksiz konuşursunuz.2) Az konuşursunuz.	<p>15. Aşağıdaki kelimelerden hangisi size daha uygun?</p> <ol style="list-style-type: none">1) Düşünce2) Duygu
<p>6. Eğer bir koç olsaydınız, aşağıdakilerden hangisine devam etmeyi tercih ederdiniz?</p> <ol style="list-style-type: none">1) Gerçekler ve kanıtlar hakkındaki kurslar2) Teori ve düşünce içeren derslere	<p>16. Önceden planlanmış şeyleri:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Seversiniz.2) Kendinizi iyi ve rahat hissetmezsiniz.
<p>7. Aşağıdaki kelimelerden hangisi size daha uygundur?</p> <ol style="list-style-type: none">1) Tahmin ve planlama2) Merhamet ve dayanışma	<p>17. Bayram ve kutlamalarda:</p> <ol style="list-style-type: none">1) Her zaman neşeli hissedersiniz.2) Bazen canınız sıkılır.
<p>8. Neyi tercih edersiniz?</p> <ol style="list-style-type: none">1) Gösterilerin, partilerin, toplantıların ön düzenlemesini,2) Zamanı geldiğinde eğlenceli görünen hiçbir	<p>18. Kendinizi nasıl değerlendirmeyi tercih edersiniz?</p> <ol style="list-style-type: none">1) Pratik kişi2) Dahi kişi

şeyi yapmaktan çekinmiyorsunuz.	
9. Kendinizi nasıl tarif edersiniz? 1) İnsanları kolayca tanırım. 2) İnsanları zor tanırım.	19. Nasıl hitap edilmeyi tercih edersiniz? 1) Rasyonel Kişi 2) Duygusal Kişi
10. Hangi kişiyi tercih edersiniz? 1) Sıradan insanlardan farklı olmayan mütevazı 2) Net bir vizyona sahip olan kişi	20. Aşağıdakilere uyum sağlamakta zorlanıyor musunuz? 1) Sürekli ve devamlı değişim 2) Sürekli değişmeyen rutin durum

D TESTİ: Çalışanın Değerlendirmesi

Bu anket gizlidir. Bireysel sonuçlar gizli kalırken, genel sonuçlar kurumla paylaşılacaktır.

Lütfen aşağıda verilen seçenekleri okuyunuz ve kesinlikle katılmadıklarınız için 1 ilâ 9 arasında bir puan; kesinlikle katıldıklarınız için ise 10 veriniz.

Misyon ve amaç	KESİNLİKLE KATILMIYORUM									KESİNLİKLE KATILYORUM
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumun misyon ve hedefleri benim için açık ve nettir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Çalışmamın kurumun genel başarısına doğrudan nasıl katkıda bulunduğunu anlıyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Çalışmamın kurumun hedeflerine ulaşması için	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

önemli olduğunu hissediyorum.										
Yöneticim sürekli olarak bana kurumun misyon ve hedefleri hakkında yeni bilgiler sağlıyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumun stratejik hedeflerini anlıyorum ve bunlara aşınayım.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşi başarıyla yapmak bana tatmin duygusu veriyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İş Yeri	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşimi gerektiği gibi yapmak için tüm kaynaklara sahibim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Temel süreçler ve bilgisayar sistemleri işimi yapmam için erişilebilir durumdadır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yapmam gereken iş için gerekli bilgiyi sahibim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İş yerim güvenlidir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşyerim bakımlıdır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşyerim fiziksel olarak çalışmak için rahat bir yerdir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yönetici ile ilişkiler	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim bana her zaman saygılı davranır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticiyle kolayca iletişim kurabilirim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim ben konuşurken dinler.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Fikirlerim ve düşüncelerim takdir edilmektedir.										
Yöneticim katkımı takdir ediyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim yeteneğimi ve katkımı takdir ediyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticiye yetkin bir profesyonel olarak saygı duyuyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim, iş ve özel yaşam arasında bir denge kurmanın önemini anlıyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yapmam istenen iş miktarı makuldür.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşin ritmi, işi başarıyla tamamlamamı sağlıyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim, işçilerle ilgili politikaları yönetirken tutarlı/kararlıdır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim tarafından her zaman adil şekilde değerlendirilmekteyim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticimden çok memnunum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim tüm ekibe adil davranıyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Maaş sıralamasında, eğitim, gelişim veya terfi konularında kayırmacılık (özel muamele) yoktur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İş kültürü	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Kurum çalışanlarına saygı duyuyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumun denetim kuruluna saygı duyuyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bu kurumun liderliği yaptığı işi biliyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Baş müdürler yönetim becerileriyle tanınmaktadır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumun, çalışanlarından rasyonel beklentileri vardır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Statükoya meydan okuyan insanlara değer verilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Misilleme korkusu olmadan yöneticimle aynı fikirde olmayabilirim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumdaki diğer kişilerle görüşlerimi rahatça paylaşıyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Daha çekici, daha gelişmiş olmak ve farklı kültürel geçmişe sahip insanları korumak için çalışıyoruz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bu kurumda farklı fikirlere sahip insanlara değer verilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bu kurumda herkese adil davranılır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşçilerin performansını değerlendirme kriterleri adil ve uygundur.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İş arkadaşlarım beni önemserler.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Bu kurumda ekip çalışması teşvik edilir ve uygulanır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bu kurumdaki çalışma ekibi arasındaki bağlantı ve işbirliği güçlüdür.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Büyüme/gelişme fırsatı	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumun terfi ve ilerleme politikaları her zaman adildir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumda herkesle aynı fırsatlara ve ilerleme şansına sahibim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşimi layıkıyla yapmak için uygun eğitim almayı kabul ediyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim sürekli olarak mesleki gelişimim ve ilerlememle ilgilenir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim mesleki gelişimim için beni cesaretlendirir ve destekler.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Hatalardan ders almaya teşvik ediliyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşimde iddialıyım.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşim teşvik edicidir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Çalışmam karşılığını veriyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İş yerinde bir amirim var.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

İş-yaşam dengesi, stres ve işyeri	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bu kurumdaki ortam, iş ve kişisel yaşam arasındaki dengeyi destekler.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ailevi ve mesleki yükümlülüklerimi yerine getirebilirim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İş yeri ve aile arasında bir seçim yapmak zorunda değilim.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşim hayatımda dayanılmaz bir strese neden olmaz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Reaksiyon	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yönetici bana olumlu bildirimler ve derecelendirmeler yapar.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İşim ve performansım hakkında düzenli olarak geri bildirim alıyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Performansımı geliştirmeme yardımcı olan yorumlar alıyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Hedef belirleme sürecine katılma şansım var.										
Performans iyileştirme sürecinin bir parçası olarak yöneticim sürekli koçluk yapıyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İyi bir iş yaptığımda, övgü ve takdir alıyorum.										

Kaliteye odaklanma	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İnsanlar yaptıkları işin kalitesi için sorumluluk verirler.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Ürünlerimizin ve hizmetlerimizin kalitesi kurum için çok önemlidir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bu kurum yüksek kalite standartlarına sahibiz.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
İletişim	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Bilgi kurum içinde açık bir şekilde paylaşılır.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurum iletişimi teşvik eder.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yöneticim bilgi paylaşımı konusunda iyi iş çıkarıyor.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Kurumun denetim kurulu, kurumunun geri kalanıyla iyi iletişim kurar.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Tazminat	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Yaptığım iş için makul bir ücret alıyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Maaşım, başka bir yerde bulabileceğim diğer işlerle rekabet edebilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Avantajlarım diğer şirketlerin sunduklarıyla karşılaştırılabilir.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Sosyal yardım planımı anlıyorum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10
Elde ettiğim gelirden memnunum.	1	2	3	4	5	6	7	8	9	10

Açık Uçlu Sorular:

Neyle başlamalıyım?
Ne yapmayı bırakmalıyız?
Ne yapmaya devam etmeliyiz?

Demografik bilgileri:

Yaş:	
Konum:	
Eğitim:	
Milliyet:	

2. LİDERLİK TÜRLERİ

Liderlik alanında, yönetilme biçimleri de özel bir öneme sahiptir. Bu alandaki uzmanlar, çalıştıkları şirket veya kuruluşların amaçlarını gerçekleştirmek için kuruluş liderinin veya yöneticisinin astları ve çalışanları ile ilgili davranış ve münasebetlerini araştırmaktadır. Bu durumun belirli bir kuruluşa has olmadığını, akademik, askeri, siyasi, dini, sivil, kültürel veya ticari alanda herhangi bir kuruluşa yönelik olduğunu da eklemektedirler.²³⁸

Araştırma boyunca birçok liderlik türü bulunduğunu öğrendik, ancak bazı uzmanlar bunları üç ana başlık altında özetlemektedirler:

- 1) Otoriter liderlik (*otokratik, diktatör veya pasif liderlik*). Lider odaklıdır.
- 2) Demokratik liderlik (*insancıl ve tavsiye veren*). Odakta astlar/takipçiler vardır.
- 3) Laissez-Faire liderliği (*olumsuz, kaotik, hoşgörülü, kendi kendini yenen*). Çalışana ve onun koşulsuz hareket etme özgürlüğüne odaklanır.

Bazı âlimler ve araştırmacılar, bunlara, *tavsiye ve öğüt veren* liderlik tarzını da eklemektedirler ki Musa (a.s.) bölümünde bundan söz ettik. Bunun yanında *eğitimci, cesaretlendirici, yetki verme* gibi başka liderlik türleri de bulunmaktadır.

Aşağıda belirtilen üç türün ayrıntılarını sunacağız:

²³⁸ Musfir Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 10; Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 65-75; William Kohen, *Fennu el-kiyadeti*, s.55

2.1. Otokratik veya Diktatör Liderlik: Güçlü ve Zayıf Yönleri

Aşağıda, otoriter liderliğin özelliklerini sunacağız. Bu vesileyle, eserinden bazı önemli cümleler alıntılatacağımız araştırmacı Musfir Utayb'a (*Allah onu korusun!*) atıfta bulunacağız.

2.1.1. Otokratik Liderin Özellikleri

- 1) Yasal güç; çalışanlar üzerinde baskı kurmak, onları iş ve görevlerini yapmaya zorlamak için bir araç olarak kullanılır.
- 2) Tartışmasız saygı gösterilmelidir. Kendini her şeyin temeli ve esası olarak sunar.
- 3) Başarıları kendisine, başarısızlıkları işçilere atfeder.
- 4) Kimseye güvenmez, bu yüzden herkes üzerinde sıkı bir kontrolü vardır.
- 5) Verdiği kararlar ve emirler konusunda titizdir ve işçilerin kendisine sıkı sıkıya uyumasında ısrarcıdır.
- 6) Sahip olduğu yetkinliklere odaklanır ve kendi işini işçilerin katılımı olmadan gerçekleştirir.

Aşağıdaki şekil otokratik liderin bu özelliklerini özetlemektedir:

Otokratik liderin özellikleri

Yasal gücü; işçiler üzerinde baskı kurmak, onları iş ve görevleri yapmaya zorlamak için bir araç olarak kullanmaktadır.

Sorgusuz sualsiz saygı duymak gerekir. Kendini her şeyin temeli ve temeli olarak sunar.

Başarıları kendine, başarısızlıkları işçilere atfeder.

Kimseye güvenmez, bu yüzden herkes üzerinde sıkı kontrolü vardır.

Verdiği karar ve emirlerin, işçiler tarafından uygulanmasında ısrarcıdır.

Sahip olduğu yetkinliklere odaklanır ve işi işçi katılımı olmadan tek başına gerçekleştirir.

Bazı araştırmalar, aşağıdaki şekilde göreceğimiz gibi, otokratik liderliğin²³⁹ diğer özelliklerini de vurgulamıştır:

- 1) Korku, tehdit, ceza yoluyla yönetir ve idare eder.
- 2) Çok cezalandırır, az ödüllendirir.
- 3) Sorunları tanımlar, çözümleri öngörür ve ardından çalışanlardan veya astlarından bunları uygulamalarını ister.

²³⁹ Feysal bin Casım al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 67-68.

- 4) Sert ve kabadır; başkalarıyla iş birliğini kabul etmez ve girişimleri reddeder.
- 5) Herkes ondan korkar ve kimse onunla tartışamaz. İşin tamamlanması varlığına bağlıdır; yokluğunda kaos ve kaos meydana gelir.
- 6) Çalışanlarıyla ilişkilerinde tek bir yön vardır: Şirket için mümkün olduğu kadar çok başarı elde etmek.

Aşağıdaki şekil, otokratik liderliğin bu diğer özelliklerini özetlemektedir:

Ancak, tüm otoriter liderlerin aynı özelliklere sahip olmadığını belirtmek özellikle önemlidir! Kendi aralarında ayırım yaparlar. Aşağıda bu farklılıklardan bazılarını sunuyoruz:

1) Sert ve adaletsiz liderlik

Bu kategori, insanı yalnızca bir iş makinesi ve bir üretim kaynağı olarak görür. İnsan olması, psikolojik ve sosyal etkenlerden etkilenmesi, yorulması, hastalanması ve tehlikelere maruz kalması onlar için önemli değildir. Bu otoriter lider merhametten ve vicdandan yoksundur. Sadece tehdit eder. Başkalarını etkilemek (veya daha doğrusu onları ezmek) için - *örneğin eskiden Yugoslavya, Arnavutluk, Suriye, Irak bugün ise Kuzey Kore, Çin, Küba komünist rejimler gibi* - sahip olduğu konumu kullanır. Kimseye danışmadan kendi başına kararlar alır.

2) Adil otoriter liderlik

Bu kategorinin lideri, özgüveni ve iyi çalışma yöntemiyle öne çıkar. Odak noktası, mümkün olan en yüksek üretkenlik düzeyidir. Adaletsiz liderin aksine, bu lider iknâyı işçileri etkilemek için bir yöntem olarak kullanır. Nezaketi ile öne çıkar, ancak başarısızlık tehlikesi durumunda nasıl sert olunacağını bilir. Kararları kendisi değil, yetkilerine göre başkalarına danışarak verir. Kalıcı, akılcı, ekonomik ve dürüştür. Bu liderlik modeli daha önce bahsettiğimiz liderlik modelinden farklıdır.

3) Manevra kabiliyeti yüksek ve çevik otoriter liderlik

Bu otoriter liderlik yöntemi, en az dayatılan güce sahiptir. Dolayısıyla demokratik üsluba daha yakın olduğu söylenebilir. Lider, astları veya çalışanları ile sevgi ve incelikle iş birliği yapar. İşyerinde ortaya çıkan sorunlarla uğraşırken çok esnekler. İşçilerin karar alma süreçlerine

katılımını kabul etmemesine ve kararlarda son sözü söylemesine rağmen, işçileri veya astlarına karar alma sürecinin bir parçası gibi hissettirir. Bazen onlara böyle hissettirmek için değişme olasılığı olan bir projeyi tartışır ki, işçiler de bu kararı hak ettiklerini düşünsünler. Oysaki, aslında o bu kararı vermiştir.

2.1.2. Otokrat Liderin Meziyetleri

Bu liderlik tarzı çoğu insan için kabul edilemez olmasına rağmen, uzmanlar bunun bazı olumlu yönlerinin yanı sıra olumsuz yönlerinden de bahsetmektedirler.²⁴⁰ Aşağıda bunlardan bazılarına değineceğiz:

- 1) Bazı durumlarda otoriter liderler, bir kuruluşa veya şirkete düzen ve düzen getirmeyi başardıkları için önemlidir.
- 2) Otoriter lider; zamanının, bağlılığının ve enerjisinin çoğunu çalışmaya adanmış ve bazı durumlarda başarı elde eden özverili liderler olarak bilinir. Sahip oldukları beceri ve yeteneklere dayanarak bu tür liderlerin astlarından daha fazla karar verme yeteneğine sahip oldukları pratik olarak kanıtlanmıştır.
- 3) Düzen ve düzeni sevmeyen, söz ve nasihatle ıslah edilmeyen, rasgele, başıboş birtakım şahsiyetlerin panzehridir. Araştırmalar, yetki çizgisi açık ve anlaşılır olduğunda, bu liderlik tarzının çalışanlara veya astlara

²⁴⁰ Musfir Uteybi, *El-enmat el-kiyadiye...*, s. 30; Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 67; Peter G. Northouse, *Leadership and Practice*, s. 19-26.

davranmanın olumlu bir yolu olduğunu ve dolayısıyla üretimin artmasını da sağladığını doğrulamaktadır.

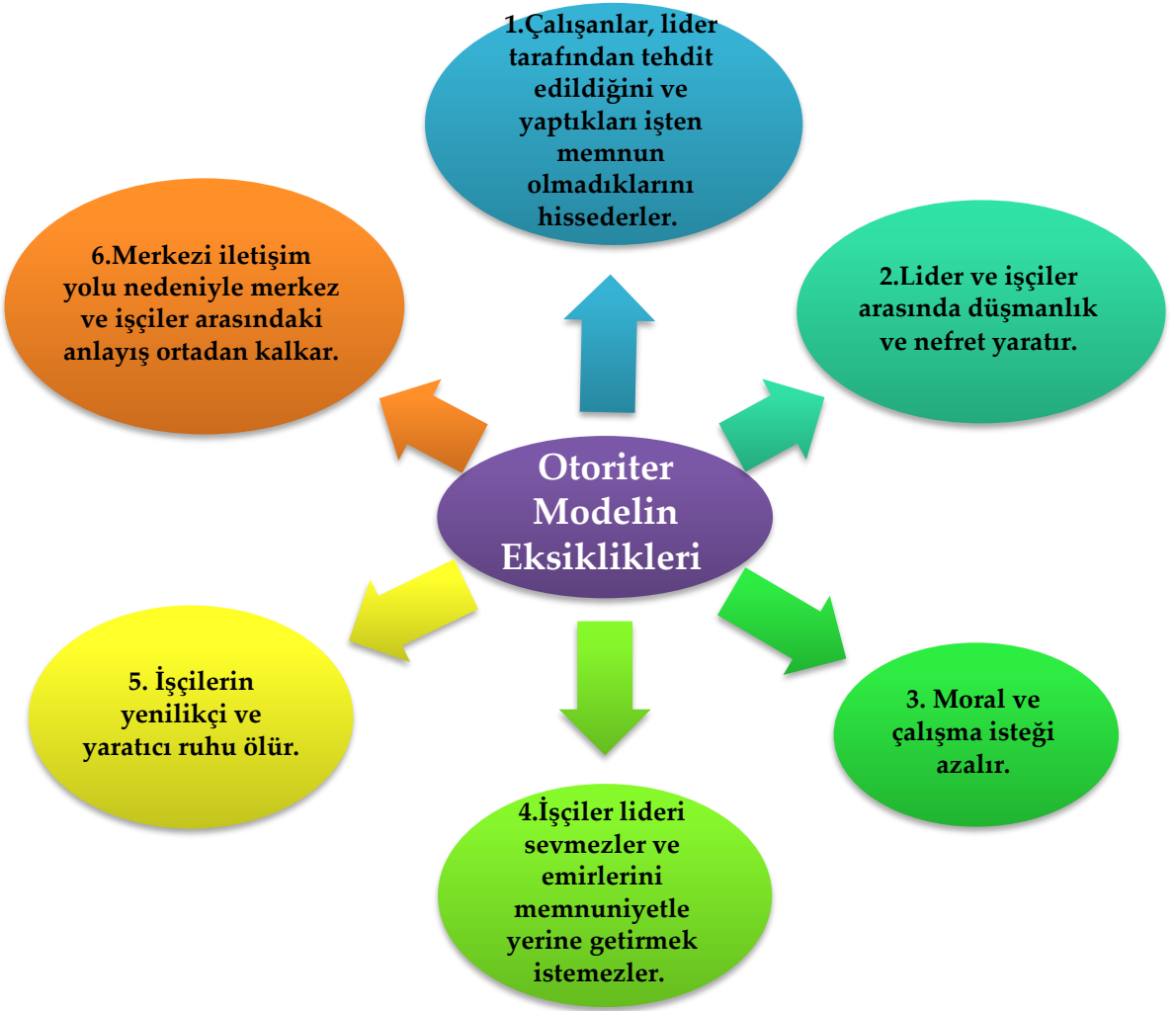
2.1.3. Otokrat Liderin Eksiklikleri

Otokratik liderlerin dezavantajları çöktür. Aşağıdaki örneklerde bunlardan bazılarını özetleyeceğiz:

- 1) Çalışanlar, lider/yönetici tarafından tehdit edildiklerini ve yaptıkları işten memnun olunmadığını hissederler.
- 2) Lider ile işçiler arasında düşmanlık ve nefret yaratır.
- 3) Moral ve çalışma isteğini azaltır.
- 4) İşçiler lideri sevmezler ve emirlerini mutlu bir şekilde yerine getirmek istemezler.
- 5) İşçilerde yenilikçi ve yaratıcı ruh ölür.
- 6) Merkezi iletişim nedeniyle idare ve işçiler arasındaki anlayış ortadan kalkar.²⁴¹

Aşağıdaki şekil otokratik liderin eksikliklerini özetlemektedir:

²⁴¹ Musfir Uteybi, *El Enmat el-kiyadiye...*, s. 30; Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 67; Peter G. Northouse, *Leadership and Practice*, s. 19-26.

Şekilden de görebileceğimiz gibi, otoriter liderliğin dezavantajları çoktur. Bahsettiklerimiz, onların kötülüklerine göre denizde bir damla su gibidir. Sırf lidere karşı çıktıkları için muhalif ve muhalif siyasi partileri öldürmek gibi birçok ürkütücü suçla itham ediliyorlar. En kötü durumda öldürülebilirler veya hapse atılabilirler, en iyi durumda ise aileleriyle birlikte sürgüne gönderilir veya sınır dışı edilebilirler. Bunu kendi ülkelerimizde, Balkanlar'da da yaşadık; eski

Yugoslavya döneminde Kosova'da, Arnavutluk'ta, Kuzey Makedonya'da, Bosna'da, otoriter liderler yüz binlerce masum insanı öldürdü ve katletti! Geçtiğimiz yüzyılın özellikle ilk yarısı, suçları çeşitli eserlerde, kitaplarda, belgesel filmlerde gibi belgelenen bu tür kötü şöhretli liderlerle doludur. Örneğin *Almanya'da Adolf Hitler, İtalya'da Benito Mussolini, Rusya'da Joseph Stalin, eski Yugoslavya'da Yosip Broz Tito, Arnavutluk'ta Enver Hoxha, Sırbistan'da Slobodan Miloseviç, Küba'da Fidel Castro, Kuzey Kore'de Kim Jong Un, Çin'de Mao Tse Tung*.²⁴²

Arnavutlar, Boşnaklar, Türkler ve eski Yugoslavya'nın azınlıkları, Tito ve Miloseviç'in diktatörlük rejiminin toynakları altında onlarca yıldır köleleştirilmiş, sömürgeleştirilmiş, katledilmiş, hapsedilmiş, ulusal, siyasi ve İslami dini haklarımızdan mahrum bırakılmış kurbanları olduğumuzdan ve 1999-2021 Kosova savaşından sonraki 20 yıldaki *sefil siyasi, ekonomik, eğitimsel ve sağlık durumunun nedeninin somut vakalar olduğunu*, bu rejimlerin çöküşünden sonra bile komünizm döneminde sahip olduğumuz sağlık sigortası, yeterli ilaç, maaş, fabrika ve çocuk yardımının inkar edilemeyecek şeyler ve gerçeklikler oldukları bu rejimleri savunanları duyuyoruz. Bilmeliyiz ki şu anda içinde bulunulan sefil ve korkunç durum, başarısız ve yozlaşmış liderlerin suçlanacağı durumlarda kabul edilemez. Bu komünist sistemlerin ve rejimlerin yasını tutmamıza hiçbir şekilde izin verilmiyor. Çünkü komünist toplumun ve ölen insanların işledikleri suçları bir şekilde telafi etmek zorunda kaldılar! Bu bağlamda okuyucuya, öğrenciye ve Kosova'daki durumumuzdan üzülen herkese, bizim için kara bir dehşet olan ve yaşanmış ve asla unutulmamış bazı tarihi suçların hatırlatılması uygundur. Bu acılarla dolu tarih

²⁴² Muhammed Ahmed Derviş, *Nazariyat el-kiyadeti ve istrategiyetu el-istihvazi ala el-kuvve*, (Kahire, Alem el-kutub, 2009), s. 204.

hakkında tanınmış Kosovalı tarihçi Prof. Dr. Hakif Bayrami, şunları yazmaktadır:

“...Sırp Kralı 240.000 Arnavut’u geri dönmek üzere Kosova’dan Anadolu’ya ve 25.000 kişiyi Arnavutluk’a geri dönme şansıyla göçe zorlar iken, Tito 415.000 Arnavut’u Anadolu’ya ve sadece 157 kişiyi Arnavutluk’a göçe zorladı. Bu Arnavutlar, Kosova’ya geri dönerlerse hapisanelerde çürüyecekler ya da mezarlarda öleceklerdi. Kosova’nın sömürgeleştirilmesine gelince, Sırp Kralı 11.000 Sırp aile getirdi ve 1938 civarında bir Arnavut’un 0.40 dönüm toprağı olması gerektiğine, bir Sırp ailesinin ise 45 hektardan daha fazlasına, ayrıca dağlara ve madenlere sahip olabileceğine dair yasayı çıkardı. Nikola Paşiç ve oğulları Trepç madenlerini sahip edindi.

Öte yandan Tito, kooperatiflerin ihtiyaçları için tüm mallarını çaldığı Arnavutları aynı kooperatiflerde Arnavut oğlanın Sırp kızıyla evlenmesi ve Arnavut kızının Sırp erkekle evlenmesi için “uygarlaştırma” planları yapmaya çalışarak Yugoslav Sosyalist Milleti’ni yaratacağı. Böylece Kral Aleksandre’nin Sırp, Hırvat ve Sloven milletlerinin tek bir halkın dalları oldukları fikrini yaygınlaştırarak 1929’dan itibaren “modern” Yugoslav milleti kurmak adına “kültürlerini” kaybettirmeye çalıştı. Bu kampanyada kendinden emindi; çünkü 1918’de Karadağlılar devletlerini, hanedanlarını ve milletlerini kaybederken 1929’da Sırlar, Hırvatlar ve Slovenler milletlerinin adını ve bakış açısını kaybettiler... Sırp Kral’ın Arnavutlara hediyesi 152.000 yıl hapis, Tito’nun armağanı ise, 750.000 kişisel dosyayla Avrupa’nın en acımasızları arasında, yargılanmalar, beş kez askeri diktatörlük kurma, 1945-1949’da 40.000’den fazla Arnavut’u mezarlıklar olarak öldürme ve 677.856 yıllık hapisanedir. Bununla bağlantılı olarak, Belgrad’ın “Belli Dvor”unda firavun olarak kalmak amacıyla, gece ve gündüzün olduğu misantropik kral sıfatıyla, onun emriyle tasarlanan, konuşulan ve yapılan zulümleri sayıyoruz. Sırp neo-faşistleri bugün bile mezarını koruyor. Adem Demaçi’nin farklı düşünceleri nedeniyle ulusal haklar için 28 yıl

hapiste yattığı, Avrupa'da ve ötesinde ilk sırada yer aldığı Kosova'ya (esaret altındaki Arnavutlara) getirdiği gerçekler..."²⁴³.

2.2. Demokrat Lider ve Esasları

Arapça ve İngilizce sözlüklerde demokrasi şu şekilde tanımlanır:

- 1) Felsefi düzeyde: *"Halkın kendi kendini yönetmesi veya daha doğrusu yoksulların yönetimi anlamına gelen bir sistem. Her bireyi, herkes gibi toplumsal değerlere katkıda bulunmak ve katılmak için eşit şansa ve tam özgürlüğe sahip olduğuna inandıran bir yaşam biçimidir..."*
- 2) Siyasi düzeyde: *"İktidarın halka ait olduğu yönetim biçimlerinden biri..." veya "Halka, temsilciler için oy kullanma hakkı veren hükümet sistemini temsil eder, bunun sonucunda (oylama) (parlamento) çoğunluğu da oluşturulur."*
- 3) Toplumsal düzeyde demokrasi, *"Eşitlik ilkesine, ifade ve düşünce özgürlüğüne dayalı bir yaşam biçimidir..."²⁴⁴*

Bazı İngilizce sözlüklerde demokrasinin tanımı yapılırken *"katmanlı, geleneksel ve keyfi ayrımların ve ayrıcalıkların ortadan kaldırmasından söz etmişlerdir. Ya da gücü doğrudan kullanmak için halk tarafından devredilen hükümettir."²⁴⁵*

²⁴³ Detaylı bilgi: <https://www.radiokosovaelire.com/prof-dr-hakif-bajrami-kush-ishte-josip-broz-tito-dhe-cfare-qendrimi-mbajti-ndaj-shqiptareve-ne-vitet-1941-1980/>, (Son Erişim Tarihi: 7 Ağustos 2021).

²⁴⁴ <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/>, (Son Erişim Tarihi: 19 Mart 2020).

²⁴⁵ <https://www.almaany.com/en/dict/en-en/democracy/>; (Erişim Tarihi: 26 Mart 2020); <https://www.merriam-webster.com/dictionary/democracy> (Erişim Tarihi: 26 Mart 2020).

Kaynaklardan ve referanslardan anlaşıldığı üzere demokrasi, Yunanca *demos* (halk) ve *kratos* (iktidar, güç) olmak üzere iki eski kelimeden oluşmaktadır. Başka bir deyişle, demokrasi, nihayetinde her vatandaşın elinde olan ve iktidarla paralel bir katmana ait olmayan (ve tekel olmayan) iktidar anlamına gelir. Buradan yola çıkarak demokrasinin kısaca *halkın gücü* anlamına geldiğini söyleyebiliriz.²⁴⁶

Eski Amerikan başkanı Abraham Linkoln'un 1863'te Gettysburg Savaşı'nda yaptığı konuşmada zikrettiği bir başka demokrasi tanımı daha vardır: "Halkın hakimiyeti, halktan ve halk uğruna olan hakimiyet...". Bu tanımı çok seviyorum.

Amerikan Dışişleri Bakanlığı Bürosu tarafından Demokrasinin tanımı hakkında "*Demokrasi Nedir*"²⁴⁷ başlıklı derinlemesine bir çalışma yapılmıştır. Önemi nedeniyle, demokrasinin şu şekilde açıklandığı bazı bölümlere atıfta bulunacağım:

"Halkın Hükümeti, Demokrasi çoğu insan için tanıdık bir kelime olabilir, ancak totaliter rejimlerin ve askeri diktatörlüklerin benzer şekilde kendilerine demokratik etiketler yapıştirarak halk desteği aramaya çalıştığı bir zamanda hala yanlış anlaşılan ve yanlış kullanılan bir kavramdır..."

Sözlük tanımında demokrasi, *"üstün gücün halka verildiği ve doğrudan halk tarafından ya da özgür bir seçim sistemi altında seçtikleri temsilciler tarafından uygulandığı yönetimdir."* Abraham Lincoln'ın ifadesiyle demokrasi, *"halkın, halk tarafından ve halk için yönetim şeklidir"*.

²⁴⁶ Prof. Dr. Nayif bin Nehar el Şemmeri, Katar Üniversitesi, *el Dimokratiyetu kema hiye*, Dar Akl li el Neşr, Basım 2, Dimaşk, Süriye, s. 57-64

²⁴⁷<https://web-archive>

2017.ait.org.tw/infousa/zhtw/DOCS/whatsdem/homepage.htm,

Özgürlük ve demokrasi genellikle birbirinin yerine kullanılır, ancak ikisi eş anlamlı değildir. Demokrasi gerçekten de özgürlükle ilgili bir fikir ve ilkeler bütünüdür; fakat aynı zamanda uzun ve çoğu zaman ızdıraplı bir tarih boyunca şekillenmiş bir dizi pratik ve prosedürden oluşur. Kısacası demokrasi, özgürlüğün kurumsallaşmasıdır...

Demokrasiler *doğrudan* ve *temsili* olmak üzere iki ana kategoriye ayrılır. *Doğrudan* demokraside; tüm vatandaşlar, seçilmiş veya atanmış yetkililerin aracılığıyla olmaksızın kamusal karar alma süreçlerine katılabilir. Böyle bir düzen, üyelerin sorunları tartışmak ve oybirliği veya çoğunluk oyu ile karar almak için tek bir odada toplanabildikleri bir topluluk organizasyonunda veya kabile konseyinde veya bir işçi sendikasının yerel biriminde, nispeten az sayıda insanla gerçekleştirilen pratiktir. Dünyanın ilk demokrasisi olan Antik Atina; belki de fiziksel olarak tek bir yerde toplanabilecek ve doğrudan demokrasiyi uygulayabilecek azami sayı olan 5.000 ilâ 6.000 kişiden oluşan bir meclisle doğrudan demokrasiyi uygulamayı başarmıştır.

Büyüklüğü ve karmaşıklığı ile modern toplum, doğrudan demokrasi için çok az fırsat sunmaktadır...

Tüm demokrasiler vatandaşların çoğunluğunun yönetimi altında özgürce siyasi kararlar aldığı sistemlerdir. Ancak çoğunluk yönetimi, mutlaka demokratik değildir: Örneğin hiç kimse, nüfusun yüzde 51'inin çoğunluk adına kalan yüzde 49'u ezmesine izin veren bir sisteme adil demez. Demokratik bir toplumda, çoğunluğun yönetimine, bireysel insan haklarının güvenceleri eşlik etmelidir. Bu da etnik, dini veya siyasi olsun azınlıkların haklarını korumaya hizmet eder. Azınlık hakları çoğunluğun iyi niyetiyle ve oy çokluğu ile ortadan kaldırılamaz. Azınlık hakları, demokratik yasalar ve kurumlar tarafından korunmaktadır.

Araştırmacı, yazar ve eski ABD Eğitim Bakan Yardımcısı Diane Ravitch, Polonya’da bir eğitim semineri için kaleme aldığı bir makalede şunları yazmaktadır:

“Temsili demokrasi, hkmetin yetkilerini sınırlayan ve tüm vatandaşlara temel hakları garanti eden bir anayasaya uygun olarak işlediğinde, bu yönetim biçimi anayasal demokrasidir. Böyle bir toplumda çoğunluğun kuralları ve azınlıkların hakları kanunla ve hukukun kurumsallaşmasıyla korunur.”

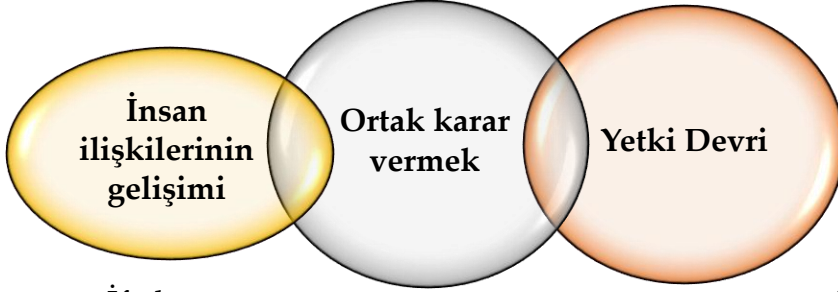
Bu unsurlar, tarih, kültür ve ekonomi açısından ne kadar farklı olursa olsun, tüm modern demokrasilerin temel unsurlarını tanımlar... Otoriter bir toplumda, neredeyse bu tür tüm örgütler kontrol edilir, lisanslanır, izlenir veya aksi takdirde hükümete karşı sorumlu olurlar. Bir demokraside, hkmetin yetkileri kanunla açıkça tanımlanmış ve ciddi şekilde sınırlandırılmıştır. Sonuç olarak, özel kuruluşlar hükümet kontrolünden muaftır. Sanat, dini inanç, bilimsel araştırma vb. alanlarla ilgilenen diğer gruplar, hkmetle çok az temas kurmayı veya hiç temas kurmamayı seçebilirler.

Demokrasinin Temel Direkleri

- Halkın egemenliği
- Yönetilenlerin rızasına dayalı yönetim
- Çoğunluk kuralı
- Azınlık hakları
- Temel insan haklarının güvencesi
- Özgür ve adil seçim
- Kanun önünde eşitlik
- Yargılamalarda yasal süreç
- Devletin anayasal sınırlamaları

- Sosyal, ekonomik ve politik çoğulculuk
- Hoşgörü, pragmatizm, iş birliği ve uzlaşma değerleri

Temel İnsan Hakları

- İfade ve basın özgürlüğü
- Din özgürlüğü
- Toplanma ve örgütlenme özgürlüğü
- Kanun tarafından eşit korunma hakkı
- Hukuki süreç ve adil yargılanma hakkı²⁴⁸

Bu tarzın en belirgin özelliklerinden biri, liderliğin üç temel direğine dayanmasıdır:

2.2.1. İnsani İlişkilerin Gelişimi

İyi insan ilişkilerinin özelliklerinden biri, çalışanların kendilerini bir kurum veya şirket değil, bir aile gibi hissettikleri sağlıklı bir sosyal iklimin yaratılmasıdır. Bunun nedeni, iyi ilişkilerin onları yakınlaştırmada ve birleştirmede sahip olduğu olumlu etkidir. Çalışmalar, çalışanların insani ve ahlaki yönlerine bağlılığın,

²⁴⁸ <https://web-archive2017.ait.org.tw/infousa/zhtw/DOCS/whatsdem/homepage.htm>,

aşağıdaki adımlarla üretim ve üretkenlikteki artışı etkilediğini doğrulamıştır:

2.2.2. Ortak Karar Alma

Çalışanların karar verme sürecine katılımı sayesinde, lider, aşağıdaki şekilde açıklandığı gibi, kuruluşun hedeflerine en uygun olanı seçebileceği, mümkün olduğu kadar çok düşünce ve öneri öğrenir:

2.2.3. Yetkilerin Devri

Liderin sahip olduğu birçok görev ve sorumluluk göz önüne alındığında; lider, bunları olabildiğince başarılı bir şekilde yönetebilmek için sorumlulukları başkalarıyla paylaşmalıdır. Bu, bazı görevleri, yetkin bir şekilde yerine getirmesi gereken başkalarıyla paylaşması gerektiği anlamına gelir. Bu, aşağıdaki şekilde açıklandığı gibi, hiçbir koşulda liderin sorumluluktan²⁴⁹ muaf tutulması anlamına gelmez:

Liderlik konusunda araştırma yapan araştırmacılar ve bilim adamları, demokratik liderliğin bile kusursuz olmadığını ortaya koymuşlardır. Söz konusu eksikliklerin bazılarını aşağıda değinilmektedir:

2.2.4. Demokrat Liderin Eksiklikleri

²⁴⁹ Musfir Uteybi, *El enmat el-kiyadiye...*, s. 30; Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 67; Peter G. Northouse, *Leadership and Practice*, s. 19-26.

- Liderin, ana merkez tarafından kendisine verilen bazı görev ve yükümlülüklerden uzaklaştırılması
- İşçilerin görüşünü almak, liderlerin bürokrasisine uymaz.
- İşçilere odaklanmak onların morallerini ve iradelerini mutlaka yükseltmemektedir.²⁵⁰

Bu konunun başında bahsedilen “*Demokratik Liderlik*” tanımının siyasi, akademik ve dini hayatımızda suistimal edildiğinin ve Abraham Lincoln’un “*Halkın, halk adına ve halk tarafından yönetilmesi*” sözlerinin canlı tanıklarımız. Ne yazık ki neredeyse boş ve aldatıcı bir slogan olarak kalıyor! Bu baskılar, asgari insan hakları ihlalleri, haksız savaşlar, emperyalizm, modern sömürgecilik, Avrupa devlet düşmanlığı, Amerikan, Arap, Asyalı azınlıklara yönelik nefret, bilhassa Müslüman müminlere yönelik ırkçılık, yabancı düşmanlığı, İslamofobi gibi durumların “demokrasi” adına çağdaş terör ve kaosa işaret eden bu düzenin modern sosyal rejimin gerçek ve fiili suistimalinin somut argümanları ve kanıtlarıdır.

Dünya, benzer demokratik ilkelere sahip hiçbir ülkeye rastlayamayacağınız bir yerdir! Çoklu sistemler, çoklu yollar, çoklu tarzlar, “katliam demokrasisi”, kusurlu ve zayıf insan yasaları ve sistemlerinin sorunu budur!

Aşağıdaki şekil bu kusurları özetlemektedir:

²⁵⁰ Musfir Uteybi, *El enmat el-kiyadiye...*, s. 30; Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 67; Peter G. Northouse, *Leadership and Practice*, pg: 19-26.

2. 3. Kaotik (Laissez-Faire) Liderlik

Bu tarz, otoriter tarzdan tamamen farklıdır. Çünkü neredeyse hiç liderlik yoktur. Örgütün her üyesi görevi dilediği gibi yapmakta özgürdür. Liderin pasifliği ve olumsuzluğu en çok üzerinde durulan konulardandır ve bunun nedeni onun yönetileceği bir kural ya da kanunun olmamasıdır. İş yerinde liderin çalışanlara karşı olumlu bir rolü yoktur. Sanki hiç lider ya da yönetici yokmuş gibi özgürce çalışmaktadırlar.

Fayda ve yeterliliğe göre bakıldığında, bu liderlik en uygunsuz tür olarak kabul edilir. Lider, işçileri serbest bırakarak becerilerinin, kapasitelerinin ve işçiliğinin arttığını düşünür.

Akıllı bir insan bu liderlik tarzını benimsemez ve askeri, sivil, dini ve akademik kuruluşlarda, nadir bir durum dışında, bu yönetim veya yönetim biçimini uygulayan tarihte hiç kim bulunmamaktadır. Şahsen, bir araştırmacı olarak, uzmanların bunu neden bir liderlik tarzı olarak tanıttığını da anlayamadım! Bu nedenle, bu başlıktan sadece bilimsel ve metodolojik sadakat nedeniyle bahsetmeyim. Bence faydasızdır! Allah en iyisini bilir!²⁵¹

Aşağıda, bu liderlik tarzının avantajları ve dezavantajları üzerinde biraz duracağız ve ardından bahsedilen üç tarz arasında bir karşılaştırmaya geçeceğiz. Bu liderlik tarzının benimsenmemesi gerektiğini, çünkü Kur'an ve peygamberlikte bildirilen liderlik kavramına ve liderlerin işlerin düzgün yürütmesindeki sorumluluklarına aykırı olduğunu yineliyoruz!²⁵²

Bu liderlik türünün özellikleri

Lider; yeniliği, kişisel ilerlemeyi ve deneyim kazanmayı teşvik eden koşullara ve ilgili liderlik becerilerine sahipse, bu tarzın nihai anlamda olumlu etkileri olabilir.

Bu tarzın başarısı, liderin birlikte çalıştığı kişilerin yüksek zihinsel ve bilimsel düzeyine bağlıdır.

²⁵¹ Musfir Uteybi, *El enmat el-kiyadiye...*, s. 30; Feysal bin Casım Al Sani, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, s. 67; Peter G. Northouse, *Leadership and Practice*, s. 19-26.

²⁵² <https://www.recursosdeautoayuda.com/sq/udh%C3%ABheqja-laissez-faire/>,
<https://sq.reoveme.com/cfare-eshte-lidershipi-laissez-faire/>

2

Bu liderlik türüne itirazlar

Pasif ve kaotik liderlik tarzına dikkat edin.

Yararsızdır ve nadiren uygulanabilir.

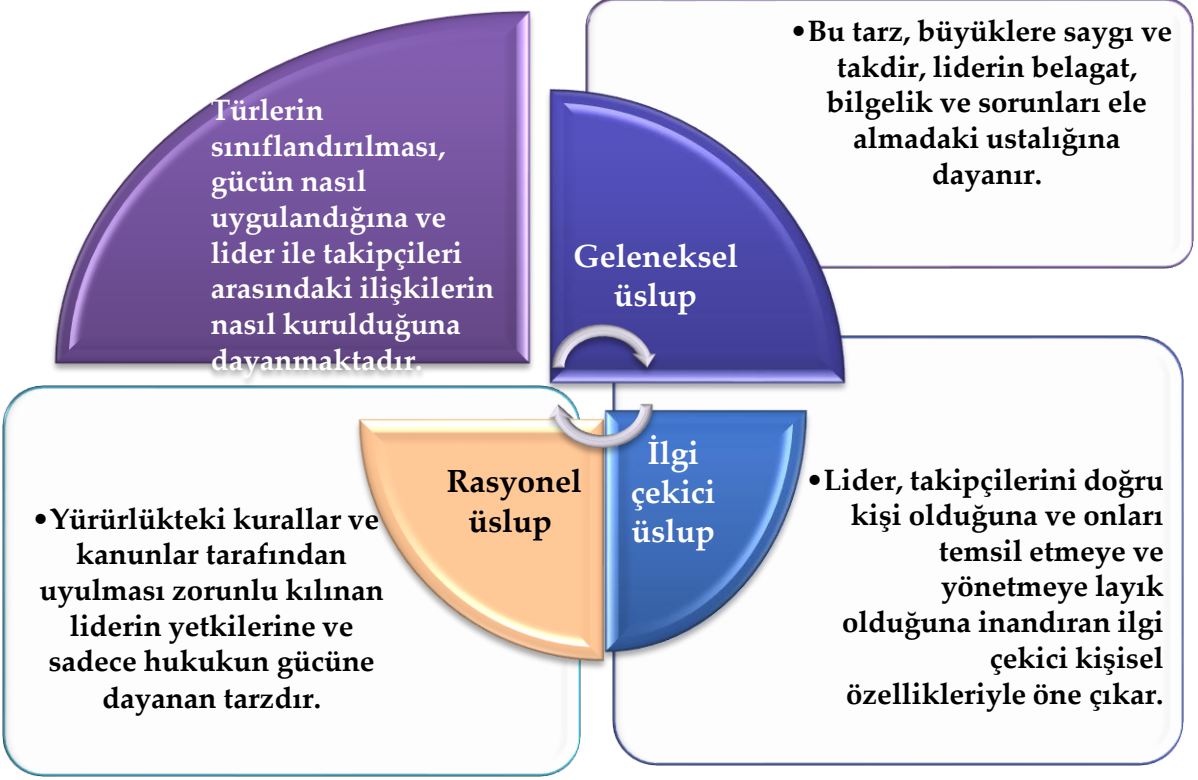
Dikkatsiz ve mutsuzdur.

Negatiftir.

Önemli Açıklama

Yukarıda zikredilen hususlar neticesinde yaptığımız analizden sonra aşağıdaki şekilde liderlik türlerini içeren bir sınıflandırma yaparak şu sonuçlara ulaşabiliriz:

Üç Liderlik Tarzının Karşılaştırılması

Otoriter Lider:

- Lider tüm düzenlemelere karar verir.
- Çalışmanın aşamaları belirsizdir.
- Lider, her üyenin işlevini açıklar.
- Lider, değerlendirmelerde veya kınamalarda çok kişiseldir.

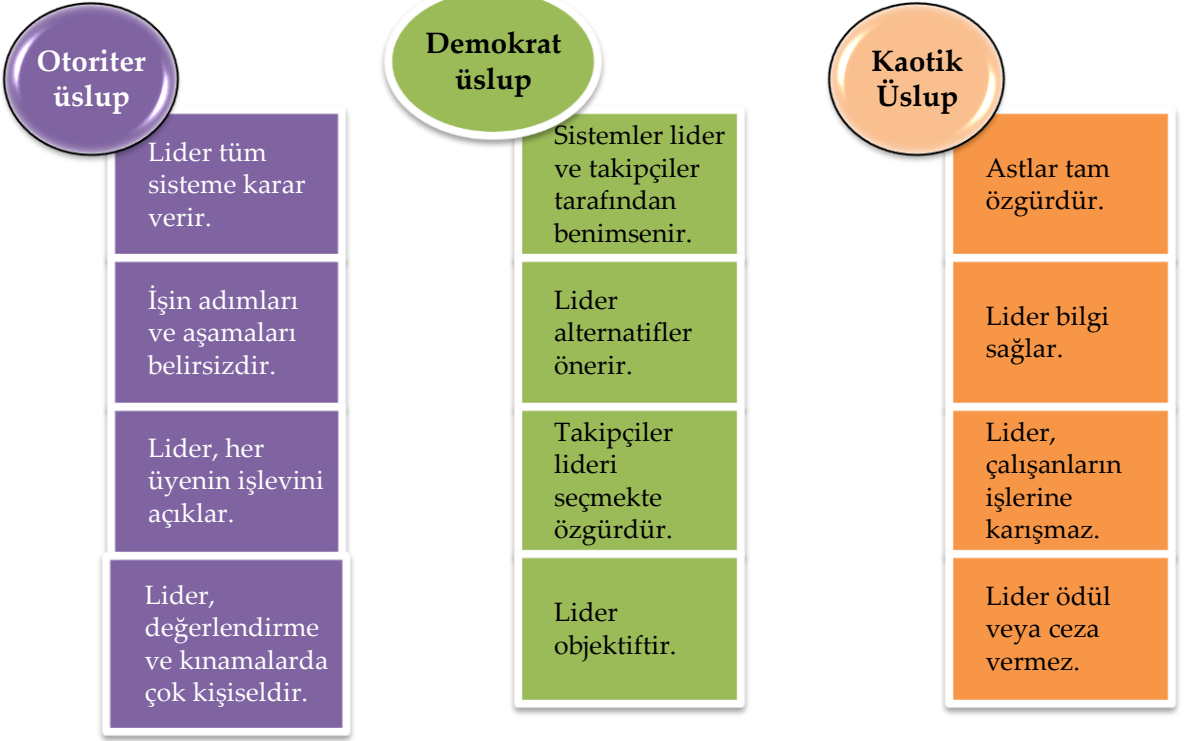
Demokratik Lider:

- a. Tüm düzenlemeler lider ve takipçileri tarafından eş zamanlı olarak benimsenir.
- b. Lider alternatifler önerirken ana adımları tanımlar.
- c. Takipçileri kendi meslektaşlarını seçmekte özgürdür.
- d. Lider, sözler ve övgü açısından objektiftir.

Kaotik Lider:

- a. Düzenlemeleri benimseme konusunda takipçiler tam özgürdür. Liderin katılımı sınırlıdır.
- b. Lider, kendisinden bilgi istendiğinde, tartışmakla ilgilenmezken bilgi verir.
- c. Lider, takipçilerinin işlerine karışmaz.
- d. Lider, takipçilerinin övgüleri veya kınamaları ile ilgilenmez.

Aşağıdaki şekilde bu türler arasındaki karşılaştırma

özetlenmektedir

Buraya kadar üzerinde durulan hususlardan sonra, Kur'an'ın ve çağdaş liderliğin temellerini, türlerini ve ilkelerini anlamının gerekli olduğunu öğrenci, okuyucu ve geleceğin siyasi, akademik, sivil, askeri ve dindar lideri bilmelidir. En iyisini Yüce Allah bilir!

Şimdi, kurumsal, akademik, askeri, sivil ve dini iyileşmemizi hedeflerken, onları taklit etmek ve örneklerini takip etmek amacıyla başarılı liderliğin bazı çağdaş örneklerini ele alacağımız beşinci ve son bölüme geçeceğiz. Bu bölümde

zikredilen liderler, iyiliğin örnekleridirler; ama yanılmaz değillerdir. Çünkü insandırlar! Bunu her zaman aklımızda tutmalıyız! Bu nedenle onlardan en iyilerini örnek olarak alıyoruz, doğru olmadığını düşündüğümüz yanlarını ise dikkate almıyoruz. Çünkü lider olmalarına rağmen onlar da insandırlar ve hata yapabilirler!

Şimdi büyük soru geliyor! İslam nasıl bir lider tarzı hedefliyor?

Cevap şu önemli özette bulunmaktadır:

BÜYÜK ÖNEM ARZ EDEN KONU ÖZETİ

❖ İslam Dinini Hedeflediği Lider:

- Müslüman olmak (örneğin Kosova, Türkiye, Malezya gibi halkın çoğunluğu Müslüman olan devletlerde olduğu gibi). Batı ülkelerinde özgürlük halka aittir ve lider veya devlet başkanı seçimle atanır. Çoğunluğun oylarıyla kazanan lideri, toplumun diğer kısmı kabul etmek ve saygı duymakla yükümlüdür.
- Sosyal bilgilere sahip olmak, sırasıyla halkın durumu ve sorunları hakkında bilgi sahibi olmak.

Lider, aşağıdaki konularda öne çıkmalıdır:

- Canlılık ve katılım
- Motivasyon ve inisiyatif
- Kendini gözlemleme
- Güven ve sorumluluk
- Etik ve kültür
- Yeterlilik ve bilgi
- Söz ve eylemlerde samimiyet ve doğruluk
- Dayanıklılık ve cesaret
- Kriz çözme becerileri
- Zorluklar karşısında adalet ve güç
- Kararlılık ve özgüven
- İnsanlar için güvenlik ve esenlik sağlanması
- Dindarlık
- Tevazu ve Allah'a şükür

- Amel-i salih
- Verdiği talimatlarda mükemmel işçilik ve beceri
- Yardımcılarıyla sürekli ilgilenmesi
- Başkalarıyla istişare ve toplantı
- Eğitim ve idari liderlik
- İyi ilişkiler
- Planlama ve yaratıcılık
- İdealizm
- Diplomasi
- Yolsuzluk ve anarşiyeye karşı mücadele
- Teknolojik ve endüstriyel keşiflerle ilgilenmek
- Anayasanın ve kanunun/yönetim sisteminin ilanı
- Kötülük yapanların cezalandırılması ve iyilerin ödüllendirilmesi
- Sorunları çözmek için astlarla işbirliği
- Önyargılarından kaçmak veya işçiler hakkında doğrulanmamış bilgileri esas almamak
- Astların performanslarını adil ve objektif şekilde değerlendirmek
- Kardeşlik iklimi oluşturmak
- Astlar veya işçilerle hoşgörü ve esneklik geliştirmek
- Aralarında bir karışıklık olması durumunda astların veya çalışanların uzlaştırılması
- Maddi gelirleri kişinin konumuna ve performansına göre dağıtarak sosyal adaleti sağlamak

İslah çalışmaları şu yollara odaklanmalıdır:

- **Din:** Cami ve medreselerde her düzeyde din ve eğitim söylemlerinin ve uygulama programlarının ıslah edilmesi.

- **Sosyal hayat:** Bireysel ve toplumsal, özel ve kamusal, siyasi ve ekonomik tüm düzeylerde Kur'an ahlakını yaşamak.
- **Liderlik:** Tecdidin (*yenileme ve ıslah*) pratik uygulamasını denetleyen ve bu süreçte âlimlerin, liderlerin ve aktörlerin güvenliğini garanti eden güçlü bir liderliğin varlığı.
- **Eğitim:** Okul öncesi, ilkokul, ortaokul ve üniversiteden başlayarak akademik ve dini eğitim müfredatlarının gözden geçirilmesi, değiştirilmesi ve derlenmesi. Ayrıca Japonya, Malezya, Türkiye gibi ülkelerin başarılı deneyimlerinden yararlanılması

Kişiliği ve liderliği olumsuz etkileyen şu faktörlere dikkat etmek gereklidir:

- Sosyal sınıf faktörlerinin gücü (*konum ve arka plan*)
- Kalıtsal faktörlerin gücü (*cesaret, korku, zekâ, sezgi*)
- Aile bağlarının gücü (*nepotizm*)
- Edinilmiş kültürel faktörlerin gücü (*adet ve gelenekler*)
- İdari yolsuzluk faktörlerinin gücü (*görev aşkı ve şöhret*)
- Ekonomik yolsuzluk faktörlerinin gücü (*zenginlik sevgisi ve rüşvet alma ve verme*)
- Dini ve entelektüel sefahat faktörlerinin gücü (*sekülerleşme ateizminin yayılması*)

- Ahlaki bozulma faktörlerinin gücü (*tüm çeşitleriyle kötülüklerin yayılması*)

En iyisini Allah bilir ve bütün şükürler Allah'a mahsustur.

Bölüm V:

GEÇMİŞ VE BUGÜNÜN EN BAŞARILI BAZI LİDERLERİNİN ÖZETLERİ

BİRİNCİ LİDER: EBU BEKİR (R.A.)

İKİNCİ LİDER: ÖMER BIN HATTABI (R.A.)

ÜÇÜNCÜ LİDER: HALİD BİN VELİT (R.A.)

DÖRDÜNCÜ LİDER: ÖMER MUHTAR

BEŞİNCİ LİDER: ALİYA İZETBEGOVIÇ

ALTINCI LİDER: RECCEP TAYYİP ERDOĞAN

GEÇMİŞ VE BUGÜNÜN EN BAŞARILI
LİDERLERİNDEN BAZI KİŞİLERİN KİMLİK
KARTLARI

I Kişilik:

EBU BEKİR r.a.

(أبو بكر رضي الله عنه)

İsim/Lakabı

İsmi: *Abdullah bin Oman bin Amir bin Amr bin Ka'b bin Sa'd bin Teym bin Murre bin Ka'b bin Luey bin Galib el-kureyşi et-teymi*

Lakabı: *Es-sıddık*

Doğumu/Vefa
tı

Ebu Bekir (r.a.) Fil Yılı'ndan 2,5 yıl sonra Mekke'de doğdu.

Hicretin 13. yılı Cemaziyülevvel ayında, pazartesi gününde 63 yaşında vefat etti.

Müslüman
Oluşu:

İslam davetinin ilk günlerinde İslam'ı kabul eden ilk erkek idi. Birçok tarihi kaynak bunun ne zaman olduğunu belirtmemektedir.

Kişilik
Özellikleri:

Samimiyeti: Muhammed'e (a.s.) iman etmesi ve O'nun bildirdiklerini tasdik etmesi neticesinde *Sıddık* makamına kavuşmuştur. Hayatı boyunca böyle kalmıştır. Bu ihlaslı ve sarsılmaz imanun delili olarak henüz Hz. Peygamber ile görüşmeden Onun İsrâ-Mirac'a çıktığını sorulunca verdiği cevabı şöyle idi:

“Ben Muhammed’in sözlerinin gökten sabah akşam geldikleri inanıyorsam, nasıl olur da bu olaylara inanmayacağım!” dedi.

Alçak gönüllüğü: Bütün hayatı boyunca hem sıradan bir insan hem de İslam devletinin başkanı olarak Halifelik makamını üstlendiği zaman mütevazı idi.

Bu tevazuu, örnek bir salih mümin olarak mahallesine gidip koyundan sütünü sağdığı zaman yaptığı jestten anlaşılmaktadır. İktidara gelince birisi, *“Ebu Bekir bunu bir daha yapmayacak!”* dedi. Ebu Bekir’in cevabı: *“Gücüm yettiği kadar bunu yapacağım. Beni değiştirmemesi için Allah’a dua ediyorum!”*

İnsanlarla ilgilenirdi, sevecen ve kibar idi...

Duyarlı, çok gözyaşı döken biri idi: Duyarlıydı, kendisi namazda iken ağlamaktan tutamazdı.

Mertliği ve ciddiyeti: Müslüman olmadığı zamanlarda bile hiç içki içmemişti. Bunu, onurunu ve mertliğini korumak için yapmıştı.

Liderlik Özellikleri:

Müslüman ordusunun komutanı: Peygamber (a.s.) zamanında farz olduğu gerekçesiyle zekât vermeyi reddedenlerin ve fitnecilerin fitnesinin yarattığı kırılğan durumu kontrol altına aldıktan sonra Ebû Bekir (r.a.), insanları cehalet karanlığından dini aydınlığa çıkartmak için İslam’ın yüce ve asıl gayesi olan *“La ilahe illâ Allah, Muhammed Resulullah!”* kelime-i şهادetinin yüceltilmesine çalışmıştır.

İslam’ın Arap Yarımadasını aşmasının zamanı çoktan gelmişti ve bu girişimin sonucu olarak ilk fetihler gerçekleştirildi.

Allah yolunda harcamak: Ebû Bekir (r.a.) müminleri kölelikten kurtarmak için hatırı sayılır miktarda para harcamıştır. Bir keresinde aralarında Bilal'in (r.a.) de bulunduğu yedi köleyi satın alarak azat etmiştir.

**Biyografi
kaynakları:**

Muhammed Munkiz Mahmud Sekkar, *Er-reudu el-enîk fi isbati imameti Ebi Bekir es-siddik*, (Suudi, Ümmü el-Kura Üniversitesi, 1993).

Muhammed Ali Salabi, *Ebu Bekir es-siddik – şahsiyyetuhu ve asruhu*, (Dar el-ma'rife li en-neşr ve et-tevzi, Basım 7, 2001).

Ali Tantavi, *Ebu Bekir es-siddik min et-teraciim ve el-a'lam*, (Cidde: Dar el-menare, Basım 2, 1987).

Kişilik II:
ÖMER BİN HATTAB (r.a.)
(عمر بن الخطاب رضي الله عنه)

İsmi: Ömer bin Hatab bin Nüfeyl bin Abdul Uzza bin Riyah bin Abdullah bin Kurt bin Reza bin Adiy bin Kab bin Luey bin Galib bin Fihri bin Malik bin Nadr bin Kureyş bin Kinane bin Huzejme bin Mudrike bin İlyas bin Mudar bin Nizar bin Mad bin Adnan Kureyşi.

Doğumu/Vefat ı: Fil Yılı'ndan sonra, Muhammed'in (a.s.) doğumundan 13 yıl sonra dünyaya geldi. Vefat tarihi ise çarşamba gününe denk gelen 26 Zilhicce 23 hicri yılıdır. Sabah namazını cemaatle birlikte kılarken daha doğrusu secde halinde iken, Mecusi olan Ebu Lulu'nun hançer ile sinsî saldırısı sonucu şehit olmuştur.

Müslüman Oluşu: Muhammed'in (a.s.) nübüvvetinin 6. yılının Zilhicce ayında İslam'ı kabul etmiştir. 27 yaşındaydı.

Kişilik Özellikleri: **Adaleti:** Ömer (r.a.) çok âdil idi. Hak ile bâtlı birbirinden ayırt etme kabiliyetinden Faruk lakabını almıştı.

Tevazu: Ömer (r.a.) makamına kolayca girilebilir, hatta ona adıyla hitap edilebilirdi.

Denetim: Ömer (r.a.) Allah ile olan münasebetlerinde teyakkuz halindeydi. Sadece insanlara değil, hayvanlara karşı da kendisine verilen görevin

sorumluluğu bilincindeydi. Hissettiği sorumluluk nedeniyle çok az uyku uyumakta idi.

Otorite: Ömer (r.a.) şeytanların bile ondan korktuğu ciddiyet ve katılığıyla öne çıkmıştır. Onun huzurunda insanlar hata yapmaya cesaret edemezlerdi. Bir hükümdarın görevinde dört yıldan fazla kalmaması gerektiğini söylediği ileri sürülmektedir. Onun görüşüne göre bir hükümdar adil olursa halkın ondan rahatsız olacağını, monotonlaşacağını; zalim ise, bu dört yıllık süresi yeterli olacağını, o yüzden gitmesi gerektiğini ileri sürmekte idi.

Liderlik Özellikleri:

Dostların Doğru Seçimi: Astını suçlayıp üstünü temize çıkarmak, halkın şikayetlerine karşı kör ve sağır olmak adalet değildir. Ömer (r.a.) durumunu bildiği halde bir günahkarı (sahtekârı) bir göreve tayin edenin kendisini günahkâr kabul etmiştir. Ömer'in (r.a.) vefatından birkaç yıl sonra gelen ve salih bir lider olan Ömer bin Abdülaziz'in göreve geldikten sonra aldığı ilk karar, daha önce atanmış olan tüm zalim valileri görevlerinden almak idi.

İstişare: Bu, tek başınıza karar vermemeniz demektir. Hatta Ömer (r.a.) çeşitli olay ve cereyanlar hakkında fikir almak için sahabenin (r.a.) Medine'den ayrılmasını bile yasaklamıştır. Şuraya (istişareye) göre, adaletsiz görünmek veya farklı düşünenlerden intikam almak şöyle dursun, liderin astlarına kendi fikrini dayatma hakkı yoktur. Çünkü o zaman şuranın bir önemi kalmazdı.

Askeri güç ve kapasitelerin geliştirilmesine önem vermek: Ömer (r.a.) mesleki üstünlüğü merak

edercesine askerlerin hazırlanmasına ve eğitilmesine büyük önem verirdi.

Kaynaklar: Muhammed Ali Salabi, *Faslu el-hitab fi sireti Ömer bin el-Hattab, Emir el-mü'minin: şahsiyyetuhu ve asruhu*, (EBA: Mektebetu es-Sahabe, 2002).

Abdusettar Şeyh, *Ömer bin el-Hattab – el-halifetu er-raşidi el-azim ve el-imam el-adil er-rahim*, (Dımaşk: Dar el-kalem, 1976).

Abdurrahman bin Ali, *Menakibu Emir el-mü'minine Ömer bin el-Hattab*, (Dar Ibn Haldun).

**Allame Şeyh Hasan veled ed-Dedu'nun 01.12.2021 tarihli Cezira televizyonunda yayınlanan Sınırsız adlı programındaki konuşmaları.

Kişilik III:
HALİD BİN VELİD (r.a.)

(خالد بن الوليد رضي الله عنه)

- İsmi:** Halid bin Velid bin Mugire bin Abdullah bin Amr bin Mahzum bin Yakza bin Murre bin Ka'b bin Luey bin Galib bin Fihri bin Malik bin Kureyş bin Kinane.
- Doğumu/Vefatı:** 592 yılında Mekke'de doğdu. 21 h. / 642 yılında vefat etti.
- Müslüman Oluşu:** Hicri 8. yılın Safer ayında Müslüman olmuştur.
- Şahsiyet Özellikleri:** **Özveri ve fedakârlık:** Halid (r.a.) sadık bir mümin idi. Her şeyden önce Allah'ın rızasını istemekte idi. Şöyle dediği rivayet edilmektedir: *"Sabahleyin muhacirlerle birlikte düşmana saldırıda bulunduğum soğuk bir geceyi, sevdiğim bir gelinle gerdeğe girdiğim ve bir oğul haberinin verildiği bir geceden daha çok severim."*
- Cesareti:** Halid'in (r.a.) bu özelliği, bir paragrafın sığdıracığı veya tanımlayabileceğinden daha fazladır. Cesaretini özetlemek gerekirse, onun örneğinin müminler için nesilden nesile bir ilham modeli olmaya devam etmesi yeterlidir.
- Stratejik derinliği:** Halid'in (r.a.) düşünceleri anlık bir düşünmenin ürünü değildi. Uzun uzun düşünürdü. Ancak o zaman bir karar verirdi. Halid'in, ne zaman

zor bir kararla karşı karşıya kalırsa, derin derin düşündüğü hem göğe hem de yere bakarak uzun süre düşündüğü ve sonra kararını verdiği rivayet edilmektedir.

Liderlik Özellikleri:

Cesaret ve feraseti: Halid (r.a.) cesaret, canlılık, uyanıklık, feraset ve etkileme gücü ile ayırt edilmekte idi. Tarihçiler, savaşın en kritik anlarında strateji oluşturma yeteneğinden bahsetmişlerdir. Savaşı uygun gördüğü şekilde yürüttüğü söylendiği için bazen saflar halinde, bazen de müfrezeler veya çeteler şeklinde savaştığı rivayet edilmektedir.

Girişimciliği ve gerçek zamanlı strateji oluşturma yeteneği: Halid'in inisiyatif alma yeteneği, düşmanın fark edebileceğinden veya bilebileceğinden daha hızlıydı. Aslında düşmanları şaşırtarak akıllarına bile gelmeyecek eylemlerde bulunmakta idi.

Yüksek ahlaki saik: Halid (r.a.) mümkün olan her şekilde Müslüman ordusundaki moral ve saikin önemini bir an bile ihmal etmemiştir. Halid (r.a.) askerlere bu morali oluşturabilecekleri, bu iradeyi artıracabilecekleri, böylece onları korkudan veya yenilgi riskinden umutsuzluğa kapılmadan zafere inandırabilecekleri bir aynayı temsil etmekte idi.

Kaynaklar:

Halid Ensari, *Iber ve izat min hayati es-Sahabe: Halid bin Velid*, (Mısır: Dar el-Beşir, 1990).

Bessam el-Aseli, *Kadetu fet'hi biladi eş-Şam ve el-İrak*, (Lübnan: Dar en-nefais, 2012).

Ömer bin Ahmed bin Hibe bin Adim, *Zubdetu el-haleb min tarihi Haleb*, (Dar el-kütub el-ilmiyye).

Şahsiyet IV:
ÖMER MUHTAR
(عمر المختار)

- İsmi:** Ömer bin el-Muhtar bin Ömer.
- Doğumu/Vefatı:** 1858'de (veya bir diğer rivayete göre 1862'de) Berka'nın Cebel el-ahdar bölgesindeki Canzur köyünde doğdu. 16 Eylül 1931'de öldü. Daha doğrusu Libya'yı işgal eden İtalyanlar tarafından darağacına asılarak öldürüldü.
- Şahsiyetinin Özellikleri:** **Engin ilmi:** Ömer, din dışı ilimleri ihmal etmemişse de din ilimlerinde edindiği geniş bilgiyle öne çıkmıştır. Özellikle yaşadığı çevre ve toplum hakkındaki bilgisi ile öne çıkmıştır. Halkın geleneklerini, göreneklerini, karakterlerini, kabilelerin tarihini ve çeşitli olaylarını iyi biliyordu.
- Güçlü kişiliği:** Ömer'in bu özelliği, İtalyan işgalciye boyun eğmeye karşı çıkması ve ardından onlara karşı halk seferberliği çağrısında bulunmasında kendini gösterir. Çağrılarının sonuçsuz kalmadığını, aksine başarıya ulaştığını tarih kanıtlamıştır.

Manevi bağıllık: Kendini ibadete adanmıştır. Geceleri üç saatten fazla uyumuyordu. Uyanarak abdest alırdı ve sabah namazı vaktine kadar namaza devam ederdi. Aynı şekilde Kur'an'ın tamamını okumadan bir hafta geçirmezdi.

**Liderlik
Özellikleri:**

Cesareti: Hayatı ve faaliyetleri Ömer'in cesur olduğunu kanıtıyor. Çad'daki Fransız sömürgecilere ve Libya'daki İtalyanlara karşı savaşına bağıllığı, cesaretinin yüzlerce tanıklığından biridir. Aynı şekilde savaşı durdurmak için Ömer ile yapılan anlaşmada İtalyan kuvvetlerinin iradesi dışında arabuluculuk yapan Şerif Garyani'ye gönderdiği mektubu da bunu kanıtlamaktadır.

Krizleri ve sorunları çözmek: Ömer'in yaptığı en büyük hizmetlerden biri aşiretler arasında uzlaşmacılığıdır. Bir kez bile bir görevi üstlenip başarısız olmamıştır. Edindiği ün ve iyi şöhret, onun bütün kabile ve aşiretler tarafından kabul edilmesini sağlamıştır.

Aşiret liderliği: Ömer, Batı Sudan'da Fransızlara karşı savaşa katılmıştır. Ömer, savaşlarla geçen bir dönemin ardından hayatının bir bölümünü insanlara Allah'ın dinini öğretmek ve yaymakla geçirecekti.

- Kaynaklar:** Ali Muhammed Salabi, *eş-Şeyh el-celil Ömer bin el-Muhtar*, (El-mektebetu el-asriye, 2007).
- Isam Abdul Fettah, *Ömer bin el-Muhtar ve ricaluhu*, (Dar en-neşr el-kunuz).
- Komisyon, *Ömer el-Muhtar: neddalun min ecli el-hurriye*, (Mısır: Dar en-neşr el-Mizan, 2014).

Şahsiyet V:

ALİYA İZETBEGOVIÇ – Bosna'nın Eski Devlet Başkanı

İsmi: Aliya İzetbegović

Doğumu/Vefatı: 08.08.1925 (18 Muharrem 1344) tarihinde doğdu.
19.10.2003 (23 Şaban 1424) tarihinde vefat etti.

Eğitimi: Aliya, yüksek eğitimini aldıktan sonra (1950) Saraybosna Üniversitesi'nde okudu ve daha sonra 1962'de doktora unvanı da aldı. 1964 yılında iktisat alanında da diploma almıştır. Aliya *Almanca, Fransızca, İngilizce gibi birçok yabancı dil konuşup yazıyordu ve mükemmel Arapça bilgisine sahipti.*

Şahsiyet Özellikleri: **Savaşçı ruhu:** Savaşçı ruhuyla tanınırdı. İlkelerinden, inançlarından, zafere olan inancından ve inandığı değerlerden asla vazgeçmemiştir.

Ayrıca işinde ciddiyet, kararlılık ve samimiyetle de ayırt edilmiştir.

Düşünür: Aliya, entelektüel ve iyi bir düşünürdü. O, İslam kütüphanesini zenginleştirmenin yanı sıra gelecek nesillere uzun yıllar hizmet edecek önemli eserler bırakmıştır.

**Liderlik
Özellikleri:**

Alçakgönüllülük ve münzevi hayatı: İçinde yaşadığı koşullardan bahseden Aliya, *“Bosna Hersek Cumhurbaşkanlığı’na ait iki odalı bir apartman dairesinde yaşıyorum. Hizmetçim ve hizmetkarım yok. Ne ben ne de torunlarım temel şeylerden başka bir şeye sahip değiliz.”*

Bu münzevi yaşamın arkasında muhtemelen iki sebep vardır:

- 1) Aliya İzetbegoviç adalet ve hakikat savaşçısı olarak cumhurbaşkanlığına gelmiştir,
- 2) Çocukluğundan beri sürdürdüğü hayatın devamlılığı. Lüks ve kraliyetin savaşla ve davasıyla bağdaşmadığı ülkesinin karşı karşıya kaldığı sorunları yakından yaşaması.

Cömertliği: Aliya cömert idi. Kimseye kin beslememiştir. Bosna’nın Eski Dışişleri Bakanı Haris Silajdić bu özelliği hakkında şunları söylemiştir: *“Onunla çalıştığım süre boyunca kimseden nefret etmediğini anladım. Her fikre saygı duyardı.”*

Cesareti: Aliya; korktuğu için değil, masum kanı dökmek istememesi nedeniyle savaşı durdurmak için her türlü diplomatik yolu denemiştir. Ve diplomasi başarısız olunca Aliya savaşa girmiştir. Bir açıklamasında *“Bosna’yı savunmak gerekirse Müslümanlar silaha sarılacaktır.”* diyordu.

Bu sözler aslında Müslümanlar için yeni bir dönemin, kanlarıyla canlarıyla ödedikleri Sırplardan kurtuluş döneminin başlangıcına işaret etmiştir.

Kaynak:

Muhammed Yusuf Ades, *Muzekkirat Aliya İzetbegoviç er-reis es-sabık li-cumhuriyeti el-Bosna ve el-Hersek*, (Dar el-fikr el-muasir, 2021).

Aliya İzetbegoviç, *Islami ndërmjet lindjes dhe perëndimit*,
(Nur adlı Küveytli dergi, 1994)

Şahsiyet VI:

RECCEP TAYYİP ERDOĞAN – Türkiye Cumhuriyeti Başkanı

İsmi: Recep Tayyip Erdoğan.

Doğumu: 26 Şubat 1954 tarihinde İstanbul şehrinde doğdu.

Eğitimi: İmam-hatip lisesini bitirdikten sonra, Marmara Üniversitesi İktisadi ve Ticari İlimler Fakültesi'nde okudu. 1981 yılında mezun oldu.

Parti başkanı, İstanbul belediye başkanı, başbakan, Türkiye Cumhuriyeti'nin cumhurbaşkanı olmak üzere çeşitli görevlerde bulundu.

Şahsiyet Özellikleri:

Cesareti: Bu özelliği, başörtülü kadınların kamusal ve siyasi pozisyonlara dahil etme kararını üstlendiği eylemlerle kanıtlanmaktadır. Aynı şekilde medyada kendisi ve siyasi programına yönelik eleştiriler için yaratılan alan, onun farklı düşünenlerle yüzleşme cesaretinin bir kanıtıdır.

Ahlakı: Erdoğan cesaret, bilgelik, zekâ, adalet, doğruluk, kararlılık, ilkeler üzerinde durma gibi sahip olduğu özellik ve değerlerle öne çıkmaktadır.

Hitabeti: Herhangi bir kâğıda veya ekrana atıfta bulunmadan konuşmaları sırasında konuşma ve söylem becerilerini gösterir. Bu ona izleyici ile vücut

dili aracılığıyla mükemmel bir şekilde iletişim kurma fırsatı vermektedir.

**Liderlik
Özellikleri:**

İstişare: Erdoğan, birlikte çalıştığı ekiple sürekli istişare halindedir. Kararlar, bireysel olarak alınmaz. Aslında bilinen bir şey var ki, belli bir proje için, söz konusu projeye doğrudan veya dolaylı olarak ilgili konuların araştırılmasında bu ekibe görev vermektedir, böylece alınan kararlar hedefe yönelik gerçekleşmektedir.

Günlük faaliyetleri: İnsanlarla sürekli iletişim halindedir. Onları ziyaret eder, onlarla konuşur, onlarla öğle yemeği yer, Ramazan ayında fakir aileleri ziyaret eder ve iftar yemeği yer. Aldığı kararları, bazen halkın yoksul kesimlerine karşı duyduğu merhamet nedeniyle iptal etmiştir. Örneğin, yeni bir mahalle yapmak için bir mahalleyi yerle bir etmiş; ancak yoksul aileleri ve evlerle olan ilişkilerini görünce kararını iptal etmiştir.

Erdoğan, bu yolculuğu paylaştığı yoldaşlarına ve dostlarına minnettardır. Bağları koparmaz, onların akıbeti ve durumuyla ilgilenir.

Propaganda ve dedikoduyla ilgilenmez: İstanbul'un büyükşehir belediye başkanı seçilmesinin ardından medya ona eşi görülmemiş bir saldırı başlatmıştır. Onu yalan söylemek ve iftira atmakla suçladılar. Arkadaşların hatırladığı kadarıyla Erdoğan çalışma ekibine şöyle demiştir: Çalışacak mıyız yoksa bu söylentilerle mi uğraşacağız? Vaktini dedikodu dinleyerek geçirenler, biz çalışırken ülkeyi yerinden oynatmaz!

Meslektaşlarına ve arkadaşlarına saygı: Lider, kardeşlerine ve arkadaşlarına saygı duyar. Onları onurlandırır, küçük hatalara kızmaz, değer verir.

Kaynaklar:

<https://www.tccb.gov.tr/receptayyiperdogan/biyografi/>

<https://www.biyografi.info/kisi/recep-tayyip-erdogan>

Recep Tayyip Erdoğan –Kissatu Zaim (Recep Tayyip Erdoğan – Bir Liderin Doğuşu), Husein Besliy & Ömer Ozbay, al Naşirun: Aldar al Arabiya li-Ulum, 2012

Recep Tayyip Erdoğan-Tamuhun va Sultatun (Hirs ve Otorite/Makam), Gayum Pierre, Uvaidat lin Nashr, 2018.

SONUÇ

Balkan toprakları ve diasporasındaki Müslüman gençlerimiz için kurumsal bir rehber ve ders kitabı olması ümidiyle üç yıllık bir yoğun çalışmanın ürünü olan bu kitabımızı tamamlamamızı sağlayan Allah'a sonsuz teşekkürler olsun! Bu çalışmada, tercih edilen liderlik biçiminin tüm yönlerinin özetlendiğini iddia etmiyoruz. Çünkü tek bir araştırmacı tarafından bunun gerçekleştirilememesi çok normaldir. Ama bir şeyden çok eminiz ki o da bu kitapta liderlik prensipleri, kişilikleri, tarzları, özellikleri, teorileri ve türleri hakkında azami bir sunum yapılmıştır. Gelecekteki araştırmacıların bizim detaylandıramadığımız boşlukları dolduracaklarını ve böylece insani ve dini mesajımızı tamamlayacaklarını umuyoruz. Bu çalışma aracılığıyla ulaştığımız en önemli sonuçlardan ve önerilerden bazılarını aşağıda değineceğiz:

- 1) Çalışma, liderlik alanında karşılaştırmalı araştırmanın önemini ve genel olarak insanların ve özel olarak Müslümanların bu konuyu Kur'an ve Sünnet'e göre ele alma konusundaki tartışmasız ihtiyacını kanıtlamıştır. Toplum için liderlik, beden için beyin gibidir!
- 2) Çalışma, Batılı akademisyenlerin ve araştırmacıların liderliğin akademik tedavisine ilişkin büyük ve sürekli merakını belgelemiştir. Söz konusu merakın yanı sıra daha da gelişmeye devam eden bu bilimin Kur'an'ın tasavvuruna göre eksiksiz bir şekilde yerine getirilmesi gerektiğine tanıklık eden farklı ve çekici başlıklara sahip onlarca eser bulunmaktadır.
- 3) Çalışma, liderlikle ilgili Batı araştırmaları ve teorilerinin, 'örnek lider', 'model lider', 'ideal lider' modelinden yoksun olduğu ve onun emirlerine göre izlendiği bilimsel bir çıktı ile sonuçlanmıştır.

- 4) Çalışma ayrıca başka bir çıktı ile sonuçlandı. O da Arap dünyası yazarları arasında bu konuya yönelik karşılaştırmalı incelemelerin büyük eksikliğidir. Telif eserler yanında farklı dillerden tercüme edilmiş eserler mevcuttur; ancak bunlar da yeterli değildir.
- 5) Batı çalışmaları liderlik sorununun çözümüne, askeri ve sivil alandaki önemine odaklanmıştır. Bu nedenle, özellikle uluslararası düzeyde akademik ve dini liderlikle çok daha az ilgilenilirken veya hiç ilgilenilmezken, özellikle şirketler, finansal kuruluşlar vb. olmak üzere maddi ve yerel boyuta daha fazla odaklanmaktadır.
- 6) Liderlik modelleri ve türleri, liderde olması gereken özellikler, liderin kişiliğini oluşturan unsurlar, liderin kişiliğini etkileyen faktörler vb. konularda uzmanların ve araştırmacıların tespit ettikleri ilginç bir bulguyla çalışma sonlandırılmıştır. Bunlar, çağdaş çalışmalardan önceki ilk yüzyıllardan beri Kur'an ve Sünnet tarafından şu veya bu şekilde, başka ifadelerle ve başka bağlamlarda anlaşılır bir şekilde ele alınan konulardır.
- 7) Mukayeseli çalışmamız, çeşitli askeri, motivasyonel, eğitimsel, dini, siyasi, güvenlik, ekonomik alanlarda sunduğumuz Kur'an'daki liderlik örnekleriyle liderlik ilminin Kur'an prizmasından önemini doğrulamıştır. Bu, tarih boyunca bilim adamlarının özellikle de çağdaş bilim adamlarının bu konuyla Kur'an âyetlerini ele almaları sayesinde mümkün olmuştur.
- 8) Buna rağmen, çalışmamız, nadir birkaç durum dışında, klasik ve çağdaş Kur'an müfessirlerinin çoğunda ilgili âyetlerden liderlik konusunda çıkarılabilecek dersleri ayrıntılı bir şekilde ele almadığını kanıtlamıştır.
- 9) Çalışma, içeriği esasen liderlik anlamına gelen ve onunla doğrudan bağlantılı olan *istihlaf*, *imam*, *temkin*, *halife* vb.

liderlikle ilgili bazı dini kavramların yenilenmesinin önemini kanıtlamıştır.

- 10) Çalışma, geçen asırdaki ve bu asırdaki çalışmaların Kur'an'da doğrudan veya dolaylı olarak zikredilmemiş herhangi bir yenilik getirmediğini vurgulayarak Kur'an'ın liderlik meselelerine ilişkin faziletlerini vurgulamıştır.
- 11) Batılı liderlik çalışmaları insani, dini, ahlaki ve sosyal boyutlardan, yani duygusal, merhamet, takipçilerle ilgili adalet ve refah ve genel manevi ve maddi çıkarlara bağlılıktan yoksundur. Kur'an ve peygamberlik prizmasına göre liderlik, din, ırk ve dil farklılıkları gözetmeksizin tüm bu unsurları ve değerleri içinde barındırır.
- 12) Çalışma, İslam ve Müslümanlar arasındaki uçurumu ve Müslümanların suçluluğunu belgelemiştir. Yani bizim durumumuz İslam'a saygı duymaktan değil, onu görmezden gelmekten kaynaklanmaktadır! Sorun takipçidedir, takip edilende (İslam dini) değildir. Bu sorunun doğuşu bizi yüzeysel bir din anlayışına, Kur'an'ı ve öğretilerini yanlış okumaya, Allah'tan bahseden argümanları ve delilleri yanlış okumaya götürmektedir! Sonuç olarak, ciddi bir durumumuz ve derin bir kaybımız var!
- 13) Bu çalışma, çeşitli çalıştaylara, bilimsel toplantılara, farklı yaş grupları ve mesleklere yönelik eğitim paketlerine hizmet edebilecek, her ünite sonunda tablo ve şekiller kullanılarak liderlik bilimi ve sanatını, herkes için basit ve anlaşılır bir biçimde sunmuştur. Çalışma, liderliğin egzersizler, çalışmalar ve öğrenme yoluyla elde edildiğini doğrulamıştır. Başarılı lider; üstlendiği görev ve sorumlulukları en iyi şekilde yerine getirmek için asla vazgeçilmemesi gereken dini ve ahlaki nitelikler ile

yüksek kişisel niteliklere ve örnek yönetim becerilerine sahiptir.

Öneriler açısından şunları vurgulamak istiyoruz:

- 1) *Âlimler, eğitimciler ve tefsirciler*, liderlikle ilgili ağır derslerden istifade etmek ve dolayısıyla her zamanda ve her yerde karşılaştığımız zorluklarla yüzleşmek için Kur'an âyetlerini derinlemesine incelemeye daha fazla zaman ayırmalıdır. Böylece Kur'an mucizesi yenilmez kalacak ve Kur'an'ın her sorunu çözme gücü giderek artacaktır. İhtiyacımız olan her şey Kur'an'dadır, sadece keşfetmemiz gerekiyor! Ama öğrenmek için derinlemesine çalışmalıyız.
- 2) Kıdemli eğitim liderleri (*bilimsel ve dini kurum ve kuruluşların*), liderlik bilim ve sanatını ders olarak müfredata dahil ederek öğrencilerin kapasitelerini artırma ve becerilerini geliştirme ile daha fazla ilgilenmelidirler. İlköğretim kurumlarından akademik kurumlara kadar eğitim kurumları; sırayla öğrencilerin fikir ve taleplerine olumlu yanıt vermeli, onlara saygılı davranmalı, onları teşvik etmeli ve motive ederek onlardan üretken, gelecek vaat eden, yaratıcı, ulusal, dini ve akademik liderlik sunmalıdır. En iyisini Allah bilir!

Son olarak, Allah'a şükrediyoruz. Bizden bu işi gönülden kabul etmesini; O'na ihlaslı davranarak çalışıp yorulduğumuzu bilerek, dünya ve ahirette en güzel mükâfatlarla mükâfatlandırmasını niyaz edip Sevgili Muhammed Mustafa'ya gönülden salavatlar getiririz!

Vel hamdu lil-lahi rab-bil Alemin

Doha-Katar

21 Eylül 2021

LİTERATÜR VE KAYNAKLAR

1. ARAPÇA LİTERATÜR

1. Abdurrahman bin Ali, *Menakibu Emir el-mü'minin Ömer bin el-Hattab*, (Dar İbn Haldun).
2. Abdusettar Şeyh, *Ömer bin el-Hattab – el-halifetu er-raşidi el-azim ve el-imam el-adil er-rahim*, (Dımaşk: Dar el-kalem, 1976).
3. As Sani, Feysal bin Casım, *El-kiyadetu ve eseruha fi kesbi el-vela*, (Riyad: Dar Vuxhuh lin-neşri vet tevzi, 2013).
4. Ali Muhammed Salabi, *eş-Şeyh el-celil Ömer bin el-Muhtar*, (El-mektebetu el-asriye, 2007).
5. Ali Tantavi, *Ebu Bekir es-sıddık min et-teracum ve el-a'lam*, (Cidde: Dar el-menare, basım 2, 1987).
6. Alija Izetbeviç, *Islami ndërmjet lindjes dhe perëndimit*, (Revista kuvajtiane Nur, 1994).
7. Alvan, Abdullah Nasih, *Terbiyyetu el-evlad fi el-İslam*, (Dar es-Selam li en-neşri, basım 21, 1992).
8. Bessam el-Aseli, *Kadetu fet'hi biladi eş-Şam ve el-Irak*, (Lübnan: Dar en-nefais, 2012).
9. Derubi, Sami, *Ilmu et-tiba' – el-medresetu el-ferensiyyetu*, (Mısır: Dar el-mearif, basım tarihi yok).
10. Derviş, Muhammed Ahmed, *Nezariyyat el-kiyadeti ve istrategiyetu el-istihvazala el-kuvveh*, (Kahire: Alem el-kutub, 2009).
11. Ebu Davud, Süleyman bin Esh'ath bin İs'hak bin Beşir el-Ezdi es-Sicistani, *Sünen Ebi Davud*, (Mısır: Dar er-risale el-alemiye, 2009).
12. Ebu Hayyan, Muhammed bin Yusuf, *El-bahru el-muhit fi et-Tefsir*, (Beyrut: Dar el-fikr, 2010).

13. Ebu Muhammed Mekki, Ibn Ebi Talib, *El-hidayetu ila bulugi'n-nihayeti fi ilmi meani el-Kur'an ve tefsirihî ve ahkamihî ve cümel min funun ulumihî*, (EBA: Şarika Üniversitesi, 2008).
14. Ebu Süleyman, Abdulhamid, *Işkalijetu el-istibdad ve el-fesad fi et-tarih el-İslami*, (Beyrut: El-ma'hed el-alemi li el-fikri el-İslami, 2012).
15. El Şemmeri, Nayif Bin Nehar, *el Dimokratijetu kema hiye*, Dar Akl li en-Neşr, Dımaşk, bot. 2. 1918)
16. El-Aysus, Abdurrahman, *İlmün-nefsi el-am*, (Mısır: Dar el-ma'rife, basım 1).
17. el-Albani, Muhammed Nasiruddin, *Sahihu el-Cami es-Sagir ve zijadatihî*, (Beyrut: El-mekteb el-İslami, basım 3, 1988).
18. el-Albani, Muhammed Nasiruddin, *Silsiletu el-ehadith es-sahiha ve şey'un min fikhiha ve fevaidiha*, (Riyad: Mektebetu el-mearif, basım 4, 1988).
19. El-Alusi, Ebu el-Fadl Şihabuddin es-Seyyid Mahmud el-Bagdadi, *Ruh el-meani fi tefsiri el-Kur'ani el-azim ve es-seb'i el-mesani*, (Dar el-fikr li et-tibaah ve en-neşir, p.v.b.).
20. el-Askalani, Ahmed bin Ali bin Hacer, *Şerhu Sahihî el-Buhari*, nşr. Shkenc. Hamadi bin Abdulmecid es-Selefi, (Riyad: Mektebetu er-rushd, basım 3, 1419 h.).
21. El-Astal, Muhammed Ahmed, *El-kiyadetu fi dav'i el-ayat el-kur'aniye*, (2012).
22. El-Aclan, Fehd bin Salih, *eş-Şura fi es-siyaseti en-nebevije*, (Britani: El-münteda el-İslami, 2018).
23. El-Azami, Halil bin Ibrahim, *Azimu kadrihi ﷺ ve rif'atu mekanetihî inde Rabbihi azze ve cel-le*, (Cidde: Dar el-Kible li es-sekafeti el-İslami, basım 11).
24. El-Begavi, Ebu Muhammed el-Hüseyn bin Mes'ud bin Muhammed el-Ferra, *Mealim et-tenzil fi tefsiri el-Kur'an*, (Riyad: Dar Tayyibe li en-neşri ve et-tevzi, basım 4, 1997).

25. El-Buhari, Muhammed bin Ismail bin İbrahim bin el-Mugire, *El-Cami el-musnede es-Sahih el-muhtesaru min umuri Resulilahi ﷺ ve sunenihi ve eyyamihi*, ver. Şuayb Arnavut, (Beyrut: Dar er-risale el-alemiye, 2011).
26. El-Buhari, Muhammed bin Ismail bin İbrahim bin el-Mugire, *El-Cami el-musned es-Sahih el-muhtesaru min umuri Resulilahi ﷺ ve sunenihi ve eyyamihi*, ver. Muhibbuddin el-Hatib, (Kahire: El-mektebetu es-selefiye, 1400 h.).
27. El-Garib, Remziye, *Et takvim ve el-kijasen-nefsi ve et-terbevi*, (Kahire: El-anclu el-misriye, 1971).
28. El-Hejseni, Ebu el-Hasen Nuruddin Ali bin Ebi Bekir bin Süleyman, *Mecmeu ez-zevaid ve menbeu el-fevaid*, (Kahire: Mektebetu el-Kudsi, 1994).
29. El-İmadi, Ebu es-Suud, Muhammed bin Muhammed, *Tefsiru Ebi es-Suud – İrşadu el-akli es-selim ila mezaja el-Kur’ani el-Kerim*, (Beyrut: Daru ihyai et-turas el-arabi).
30. el-İci, Mahmud bin Abdurrahman bin Muhammed bin Abdullah, *Cami el-beyan fi tefsiri el-Kur’an*, (Beyrut: Dar el-kutub el-ilmîye, 2004).
31. el-Kasimi, Muhammed Cemaleddin, *Mehasin et-te’vil*, (basım 1, 1957).
32. el-Kebisi, Muhammed Ayyaş, *Enmat eş-şahsiyeti ve işkalat el-kiyadeti ve et-terbiyyeti fi el-ameli el-İslami el-muasir*, (2010).
33. el-Kurtubi, Muhammed bin Ahmed, *El-Cami li-ahkam el-Kur’an*, (Beyrut: Müessesetu er-risale, 2006).
34. el-Kurtubi, Muhammed bin Ahmed, *El-Cami li-ahkam el-Kur’an*, nşr. Ahmed el-Berduni dhe İbrahim Atfiş, (Kahire: Dar el-kutub el-misriye, basım 2, 1964).
35. el-Maverdi, Ebu el-Hasen Ali bin Muhammed bin Habib, *En-nuket ve el-uyun – Tefsir el-Maverdi*, (Beyrut: Dar el-kutub el-arabiye ve Müessesetu el-kutub es-sekafiye).

36. El-Muthena, Abdulfettah Mahmud, *Iadetü el-bina ve murtekizatu el-hudur: mukavemat el-bina: el-bina el-imani, ve el-bina er-ruhi, ve el-bina el-ahlaki – Fikhu et-tag'yir ve bina el-umemti el-vasat*, (Katar: Vakıf Bakanlığı, 2016).
37. El-Utejbi, Nevvah bin Sefer bin Muflih, *El-enmat el-kijadijetu ve es-simat eş-şahsiyyetu li-mudiri el-medaris ve alakatuha bi er-ruhi el-ma'neviye li el-muel-limine fi muhafezati et-Taif el-ta'limiye – dirasetun meydaniyetun*, (Mekke: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2008).
38. El-Vahidi, Ebu el-Hasen Ali bin Ahmed bin Muhammed bin Ali el-Vahidi, *Et tefsir el-besit*, (İmam Muhammed bin Suud Üniversitesi, 1430).
39. En-Nejsaburi, Nizameddin Hasan bin Muhammed, *Garaib el-Kur'an ve regaib el-Furkan*, (Beyrut: Dar el-kutub el-ilmîye, 1416 h.).
40. Er-Razi, Muhammed bin Ömer bin el-Hasan bin el-Huseyn et-Teymi, *Mefatihü el-gajb*, (Dar el-fikr li et-tibaati ve en-neşri ve et-tevzi, 1981).
41. Er-Reysuni, Ahmed, *Med'hal ila mekasidi eş-şeriati*, (Mensure: Dar el-kelime li en-neşir ve et-tevzi).
42. Es-Sa'di, Abdurrahman bin Nasir, *Teysiru el-Kerimi er-rahman fi tefsiri kelami el-Mennan*, (Müessesetu er-risale, 2000).
43. Eş-Şatibi, Ebu İshak İbrahim bin Musa, *El-muvafekat fi usuli eş-şeriah*, (Beyrut: Dar el-kutub el-ilmîye, 2004).
44. Et-Taberi, Muhammed bin Cerir bin Yezid, *Cami el-beyan fi te'vili el-Kur'an*, (Müessesetu er-risale, 2000).
45. Et-Talib Hişam, *Delilu et-tedrib el-kiyadi*, (Virginia: El-ma'hed el-alemi li el-fikril-İslami, basım 2, 1995).
46. Et-Tirmizi, Muhammed bin İsa, *Camiu et-Tirmizi* (Sünen et-Tirmizi), (Riyad: Davet ve İslami Şuun Bakanlığı 2000).

47. Ez-Zemahşeri, Carullah Mahmud bin Ömer, *Tefsiru el-keşşaf*, (Beyrut: Dar el-ma'rife, basım 3, 2009).
48. Yazar Grubu, *Ömer el-Muhtar: neddalun min ecli el-hurriye*, (Mısır: Dar en-neshr el-Mizan, 2014).
49. Halid Ensari, *Iber ve idhat min hayati es-Sahabe: Halid bin Velid*, (Mısır: Dar el-Beşir, 1990).
50. Hoca, Hayreddin, *Haritatu ed-daveti ila Rabbi el-enam fi tefsiri el-Ustazi Seyyid Kutub li sureti el-En'am*, (Mitrovicë: Vi- Print, 2015).
51. İbn Abdullah, Ahmed, *El-kiyadetu el-ahlakiyyetu min menzurin islami – dirasetun nazariyyetun tabikiyyetun mukarenetun*, (Riyad: Mektebetu Melik Fehd, 1436 h.).
52. İbn Aşur, Muhammed et-Tahir, *Tefsir et tahrir ve et tenwir*, (Tunus: Ed-dar et-tunisi).
53. İbn Hibban, *Sahih İbni Hibban*, (Mısır: Dar el-mearif, 1952).
54. İbn Kesir, Ismail bin Ömer, *Tefsiru el-Kur'ani el-azim*, (Dar Tajjibe li enneshri ve et-tevzi, basım 3, 1990).
55. İbn Mace, Ebu Abdullah Muhammed bin Yezid el-Kazvini, *Sünen İbni Mace*, (Daru ihya el-kutub el-arabiyye).
56. İbn Teymiyye, Tekiyyuddin Ahmed, *Mecmu el-fetava*, (Mensure: Dar el-Vefa, basım 1, 1997).
57. İbn Useymin, Muhammed bin Salih, *Tefsiru el-Kur'ani el-Kerim*, (Riyad: Dar İbn el-Xhevzi, basım 2, 2000).
58. Ibluva, Ibrahim Ali Salim, *El-kiyadetu el-idarije ve ref'u el-haleti el-ma'neviye fi el-hitabi el-kur'ani*, (Libya: Mısırata Üniversitesi, basım 1).
59. Ibrahim Mustafa, *El-mu'cem el-vesit*, (Kahire: Dar ed-Dave).
60. Isam Abdul Fettah, *Ömer bin el-Muhtar ve ricaluhu*, (Dar en-neşr el-kunuz).

61. Ivad, Abbas Mahmud, *El-kiyadetu ve es-simat es-seviyye li eş-şahsiyye*, (İskenderiye; Dar el-ma'rife el-Cami, 1982).
62. Izetbegoviç, Ali, *Avaike en nehdati el-İslami – Mecmuu makalat*, Arapçaya çeviren Ömer Spahiç, (Doha: Cemiyetu Katar el-hayriye, 1996)
63. Yahlef, Osman, *Ilmu nefsi es-sihhati – el-ususen-nefsiyye ve es-sulukiye li es-sihah*, (Doha: Dar es-sekafe, 2001).
64. Kohen, William, *Fennu el-kiyade*, (Mektebetu Cerir, 2008).
65. Kutub, Seyyid, *Fi Zilal el-Kur'an*, (Kahire: Dar eş-şuruk, basım 6, 1991).
66. Kutub, Seyyid, *Hasaiset tesavvur el-İslami ve mukavvimatuhu*, (Kahire: Dar eş-şuruk, basım 5, 1995).
67. Kutub, Seyyid, *Mealim fi et tarik – El-mustakbel li-haza ed-din*, (Kahire: Dar esh-shuruk, basım 9, 1988).
68. Kutub, Seyyid, *Mukavvimat et tesavvur el-İslami*, (Kahire: Dar eş-şuruk, basım 3, 1988).
69. Muhammed Yusuf Ades, *Muzekkirat Alija Izetbegoviç erreis es sabik li-cumhuriyeti el-Bosna ve el-Hersek*, (Dar el-fikr el-muasir, 2021).
70. Muhammed Ali Salabi, *Ebu Bekir es siddik – şahsiyyetuhu ve asruhu*, (Dar el-ma'rife li en-neşr ve et-tevzi, basım 7, 2001).
71. Muhammed Ali Salabi, *Faslu el-hitab fi sireti Ömer bin el-Hattab, Emiri el-mu'minine: şahsiyyetuhu ve asruhu*, (EBA: Mektebetu es-Sahabe, 2002).
72. Muhammed Munkiz Mahmud Sekkar, *Er-reudu el-enîk fi isbati imameti Ebi Bekir es-siddik*, (Suudi: Ümmü'l-Kura Üniversitesi, 1993).
73. Ömer bin Ahmed bin Hibeh bin Adim, *Zubdetu-l-haleb min tarihi Haleb*, (Dar el-kutub el-ilmîye).
74. *Reccep Tayip Erdoğan-Tamuhun ve Sultatun (Hirs ve Otorite/Makam)*, Gayum Pierre, Uvaidat lin-neşr, 2018.

75. *Rexhep Tayyib Erdogan –Kissatu Zaim (Recep Tayyip Erdoğan –Bir Liderin Doğuşu)*, Husein Besliy & Ömer Ozbay, al Naşirun: Aldar al Arabiya li Ulum, 2012
76. Rida, Muhammed Reşid, *Tefsiru el-menar*, (Kahire: basım 3, 1947).
77. Samuel Hiz dhe William Tomas, *Tevel-li el-kiyade: fennu el-kiyadeti el-askeriyeti ve ilmuha*, Arapçaya çeviren Sami Haşim, (El-müessesetu el-arabiyyetu li ed-dirasat ve en-neşir, basım 2, 1989).
78. Suyuti, Celaluddin Ebu Abdurrahman, *Esbaben-nuzul – Lubaben-nukul fi esbabi en-nuzul*, (Beyrut: Muesesetu el-kutub es-sekafiye, 2002).
79. Şerkavi, Talat Mensur, *Usus ilmi en-nefsi el-am*, (Kahire: Mektebetu el-anxhlu el-misriyye, 1984).
80. Tahir, Hamad Muhammed Nehhal, *El-kiyadetu ve el-xhundijjetu fi es-sunneti en-nebeviyye – dirasetun mevdüiyyetun*, (Gaza: İslam Üniversitesi, yüksek lisans tezi, 2007).
81. Taştuş, Hacil Abdulmevla, *Esasiyyat fi el-kiyadeti ve el-idare, - en-nemuzexh el-İslami fi el-kiyadeti ve el-idare*, (Ürdün: 2008).
82. Turbani, Cihad, *100 min uzamai ummeti-l-Islam gayyeru mecra et-tarih*, (Medine: Dar et-takva li en-neşri ve et-tevzi, basım 10, 2015).
83. Cabir, Abdulhamid Cabir, *Nezariyyat eş-şahsiyyeti: el-bina, ed-dinamiyyat, en-numuvvu, turuk el-bahsi ve et-takvim*, (Kahire: Dar en-nehda, 1986).
84. Zuhayli, Vehbe, *Et-tefsir el-Münir fi el-akideti ve eş-şeriatu ve el-menhec*, (Beyrut: Dar el-fikr el-muasır, 1418 h.).

2. BURIME DHE REFERENCA NË ANGLISHT

1. **Army Leadership – Be, Know, Do**, Headquarters Department of the Army- Washington DC, 31 August 1999,
2. Bennis, Warren, **On Becoming a Leader –The leadership Classic**. 2020, New York.
3. Bittel, Lester R. & Newstrom John W, **What Every Supervisor Should Know: The Complete Guide to Supervisory Management**, New York: McGraw-Hill, 1990, The 60 Second Leader
4. Cohen, S, Evans, G. W. Stokols, D. & Krantz, D.S. **Behaviour, Health, and Environmental Stress**, New York, 1986.
5. Gordon, John, **The Power of Positive Leadership**,
6. James M., Kouzes, & Posner, Barry. Z, **Learning Leadership – The Five foundations of becoming an exemplary Leader**,
7. Kobas, S.C. & Maddi, S.R. **Existential Personality Theory**, In R. Corsini (Basim) **Current personality theories**. Itasca, I.L. peacock, 1977.
8. Maxwell, John.C., **The 21 Irrefutable Laws of Leadership-Follow them and people will follow you**. Foreword by: Stephen R., Covey,
9. **Military Leadership – In Pursuit of Excellence – 6th Edition**, Edited by: Robert L. Taylor, William E. Rosenbah, Eric B. Rosenbah, Part 1, 2000.
10. Peter G. Northouse, **Leadership – Theory and Practice**, 7th Edition, Sage Publications, Los Angeles, USA, 2015
11. Plunket, Lorne C & Hale, Guy A, **The Proactive Manager: The Complete Book of Problem Solving and Decision Making**, New York: Wiley, 1982

3. PORTALE DHE FAQE INTERNETI

- 1) Criticisms of the Psychosexual Stages
- 2) http://library.islamweb.net/newlibrary/display_book.php?bk_no=210&ID=233&idfrom=900&idto=904&bookid=210&startrno=4
- 3) <http://majles.alukah.net/t148747/>
- 4) http://mosshaf.com/ar/main?ver=1#?GetSura=31&vers=17&type tafseer&b taf_sel
- 5) <http://mugtama.com/articles/item/16305-html>
- 6) http://www.greekmedicine.net/b_p/Four_Temperaments.html
https://www.ibtesamah.com/showthread-t_454629.html
- 7) <http://www.rabtasunna.com/t-4828>
- 8) <https://dictionary.cambridge.org/dictionary/english/typology>
- 9) <https://furqan.co/ibn-katheer/16/78>
- 10) <https://www.16personalities.com/free-personality-test>
- 11) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar>
- 12) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar>
- 13) <https://www.almaany.com/ar/dict/ar-ar/>
- 14) <https://www.dailymedicalinfo.com/view-article>
- 15) <https://www.iep.utm.edu/freud/Internet>
EncyclopediaofPhilosophy A Peer –
ReviewedAcademicResource-
- 16) <https://www.maajim.com/dictionary/>
- 17) <https://www.merriamwebster.com/dictionary/democracy>
- 18) <https://www.merriam-webster.com/dictionary/typology>,
“Typology.” The Merriam-Webster.com Dictionary,
Merriam-WebsterInc.
- 19) <https://www.merriamwebster.com/dictionary/typology>.
- 20) <https://www.psychologytoday.com/gb/blog/communication>
-success/201711/24-signs-highly-sensitive-person

- 21) <https://www.psychologytoday.com/gb/blog/progress-notes/201904/personality-typology-and-the-secret-knowing-person>
- 22) <https://www.psycom.net/mchugh.html>
- 23) <https://www.tofugu.com/japan/japanese-blood-type>
- 24) <https://www.verywellmind.com/freuds-stages-of-psychosexual-development-2795962> ,
https://www.health.harvard.edu/newsletter_article/Psychoanalysis_Theory_and_treatment
- 25) <https://www.verywellmind.com/freuds-stages-of-psychosexual-development->
- 26) <https://www.verywellmind.com/what-is-the-pleasure-principle-2795472>
- 27) <https://www.vocabulary.com/dictionary/typology>.
- 28) <https://www.webmd.com/mental-health/dissociative-identity-disorder-multiple-personality-disorder#1>
- 29) <https://www.youtube.com/watch?v=3ZaNJ3AsAQM>
- 30) <https://www.youtube.com/watch?v=-6sX2OVbDIA>
- 31) https://www.youtube.com/watch?v=Xpqn_2ZCOM&t=200s
- 32) <https://www.youtube.com/watch?v=Zd735vIKEY8>
- 33) www.leadership.com.sa
- 34) <https://www.tccb.gov.tr/receptayyip Erdogan/biyografi/>
- 35) <https://www.biyografi.info/kisi/recep-tayyip-erdogan>

